

Agraarikylistä kulttuuriympäristöksi:

**Lammaistenlahden kulttuurimaiseman kantatilat, talonhaltijat ja
ympäristö 1750-luvulta 1980-luvulle**

Jorma Tolvi


Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Talous- ja sosiaalihistoria

Pro gradu -tutkielma

Tammikuu 2018

 HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI		jorma.tolvi@welho.com	
Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos	
Tekijä/Författare – Author Jorma Tolvi			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Agraarikylästä kulttuuriympäristöksi: Lammaistenlahden kulttuurimaiseman kantatilat, talonhaltijat ja ympäristö 1750-luvulta 1980-luvulle			
Oppiaine /Läroämne – Subject Talous- ja sosiaalhistoria			
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu		Aika/Datum – Month and year Tammikuu 2018	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 150 sivua ja 16 sivua liitteitä
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Lammaistenlahden kulttuurimaisema on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö Kokemäenjoen rannalla Nakkilan ja Harjavallan rajalla. Siihen kuuluu alueita keskiajalla syntyneistä Lammaisten, Pirilän ja Torttilan kylistä. Tämä kulttuuriympäristö koostuu Harjavallan voimalaitoksesta sekä näiden kolmen kylän vanhojen talonpoikaisten kantatilojen rakennuksista. Pitkästä historiastaan ja aiemmasta keskeisestä asemastaan huolimatta näistä kantatiloista, niiden talonhaltijoista ja ympäristön kehityksestä on ollut vain hajanaisia tietoja, vaikka selvää yleistä mielenkiintoa niitä kohtaan on. Tutkimuksessa kertynyt tarkempi tieto tukee myös alueen kulttuuriperinnön säilyttämistä ja rikastuttaa kirjallisuudessa esitettynyjä yleisiä käsityksiä tutkituista ilmiöistä.</p> <p>Tutkimuksessa selvitettiin ja selitettiin näiden kylien tilarakenteen ja niiden kantatilojen kokonais- ja viljelyalojen kehitystä 1750-luvulta 1980-luvulle sekä niiden torppien kehitystä. Lisäksi selvitettiin näitä kantatiloja isännöineet talonhaltijat sekä analysoitiin sukulaisuusvaikutuksia kantatilojen suvussa säilymiseen. Kuuden eri kylässä keskeisesti vaikuttaneen talonhaltijan toimintaa tutkittiin muita tarkemmin. Ympäristön osalta tarkasteltiin maankäytön kehittymistä kylien koko alueella ja rakennuskannan kehitystä kulttuurimaiseman alueen osalta. Erityisen tarkasti selvitettiin vanhinta 1800-luvulta olevaa rakennusperintöä. Kehitystä verrattiin, jos mahdollista, koko Suomen, mutta joskus myös lähialueen tai Ruotsin kehitykseen. Eri kylien ja kantatilojen kehityksistä tehtiin kokonaisarviot sekä konstruointiin juuri tämän tutkimuskohteen kehitystä selittävä viitekehys. Lisäksi arvioitiin joidenkin yleisten teorioiden ja viitekehysten selitysvoimaa tässä tapauksessa.</p> <p>Valmiin tutkimusaineiston puuttuessa se koottiin alkuperäisistä tai niihin rinnastettavista lähteistä. Näitä olivat mm. maarekisterikirjan otteet, henkikirjat, eräät osittaiset talonhaltijaluettelot, vuoden 1901 ruokakuntakyselyjen vastaukset, laajojen maanmittaustoimitusten asiakirjat ja kartat, valokuvat eri ajoilta, jotkut kantatilojen edustajien haastattelut, itse tehdyt havainnot sekä sukukirjat ja muu kirjallisuus. Vertailutietoja löytyi talous- ja maataloushistorioista sekä pitäjänhistorioista.</p> <p>Kantatiloja oli vuonna 1750 yhdeksän ja enimmillään halkomisten jälkeen 1800-luvun alussa 14, mutta 1980-luvulla jälleen yhdeksän. Kantatiloilla säilyivät niille isojaossa jaetut maat 1800-luvun loppuun asti. Sen jälkeen ne menettivät 1980-lukuun mennessä maastaan ulkopuolisille keskimäärin 2/3. Eniten menetyksiä oli vuosina 1940–1960 johtuen pääosin sotatila- ja maanhankintalakien ym. nojalla tehdyistä pakkoluovutuksina, mutta osin myös vapaaehtoisista kaupoista ja perinnönjaoista. Vertailutietoja tälle pitkäaikaiskehitykselle ei Suomen maataloushistoriasta löytynyt. Alueen torppien määrä oli suurimmillaan jo 1860-luvulla, josta se pieneni viidesosaan 1910-luvulle mennessä eli paljon koko maan kehitystä aikaisemmin ja sitä alemmalle tasolle. Torpparien hallussa oli v. 1901 viljelymaista 6–25 % kylästä riippuen. Torpparien sosiaalisesta noususta 1900-luvun vaihteessa oli useita esimerkkejä ja välit talollisten kanssa näyttivät sopuisilta ainakin tarkemmin tutkitussa Torttilassa, jossa kehitys ei aivan vastannut tutkimus- ja muusta kirjallisuudesta syntyneitä yleiskuvia.</p> <p>Kantatiloilla oli tutkimuskaudella 156 talonhaltijaa, joista 2/3 oli kaudella I (1750–1869) ja 1/3 kaudella II (1870–1989). Talonhallinnan keskikesto piteni näiden välillä 16 vuodesta 25 vuoteen, mikä johtui keskieliniän pitenemisestä. Lähisuvusta saatu sukutila pysyi suvussa todennäköisemmin kuin ulkopuolelta hankittu ostotila, vaikka näiden ero pienenikin kaudella II. 1930-luvulla yhä toimineista kantatiloista oli samassa suvussa pysynyt 100–150 vuoden ajan suhteellisesti useampi kuin vertailukohtana käytetyssä laajassa ruotsalaisessa tutkimuksessa.</p> <p>Vain Torttilassa ryhmäkylä hajosi ja viljelymaan määrä kasvoi siten, kuin ympäristöhistoriassa yleensä esitetään. Lammaisissa ryhmäkylästä katosivat talot, kunnes jäljellä oli vain yksi. Pirilässä ryhmäkylässä on yhä kolme taloa entisillä paikoillaan. Kaikkien kylien maankäyttöön vaikuttivat suurten laitosten kuten Satalinnan parantolan, Harjavallan voimalaitoksen ja Torttilan teollisuusalueen rakentamiset myöhempine laajennuksineen ja uusine asuinalueineen. Pääosa kaikkien kolmen kylän alueista on kuitenkin säilynyt maaseutumaisena. Vanhimma 1800-luvun rakennusperinnöstä on yhä jäljellä yhteensä 21 rakennusta viidellä eri kantatilalla. Niistä 1/3 on asuinrakennuksia, 1/3 talousrakennuksia ja 1/3 pienempiä rakennuksia kuten aittoja. Vanhimmat asuinrakennukset ovat nykyisten tietojen mukaan 1800-luvun alusta.</p> <p>Tutkimuksessa kootun viitekehysten mukaan tämän tutkimuskohteen kehitystä selittävät kulloisetkin instituutiot, talonhaltijoiden oma toiminta, suuret laitokset, kantatilojen ja niiden hallinnan tilanteet, yhteiskunnan ja maatalouden yleinen kehitys ja tilanne sekä sattumat. Hyvin yleisistä teorioista tutkimuskohteen kehitystä selitti parhaiten Giddensin strukturaatioteoria täydennettynä MacRaildin ja Taylorin esittämällä tavalla mm. mentaalisilla rakenteilla kuten asenteilla.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Talonpoikauskulttuuri, kulttuuriympäristö, rakennusperintö, kantatila, torppa, maareformi, talonhaltija, sukutila, taloushistoria, maataloushistoria, sosiaalhistoria, ympäristöhistoria, tapaustutkimus, Harjavalta, Nakkila, Lammainen, Pirilä, Torttila, Lammaistenlahti.			

Sisällys

1 Johdanto	5
1.1 Lammaistenlahden kulttuurimaisema	5
1.2 Alueen kehityksen päävaiheet	6
1.3 Tutkimuksen syyt	8
2 Tutkimustehtävä ja aikaisempi tutkimus	10
2.1 Tutkimusasetelma ja tutkimustehtävä	10
2.2 Tutkimustehtävän rajausta ja esityksen tarkkuus	12
2.3 Aikaisempi paikallisen kehityksen tutkimus	13
3 Tutkimusstrategia, teoriatausta ja menetelmät	14
3.1 Tutkimusstrategia	14
3.1.1 Tapaustutkimus ja triangulaatio	15
3.1.2 Primäärilähteiden käyttö	16
3.2 Teoriatausta	17
3.2.1 Strukturaatioteoria ja elämäntavan paradigmamalli	18
3.2.2 Institutionaalinen selitysmalli ja polkuriippuvuus	20
3.2.3 Sektorikohtaiset viitekehykset	22
3.3 Analyysimenetelmät	22
4 Lähdeaineisto	24
4.1 Kantatilat ja torpat	24
4.2 Talonhallinta ja talonhaltijat	27
4.3 Ympäristö ja rakennusperintö	29
5. Kantatilat ja torpat	30
5.1 Maatilat, torpat ja yhteiskunta	30
5.1.1 Ruotsin vallan aika	30
5.1.2 Autonomian aika	32
5.1.3 Itsenäisen Suomen aika	35
5.2 Kantatilojen kehitys	37
5.2.1 Nousu ja vahvistuminen	37
5.2.2 Hajoaminen 1900-luvulla	43
5.3 Torppien kehitys	52
5.3.1 Torppien lukumäärä	52
5.3.2 Lisäselvitykset 1900-luvun vaihteesta	54
5.4 Yhteenveto ja johtopäätöksiä	56

6. Talonhallinta ja talonhaltijat	60
6.1 Talonhallinta ja yhteiskunta	60
6.2 Talonhallinnan jatkuvuus	63
6.3 Talonhallinta tutkimuskohteessa	65
6.3.1 Perusanalyysit	66
6.3.2 Sukulaisuudet ja sukutilat	70
6.4 Keskeiset talonhaltijat	77
6.5 Yhteenveto ja johtopäätöksiä	82
7. Ympäristö ja rakennusperintö	84
7.1 Kulttuuriympäristöt Satakunnan maaseudulla	85
7.2 Tutkimuskylien ympäristökehitys	87
7.2.1 Lammaisten ja Torttilan kylät	88
7.2.2 Pirilän kylä	97
7.3 Kulttuurimaisema-alueen rakennukset	101
7.4 Rakennusperintö 1800-luvulta	108
7.5 Yhteenveto ja johtopäätöksiä	115
8 Kokonaiskehitys	117
8.1 Kehityksen pääpiirteet, käännteet ja murrokset	118
8.1.1 Lammaisten kylä	118
8.1.2 Pirilän kylä	120
8.1.3 Torttilan kylä	122
8.2 Kantatilojen kokonaisvertailu	124
8.3 Oma viitekehyseni	127
8.4 Kehityksestä 1980-luvun jälkeen	129
9 Tiivistelmät ja yhteenvedot	129
9.1 Tiivistelmät päänäkökulmittain	130
9.1.1 Kantatilat ja torpat	130
9.1.2 Talonhallinta ja talonhaltijat	132
9.1.3 Ympäristö ja rakennusperintö	133
9.1.4 Kokonaiskehitys	135
9.2 Oman viitekehyseni päätekijät	136
9.3 Teoriataustan riittävyys ja kattavuus	139
9.4 Lopuksi	141
10 Lähteet ja kirjallisuus	142

10.1 Primäärilähteet	142
10.2 Primäärilähteistä kootut	144
10.3 Kirjallisuus	145
Liitteet	151
Liite 1. Keskeiset käsitteet	151
Liite 2. Kantatilatietojen ongelmakohtia.....	154
Liite 3. Talonhaltijatietojen määrittelyperiaatteet	156
Liite 4. Maareformien lainsäädäntö ja toimeenpano 1900-luvulla	157
Liite 5. Kantatilojen kehitys 20-vuotiskausittain	159
Liite 6. Lisätietoja Torttilan torpista vuosilta 1890–1915.....	161
Liite 7. Talonhaltijat kantatiloittain.....	162
Liite 8. Lisätietoja Torttilan kotipeltojen isojaon karttaan.....	165
Liite 9. Tolvin vanhojen rakennusten rakentamisvuodet	166

1 Johdanto

Maatalouden arvostus nousi ja talonpoikien asema parani merkittävästi 1700-luvulla. Talollisten ja erityisesti suurtilallisten asema vahvistui maaseudulla entisestään 1800-luvulla. Maatalous menetti yhteiskunnan rakennemuutoksessa ja maareformeissa 1900-luvulla kuitenkin erityismerkityksensä ja monet suurtilat romahtivat.

Tutkimukseni on selvitys, analyysi ja synteesi kolmen satakuntalaisen kylän kantatilojen kehityksestä, niiden hallinnan ja ympäristön muutoksista sekä niiden rakennuskannasta ja rakennusperinnön säilymisestä. Se on myös tutkimus ja kertomus talonpoikaisen eliitin omistamien kantatilojen noususta 1700-luvulla, niiden aseman vahvistumisesta 1800-luvulla ja lopulta hajoamisesta 1900-luvulla.

Tutkimukseni kokoaa yhteen hajanaisia tietoja tutkimuskohteen kehityksestä. Sen ohella se täydentää ja rikastuttaa kirjallisuudessa esitettyjä tietoja ja käsityksiä tutkituista ilmiöistä. Tutkimustuloksistani saa myös kiinnostavia vertailukohtia nykyiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun tulojen ja varallisuuden jakautumisen kehityksestä. Lisäksi tutkimukseni tukee alueen rakennusperinnön säilyttämistä esittämällä kehityksestä ja sen suuristakin vaihteluista monipuolisia kantatilakohtaisia perus- ja taustatietoja.

1.1 Lammaistenlahden kulttuurimaisema

Tutkimukseni koskee kolmea Kokemäenjoen varressa olevaa kylää, jotka ovat nykyisin Harjavallan ja Nakkilan rajalla, 1860-luvulle asti Kokemäen ja Ulvilan rajalla¹, noin 30 kilometrin päässä Porista. Kylistä Pirilä ja Torttila kuuluvat Harjavaltaan ja Lammainen Nakkilaan. Pirilä on Kokemäenjoen pohjoispuolella ja muut kylät sen eteläpuolella. Lammaistenlahti on leveä suvantokohta Kokemäenjoessa. Sen yläjuoksulla oli ennen joen merkittävin lohikoski Lammaistenkoski, toiselta nimeltään Pirilänskoski. Kosken kohdalla on nykyisin Harjavallan voimalaitos ja sen patoallas.

Valtioneuvosto vahvisti Lammaistenlahden kulttuurimaiseman Museoviraston inventoinnin pohjalta vuonna 2009 erääksi maankäyttö- ja rakennuslain (2000)

¹ Innamaan 1968, 190 ja Vartiaisen 2011, 17 mukaan Nakkila irtaantui Ulvilasta vuonna 1868 paikallisen itsehallinnon uudistuksen myötä ja Harjavalta Kokemäestä vuoden 1870 alusta.

tarkoittamaksi valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi.² Ympäristöä on 2000-luvulla pyritty säilyttämään myös maakunta- ja osayleiskaavoilla. Lammaistenlahden kulttuurimaisemaan kuuluu Lammaisten, Pirilän ja Torttilan kylistä ranta-alue, jossa on Harjavallan voimalaitoksen lisäksi eri kylien kantatilojen osin jo 1800-luvun alusta peräisin olevaa rakennuskantaa.³ Valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä ovat samoissa kylissä myös Torttilan ja Lammaisten läpi kulkeva, jo keskiajalla tunnettu Huovintie⁴ sekä Pirilässä Satalinnan parantola⁵. Kartalla 1 näkyvät tutkimani kylät, kulkuväylät ja eri kantatilojen talouskeskukset.

Kartta 1. Kulttuurimaiseman ympäristö vuoden 1978 peruskartalla (Nakkila-Harjavalta)



Lähde: Kartta 1978 (Maanmittauslaitos MML, lisätietoja kohdassa 10.1).

1.2 Alueen kehityksen päävaiheet

Tutkittavan alueen ja sen lähiseudun historiassa on monia talous-, sosiaali- ja ympäristöhistoriallisesti kiinnostavia vaihteita ja kehityskulkuja, joita on yleisesti

² RKY esittely 2009.

³ RKY Lammaistenlahden km 2009.

⁴ Salminen 1993; RKY Huovintie 2009. Huovintie kulki nykyisen maantien kohdalla Lammaisten Uuloon ja Torttilan Tolvin yhä säilyneiden vanhojen rakennusten vierestä.

⁵ RKY Satalinnan parantola 2009. Parantola on Pirilän Ala-Futkan entisillä mailla.

kuvattu mm. eri pitäjänhistorioissa.⁶ Selostan näistä alla joitain keskeisimpiä. Tutkimukseni muissa osissa käsitellen eräitä niistä paljon tarkemminkin.

Tutkittavien kylien alueilla oli kivi- ja pronssikautisten löytöjen mukaan asutusta jo paljon ennen ajanlaskumme alkua. Tuo vanha asutus vetäytyi sittemmin sisämaahan kauemmas rannikosta. Kylien alueet asutettiin keskiajalla uudelleen, mutta silloin uuteen paikkaan nykyisen joen varteen merenrannan siirryttyä yhä edemmäs länteen. Turun piispalla oli keskiajalla laajoja omistuksia varsinkin joen pohjoisrannalla, mm. koko Pirilän kylä. Nämä maat siirtyivät 1500-luvulla Ruotsin kuninkaalle. Pirilän kruununtilat muuttuivat sittemmin läänityksiksi ja niitä lunastettiin perintötaloiksi vasta 1700-luvulla. Lammaisten ja Torttilan talonpoikaistalot olivat perintötaloja jo 1500-luvulla.⁷ Useat niistä säilyivät sellaisina 1700-luvulle asti, mikä oli varsin harvinaista.

Isojako alkoi tutkimuskylissäni osin jo 1760-luvulla. Ensin jakokunnan kylien yhteiset maat jaettiin kylien kesken. Sen jälkeen voitiin pellot, niityt ja metsät jakaa kylittäin maakirjassa mainittujen kylän talojen kesken. Näissä kylissä taloista puolet jaettiin edelleen kahtia (halottiin) isojaon yhteydessä tai kohta sen jälkeen. Kutsun näitä 1700-luvulla paljon lisämaata saaneita kokonaisia taloja, niiden halkomalla syntyneitä puolikkaita tai näistä myöhempien muutosten jälkeen jäljellä olevia tai muuten muuttuneita alueita kantatiloiksi.⁸ Kantatilojen talonhaltijoilla tarkoitan yleensä kantatilojen omistajia. Jos koko kantatila oli vuokrattu pitkällä vuokrasopimuksella jollekin toiselle, tarkoitan talonhaltijalla kuitenkin vuokraoikeuden haltijaa.⁹ Talonhaltijalla en tarkoita torppareita, koska heidän hallintansa koski vain pientä osaa koko tilasta. Selostan talonhaltijan käsitettä vielä tarkemmin analyysieni yhteydessä.

Isojaon tuloksia muutettiin isojaon järjestelyissä 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Muutokset olivat merkittäviä ainakin Torttilassa. Eri kantatilojen alueisiin vaikuttivat vaihtelevasti myös Satalinnan parantolan rakentaminen 1920-luvulla Pirilään, Harjavallan voimalaitoksen rakentaminen ja joen patoaminen 1930-luvun lopulla sekä Outokummun kuparisulaton siirto Imatralta Torttilaan jatkosodan lopulla. Kantatiloista

⁶ Lehtinen 1967; Innamaa 1968; Salminen 2007; Vartiainen 2011.

⁷ Selostan käyttämiäni keskeisiä käsitteitä kuten perintötalo tarkemmin liitteessä 1.

⁸ Käytän käsitteen talo sijasta yleensä käsitettä tila, koska se on käytössä myös maarekisterikirjoissa ja koska koko maatalouskiinteistöä maineen ja rakennuksineen kutsutaan nykyisin maatilaksi. Myös Hockman ym. 2007, 4 on käyttänyt käsitettä kantatila maakirjatalon sijasta.

⁹ Kutsun tällaista henkilöä talonhaltijaksi enkä tilanhaltijaksi mm. siksi, että käytin talonhaltijoiden selvittämiseen eniten verotusta varten laadittuja henkikirjoja, joissa käytetään sanaa talo (hemman).

erotettiin 1900-luvun maareformeissa ja muutenkin suuria alueita, mutta niitä tai niiden osia myös yhdistettiin toisiinsa. Maata luovutettiin torpparien käyttöön jo 1920-luvulla ja vielä enemmän siirtoväelle ja rintamamiehille 1940-luvulta alkaen.

Teollisuuden tulo Harjavaltaan lisäsi alueen vaurautta, asukasmäärää ja asutusalueiden tarvetta. Toisaalta se aiheutti suuria, myös kantatiloilla selvästi näkyneitä ympäristöongelmia, joita on ympäristölainsäädännöllä saatu yhä paremmin hallintaan.

Alueen ympäristö muuttui suuresti jo ennen teollisuuden tuloa. Vesi- ja tuulimyllyt sekä lohi- ja siikatokeet katosivat tukinuiton, voimalaitoksen sekä sähköistyksen takia. Rakennettiin myös uusia kulkuväyliä. Niittyjä kunnostettiin ja metsiä raivattiin pelloiksi ja otettiin teollisuuden käyttöön ja asuinalueiksi. Monet kantatilat katosivat kokonaan. Lammaistenlahden kulttuurimaisemaan kuuluvat keskeisinä osina vielä säilyneiden kantatilojen asuin- ja talousrakennukset, joista useat ovat alun perin 1800-luvulta.

1.3 Tutkimuksen syyt

Tutkimukseeni oli monia syitä kuten selvä yleinen mielenkiinto alueen historiaa kohtaan, sitä koskevat puutteelliset ja hajanaiset tiedot, haluni tukea kulttuuriperinnön säilyttämistä ja rikastuttaa agraarista yhteiskuntaa koskevaa yleistä tutkimustietoa sekä myös perheeni omistukset alueella. Selostan näitä alla vielä tarkemmin.

Tutkimieni kantatilojen historiaa tunnetaan niiden aiemmasta keskeisestä asemasta huolimatta melko heikosti, vaikka selvää yleistä mielenkiintoa sitä kohtaan onkin. Tämä on käynyt ilmi mm. keskusteluissani eri kantatilojen edustajien, kotiseutuyhdistys Harjulan killan sekä Satakunnan historiallisen seuran jäsenten kanssa. Mielestäni Museoviraston laatima Lammaistenlahden kulttuurimaiseman kuvaus¹⁰ on vaatimaton, epätasainen ja vinoutunut. Sen lähdeluettelokin on kovin suppea. Kantatilojen talonhaltijoista on julkaistu joitain luetteloita osalta tutkimuskauttani, mutta niissä ei ole tietoja kantatilojen pinta-aloista eikä niiden pidemmän ajan kehityksestä. Vielä hajanaisempia ovat tiedot tutkimuskohteeni näkyvän ympäristön muutoksista. Tärkein tavoitteeni on tältä osin lisätä luotettavaa kattavaa tietoa Lammaistenlahden kulttuurimaiseman kantatilojen vaiheista ja kehityksestä sekä löytää niille entistä monipuolisempia, uskottavasti perusteltuja ja dokumentoituja selityksiä.

¹⁰ RKY Lammaistenlahden km.

Tällaisen opinnäytteen tekeminen on myös osa kulttuuriperinnön säilyttämistä tukevaa kulttuuriperintöprosessia. Fyysisen kulttuuriperinnön säilyttämisen ohella tarvitaan myös sitä koskevan historiallisen tiedon kokoamista ja jakamista. Tutkimukseni tuoma entistä kattavampi, luotettavampi ja yksityiskohtaisempi historiatieto lisää toivoakseni myös säilyneen rakennusperinnön arvostusta sekä halua sen säilyttämiseen.

Kulttuuriperintöön liittyvien tavoitteiden lisäksi pyrin tuottamaan tällä mikrotason tutkimuksellani lisärikkautta aikaisempiin yleisiin tietoihin maatalouden ja maaseudun kehityksestä sekä sen vaihteluista. Selvitin ja analysoin tutkimuksessani tavallista suurempien talonpoikaistilojen kehitystä pitkältä yli 200 vuoden ajalta. Tämän kokoisista maataloista ei tietääkseni löydy ennestään nyt kokoamieni ja analysoimieni tapaisia tietoja ainakaan siinä määrin kuin vaikkapa isoista aateliskartanoista.

Talonpoikien varallisuus kasvoi 1700-luvulla huomattavasti mm. isojaon myötä. 1800-luvulla ja varsinkin sen lopulla talonpoikien asema vielä vahvistui maatalouden uudistuessa ja sosiaalisten erojen kasvaessa väestökasvun myötä. 1900-luvulla nämä varallisuudet pienenivät suuresti kantatilojen hajotessa. Kehitys alkoi jo autonomian aikana. Se jatkui itsenäisyyden ajan maareformeissa sekä yhteiskunnan ja maatalouden modernisoituessa. Kiinnostavaa oli tutkia mm. kantatilojen maan pakkoluovutusten määrää 1900-luvun eri maareformeissa ja niiden vaikutusta siihen, että useimmat tutkimani suuret tilat kutistuivat murto-osaan aikaisemmasta. Muutkin kysymykset toivat kehitykseen tutkimisen arvoista jännitettä. Eräs niistä oli se, miten eri kantatiloilla onnistuttiin 1800-luvun lopulta alkaen sovittamaan yhteen mahdollinen tilan suvussa säilyttämisen tavoite maatalouden ja yhteiskunnan muutospaineiden kanssa. Kyse oli myös säilyneen tilan koosta ja siitä, kuka sen omisti ja kuka sitä todella viljeli.

Minulla oli myös henkilökohtaisia syitä tutkimukseeni. Vielä 1900-luvun alussa Tolvi oli pinta-alaltaan niukasti suurin tutkimistani enimmillään 14 kantatilasta. Sen jälkeen ja erityisesti 1940-luvulta alkaen tilan maat siirtyivät vähitellen muille mm. sodan jälkeisen asutustoiminnan, alueelle siirretyn ja myöhemmin laajentuneen teollisuuden sekä uusien asuinalueiden tarpeisiin. Tolvilla on silti jäljellä kahdeksan 1800-luvulta olevaa rakennusta. Ne ovat säilyneet paremmin kuin useimpien muiden kantatilojen vanhat rakennukset. Olen 1980-luvun lopulta alkaen ollut päävastuussa Tolvin tilan

asioista. Siksi olen kiinnostunut sen ja myös alueen muiden tilojen kehityksistä, niiden syistä sekä eri tilojen kehitysten eroista. Täytän tutkimuksella myös sitä lainkin tuntemaa vaatimusta, että vastuu ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.

2 Tutkimustehtävä ja aikaisempi tutkimus

2.1 Tutkimusasetelma ja tutkimustehtävä

Talonnhaltijoiden, heidän perheittensä ja myös kylien muiden asukkaiden eläminen ja toimeentulo edellyttivät maatiloja, niiden viljelyä ja muuta käyttöä sekä niiden maiden ja rakennusten kunnossapitoa ja kehittämistä. Rakennukset ja viljelykset olivat osa kulttuuriympäristöä. Koska kantatilat, niiden talonhallinta ja näkyvä ympäristö liittyivät näin tiiviisti toisiinsa, halusin tutkimuskohteeni kehityksen ymmärtämiseksi selvittää sitä kaikista näistä kolmesta näkökulmasta. Selvittämisen lisäksi halusin myös analysoida ja tulkita kehitystä ja sen syitä. Olin kiinnostunut myös kehityksestä muualla maassamme sekä yleisistä talous- ja sosiaalihistoriallisista ja muista teorioista, koska niiden avulla pystyin ymmärtämään paremmin myös tutkimuskohteeni kehitystä.

Tutkimuksessani selvitin ja analysoin kehitystä ensin kantatilojen, sitten niiden talonnhaltijoiden ja lopuksi näkyvien ympäristömuutoksien kannalta. Kustakin näkökulmasta tein useampia osa-analyysejä. Vastasin näissä analyyseissä mm. alla esittämiini tutkimukseni kuluessa täsmentyneisiin konkreettisiin kysymyksiin.

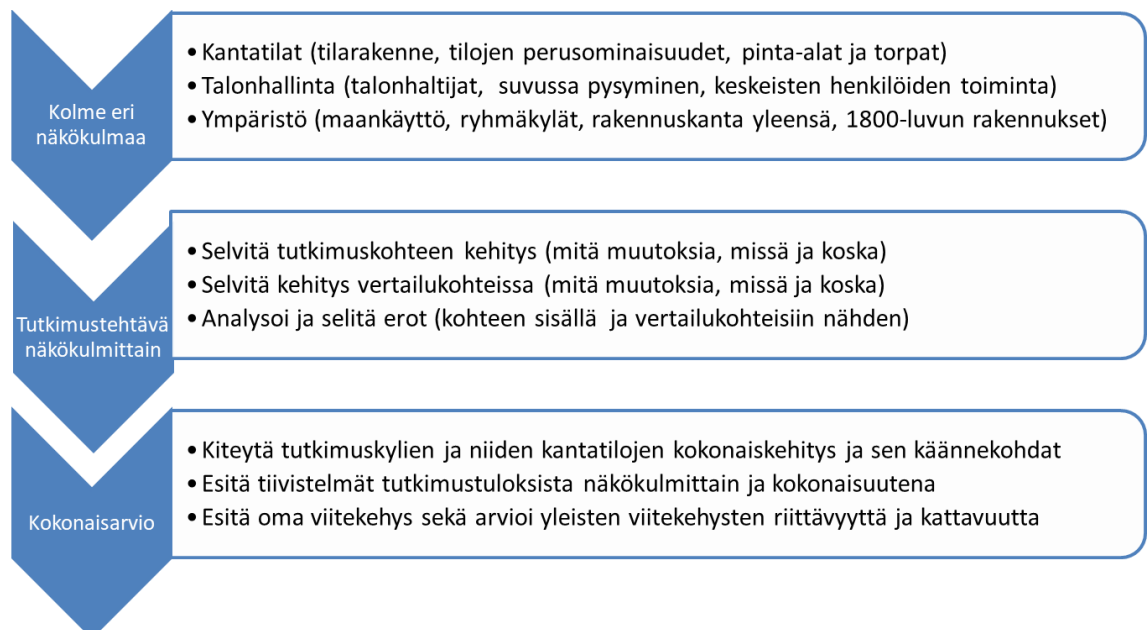
Miten kehittyivät eri kantatilojen rakenteet ja koot tutkimuskaudellani? Paljonko kantatiloilla oli torppia ja millainen oli torppien asema suhteessa kantatiloihin? Ketkä olivat kantatilojen talonnhaltijoita tutkimuskauteeni aikana ja koska? Mitä sukua he olivat edeltäjiinsä? Vaikuttiko tuo sukulaisuus tilan pysymiseen suvussa seuraavassa talonnhaltijan vaihdoksessa? Oliko kohteessa samassa suvussa monen sukupolven ajan pysyneitä sukutiloja? Millaista oli kehitykseen keskeisesti vaikuttaneiden talonnhaltijoiden elämänkulku ja toiminta? Miten kylien maankäyttö muuttui tutkimuskauteeni kuluessa? Mitä tapahtui ryhmäkylille? Miten ympäristössä näkyivät 1900-luvulla rakennetut suuret laitokset? Miten kantatilojen rakennuskanta kehittyi? Paljonko on jäljellä 1800-luvun rakennuksia ja mitä niiden vaiheista tiedetään?

Pyrin näihin kysymyksiin vastatessani selostamaan kehitystä tutkimuskohteessani, mutta sen lisäksi vertaamaan kantatilojen ja kylien kehityksiä toisiinsa sekä kehitykseen myös muualla. Mahdollisuuksieni mukaan arvioin myös havaitsemieni erojen syitä. Koska koko tarkastelukauteeni oli hyvin pitkä, jaoin sen monissa osa-analyyseissani lyhyempiin kausiin. Eräissä tapauksissa tarkastelin vain jotain lyhyempää kautta. Tarkasteluistani tuli näin selkeämpiä ja luotettavampia, koska kehityksen taustatekijätkin (kontekstit) vaihtelevat suuresti eri aikakausien kesken.

Näiden kolmen perusanalyysini jälkeen arvioin kunkin kylän ja kantatilan kehitystä kokonaisvaltaisesti etsien samalla niiden kehitykseen sisältyviä erityisiä käännekohtia. Selitin kehitystä sekä tiloista ja niiden talonhaltijoista riippuvilla sisäisillä tekijöillä että niistä riippumattomilla ulkoisilla tekijöillä. Vertailin kantatilojen kehityksiä toisiinsa myös kokonaisvaltaisesti. Konstruoin analyysieni pohjalta myös juuri tämän tapauksen kehityksen selostamiseen sopivan oman viitekehýkseni.

Laadin lopuksi lyhyet tiivistelmät tutkimuskohteeni kehityksestä mainituista kolmesta perusnäkökulmasta ja kokonaisarviostani. Sen jälkeen esitin vielä yhteenvedon omasta viitekehýksestäni ja arvioin sen pohjalta käyttämieni yleisten viitekehýsten tarjoamien selitysten riittävyyttä ja kattavuutta juuri tämän tutkimuskohteen kehityksen arvioimiseksi ja ymmärtämiseksi. Tutkimustehtäväni tiivistelmä näkyy kuviossa 1.

Kuvio 1. Tutkimustehtävän tiivistelmä



2.2 Tutkimustehtävän rajausta ja esityksen tarkkuus

Tarkasteluni alkaa 1750-luvulta eli juuri ennen 1760-luvulla alkaneita isojakoja, joissa kylien ja jakokuntien maita jaettiin kantatiloille, osaksi ensi kertaa ja osaksi uudelleen, ja joista alkoi kantatilojen nousu. Tämä on luonnollinen aloituskohta myös siksi, että alueen vanhin säilynyt rakennusperintö on viimeistään 1800-luvun alusta.

Ensin aioin päättää tarkasteluni 1950-luvulle, jolloin mm. kantatiloilta paljon maata vaatinut asutustoiminta sotien jälkeen päättyi, maatalouden modernisointi oli kunnolla alkanut ja teollisuus oli noussut Harjavallan ylivoimaisesti suurimmaksi elinkeinoksi. Jatkoin tarkasteluani lopulta 1980-luvulle asti, koska tutkimuskauden jatkaminen lisäsi tulosteni kiinnostavuutta ja tuoreutta eikä vaikeuttanut työtäni merkittävästi. Jätin silti osaksi käyttämäni lähteistä johtuen¹¹ ja osaksi integriteettisyistä 1980-luvun jälkeisen, monesti nykyisten talonhaltijoiden aikaisen kehityksen tutkimukseni ulkopuolelle. Ympäristön kehitystä analysoin kuitenkin osittain 2000-luvulle asti, koska sen nykytila on kaikkien nähtävissä ja sen selvittäminen oli siksi 1980-luvun tilannetta helpompaa.

Keskityin tarkasteluissani vain kantatiloille lohkomisten jälkeen jääneisiin alueisiin (emättiloihin) sekä niiden hallintaan. Kantatiloista erotettuja tiloja (lohkotiloja) en yleensä tutkinut. Tätä rajausta puolsi se, että kulttuurimaiseman alueen rakennusperintö on yhä pääosin kantatilojen alueilla.¹² Kuitenkin, jos lohkotila kuului toiselle kantatilalle, otin sen toki huomioon tuon toisen kantatilan osana.

Esitykseni on osittain tavanomaista yksityiskohtaisempi. Pääsyy siihen on se, että jouduin osin itse kokoamaan ja esittelemään analyysissä käyttämäni aineiston, koska valmista julkaistua aineistoa ei ollut saatavissa. Lisäksi kehityksen tavallista tarkempi kuvaus auttaa arvioimaan analyysitulosteni luotettavuutta ja antaa lisäarvoa niille, jotka ovat kiinnostuneita yhteenvetojen lisäksi myös kehityksen yksityiskohdista.

Tutkielmani koon rajoittamiseksi jätin siitä kokonaan pois joitain myös kokoamiani tutkimustuloksia tai referoin niitä vain hyvin yleisesti ilman tarkkoja erittelyjä ja lähdeviittauksia. Nämä koskivat mm. tutkimusalueeni kehityksen aikaisempia päävaiheita, joista on vain joitain mainintoja kohdassa 1.2.

¹¹ Käyttämäni maarekisterikirjan otteita oli saatavissa vain 1980-luvulle asti eikä niistä löytynyt tietoja pellonvuokrasopimuksilla hallituista lisämaista, joiden merkitys alkoi kasvaa 1980-luvulta alkaen.

¹² Harjavallan voimalaitos on tosin eri kantatiloista lohkotuista alueista muodostetuilla koskitiloilla.

2.3 Aikaisempi paikallisen kehityksen tutkimus

Käsittelen alla ensin sellaista tutkimusta, jossa on selvästi tarkasteltu tutkimuskohteeni kehitystä jostain valitsemistani kolmesta näkökulmasta, ja sitten muuta paikallista tutkimusta, josta myös sain tietoja tutkimukseni tueksi.

Kantatilojen kiinteistökehityksestä ei ole juurikaan aikaisempaa tutkimusta. Lasse Iso-Iivari on osin Mikko Kylä-Vehkan avulla julkaissut luetteloja kantatiloista, mutta niissä ei ole tietoja kiinteistöjen pinta- tai peltaloista eikä sijainneista.¹³ Sama koskee Mikko Kylä-Vehkan kokoamaa luetteloa mm. Pirilän ja Torttilan torpista.¹⁴ Niilo J. Avellan on selvittänyt 1900-luvun alkuun asti pääkohtia Lammaisten kantatilojen talonhallinnan ja osin kiinteistöjen kehityksestä.¹⁵ Käytin hänen tietojaan osin muiden tietojeni tarkastamiseen. Hajatietoja yksittäisistä kantatiloista löytyy myös eri maatilakirjoista.¹⁶

Talonhaltijoita selvittäessäni käytin lähtökohtana em. Iso-Iivarin ym. Harjavallasta ja Nakkilasta kokoamia ja ylläpitämiä talonhaltijaluetteloista. Ne sisältävät talonhaltijoista myös sellaisia tietoja kuin näiden sukulaisuus edeltäjänsä ja elinvuodet. Analyysejäni varten tarkastin Iso-Iivarin ym. tietoja varsin laajasti ja myös muokkasin niitä kohdassa 4.2 selostamallani tavalla. Myös Tuula Hockman ja Tapio Salminen ovat luetteloineet Harjavallan talonhaltijoita.¹⁷ Koska heidän vain vuoteen 1900 asti ulottuvassa luettelossaan on vähemmän tietoja ja tarkistusteni perustella enemmän puutteita tai epäselvyyksiä kuin Iso-Iivarin ym. luettelossa, en sitä juuri käyttänyt. Joistain sukukirjoista sain eräistä yksittäisistä talonhaltijoista paljonkin hyödyllisiä lisätietoja.¹⁸

Perustietoja Lammaistenlahden kulttuurimaisemasta on Museoviraston laatimassa rakennetun kulttuuriympäristön kuvauksesta.¹⁹ Lisäksi löytyy Risto Käsälän ja Liisa Nummelinin Nakkilan rakennuskulttuuria koskeva tutkimus.²⁰ Hajatietoja eri kantatilojen rakennuskannasta ja -historiasta on myös eri maatala- ja sukukirjoissa.

¹³ Iso-Iivari ym. 2017. Lisätietoa talonhaltijaluetteloista on kohdissa 4.2 ja 10.2.

¹⁴ Kylä-Vehka ym. 2017. Lisätietoja torppariluettelosta on kohdissa 5.3.1 ja 10.2.

¹⁵ Avellan 1928.

¹⁶ Jonasson ym. 1932; Jutikkala ym. 1941; Jutila ja Oja 1964; Suuri maatilakirja II 1964.

¹⁷ Hockman ym. 2007.

¹⁸ Wanne 1946b; Ahla 1952; Setälä 1963; Piirinen 2005; Juti 2006.

¹⁹ RKY Lammaistenlahden km 2009.

²⁰ Käsälä ym. 1995.

Harjavallan ja Nakkilan pitäjänhistorioissa on tietoja näiden pitäjien kehityksestä yleisesti, mutta myös hajatietoja tutkimistani kylistä ja jopa niiden yksittäisistä taloista sekä niiden ympäristöstä. Käytin pitäjänhistorioita varsinkin paikallisen kehityksen selvittämiseen ja vertailutietojen saamiseen tutkimuskohteelleni. Harjavallan pitäjänhistoriaa on esitetty 1860-luvulle asti Tapio Salmisen kirjoittamassa Kokemäen ja Harjavallan historiassa sekä 1860-luvulta 2010-luvulle Vesa Vartiainen kirjoittamassa Harjavallan historiassa.²¹ Nakkilan pitäjänhistoriaa löytyy 1860-luvulle asti Erkki Lehtisen osuudesta teoksessa Suur-Ulvilan historia I ja vuodesta 1860 alkaen 1960-luvulle asti Kerttu Innamaan kirjoittamasta teoksesta Suur-Ulvilan historia II.²²

Käytin muitakin paikallista kehitystä kuvaavia teoksia kuten Rosbergin, Grotenfeltin ja Hildénin teosta Suomenmaa 3 (Turun ja Porin lääni) Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja, Tauno Matomäen teosta Mennyttä Matomäenkulmaa, joka käsittelee Lammaisten naapurikylän Tattaran yhtä osaa, sekä joitain tutkimuskylissäni toimivien yritysten ja laitosten historioita 1900-luvulta.²³ Ympäristön muutoksista sain tietoja lisäksi Anni Tammirannan Harjavallan maaperän saastuneisuutta koskevasta tutkimuksesta, jossa on tietoja myös muista ympäristöongelmista ja näkyvän ympäristön muutoksista.²⁴ Tutkimuskohdettani laajemman alueen ympäristön muutoksia on tarkasteltu mm. Niina Uusi-Sepän toimittaman teoksen Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään ja huomenna eri artikkeleissa.²⁵

3 Tutkimusstrategia, teoriatausta ja menetelmät

Pro graduni on luonteeltaan talous-, sosiaali- ja ympäristöhistoriallinen tapaustutkimus. Käsittelen tässä luvussa ensin yleistä tutkimusstrategiaani, sitten tutkimukseni teoriataustaa viitekehysineen sekä lopuksi käyttämiäni tärkeimpiä analyysimenetelmiä.

3.1 Tutkimusstrategia

Jo tutkimustehtävästäni ja sen syistä kävi ilmi, että halusin selvittää tietyn tutkimuskohteen (tutkimustapauksen) kehitystä sellaiselta ajalta ja sellaisista

²¹ Salminen 2007; Vartiainen 2011.

²² Lehtinen 1967; Innamaa 1968.

²³ Rosberg ym. 1921; Nordensvan 1946; Katara 1950; Poutanen ym. 1994; Matomäki 2012.

²⁴ Tammiranta 2000.

²⁵ Uusi-Seppä 2012.

näkökulmista, joista valmista tutkimustietoa ei ollut. Siksi jouduin kokoamaan siitä suuren osan eri primäärilähteistä. Koska halusin pelkän selvittämisen ja kuvaamisen lisäksi analysoida ja tulkita tutkimuskohteeni kehitystä ja sen syitä, tarvitsin kehitystä selittäviä teoreettisia malleja, viitekehyksiä ja relevantteja konkreettisia vertailukohtia. Koska halusin tutkia kehitystä useasta eri näkökulmasta ja pitkältä ajalta, tarvitsin useita erilaisia lähestymistapoja, menetelmiä ja aineistoja, mitä kutsutaan yleisesti triangulaatioksi. Käytin työssäni sekä menetelmällistä että aineistollista triangulaatiota.

Tutkimusstrategiani kulmakiviä olivat näin ollen tapaustutkimus, triangulaatio sekä primäärilähteiden suosiminen.²⁶ Selostan alla eri tutkijoiden näkemyksiä näiden kolmen lähestymistavan ominaispiirteistä, vahvuuksista, heikkouksista ja soveltamisesta. Perustelen samalla valitsemiani lähestymistapoja ja niiden soveltamistapojani.

3.1.1 Tapaustutkimus ja triangulaatio

Laineen ym. mukaan tapaustutkimuksessa kohde on yleensä joku ilmiö tai tapahtumankulku, jota tarkastellaan pienessä joukossa tapauksia ja usein vain yhdessä tapauksessa. Tyypillisistä on tapauksen kokonaisvaltainen analyysi, kiinnostus sosiaalisiin prosesseihin sekä erilaisten aineistojen ja menetelmien käyttö. Tavoite on ymmärtää paremmin tutkittavaa tapausta, sen olosuhteita sekä tapahtuneen kehityksen syitä. Tapaus on erityisen mielenkiintoinen, jos siihen liittyy joku selvä jännite.²⁷ Oma tutkimukseni täytti hyvin nämä tyypillisen tapaustutkimuksen tunnusmerkit. Tutkimuksessani eri tapauksien määrä vaihteli välillä 1–14 sen mukaan, millä tarkkuudella kehitystä eri yhteyksissä tarkastelin.²⁸ Oli mm. maavarallisuutta ja sen myötä vallan kertymistä ja kutistumista koskevia jännitteitä kuten jo kohdassa 1.3 esitin.

Tapaustutkimuksessa voidaan käyttää yhteiskuntateoriaa tulkinta-apuna ja täydentää aiempaa keskustelua uusilla havainnoilla, mutta myös testata ja jopa täsmentää aikaisempia teorioita.²⁹ Itse tavoittelin näistä lähinnä kahta ensimmäistä.

Kun tutkija selittää yksittäisiä tapauksia, hän voi Goertzin ym. mielestä tehdä yleistyksiä ja vertailuja muihin tapauksiin. Hän voi myös tunnistaa käännekohtia, jotka

²⁶ Koska tutkimuksessani myös teorialla oli oma roolinsa, voi sitä lisäksi luonnehtia teoriasidonnaiseksi.

²⁷ Laine ym. 2007, 9–10.

²⁸ Tutkimuskohteessani oli yksi kulttuuriympäristö, kolme kylää ja enimmillään 14 kantatila.

²⁹ Laine ym. 2007, 19–22.

ohjasivat kehitystä kohti tiettyä lopputulosta eikä muita. Selityksessä voi olla monia toisiinsa linkittyneitä tapahtumia, käännekohtia ja sattumia.³⁰

Monimutkaisia ilmiöitä pyritään hallitsemaan käyttämällä toisiaan täydentäviä aineistoja, menetelmiä, näkökulmia tai teorioita, sillä tutkimuksen löydökset ja johtopäätökset varmentuvat, kun niille löytyy useampia todisteita.³¹ Metodologista moniarvoisuutta puoltaa sekin, että sen avulla voidaan yhdistää herkkyyks historiaa kohtaan ja suurten linjojen teoreettinen tarkastelu,³² ja siksi sitä myös paljon käytin.

Lanen mukaan on tutkijoita kuten Marc Bloch, jotka ovat kiinnostuneita tapauksista sellaisenaan. Toisaalta on niitä, jotka etsivät tapahtumasta yleisiä näkökohtia, vertaavat niitä muihin ja päättelevät siitä teorian yleistettävyyden tai tarpeen sen korjaamiseen. Ihmisten toimintaa selitettäessä kyse on motiiveista, asenteista ja instituutioista.³³

On eri näkemyksiä siitä, onko tapaustutkimuksen tulosten yleistäminen mahdollista tai tarpeellista, mutta kyse on myös yleistämisen ehdoista.³⁴ Saari katsoo, ettei yleistävä teoretisointi onnistu hyvin yli 100 vuoden aikavälin historiassa. Yksittäisiä tapauksia voi silti yleistää muihin vastaaviin. Samalla säilyy tuntuma sattumiin ja muihin yleistämisen rajoituksiin.³⁵ Vaikka jaoin tutkimuskauteni analyyseissäni useampaan lyhyempään osaan, suhtauduin varovaisesti tulkintojeni yleistämiseen. Syynä siihen olivat vaikeudet määritellä tarkat ehdot muille nk. vastaaville tapauksille, useat havaitsemani selvät sattumat ja myös se, että kehitys vaihteli monesti paljon myös tutkimuskohteeni sisällä.

3.1.2 Primäärilähteiden käyttö

Käytin primäärilähteitä laajasti siitä yksinkertaisesta syystä, ettei valmiiksi koottuja lähdeaineistoja ollut juuri saatavissa. Siltäkin osin kuin niitä kuten talonhaltijaluetteloita osaksi löytyi, pyrin silti varmistumaan tietojen oikeellisuudesta muista lähteistä. Kontekstin ja ulkoisten vertailukohteitteni kehityksen selvitin luonnollisesti sekundäärilähteistä.

³⁰ Goertz ym. 2012, 88–90.

³¹ Laine ym. 2007, 22–27.

³² Saari 2006, 24–26.

³³ Lane 1953, 522–527.

³⁴ Laine ym. 2007, 27–31.

³⁵ Saari 2006, 24–26.

Cipollan mielestä ammattimaisen historian tutkijan tulee aina, jos vaan on mahdollista, perustaa työnsä primäärilähteisiin, koska sekundäärilähteitä käytettäessä on riski toistaa niissä olevia virheitä, yleistyksiä, yksinkertaistuksia sekä subjektiivisia näkemyksiä. Tiukka lähdekriittisyys, joka mm. erottaa primääri- ja sekundäärilähteet, on eräs edellytys historian tutkimuksen nykyisin vaatimalle tieteelliselle asemalle. Tulee silti huomata, että myös primäärilähteinä käytetyssä dokumenttiaineistossa voi olla virheitä, jotka johtuvat esimerkiksi asiakirjojen käsin kopioinnista tai verotusta varten laadittujen asiakirjojen epäluotettavuudesta.³⁶

On kuitenkin tuotu esille myös primäärilähteiden korostamisen haittoja. Hauptin ym. mielestä primäärilähteet sopivat hyvin erikoistutkimuksiin, mutta huonosti synteeseihin, eikä niiden käyttöä pitäisi ylikorostaa muiden periaatteiden kuten syvällisempien yhteyksien etsimisen kustannuksella.³⁷

Käyttämistäni asiakirjoista vain harvat olivat aivan alkuperäisiä. Esimerkiksi käyttämäni maarekisterikirjan tiedot perustuvat lukuisista yksittäisten maanmittaustoimitusten asiakirjoista koottuihin tietoihin, missä kokoamisessa on voinut tapahtua virheitä. Samoin jotkut käyttämäni kartat olivat alkuperäisistä käsin kopioituja tai perustuvat jo paljon aikaisemmin muuta käyttöä varten laadittuihin pohjakarttoihin. Paljon käyttämistäni asiakirjoista henkikirjat olivat kyllä alkuperäisiä. Silti niissäkin saattoi olla virheitä ja joskus myös niiden tulkitseminen oli vaikeaa.³⁸

3.2 Teoriatausta

Ilmiöitä voi ymmärtää paremmin analyttisten kehysten avulla. Ne voivat olla tarkasti määriteltäviä, mutta myös joustavia (mm. vertailevassa tutkimuksessa) tai aineistolähtöisiä, ja niitä voi olla useitakin, jos se valottaa tapausta eri näkökulmista.³⁹ Käytin sekä yleisiä teorioita että yksittäisiä tutkimusaloja kuten talous, maatalous ja maaseudun kulttuuriympäristöt koskevia, sektorikohtaisiksi kutsumiani viitekehyksiä.

³⁶ Cipolla 1991, 28–30, 51–52.

³⁷ Haupt ym. 2004, 24–25. Haupt ym. arvostavat silti myös primäärilähteiden suosimisen periaatetta.

³⁸ Erityisesti 1700-luvun asiakirjoissa ongelmia aiheuttivat vaihtelevat ja osin vaikeaselkoiset käsialat sekä lyhenteet. Talonhaltijoiden muutosten selvittäminen suurelta osin henkikirjoista oli hieman epävarmaa, koska omistusoikeudet ratkaistiin tarvittaessa oikeudessa aivan muilla asiakirjoilla.

³⁹ Laine ym. 2007, 19–22.

Yleiset teorialat auttavat analysoimaan ja ymmärtämään yleisesti yhteiskunnallisen ja ihmisten henkilökohtaisen kehityksen lainalaisuuksia. Niistä minua kiinnostivat yhteiskunnan rakenteen ja yksilöiden oman toiminnan vaikutukset ihmisten toimintaan ja elämäntulkkuun sekä yleisesti että konkreettisemmin siten, kuin ne näkyvät instituutioiden vaikutusta tai polkuriippuvuutta selittävässä teorioissa tai malleissa. Yleisistä teorioista käytin Giddensin esittämää strukturaatioteoriaa eräin täydennyksin⁴⁰ sekä Gielen ja Elderin elämäntulkun paradigmamallia⁴¹. Näitä yleisiä teorioita täydensin vielä kahdella muulla teoriolla, Northin institutionaalisella selitysmallilla sekä Piersonin polkuriippuvuudella.⁴² Myös viimeksi mainittujen kahden teorian käyttökelpoisuudesta tutkimuskohteeni tarkastelussa oli paljon viitteitä.

Sektorikohtaiset viitekehukset ovat lähempänä tutkimuskohdetta. Tarkoitan niillä varsinkin Suomen yleisessä talous-, maatalous- ja oikeushistoriassa sekä Satakunnan kulttuuriympäristöjen historiassa esitettyjä kuvauksia ja tulkintoja tutkimuskohdettani laajemmasta kehityksestä. Käytin niitä myös tutkimukseni kontekstien määrittelyyn ja sain niistä jopa selviä vertailutietoja analyyseni varten. Pystyin analyysini jälkeen arvioimaan myös sitä, kuinka hyvin niissä esitetty riitti selittämään kehitystä juuri omassa tutkimuskohteessani ja mistä mahdolliset erot saattoivat johtua.

Selostan alla kohdissa 3.2.1 ja 3.2.2 käyttämiäni yleisiä teorioita. Sen jälkeen yksilöin kohdassa 3.2.3 sen tutkimuksen, johon sektorikohtaiset viitekehukset perustuvat.

3.2.1 Strukturaatioteoria ja elämäntulkun paradigmamalli

MacRaildin ja Taylorin mukaan eri tutkijoiden näkemykset yhteiskunnan rakenteen (social structure) ja yksittäisten henkilöiden toiminnan (human agency) vaikutuksesta ihmisten elämään vaihtelevat suuresti. Max Weber ja Georg Simmel korostivat yksilöiden, mutta Karl Marx ja Emile Durkheim rakenteiden vaikutusta. Anthony Giddensin edustaman strukturaatioteorian mukaan rakenne on inhimillisen toiminnan tulosta. Se tarjoaa toiminnalle mahdollisuuksia, mutta asettaa sille myös rajoituksia, joiden määrä riippuu yksilön asemasta.⁴³

⁴⁰ MacRaild ja Taylor 2004.

⁴¹ Giele ja Elder 1998.

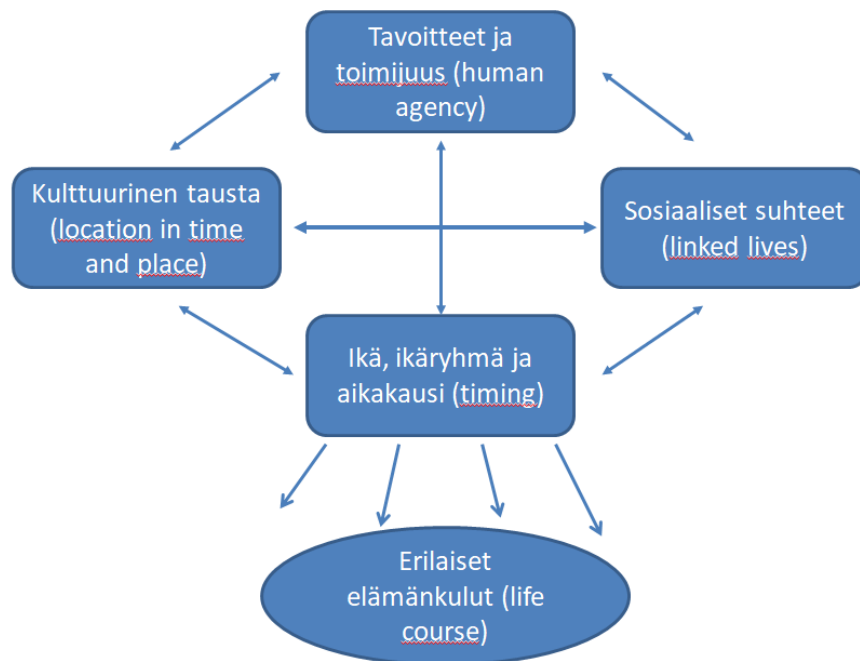
⁴² Anderson 1995; Pierson 2004.

⁴³ MacRaild ja Taylor 2004, 81–82, 98–100.

MacRaildin ja Taylorin mukaan pitää Giddensin esittämien näkökohtien lisäksi ottaa huomioon myös mentaalit rakenteet, ideologiat, aikakausien erot välttämättömien hyödykkeiden tuotannossa sekä yhteiskuntien jatkuva muutos. Toiminnan ja vallan välillä on yhteys, jonka ymmärtämisessä mm. luokkajako on tärkeä.⁴⁴

Janet Z. Giele ja Glen H. Elder, Jr ovat yhdessä esittäneet nk. elämäntien paradigman mallin. Siinä eri ihmisten erilaisia elämäntienkuja selitetään neljällä tekijällä, jotka vaikuttavat toisiinsa. Nämä tekijät ovat inhimilliset tavoitteet ja toimijuus (human agency), sosiaaliset suhteet (linked lives), historiallinen ja kulttuurinen tausta (location in time and place) sekä mukautuminen konkreettisiin tilanteisiin ja tapahtumiin tavalla, johon vaikuttavat ikä, ikäryhmä ja aikakausi (timing). He ovat esittäneet mallinsa myös kuvion 2 mukaisessa graafisessa muodossa.⁴⁵

Kuvio 2. Gielen ja Elderin elämäntien paradigman malli



Lähteet: Giele ja Elder 1998, 6-10 ja figure 1.1, muokannut Jorma Tolvi.

Giele ja Elder, Jr korostavat erityisesti ajoitusta (timing). Kyse on sekä aktiivisesta reagoinnista että passiivisesta sopeutumisesta ulkoisiin tapahtumiin, riippuen kunkin tavoitteista ja resursseista. Ajoituksessa kaikkien eri tekijöiden kuten sosiaalisen aseman ja kulttuurisen perinnön, ystävyksien ja verkostojen sekä motivaation vaikutukset

⁴⁴ MacRaild ja Taylor 2004, 116–117.

⁴⁵ Giele ja Elder 1998, 6-11.

kanavoituvat toiminnaksi konkreettisissa tilanteissa ja tapahtumissa. Siksi elämänkulkua koskevat tiedot kannattaa esittää tapahtumien aikajärjestyksessä.⁴⁶

Elämänkulun paradigmamalli tuo oman toiminnan ja sosiaalisten suhteiden merkityksen esille tavalla, jota oletin näkyvän myös tutkimuksessani. Tarkastelin tapahtumia mallin mukaan myös ajallisesti tutkiessani mm. talonhaltijoiden muutoksissa sukulaisuuden vaikutusta. Mallissa on silti vain implisiittisesti mukana sellaisia kehitykseen ehkä myös vaikuttaneita tekijöitä kuin instituutioiden muutokset ja polkuriippuvuudelta näyttävät vaikutusketjut. Siksi selostan niitä koskevia yleisiä teorioita alla vielä erikseen.

3.2.2 Institutionaalinen selitysmalli ja polkuriippuvuus

Saaren esittämän perusteella rakenteet, instituutiot ja prosessit jakavat kotitalouksia eriarvoisiin asemiin. Rakenteita ovat esimerkiksi ikä, sukupuoli ja sosioekonominen asema, jotka vaikuttavat yksilöiden valintoihin. Instituutiot ovat yhteiskunnan virallisia tai epävirallisia pelisääntöjä. Prosessit ovat toistuvia toisiinsa kytkeytyviä tapahtumia, jotka ehdollistavat eli suuntaavat muutosta, ja ovat siten polkuriippuvia ilmiöitä.⁴⁷

Andersonin mukaan Douglass C. Northin institutionaalisessa selitysmallissa kehitys vaatii teknologista muutosta, joka on vain väline. Teknologian lisäksi tarvitaan kannustavia instituutioita, joista riippuu pääomien saatavuus, sekä koulutettua ja tervettä työvoimaa, kulttuurista valmiutta sekä ohjausta. Selityksen perusoletuksia ovat yksilöiden oman edun maksimointi ja rationaalisuus. Keskeistä on kannustavuus tuottaviin aktiviteetteihin kuten tuotanto, investoinnit, keksinnöt ja innovaatiot. Kehityksen käyttövoimia ovat usein väestömuutos ja eri resurssien vuorovaikutus. Kannustavuuteen vaikuttavat mm. omistusoikeus ja sen toimeenpano, hyödyn jako yksityisten ja yhteiskunnan kesken sekä instituutioiden määräämät pelisäännöt. Malli on johdonmukainen laaja kehys talouksien analysoinnille. Sen keskiössä on maata, kauppaa ja julkisia tuloja koskevan omistusoikeuden luonne, josta oli pitkä taistelu orastavissa kansallisvaltioissa 1700-luvulle asti. Puutteena on se, ettei maantieteen tai

⁴⁶ Giele ja Elder 1998, 10–11.

⁴⁷ Saari 2006, 16–17.

yksittäisten henkilöiden vaikutus näy eikä malli ota huomioon poliittista tai sotilaallista historiaa. On epäilty myös em. perusoletusten paikkansa pitävyyttä.⁴⁸

Sekä tutkimieni kantatilojen nousussa että hajoamisessa oli poliittisella ja sotilaallisella historialla, mm. 1700-luvun isojaossa ja 1900-luvun maareformeissa, iso merkitys. Kehitystä selittivät niiden lisäksi monet muutkin Northin mainitsevat tekijät kuten omistusoikeuden merkityksen muutokset, yksilöiden mahdollisuudet ja toiminta sekä teknologinen kehitys, joita myös otin huomioon analyysissäni ja tulkinnoissani.

Lähes kaikki määritelmät pitävät instituutioina sellaisia poliittisen ja sosiaalisen elämän suhteellisen kestäviä ominaisuuksia kuten säännöt, normit ja menettelytavat. Mahoneyn mukaan instituutioissa on paljon jännitteitä, koska ne hallitsevat resursseja ja niiden jakoa. Sen lisäksi instituutioiden muutokset voivat johtua vaihteluista tai muutoksista sääntöjen noudattamisessa tai tulkinnoissa, koska toimijoita eri rooleissa on paljon ja olosuhteet voivat muuttua.⁴⁹ Myös omassa tutkimuksessani kävi ilmi, ettei sääntöjä aina noudatettu, koska mm. perintöoikeudessa jaon periaatteet ja todellinen käytäntö erosivat pitkään toisistaan.

Pierson katsoo, että instituutioiden, käsitysten ja uskomusten kehittymisen ohella tulee ottaa huomioon myös polkuriippuvuus, kriittiset käännekohdat sekä tapahtumien ajoitus ja tarkoittamattomat vaikutukset. Polkuriippuvat prosessit ovat tulleet hyvin suosituiksi taloustieteissä tutkittaessa mm. uusia teknologioita ja taloudellista kasvua. Tapahtumien ajoitus ja järjestys sekä niitä koskevat argumentit ja välitysmekanismit ovat keskeisiä. Yhteensattumilla voi selittää yksittäisiä tapauksia, ei yleisiä vaikutusmekanismeja. Kehitystä voi tapahtua vähitellen samaan syy-yhteysketjuun kuuluvien tapahtumien pieninä muutoksina tai suurena muutoksena jonkun kynnyksen ylittyessä. Polkuriippuvuutta on kuitenkin kritisoitu siitä, että se antaa liikaa painoa sattumalle alussa ja käännekohdissa sekä determinismille käänneiden jälkeen.⁵⁰

Polkuriippuvuus näkyi minusta ennalta arvioiden myös tutkimuskohteessani, esim. vaikeutena palata omistajien omatoimiseen viljelyyn, jos siitä ja samalla tarvitusta osaamisesta ja tuotantovälineistä oli kerran luovuttu. Toisaalta talonhallinnan

⁴⁸ Anderson 1995, 34–47, 53–54.

⁴⁹ Mahoney 2010, 4–14.

⁵⁰ Pierson 2004, 1–2, 10–20, 50–51.

lähisuvussa siirtyminen näytti lisäävän todennäköisyyttä suvussa säilymisen jatkumiseen. Yritin eri analyyseissäni saada vahvistusta näille ennakkoarvioille.

3.2.3 Sektorikohtaiset viitekehykset

Käytin konteksteissa ja vertailuissa yleisempään kehitykseen sellaisia eri henkilöiden kirjoittamia ja toimittamia talous- ja maataloushistorian yleisteoksia kuin Suomen taloushistoria 1 (1980) ja 2 (1982), Suomen maatalouden historia I–III (2003–2004) ja eräiltä osin myös vastaavia ruotsalaisia teoksia *Det svenska jordbrukets historia* 3–5 (2000–2001). Oikeushistorian osalta käytin Pia Letto-Vanamon toimittamaa teosta Suomen oikeushistorian pääpiirteet (1991) sekä Ragnar Hemmerin kirjoittamia Suomen oikeushistorian oppikirjoja II (1954) ja III (1961). Käytin myös Tiina Silvastin tutkimusta ”Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista” (2001), jossa esitellään mm. sukutilan jatkuvuuden ideaalia.

Yleisen kehityksen ohella käytin viitekehystenä paikallista ja alueellista kehitystä, josta oli paljon tietoja mm. Kokemäen ja Harjavallan sekä Suur-Ulvilan ja sen osana Nakkilan eri pitäjänhistorioissa. Ympäristön kehityksessä käytin viitekehystenä myös Sami Louekarin ja Liisa Nummelinin artikkeleja Niina Uusi-Sepän toimittamassa teoksessa ”Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään ja huomenna” (2012).

Selostan näiden viitekehysten sisältöä ja viittaa niihin tarkemmin vasta eri analyyseini yhteydessä.

3.3 Analyysimenetelmät

Koska halusin selvittää ja ymmärtää entistä paremmin myös tutkimieni ilmiöiden syitä, tein paljon vertailuja ja rakensin myös jäsentyneitä tapahtumakuvauksia eli narratiiveja. Selostan alla näitä molempia analyysimenetelmiä ja perustelen samalla niiden käyttöäni.

Armisen ym. mukaan vertailevan tutkimuksen klassikoita ovat Weber ja Durkheim. Vertailuun voidaan valita hyvin erilaisia tai hyvin samanlaisia tapauksia. Tutkimuksen valtavirrassa on ilmiöiden periaatteellisten syiden ja vaikutusten hahmottelu. Niissä voi olla monimutkaisia vuorovaikutuksia. Endogeenisten selitysten lisäksi tarvitaan

eksogeenisia, koska [vertailtavat kuten] valtiot eivät aina ole itseriittoisia. Vertailu voi ajan suhteen olla synkronista (tietty hetki) tai diakronista (kehitys aikaa myöten).⁵¹

Alapuro katsoo, että 1980-luvulla alkoi yhteiskuntatieteissä painopiste siirtyä makrovertailuista mikrovertailuihin, polkuriippuvuuksien korostaminen sekä mikroprosessien tutkimus. Myös mikrotutkimuksessa voi olla ongelmana tapausten yhteismitallisuus ja ajallisesti tai paikallisesti läheisten tapahtumien riippumattomuus.⁵²

Tutkimuksessani oli kyseessä selvä nollasummapeli kylien sisällä, koska kylillä oli kiinteät rajat ja uusien peltujen raivausmahdollisuudet oli käytetty ennen pitkää loppuun. Riippuvuutta toivat myös isojakoa edeltäneet sarkajaot ja yhteismetsät, koski- ja kalastusoikeudet, ryhmäkylät ja manttaalien mukaan jaetut velvoitteet. Yritin analyysissäni ja johtopäätöksissäni ottaa näitä riippuvuuksia huomioon.

Blochin mielestä vertailut ovat hyödyllisiä vain, jos ne perustuvat tosiasioiden yksityiskohtaiseen, kriittiseen ja hyvin dokumentoituun tutkimiseen. Näin hankitut tiedot vähentävät riskiä korostaa liikaa paikallisia näennäiseroja ja syitä.⁵³ Kiinnitin tutkimuksessani paljon huomiota Blochin korostamaan tosiasioiden yksityiskohtaiseen, kriittiseen ja hyvin dokumentoituun tutkimiseen. Vertailujeni ja niiden myötä tulkintojeni vääristymistä vähensin sillä, että yritin ottaa huomioon myös kantatilojen erilaiset tilanteet. Tutkimuskohteeni sisällä vertailin usein yksittäisten kantatilojen ja joskus kokonaisten kylien kehityksiä toisiinsa. Vertailuissani yleisempään kehitykseen oli vertailukohtena joskus koko Suomi, mutta monesti joku pienempikin alue kuten lääni, maakunta tai vain koko kunta tai pitäjät. Valitsin vertailukohteeni lopulta analyysikohtaisesti ja hyvin pragmaattisesti, koska löysin kirjallisuudesta lopulta yllättävän vähän selviä numeerisia tosiasiatietoja. Haittana tässä lähestymistavassa oli se, että vertailukohta vaihtui analyysittäin, minkä takia tutkimuskohteeni kehityksen kokonaisero yleisempään saattoi jäädä hieman sumeaksi.

Ruonavaaran mukaan historiallisen sosiologian narratiivinen suuntaus pitää keskeisenä analyysikeinona jäsentyneiden tapahtumakuvausten rakentamista. Kiinnostavia siinä ovat jaksottaiset sekvenssit eli miten tapahtumasta seuraa toinen, siitä kolmas jne. ja

⁵¹ Arminen ym. 2004, 7–11, 14–16. Tutkimuksessani on molempia jopa samoissa graafisissa esityksissä.

⁵² Alapuro 2004, 55–61.

⁵³ Bloch 1953 (1928), 504–506, 518–521.

lopulta itse tutkittava ilmiö. Tavoite on selvittää näin todellisia syy- ja seuraussuhteita. Sewell arvostaa tapausten huolellisia kausaaleja narratiiveja. Hän ei ole oleta ylihistoriallisia kausaalilakeja eikä riippumattomia tapahtumajärjestyksiä, vaan korostaa polkuriippuvuutta. Hänen käsityksessään on paljon tilaa kontingenteilla, odottamattomilla tapahtumilla, jotka voivat muuttaa kestäviä historian trendejä.⁵⁴

Ruonavaaran esittämän nojalla Edgar Kiser ja Michel Hechter ovat kritisoineet narrativisteja yleisen teorian hylkäämisestä sekä tarkan ja sisältörikkaan historiallisen mallin omaksumisesta. He ovat suositelleet rationaalisen toiminnan teoriaa, jonka pohjana ovat toimijan valinnat häntä hyödyttävistä vaihtoehdoista. Tuo teoria ei narrativistien mielestä ota kuitenkaan huomioon aikaa eikä paikkaa. Ruonavaara katsoo, että tarvitaan sekä narratiivista lähestymistapaa että rationaalisen valinnan tapaista teoriaa. Hänestä polkuriippuvuus sisältää aineksia näistä molemmista.⁵⁵

Tutkimuksessani kokosin ja analysoin kohdan 6.4 ja liitteen 6 kaltaisia varsin vapaamuotoisia narratiiveja. Minusta ne helpottivat mm. tutkimuskohteeni kokonaiskehityksen kuvaamista, ymmärtämistä ja siihen vaikuttaneiden keskeisimpien tekijöiden täsmentämistä kohdassa 8.3 esittämäni mukaisiksi.

4 Lähdeaineisto

Tiedon tarpeeni olivat moninaisia ja tarkasteleman aikakausi pitkä. Tarvitsemiani tietoja oli monissa eri primäärilähteissä, jollaisia pyrin käyttämään. Niiden tiedoissa oli kuitenkin aukkoja ja muitakin ongelmia, joita jouduin ratkomaan osaksi sekundäärilähteiden avulla. Selostan alla osa-alueittain tärkeimpiä tietolähteitani sekä niiden kattavuutta ja tarkkuutta, mitkä tietysti vaikuttivat myös analyysituloksiini. Eri analyysieni yhteydessä selostan osin vielä tarkemmin sitä, mitä eri lähteiden tiedoista kulloinkin ensi sijassa käytin.

4.1 Kantatilat ja torpat

Halusin selvittää sitä, kuinka eri kantatilojen niiden toiminnalle tarjoamat taloudelliset lähtökohdat kehittyivät. Ne muuttuivat tutkimuskaudellani suuresti kiinteistömuutosten takia, mutta myös maa- ja metsätalouden sekä yhteiskunnan yleisen kehityksen myötä.

⁵⁴ Ruonavaara 2006, 34–35, 42–45.

⁵⁵ Ruonavaara 2006, 35–36.

Halusin analysoida tätä kehitystä myös kvantitatiivisesti erityisesti 1900-luvulla, jolloin tapahtui pääosa kantatilojen minua erityisesti kiinnostaneesta hajoamisesta. Siksi minun tuli löytää sellaisia tilakokoja hyvin kuvaavia kvantitatiivisia mittareita, joita vastaavat numeeriset arvot pystyin melko suoraviivaisesti, luotettavasti ja vielä kohtuullisella työmäärällä selvittämään. Selostan seuraavassa ensin sitä, mitä tilakoon mittareita käytin ja miksi, ja sitten sitä, mistä primäärilähteistä käyttämäni numeroarvot hankin.

Kaikki kiinteistömuutokset on 1900-luvun alusta alkaen 1980-luvulle asti kirjattu maarekisterikirjaan, johon kiinteistöjen perustietojen ohella on merkitty mm. tilan manttaali ja pinta-aloista viljellyn maan, viljelyskelpoisen maan, metsän ja joutomaan alat sekä kokonaisala. Näistä käytin analyysseissäni lähinnä kokonaisalaa, mutta osaksi myös viljellyn maan ja viljelyskelpoisen maan summaa, jota kutsun viljelyalaksi. Maarekisterikirjan viljelty maa sisältää pellon lisäksi niityt ja laitumet.⁵⁶ Se oli minusta vain pieni puute, koska mm. niittyjen osuus pieneni suuresti jo 1900-luvun alussa.⁵⁷ Myös manttaali menetti merkityksensä siitä riippuvien rasitteiden vähitellen kadotessa. Maarekisterikirja oli ainoa kehityksen pitkäaikaistarkasteluun sopiva tietolähde.⁵⁸

Kokonaisala ja viljelyala kuvaavat tietysti vain osaksi eri kantatilojen taloudellisia lähtökohtia ja niiden eroja. Kaikki viljelymaa ei ole samanarvoista eikä myöskään muu maa, koska puusto voi olla hyvin eri-ikäistä ja metsässä voi olla sekä raivauskelpoista maata että heikkoa suo- ja jopa kitumaata. Teollisuuden tultua ja laajetessa sen lähellä olevien maiden arvo nousi, vaikka niillä oli myös eniten teollisuudesta johtuneita ympäristöongelmia. Nämä mittarit eivät ota huomioon myöskään kantatilojen osuuksia koski- ja kalastusoikeuksista, jotka tosin myytiin kaikilta kantatiloilta jo 1910-luvun lopulla.⁵⁹ Puutteistaan huolimatta pidän valitsemiani mittareita tarpeisiini varsin onnistuneina.

⁵⁶ Heikkilän 1983, 366, 377 mukaan asetus maarekisteristä annettiin vuonna 1895 ja kirjatusta pinta-aloista viljeltyyn maahan sisältyi 1970-luvun lopulle asti pellon lisäksi niitty ja luonnonlaidun.

⁵⁷ Cajanderin 1926, 6 mukaan esim. Nakkilassa oli v. 1920 niittyä noin 6 % varsinaisesta peltoalasta ja Harjavallassa vielä vähemmän. Satakunnan eri pitäjissä niityn osuus vaihteli välillä 3–53 %. Torttilassa oli Tolvilla erään vuoden 1920 lohkomisasiakirjan mukaan vastaava suhde 8 %. Lammaisissa oli koskitilaa v. 1918 muodostettaessa tosin niittyjä keskimäärin jopa hieman enemmän kuin peltoja.

⁵⁸ Esim. noin 10 vuoden välein tehtyjen maatalouskyselyjen vastauksista löytyi arkistosta vain osa, asetetut kysymykset vaihtelivat eivätkä vastaukset olleet aina johdonmukaisia ja yhdensuuntaisia.

⁵⁹ Tutkin kuitenkin eri kylien koskitilojen muodostamisen yhteydessä aivan erikseen sitä, kuinka suuri osuus kantatilojen manttaaleista siirtyi koskitiloille ja samalla tilojen manttaalien ja pinta-alojen suhdetta.

Saadakseni selville kantatilojen eri alojen kehityksen hankin Maanmittauslaitoksen (MML) nykyisestä kiinteistörekisteristä ajetut erittelyt siitä, mitä lohko- tai muita tiloja niistä oli milloinkin muodostettu ja mitkä olivat kantatilojen uudet kiinteistötunnukset.⁶⁰ Tarvitsemiani pinta-alatietoja ei näihin tulosteisiin ollut kuitenkaan saatavissa. Ne sain selville tilaamalla MML:lta kopiot kaikista niistä vanhojen maarekisterikirjojen sivuista, joilla jonkun tutkimani kantatilan pinta-alat olivat selvästi muuttuneet.⁶¹ Kopioissa näkyivät kiinteistötoimitusten päättymisten päivämäärät ja lisäksi kantatilojen uudet rekisterinumerot, em. pinta-alat, manttaalit, rasitteet yms. sekä 1920-luvulta alkaen kantatilojen kulloisetkin omistajat. Vein niistä tarvitsemiani tiedot analyysitaulukkoihini, joita käytin kantatilojen pinta-alojen kehittymisen analysointiin ja kuvaamiseen.

Eräiden syntyneiden tulkinta- ja muiden ongelmien selvittämisessä käytin apuna mm. sellaisia digitaaliarkiston toimitusasiakirjoja karttoineen, jotka koskivat ko. kylän kaikkia kantatiloja. Näitä olivat isojaon, sen järjestelyjen sekä eri kyliin perustettujen koskitilojen muodostamisten asiakirjat. Hajatietoja eri kantatilojen pinta-aloista löysin myös kohdassa 2.3 mainitsemistani maatilakirjoista, vaikka niiden tiedot vaihtelivat määrältään ja myös sisältönsä käytettävyyden osalta.⁶²

Myös kantatilojen torpat vaikuttivat 1800-luvulla ja osin 1900-luvun alussa kantatilojen toimintaedellytyksiin. Ne helpottivat työvoiman saantia, mutta niiden hallitsema maa oli poissa kantatilan käytöstä. Selvitin ja analysoin torppien määrän kehityksen 1700-luvun lopusta 1900-luvun alkuun sekä torppien viljelyalat ja niiden osuuden kaikista maista vuonna 1901, koska sekin onnistui melko pienellä lisätyöllä. Torpparien ja torppien lukumäärät selvitin henkikirjoista sekä torppien vuoden 1901 viljelyalan (pellon ja niityn määrän) tilattoman väestön alakomitean vuoden 1901 tutkimustiedoista.⁶³

Pystyin selvittämään eri kantatilojen pinta-alojen ja torppien kehityksen mielestäni riittävän tarkasti, vaikka mm. yhdysviljelyyn⁶⁴ liittyviä epätarkkuuksia tietoihin jäikin.

⁶⁰ Muodostumislistat kantatiloista 2016. Kussakin oli aina kymmeniä ja yhdessä jopa yli 500 sivua.

⁶¹ Maarekisterikirjan otteet kantatiloista 2016. Tällaisia kantatilojen halkomisia, lohkomisia tai yhdistämisistä koskevia otteita hankin kaikkiaan noin 200 sivua.

⁶² Eniten tietoja oli omistajien itse viljelemistä maatiloista, mutta niidenkin kohdalla tietojen laatu ja käytettävyys vaihtelivat suuresti. Erot maarekisterikirjan tietoihin olivat joskus hyvin suuria.

⁶³ RKT 1901.

⁶⁴ Yhdysviljelyssä talonhaltijalla on useampi maatila, joita hän viljelee kuin yhtä suurta maatilaa.

Selostan liitteessä 2 tarkemmin näitä ongelmia ja myös niiden ratkaisutapojani, jotka koskevat osaksi myös talonhallintaa.

4.2 Talonhallinta ja talonhaltijat

Tarvitsin luotettavia ja kattavia tietoja talonhaltijoista, näiden talonhallinta- ja elinvuosista sekä sukulaisuuksista edelliseen talonhaltijaan. Nämä tiedot olivat hieman hajallaan, eri lähteet sekä niiden tietojen kattavuus ja tarkkuus vaihtelevat ajan myötä ja eri lähteiden tietojen välillä oli joskus isojakin eroja. Siksi talonhaltijatietojen selvittäminen oli kantatilatietojen selvittämistä monimutkaisempaa ja suuritöisempää.

Hankin ja tarkastin tietoja yleensä vähintään kahdesta ja useimmiten vielä useammasta eri lähteestä. Dokumentoin eri lähteiden tiedot eroineen ja valitin niistä analyysieihini omien periaatteitteni mukaan luotettavimmat.

Kuvaan taulukossa 1 aikakausittain sitä, mitä eri lähteitä käytin ja kuinka merkittävänä pidin kutakin lähdettä selvitystyössäni. Käytän taulukossa 1 lähteen merkittävyydestä seuraavia suuntaa antavia merkintöjä: (1) aivan keskeinen, (2) myös merkittävä ja (3) muita tietoja tukeva. Tietojen saantitapani olen merkinnyt lyhenteillä: D1 digitaaliarkisto, D2 muu internet, M1 Kansallisarkisto, M2 Hämeenlinnan maakunta-arkisto, M3 hankittu Maanmittauslaitokselta, M4 muu saanti- tai hankintatapa. Kohdassa ”Lisätietoja” tarkennan käyttämiäni tietolähteitä ja kommentoin niiden tietoja.⁶⁵

⁶⁵ Viittauksia kohtien 10.1–10.3 lähteisiin ja kirjallisuuteen on esitetty taulukon Lisätietoja-sarakkeessa.

Taulukko 1. Talonhaltijatietojen lähteet ja niiden merkittävyys

Aikakausi:	1750-1800	1800-1920	1920-	Saanti-tapa	Lisätietoja
Talonhaltijaluettelot (Harjavalta, Nakkila)	(1)	(1)		D2	Iso-Iivari ym. 2017. Torttila oli keskeneräinen.
Henkikirjat	(2)	(1)		D1	Viiden vuoden välein olevat
Lainhuutokortit	(2)	(2)	(3)	D2	SukuHaku (SSTS) 2017.
Maarekisterikirjan otteet			(1)	M3	Sisältää tietoja omistajista 1920-luvulta alkaen.
Sukukirjat (henkilöperustiedot)	(2)	(2)	(2)	M4	Wanne 1946b; Ahla 1952; Setälä 1963; Piirinen 2005; Juti 2006.
Talojen asiakirjat		(2)	(2)	M1, M4	Sievarin asiakirjat (M1); Tolvin tilan arkisto (M4)
Hautakirjoitukset		(3)	(3)	D2, M4	Wanne 1946a; nykyiset hautakivet.
Maanmittaustoimitus-asiakirjat	(3)	(3)	(3)	D1, M3	Isojaot, isojaon järjestelyt ja koskitilojen muodostamiset
Maakirjat		(3)		D1	Vv. 1820-1905
Ruokakuntatutkimus		(3)		M1	RKT 1901.
Maataloustiedustelut 1910 ja 1950.		(3)	(3)	M2	Vuosilta 1920-1969 puuttuu paljon vastauksia.
Avellan 1928.	(3)	(3)		M4	Koskee vain Lammaista.
Sukukirjat (talonhallintatiedot)	(3)	(3)	(3)	M4	Ks. sukukirjat yllä.
Maatilakirjat			(3)	M4	Jonasson ym. 1932; Jutikkala ym 1941; Jutila ja Oja 1964; Suuri maatilakirja II 1964.

Pystyin 1920-luvulta alkaen selvittämään pääosan talonhaltijamuutoksista lähinnä kiinteistötoimitusten yhteydessä maarekisterikirjaan tehdyistä omistajamerkinnöistä. Tosin II maailmansodan jälkeen pakkoluovutettujen tilojen maanmittaustoimitukset viipyivät usein vuosia hallinnan tosiasiallisesta siirtymisestä. Muita lähteitä käytin sellaisten talonhallinnan muutosten ajoittamisessa tai varmentamisessa, joihin ei liittynyt kiinteistötoimitusta, sekä henkilöperustietojen selvittämiseen.

Iso-Iivarin ym. talonhaltijaluettelo oli talonhaltijoita koskeva perustietolähteeni 1910-luvun lopulle asti.⁶⁶ Käytin luettelosta lähinnä 18.2.2017 julkaistun version tietoja.⁶⁷ Luettelon vahvuutena on sen laaja kattavuus (mm. kaikki tutkimuskyläni) ja sen monipuoliset perus- ja sukulaisuustiedot eri talonhaltijoista. Niitä on koottu Harjavan

⁶⁶ Harjavan talonhaltijoiden ja torpparien luettelot perustuvat osin Mikko Kylä-Vehkan tietoihin.

⁶⁷ Torttilan osin keskeneräisten tietojen sijasta käytin pääosin omia tarkempia tietojani.

osalta useista eri lähteistä, koska suurin osa 1800-luvun kirkon historiakirjoista on palanut.⁶⁸ Talonhaltijoista on tietoja myös Hockmanin ym. teoksessa Harjavallan talonhaltijoista, mutta en sitä juuri käyttänyt, koska pidin Iso-Iivarin ym. luetteloa tutkimuskauteni osalta luotettavampana.⁶⁹ Eri sukukirjoissa oli monien tutkimieni tilojen talonhaltijoista perustietoja, mutta harvoin koko tutkimuskaudeltani. Pidin näitä perustietoja yleensä luotettavina. Muita suku- ja mm. maatilakirjojen tietoja käytin talonhallinnan selvittämiseen vain satunnaisesti.⁷⁰ Käytin talonhaltijatietojen selvittämiseen ja järjestelmälliseen varmistamiseen myös henkikirjoja siltä osin, kuin niitä löytyi Kansallisarkiston digitaaliarkistosta.

Tiivistin ja yhdenmukaistin kokoamani tiedot numeerisia ja muita analyysejani varten erityiseen analyyssitaulukkoon. Siinä oli kantatilojen eri talonhaltijoista lähinnä nimi, hallinta-aika, elinaika, sukulaissuhde edelliseen talonhaltijaan sekä joskus lisätietoja esim. talonhaltijan perheestä ja kantatilan omistususuuksista. Analyyssitaulukkoa muodostaessani käytin itse kehittämiäni periaatteita, jotka koskivat talonhallinnan alkamisvuotta, lyhyiden alle kolmen vuoden hallinta-aikojen käsittelyä sekä talonhaltijoiden nimeämistä. Selostan liitteessä 3 nämä periaatteeni, jotka vaikuttivat myös analyyssieni tuloksiin. Tällaisia dokumentoituja periaatteita en löytänyt muista käyttämästäni talonhaltijaluetteloista. Talonhaltijoiden sukulaisuussuhteiden luokitteluni täsmentyi analyyssieni aikana, joten selostan sitä vasta kohdassa 6.3.2. Tutkimukseni liitteenä 7 on pääosa analyyssitaulukostani. Siinä näkyvät muut kuin em. lisätiedot ja intimitteettisuojan takia yhä elossa olevien talonhaltijoiden syntymävuodet, vaikka käytin myös niitä eräissä analyyseissäni.

4.3 Ympäristö ja rakennusperintö

Tutkin myös eri kylien ja kantatilojen rakennetun ja muun näkyvän ympäristön kehitystä, mihin tarvitsin tietoja mm. maankäytön muutoksista, ryhmäkylien sijainneista ja hajoamista, kantatilojen rakennuskannasta ja rakennusperinnöstä, kulkuväylistä sekä vanhoista ja uusista laitoksista. Käytin näiden tietojen lähteenäni lukuisia karttoja, valokuvia ja asiakirjoja eri vuosisadoilta, useilta kantatilojen omistajilta tai tuntijoilta

⁶⁸ Näitä lähteitä ovat mm. vuosittaiset henkikirjat ja säilyneet rippikirjat (Mikko Kylä-Vehka 20.2.2017).

⁶⁹ Hockman ym. 2007. Vertasin teoksen tietoja vastaaviin Iso-Iivarin ym. (2017) tietoihin. Eroja oli kattavuudessa ja sisällössä yllättävän paljon.

⁷⁰ Sukukirjoissa oli tosin monia muita tietoja, joita käytin muissa analyyseissäni kuten kohdassa 6.4.

suullisesti saamiani lisätietoja, omia havaintojani ja osaksi myös kirjallisuutta. Tarkemmat tiedot kaikista näistä tietolähteistäni esitän luvuissa 7 ja 10.

5. Kantatilat ja torpat

Luvussa 5 käsittelen tutkimieni kantatilojen ja niiden torppien kehitystä. Kuvaan ensin kohdassa 5.1 yhteiskunnan yleistä kehitystä maatalouden näkökulmasta. Kohdassa 5.2 selostan ja analysoin tutkimieni kantatilojen kehitystä eri aikakausilla. Vertailen eri tilojen ja kylien kehityksiä toisiinsa ja kehitykseen muutamilla vertailualueilla. Eniten käsittelen kehitystä 1900-luvulla, jolloin muutokset olivat suuria ja mm. eri luovutuspakkojen takia osin jännitteisiä. Kohdassa 5.3 tarkastelen vastaavasti torppien kehitystä. Analysoin ensin torppien lukumäärän kehitystä vv. 1780–1915 tutkimissani kylissä. Sen jälkeen tarkastelen niiden torppien kokoa v. 1901 sekä lopuksi Torttilan 1900-luvun vaihteen torppien ja torppareiden vaihteita, mihin minulla oli enemmän lähtötietoja. Kohdassa 5.4 on yhteenveto kohtien 5.2 ja 5.3 eri analyysien tuloksista.

Käsittelen aivan erikseen kantatilojen talonhallintaa luvussa 6 sekä tutkimuskylieni ympäristöä ja rakennusperintöä luvussa 7. Vasta lukujen 5–7 jälkeen esitän luvussa 8 kokonaisarvioni tutkimuskohteeni kantatilojen, niiden talonhallinnan sekä niiden ympäristöjen kehityksistä, jotka limittyivät monin eri tavoin toisiinsa.

5.1 Maatilat, torpat ja yhteiskunta

Tässä kohdassa selostan maatalouden yleistä kehitystä osana tutkimuskauteni yhteiskuntaa. Tarkastelen erityisesti eräitä oman tutkimukseni kannalta keskeisiä teemoja kuten maanomistusta, maareformeja ja muita maatilojen muutoksia sekä torpparijärjestelmää, torpparikysymystä ja sosiaalisia ongelmia. Talonhallintaan suoraan vaikuttaneita tekijöitä ja niiden muutoksia käsittelen vasta kohdassa 6.1. Kohtien 5.1 ja 6.1 selostukseni pohjautuvat julkaisemattomaan tutkielmaani ”Agraarisen yhteiskunnan kehitys Suomessa 1700-luvulta 1900-luvulle”.⁷¹

5.1.1 Ruotsin vallan aika

⁷¹ Tolvi, J. 2017. Viitataan kohdissa 5.1 ja 6.1 tutkielmani sijasta kuitenkin julkaistuun tutkimuskirjallisuuteen, mutta osaksi melko yleisesti tai valikoidusti.

1500-luvun alussa talonpojat omistivat arviolta yli 90 % maa-alasta ja yli 95 % tiloista. 1600-luvun alkupuoli tuhosi pääosan talonpoikien maanomistuksesta. Tila joutui silloin Ruotsin kruunulle kolmen vuoden verorästeistä. Aatelistolla oli 1600-luvun puolivälin jälkeen yli puoleen tilojen alasta omistus- tai kruunun antama tai myymä veronkanto-oikeus. 1680-luvun reduktiossa nämä aatelin läänitykset palautettiin kruunulle. Talonpojalla oli kruununmaahan vain käyttöoikeus ja hänet voitiin häätää koska vaan.⁷²

Mikkolan mukaan Suomessa kuoli 1700-luvun vaihteessa 450.000 hengen väestöstä nälkään ja tauteihin kolmannes. Katastrofi johtui 1690-luvun nälkävuosista ja se syveni vielä Suuren Pohjan sodan aikana, jonka jälkeen työvoimapulaa oli kahden sukupolven ajan. Talonpoikaisen tilan tuli elättää väkensä niin, että kruunu sai ylijäämän veroina ja sotilaina. Muut perheenjäsenet ja palkolliset kuuluivat isännän alaisuuteen. Palkollissuhde antoi sosiaaliturvan myös työttömyyden, vanhuuden ja sairauden aikana. Pakolliseen vaivaishoitoon siirryttiin vv. 1763–1788. Työkykyiset pantiin kiertämään ruodulla talosta taloon ja muut annettiin elätettäväiksi maksua vastaan.⁷³

Ruotsi menetti v. 1721 viljan ylituotantoalueita Liivinmaalta ja viljaomavaraisuutensa.⁷⁴ Rasila katsoo, että maatalouden arvostuksen nousu ja työvoiman lisäämistarve johtivat 1700-luvulla mm. tilojen perinnöksi myyntiin, isojakoon, uudisraivaukseen sekä torpparilaitokseen. Kehityksen taustalla oli koko Euroopassa fysiokratian nousu, mikä näkyi Ruotsissa hyödyn aikakautena. Ajattelussa tärkeintä oli vapaa kilpailu, joka tehostaisi tuotantomenetelmiä. Vain maatalous tuotti sen mukaan uutta varallisuutta.⁷⁵

Eri tutkijoiden mukaan aateli ja talonpojat kiistelivät vielä 1700-luvun alkupuolella omistusoikeudesta. Perintötaloihinkin talonpojalle jäi vain käyttöoikeus. Kruunulla oli niiden omistuksen hallinta, johon sisältyi oikeus verotukseen ja maan tuottoon. Vuonna 1789 nämä omistuksen rajoitukset vuodelta 1734 poistettiin. Kruunu myi kruununtilojen perintö- tai sukuoikeuksia vuoteen 1773 asti ja uudelleen vuodesta 1789, jolloin kuningas yhdistys- ja vakuuskirjan aikoihin vahvisti myös talonpoikien oikeudet perintötaloon ja niiden pitämisen aina voimassa. Kruunu myi maata perinnöksi kertatulojen takia ja verotulojen varmistamiseksi. Perinnöksi ostamisen etuja olivat

⁷² Aarnio 1991, 49–55.

⁷³ Mikkola 1991, 204–206.

⁷⁴ Jutikkala 2003, 333.

⁷⁵ Rasila 2003, 335.

investointien tuoton pysyvyyden varmistuminen, lainansaannin helpottuminen sekä perinnöksi jättämisen parempi joustavuus, jos perillisiä oli useampia.⁷⁶

Jutikkalan mukaan v. 1772 kruununtiloja oli 46 % Suomen tiloista, mutta ne muuttuivat vähitellen perintötiloiksi. 1800-luvun alussa aatelin verovapaiden rälssitilojen osuus manttaaleista oli erityisesti Satakunnassa pieni, vain 4 %. Koko Suomessa oli 30 suurkartanoa, joista yksi oli Anola Nakkilassa. Turun ja Porin läänissä oli toisaalta enemmän kuin muualla tavallisia perintötalonpoikia arvostetumpia rustholleja.⁷⁷

Talojen yhteisviljelyt sarkalohkot muutettiin Saarenheimon mukaan isojaoissa 1700-luvun loppupuolelta alkaen isoiksi omiksi lohkoiksi ja yhteiset metsät jaettiin, mikä johti osaltaan torppien yleistymiseen. Isojakoja viivästyttivät mm. riidat jakokuntien rajoista. Vuoden 1757 isojakopäätöksen yksi keskeinen syy oli tilushajaannuksen ohella sarkajaosta johtuva vainiopakko, joka pakotti uudistusmieliset talonpojat tyytymään vanhoillisten käyttämään viljelyjärjestykseen. Vuonna 1775 edellytettiin tilan ulosmuuttoa ryhmäkylästä, jos kylän tonttialue oli liian ahdas. Vaatimusta vastustettiin paljon, koska se oli vaivalloista, kallista ja rikkoi perinnäisen elämänmuodon.⁷⁸

Gaddin ym. tietojen mukaan viljelmät oli ennen isojakoa jaettu aidattuihin peltosektoreihin (gårde), joiden ulkopuolella karja sai liikkua vapaasti ja joissa olivat talojen hoitamat sarat. Eläimiä laidunnettiin yhteistyössä. Takamaat ja sadonkorjuun jälkeen myös pellot ja niityt olivat yhteisiä. Aitausjärjestelmä oli Ruotsin alueella tärkein taloudellinen syy kyläorganisaatiolle. Isojaon taustalla oli mm. uusi vaihtoviljely, jota kesannoinnin vähentyessä oli vaikea soveltaa vanhaan viljely- ja samalla aitausjärjestelmään.⁷⁹

5.1.2 Autonomian aika

Ruotsin vallan lopulla Suomi kuului Euroopan syrjäisten ja köyhien maiden joukkoon, eikä tilanne muuttunut 1800-luvun puoliväliin mennessä.⁸⁰ Suomen alueen väestö ylitti miljoonan hengen rajan v. 1810, jolloin lähes 90 % sai elantonsa maataloudesta.⁸¹

⁷⁶ Jutikkala 1939, 24–26, 37, 43; Hemmer 1961, 12–13; Gadd ym. 2000, 42–43, 197–201.

⁷⁷ Jutikkala 1939, 35–44. Rustholli oli ratsumiestä ylläpitävä ratsutila (ks. liite 1).

⁷⁸ Saarenheimo 2003, 349–350, 356, 360.

⁷⁹ Gadd ym. 2000, 112, 116, 283–285.

⁸⁰ Kaukiainen 1980, 484.

⁸¹ Soininen 1980, 386.

1800-luvun alkupuolella maatalous jatkui halvalla työvoimalla ja laajentamalla viljelyalaa eikä viljaomavaraisuutta saavutettu koko 1800-luvulla.⁸² Vaikeudet näkyivät 1860-luvun katovuosina koko maassa. Talvella 1867–1868 kuoli yli 100 000 henkeä, pääosin tauteihin nälän heikentämänä.⁸³

Soinisen mukaan 1800-luvun puolivälissä suurtilallisten asemat vahvistuivat muiden talollisten yläpuolella. Tilattomien ylin kerros oli 2–3 %:n lampuotien joukko. Näiden alapuolella olivat päivätöitä tekevät torpparit, talon vakinainen työväki ja tilapäistöissä oleva irtain työväki.⁸⁴ Maaseudun liikaväestön ongelma konkretisoitui, kun laillinen suojele asteittain lakkautettiin 1860-luvulta alkaen 1880-luvun alkuun mennessä.⁸⁵

Soinisen tietojen perusteella ulkomailta saatiin halpaa viljaa ja voin hinta nousi, joten kehitettiin lypsykarjataloutta. Viljantuonnin arvo ylitti silti voinviennin arvon. Metsätaloustuotteiden vienti kasvoi suuresti 1900-luvun vaihteessa.⁸⁶ 1800-luvun lopulla alkanut koneellistaminen vähensi Viholan mukaan maataloustyövoiman tarvetta ja vuosipalkollisten määrä romahti. Irtain maatalousväestö hankki toimeentulonsa eri lähteistä ja alkoi rakentaa vuokraamilleen tonteille mökkejä. Hänestä se ratkaisi tilattoman väen suurimman ongelman maa- ja metsätyön koneellistamiseen asti.⁸⁷

1800-luvun loppupuolella toteutettiin isonjaon järjestelyjä ja samalla osa talojen talouskeskuksista siirrettiin pois ahtaalta kylätontilta.⁸⁸ Tilojen halkominen ja lohkominen vapautuivat maataloilla lähes täysin 1890-luvulla.⁸⁹

Aarnion esittämän perusteella torpparijärjestelmä syntyi, kun tilan osien (torppien) vuokraaminen sallittiin 1740-luvulla. Torpparijärjestelmä yhdessä 1700-luvun loppupuolella alkaneiden kruunun maiden perinnöksi ostojen ja isojakojen kanssa johti 1800-luvulla talonpoikaiseen maaherruuteen, jossa maaton väestö joutui

⁸² Myllyntaus 1980, 350–352.

⁸³ Soininen 1980, 404–406.

⁸⁴ Soininen 1980, 389–391.

⁸⁵ Rasila 1982, 20–21, 135.

⁸⁶ Soininen 1982, 27–28, 47.

⁸⁷ Vihola 2004, 154–156.

⁸⁸ Saarenheimo 1983, 53–55.

⁸⁹ Soininen 1982, 29.

alistussuhteeseen maata omistaviin talonpoikiin nähden.⁹⁰ Torppari hoiti maa-aluettaan itsenäisesti, sai raivata lisää peltoa ja maksoi vuokraa lähinnä päivätöinä, mutta torpan alue pysyi päätilan osana.⁹¹

Vattulan mukaan torppia oli vuonna 1760 runsaat 6 000, vuonna 1815 jo 31 000, mutta vuonna 1865 peräti 63 000. Enimmillään torppia oli 1890-luvulla, jolloin niitä oli noin 70 000. Vuonna 1912 torppia oli enää 55 000.⁹²

Rasilan esittämän nojalla Turun ja Porin läänissä oli v. 1865 neljäsosa maan kaikista torpista, mikä oli suhteessa talolukuun ja myös väestön määrään enemmän kuin muualla maassa. Määrän kasvu riippui väestön kasvusta ja käytettävissä olevasta maasta. Kun maata ei ollut enää tarjolla, torppien rinnalle syntyi varsinkin 1800-luvun jälkipuolella lähes pellottomia mäkitupia. Niiden asukkaat olivat esim. itsellisiä käsityöläisiä.⁹³

Työvoimasta oli Soinisen mukaan 1800-luvun jälkipuoliskolla ylitarjontaa ja sen tarve väheni entisestään, kun maatiloille hankittiin uutta tekniikkaa. Kun myös metsätalouden arvo nousi ja tilojen jakaminen helpottui, väheni torppien ja torpparien tarve.⁹⁴

Torpparien asemassa oli monia epäkohtia kuten riski torppien liittämisestä päätilaan, suulliset sopimukset ilman vuokra-aikaa ja vanhentunut päivätyöjärjestelmä.⁹⁵ Peltosen esittämän perusteella torpparien asemaa pyrittiin parantamaan mm. säätämällä kirjallisista sopimuksista, pidemmistä vuokra-ajoista, torpparien tekemien parannusten korvaamisesta ja häättöjen toimeenpanosta. Vuoden 1909 maanvuokralaki oli talonpoikaisille tilanomistajille hankala ja aiheutti häättöjen kasvua.⁹⁶

Suuri maareformi eli maan tasaisempi jakaminen jäi tekemättä, kun metsäteollisuuden nousu 1800-luvun lopulla nosti metsien ja maan arvoa.⁹⁷ Toisaalta on katsottu, että Suomen vuosien 1917 ja 1918 levottomuudet johtuivat pitkälti elintarvikkeiden puutteesta asutuskeskuksissa ja että nälkä, työttömyys ja hintojen nopea nousu

⁹⁰ Aarnio 1991, 54–55.

⁹¹ Rasila 2003, 365.

⁹² Vattula 1983, 16.

⁹³ Rasila 2003, 374–377.

⁹⁴ Soininen 1982, 29–31, 38–39, 50.

⁹⁵ Jutikkala 1939, 46–47.

⁹⁶ Peltonen 1992, 279–285.

⁹⁷ Mikkola 1991, 209.

kärjistikivät ratkaisevasti vastakohtaisuuksia, joten sisällissodan syynä ei voi pitää liikaväestöongelmaa maaseudulla, vaikka paikoin sosiaaliset erot olivatkin jyrkkiä.⁹⁸

5.1.3 Itsenäisen Suomen aika

1900-luvulla Suomen väestö- ja elinkeinorakenteessa tapahtui mittava muutos, joka käy hyvin ilmi taulukossa 2 esittämistäni tunnusluvuista.

Taulukko 2. Väestön sekä elinkeino- ja työvoimajakautumien kehitykset

Vuosi	Väestö (1000)	Osuudet (%) BKT:sta			Osuus (%) työvoimasta
		Maa- ja metsätalous	Jalostus	Palvelut	Maa- ja metsätalous
1900	2 656	49 %	23 %	28 %	68 %
1920	3 148	47 %	24 %	30 %	70 %
1950	4 030	26 %	40 %	35 %	46 %
1980	4 788	9 %	38 %	53 %	13 %
2000	5 181	4 %	34 %	63 %	4 %

Lähteet: Ojala ym. 2006, 68 (taulu 3.1, väestö ja työvoimaosuudet),
Ojala ym. 2006, 333–334 (liite 2, BKT-osuudet).

Taulukon 2 mukaan Suomen väkiluku lähes kaksinkertaistui 1900-luvulla ja samaan aikaan maa- ja metsätalouden työvoimaosuus romahti 68 %:sta vain 4 %:iin. Tämän taulukon perusteella primäärisektorin (yllä maa- ja metsätalous) BKT-osuus pieneni 1900-luvulla 49 %:sta 4 %:iin (tai jopa 1,5 %:iin saman tutkimuksen sivun 66 mukaan). Maa- ja metsätalouden työvoimaosuus pieneni eniten vuodesta 1950 alkaen.

Torpparikysymys ratkaistiin useilla eri lunastuslailla vuodesta 1918 alkaen, jonka jälkeen vuokraviljelmien määrä laski parissa vuodessa noin kuudesosaan.⁹⁹ Maataloustuotanto jatkui 1920- ja 1930-luvuilla pitkälti perinteisenä, vaikka myös kehitystä alkoi tapahtua.¹⁰⁰ Viljaomavaraisuus oli I maailmansodan aattona 40 %, mutta II maailmansodan edellä jo 90 %. Vaikka väestö kasvoi, viljaomavaraisuus nousi ja sadot paranivat, koska sotien välillä peltoa raivattiin lisää 30 %, kesannointi väheni,

⁹⁸ Rasila 1982, 165; Haapala 2004, 234.

⁹⁹ Lähde 2007, 86.

¹⁰⁰ Vihola 2004, 346.

maan muokkaus tehostui, väkilannoitteiden käyttö kasvoi, maataloustyön yhä alhainen tuottavuus parani, säät olivat suotuisat ja leipäviljan osuus ravinnosta pieneni.¹⁰¹

Virtasen mukaan v. 1940 säädettiin pika-asutuslaki siirtoväen asuttamisesta ja v. 1945 maanhankintalaki, jolla sijoitettiin lähes 570 000 henkeä siirtoväkeä ja rintamamiehiä. Maata hankittiin tällöin yksityisiltä tilallisilta paljon tarkoitettua enemmän, käytännössä pääosin pakkolunastuksilla. Hyötynä maareformeista oli yhteiskuntarauha ja toiminnan tehostuminen omaa maata viljeltäessä. Haittana oli tilakoon pieneneminen ja suurten tilojen pirstoutuminen.¹⁰² 1900-luvun maareformeista on tarkempia tietoja liitteessä 4.

Ojalan ym. mukaan maanhankintalaki laajensi maataloutta, mistä seurasi ylituotantoa, jota pyrittiin rajoittamaan mm. kesannoinnilla, metsittämisellä ja tuotantokiintiöillä, sekä maaltamuuttoa. 1990-luvulla piti sopeutua EU lainsäädäntöön. Vielä 1960-luvun alussa lähes joka tilalla oli lypsykarjaa, mutta 2000-luvun alussa enää neljänneksellä. Maatalous muuttui pääomaintensiiviseksi. Sen tuotanto kaupallistui, erikoistui ja sopeutui markkinatalouteen.¹⁰³

1950-luvulla luotu ja EU-aikaan asti jatkettu maataloustulojärjestelmä määräsi kannattavuuden ja vaikutti tuotantosuuntaan.¹⁰⁴ Suomen maataloudessa tuottavuus kasvoi varsinkin 1900-luvun kahdella viime vuosikymmenellä.¹⁰⁵ Erikoistumisen rinnalle tuli monitoimisuutta, joka näkyi palkkatyössä käyntinä sekä maa- ja metsätalouteen jotenkin liittyvänä tai aivan muuna uutena yritystoimintana.¹⁰⁶

Tilojen kehitys Suomessa poikkesi yleistä kehityksestä Länsi-Euroopassa, jossa tilojen määrä alkoi laskea ja keskikoko kasvaa jo 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.¹⁰⁷ Vähintään 100 ha:n suurtilojen osuus koko Suomen peltoalasta oli vuonna 1910 lähes 9 %, mutta laski siitä vähitellen niin, että se oli vuonna 1950 enää 1,5 %. Siitä se nousi ensin 3 %:iin vuonna 1990 ja sitten lähes 11 %:iin vuonna 2000.¹⁰⁸ Keskipeltoalaa kasvattivat Vihisen mukaan aluksi pellonraivaus ja tilojen yhdistely sekä myöhemmin

¹⁰¹ Jutikkala 1982, 204–207, 211, 216–219.

¹⁰² Virtanen 2003, 12–13.

¹⁰³ Ojala ym. 2006, 72–74.

¹⁰⁴ Markkola 2004, 16–17.

¹⁰⁵ Ojala ym. 2006, 65–66, 69.

¹⁰⁶ Vihinen 2004, 279–281.

¹⁰⁷ Vihinen 2004, 256.

¹⁰⁸ Snellman 2012, 25. Vähintään 100 ha:n suurtilojen osuus peltoalasta oli v. 2010 jo 25 %.

vuokrapellon osuus. Vuokrapellon osuus oli 1970-luvun lopulla 7 %, mistä se kaksinkertaistui vuoteen 1990 mennessä ja kasvoi yhä EU-kaudella. Tarjontaa lisäsi tilanpidon jatkajien puute ja kysyntää jatkajien halu kasvattaa tuotantoa.¹⁰⁹

Maaseudulla asui väestöstä 84 % vuonna 1920 ja 73 % vuonna 1940.¹¹⁰ Muutto maalta kaupunkeihin jatkui II maailmansodan jälkeen niin, että maaseudulla asui väestöstä enää 41 % vuonna 1975 ja vain 34 % vuonna 2000.¹¹¹ Haapalan mukaan maataloudesta katosivat sodan jälkeen ensin palkolliset, 1960-luvulla avustavat perheenjäsenet ja 1970-luvulta alkaen varsinaiset viljelijät. Maatalouden työvoimapoistuma oli vuosina 1950–1980 yhteensä 517 000 työpaikkaa. Poistumasta lähes 97 % tapahtui enintään 25 ha:n tiloilta. Maatalouden työpaikkoja oli vuonna 2000 enää 100 000. Se oli vain viidennes maaseudun työpaikoista.¹¹²

5.2 Kantatilojen kehitys

Tutkimuskohteeni kylillä ja kantatiloilla on pitkä jo keskiajalla alkanut historia, jota tässä kohdassa tarkastelen vain tutkimuskauteni osalta. Useimpien tutkimieni kantatilojen kehitys jakaantui sen aikana kahteen pääosaan: nousu maaseudulla vahvaan yhteiskunnalliseen asemaan ja sen vahvistuminen edelleen 1800-luvulla sekä varallisuuden ja sen myötä aseman hajoaminen 1900-luvulla. Käytän tätä jakoa myös seuraavassa tarkastelussani.

5.2.1 Nousu ja vahvistuminen

Esitän taulukossa 3 perustietoja tutkimistani kantatiloista ja niiden kehityksestä vuosina 1750–1900. Sen jälkeen selostan ja arvioin tarkemmin tuon ajan kehitystä ja kantatilojen tilannetta 1900-luvun vaihteessa.

¹⁰⁹ Vihinen 2004, 269–272.

¹¹⁰ Pitkänen 1982, 193.

¹¹¹ Vattula 1983, 27 (Taulukko 1.6) vuosi 1975; Tilastokeskuksen PX-Web-tietokanta vuosi 2000.

¹¹² Haapala 2004, 246–250.

Taulukko 3. Kantatilat ja niiden kehitys vv. 1750–1900

Kantatila	Lisätietoa (maakirja v. 1845)	v. 1750 mantt.	Vuonna 1800			1700- ja 1800-lukujen muutokset	Vuonna 1900		
			pääosat	mantt.	ha (n.)		pääosat	mantt.	ha (n.)
<u>Lammainen</u>									
Keskiperä	Gammalt skatte.	1	KP osa-1	1/2.	90	Keskiperä halottu v. 1786 Laurilan omistajille v. 1818 Pere (5/28) myyty 1890-luvulla	(osa-1)	9/28.	59
			KP osa-2	1/2.	94		Keskiperä halottu v. 1786 Laurilan omistajille v. 1830	(osa-2)	1/2.
Laurila	Skatte. Rusthåll No 21 Skatteköpt v. 1759	1 1/2	Laurila	1 1/2	266	Halottu v. 1844 Tällä myös Keskiperä (osa-2) Halottu v. 1844 Tällä myös Keskiperä (osa-1)	Yli-Laurila	3/4.	127
							Ala-Laurila	3/4.	127
Klonsi	Skatte. Rusthåll No 22. Förklaradt för skatte 1739	1 1/2	Olofsgård	3/4.	140	Klonsi halottu v. 1786 (epävirallisesti jo v. 1752)	Uulo	3/4.	137
			Klonsi	3/4.	142		Klonsi halottu v. 1786 (epävirallisesti jo v. 1752)	Klonsi	3/4.
<u>Pirilä</u>									
Pria	Skatte. C:s häste hemman Skatteköpt 1762 (1/2) o. 1790 (1/2)	1 1/6	Yli-Priia	7/12.	162	Halottu v. 1797	Yli-Priia	7/12.	166
			Ala-Priia	7/12.	150		Halottu v. 1797	Ala-Priia	7/12.
Heikkilä	Skatte. Augment till Tolvi Skatteköpt v. 1756	1 1/6	Heikkilä	1 1/6	202		Heikkilä	1 1/6	297
Futka	Skatte. Skatteköpt v. 1793	1 1/6	Yli-Futka	7/12.	146	Halottu v. 1797	Yli-Futka	7/12.	146
			Ala-Futka	7/12.	170		Halottu v. 1797	Ala-Futka	7/12.
<u>Torttila</u>									
Sievari	Krono. Utarrenderadt.	2/3.	Sievari	2/3.	197		Sievari	2/3.	192
Tolvi	Skatte. Rusthåll No 19. Gammalt skatte.	1 1/2	Tolvi	1 1/2	390	Tolvi halottu v. (1795–) 1805 (Ala-Tolvi ja Yli-Tolvi) Osat yhdistetty v. (1874–) 1892	Tolvi	1 1/2	434
Keisari	Skatte. Rusthåll No 20. Gammalt skatte.	1 1/2	Keisari	1 1/2	370		Keisari	1 1/2	423

Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ja maakirja (1845).¹¹³

Taulukon 3 mukaan tutkimuskohteessani oli vuonna 1750 kaikkiaan yhdeksän kantatila, joista viisi halottiin 1800-luvun alkuun mennessä, jolloin kantatiloja oli enimmillään 14. Sen jälkeen 1800-luvulla halottiin vielä yksi tila (Laurila), mutta toisaalta yhdistettiin yksi jo halottu tila (Tolvi). Kaksi jo halottua (Keskiperän puoliskot) sulautui käytännössä muihin kantatiloihin (Ala-Laurila, Yli-Laurila). Näin ollen tutkimiani kantatiloja oli 1800-luvun lopussa jäljellä enää 12.

¹¹³ Lisätietoja tämän taulukon lähtötiedoista on kohdassa 4.1.

Nakkilassa tilojen jakautuminen väestön kasvaessa oli voimakkainta isojaon aikoihin vv. 1770–1810, jolloin talojen määrä nousi 72:sta 96:een. Sen jälkeen jakautumiseen ei ollut juuri mahdollisuuksia tuotantoa järkyttämättä tai torppia pidettiin käytännöllisempinä.¹¹⁴ Harjavallassa halottiin vv. 1750–1875 vain seitsemän tilaa, mikä on pieni määrä, koska taloja oli vuonna 1810 yhteensä 65.¹¹⁵ Koska halkomiseen vaadittiin lupa, sukulaisten tekemä sovintojako vahvistettiin monesti virallisesti vasta myöhemmin.¹¹⁶ Tutkimuskohteessani halkominen oli taulukon 3 perusteella yleisempää kuin näissä pitäjissä keskimäärin.

Torttilassa ja Lammaisissa oli 1740-luvulla yhteensä neljä perintötaloa (Keisari, Tolvi, Keskipera ja Klomsi), mikä oli puolet Harjavallan ja Nakkilan perintötaloina säilyneistä tiloista. Muutkin tutkimani kantatilat ostettiin uusien lakien sen salliessa kruunulta perinnöksi 1700-luvulla. Nakkilassa ja Harjavallassa kruunun muista kuin virkataloista ostettiin perinnöksi yli 90 % jo vuoteen 1805 mennessä, joten perinnöksi ostot etenivät näissä pitäjissä paljon maan keskimääräistä nopeammin.¹¹⁷ Myös ratsutiloja oli tutkimuskohteessani tilojen lukumäärään nähden melko paljon. Harjavallan 65 tilasta oli ratsutiloja yhdeksän, joista kaksi oli Torttilassa (Keisari ja Tolvi), sekä Nakkilan 96 tilasta seitsemän, joista kaksi oli Lammaisissa (Laurila ja Klomsi).¹¹⁸

Tutkimillani taloilla oli vuonna 1805 yhteensä 11 1/6 manttaalia eli halkomisten jälkeen keskimäärin 0,80 manttaalia per talo. Se oli noin kaksinkertainen verrattuna Satakunnan keskiarvoon, joka oli 0,41 manttaalia per talo, joten tutkimani talot olivat paljon tavallista suurempia.¹¹⁹ Niiden manttaalit säilyivät 1800-luvun loppuun asti lähes ennallaan.¹²⁰ Harjavallassa oli vuonna 1901 noin 56 vähintään ¼ manttaalin tilaa ja yhteensä 34,1 manttaalia, joten keskiarvo oli tuolloin enintään 0,61 manttaalia per talo.¹²¹ Tutkimani kantatilat olivat siis selvästi myös Harjavallan keskiarvoa suurempia.

¹¹⁴ Lehtinen 1967, 306–309.

¹¹⁵ Lindström 1862, 276; Salminen 2007, 479. Lindström ilmoitti Pirilän talomääräksi viisi, joten hänen esittämässään kokonaismäärässä 65 taloa olivat mukana myös jo halotut.

¹¹⁶ Salminen 2007, 479–482. Klomsin sovintojako Lammaisissa vuonna 1752 on esimerkki tällaisesta.

¹¹⁷ Lehtinen 1967, 338; Salminen 2007, 475–479.

¹¹⁸ Rusthollit 1884.

¹¹⁹ Jutikkalan 1939, 39 ja Jutikkalan 2003, 344, 169 mukaan Satakunnassa oli v. 1805 kaikkiaan 2 245 manttaalia, 5 416 talonpoikaa ja talonpoikia suunnilleen yhtä paljon kuin taloja.

¹²⁰ Ainoa vähennys oli Keskiperestä lohkottu Pere-niminen tila, jonka koko oli 5/28 (eli 0,18) manttaalia.

¹²¹ RKT 1901.

Eri kantatilojen pinta-alat muuttuivat samalla, kun isojaot ja myöhemmin niiden täydennykset ja järjestelyt eri kylissä etenivät (ks. taulukko 4).

Taulukko 4. Laajat maanmittaustoimitukset kylittäin

	Lammainen	Pirilä	Torttila
Isojako kotipellot	v. 1761 ja v. 1766	vv. 1787 ja v. 1791	v. 1778
Isojako niityt	v. 1761 ja v. 1766	v. 1795	v. 1779
Isojako metsät	v. 1785	v. 1795	vv. 1787-1791
Isojaon täydennys	v. 1875		v. 1860 (Rahkasuonneva)
Tilusvaihtoja yms.	v. 1863		v. 1863, v. 1884
Isojaon järjestelyt		v. 1868 (pellot, hakamaat) v. 1884 (ulkopalstat) v. 1912	v. 1893 (tilusjärjestely)
Koskitilan perustus	v. 1918	v. 1937	v. 1937

Lähteet: Maarekisterikirjan otteet kantatiloista ja isojako- yms. asiakirjat karttoineen.

Lisätietoja taulukon 4 tietolähteistä on kohdassa 10.1. Vuodet tarkoittavat lähteestä riippuen toimituksen päättymistä tai vahvistusta. Jotkut toimitukset kestivät vuosikymmeniä. Muutoksia aiheuttivat myös halkomiset, lohkomiset, palstatilojen erottamiset, pakkolunastukset (esim. rautatie) ym. En edes pyrkinyt selvittämään kantatilojen pinta-alojen koko kehitysketjua isojaosta 1900-luvun alkuun. Se ei käynyt kunnolla ilmi myöskään käyttämistäni maarekisterikirjan otteista, joiden tiedot tarkentuivat vasta 1900-luvun puolella.

Isojakoja tehtiin kohdassa 5.1.1 esitetyistä syistä. Harjavallassa ensimmäinen kotipeltojen ja -niittyjen jako tehtiin v. 1763 ja viimeinen Pirilässä v. 1787. Sen jälkeen jaettiin jakokunnan yhteiset metsät, ulkoniityt ja muut maat 1780- ja 1790-luvuilla. Jakokunnat olivat suuria, kymmeniäkin kyliä käsittäviä. Kokemäellä tai Harjavallassa ei perustettu yhtään kruunun uudistilaa isojaon takia, koska taloja ja niillä manttaaleja oli paljon ja takamailla oli laajoja soita. Isojaossa maata riitti keskimäärin 346 ha per manttaali, mistä 79 ha oli viljelykelpoista maata. Esimerkiksi Huittisissa maata tuli taloille 465 ha manttaalia kohti ja Köyliössä sekä Eurassa sitäkin paljon enemmän.¹²²

Nakkilan ensimmäinen isojako tehtiin Lammaisissa vv. 1761–86 kolmen talon kesken, joilla oli yhteensä 4 manttaalia. Jaettu kokonaisala oli 725 ha eli vain 181 ha per

¹²² Salminen 2007, 469–470, 473–474.

manttaali.¹²³ Taloilla oli manttaaleja pinta-alaansa nähden tavallista enemmän, mikä ilmeisesti johtui kohdassa 5.2.2 kuvatulla tavalla niiden koski- ja kalastusoikeuksista. Isojaon järjestelyjä ei Lammaisissa tehty, mikä ainakin osaksi johtui kantatilojen omistusten muutosten yhteydessä tehdyistä maitten jaosta ostajien kesken.¹²⁴

Pirilässä isojaon järjestelyjä oli useampia, joista viimeisin päättyi vasta v. 1912. Ala-Priialle oli tulossa kaukana rakennuksista olevaa peltoa, joten myös rakennukset olisi tullut ennen pitkää siirtää peltujen lähelle. Koska jo iäkäs isäntä ei ollut siihen halukas, hän myi v. 1905 koko Ala-Priian Heikkilän tulevalle isännälle.¹²⁵ Siksi Pirilän ryhmäkylä ei siinäkään isojaon järjestelyssä hajonnut.

Harjavallan jakokunnassa alkoi isojaon järjestely erityisesti metsä- ja niittypalstojen hajanaisuuden takia vv. 1875–1880.¹²⁶ Se johti Torttilassa Sievarin virkatalon siirtymiseen ja sen kaikkien viljelymaiden vaihtumiseen 1890-luvulla kaukana rautatien toisella puolen oleviin.¹²⁷ Torttilan entisistä kotipelloista Tolville tuli kaikki viljelymaajoen ja maantien välissä, paitsi Nakkilan rajan ja Keisarin välissä oleva, joka meni kokonaan Keisarille.

Kuviossa 3 on tiivistelmäni yhä jäljellä olleiden itsenäisten kantatilojen pinta-aloista vuonna 1900. Kaikki esitetyt viljelyalat sisältävät varsinaisen peltomaan lisäksi mm. niityt. Tilat ovat kuviossa kylittäin rekisterinumeronsa mukaisessa järjestyksessä.

1800-luvun pinta-alojen kehityksessä on maarekisterikirjassa joitain epäselviä kohtia.¹²⁸ Siksi käytin kuviossa 3 ja myös taulukossa 3 vuoden 1900 pinta-aloina niitä, jotka sain rekonstruoida vuoden 1900 pinta-alat 1900-luvun alun lohkomisten, isojaon järjestelyjen tms. jälkeisistä, aikaisempaa tarkemmista pinta-alatiedoista.

¹²³ Lehtinen 1967, 398.

¹²⁴ Avellan 1928, 172–173.

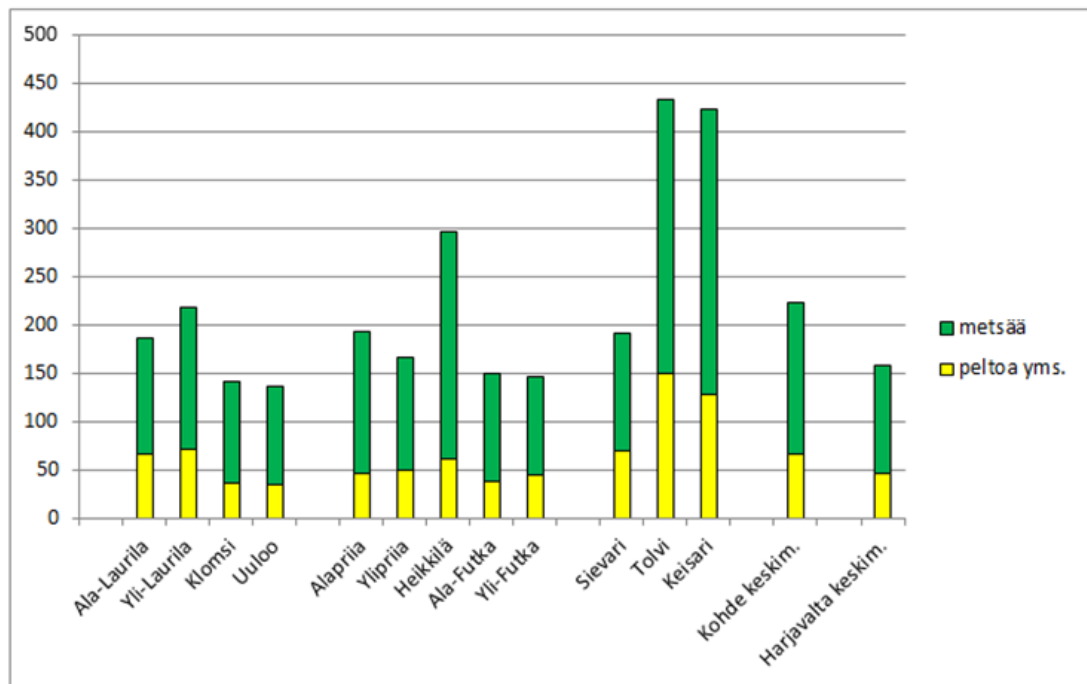
¹²⁵ Mervi Latvalan muistio 19.3.2017.

¹²⁶ Salminen 2007, 469.

¹²⁷ Isojaon järjestelyn asiakirjojen mukaan 19.5.1891 päätettiin, että muutto tulee tehdä kokonaan kahdessa vuodessa järjestelyn laillistumisesta. Isojaon järjestely vahvistettiin karttamerkinnän mukaa käräjillä 3.10.1893. Käsittelen Torttilan ryhmäkylän hajoamista tarkemmin kohdassa 7.2.1.

¹²⁸ 1890-luvun kaikissa muutoksissa ei pinta-aloja muutettu, vaikka maata otettiin mm. rautatietä varten.

Kuvio 3. Kantatilojen pinta-alat (ha) noin vuonna 1900



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ja RKT 1901.¹²⁹

Tutkimistani kantatiloista selvästi suurimmat olivat v. 1900 Tolvi ja Keisari. Ne olivat koko Harjavallan taloista toiseksi ja kolmanneksi suurimmat Näyhälän kylän Ylisen jälkeen.¹³⁰ Myös Torttilan kantatilojen keskimääräinen kokonaisala 350 ha ja viljelyala 116 ha olivat muita suurempia. Pirilässä kantatilojen kokonaisala oli keskimäärin 191 ha (viljelymaata 48 ha) ja Lammaisissa 171 ha (viljelymaata 53 ha).

Harjavallassa oli v. 1901 ruokakunnille tehdyn kyselyn¹³¹ mukaan 53 tilalla maata 8 385 ha (keskimäärin 158 ha/talo), josta peltoa oli 1 626 ha (31 ha/talo) ja niittyä 841 ha (16 ha/talo). Viljelymaata oli näin ollen keskimäärin 47 ha per talo. Kuviossa 3 näkyvät myös nämä Harjavallan keskiarvot.¹³² Kaikkien tutkimieni kylien kantatilojen keskipinta-alat ylittivät nämä koko Harjavallan keskiarvot.

Laskin itse Suomen vähintään 5 hehtaarin viljelysten keskialaksi noin 20 ha vuonna 1901.¹³³ Siihen nähden tutkimillani kantatiloilla oli v. 1901 viljelymaata (peltoa ja

¹²⁹ Lisätietoja kuvion 3 tietolähteistä on kohdissa 4.1 ja 10.1.

¹³⁰ Pidän tässä arvioissa Ylistä yhtenä tilana, vaikka siinä oli kaksi Tolvia ja myös Keisaria pienempää osaa (Alitalo ja Ylitalo), koska niillä oli sama omistaja.

¹³¹ RKT 1901.

¹³² Vastaavia lukumäärä- ja pinta-alatietoja ei minulla ollut Nakkilasta. Sen keskialaa olisivat nostaneet Anolan suurkartano (yhdysviljelmineen jopa 4 000 ha) ja Villilän kartano (ehkä 1 000 ha).

¹³³ Käytin vuoden 1901 tilastotietoja (Vattula 1983, taulukot 2.2 ja 2.4). Arvioin itse eri kokoluokkien keskimääräiset viljelyalat, koska tilastoissa ei ollut tietoja tilojen kokonaisaloista.

niittyä) yli kolminkertainen, Torttilassa jopa lähes kuusinkertainen määrä. Koko maassa vähintään 5 hehtaarin viljelyksistä alle 5 %:lla oli viljelymaata 50–99 ha ja vain 1,4 %:lla vähintään 100 ha. Tutkimieni kantatilojen maan keskiarvoa paljon suurempi keskikoko näkyy myös siinä, että vuonna 1900 jäljellä olleista 12 kantatilasta peräti neljällä oli viljelymaata 50–99 ha ja kahdella jopa yli 100 ha, jota on kirjallisuudessa pidetty suurtilan rajana.

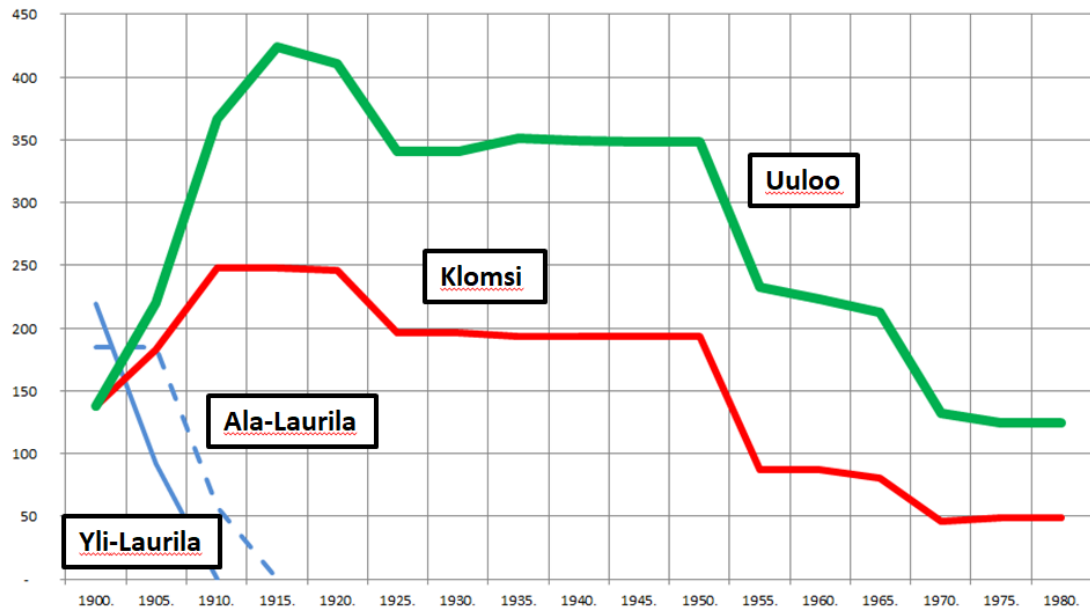
Tutkimani tilat olivat siten vuonna 1900 selvästi sekä Harjavallan ja koko maan keskimääräisiä suurempia ja joukossa oli kaksi selvää suurtilaakin. Tosin joukossa oli myös muutama pienempi. On siksi kiinnostavaa huomata seuraavassa kohdassa, miten niistä Klomsi ja varsinkin Uuloo kasvoivat muista poiketen suuresti 1900-luvun alussa.

5.2.2 Hajoaminen 1900-luvulla

Esitän tässä kohdassa aluksi kuvioissa 4–6 yksittäisten kantatilojen kokonaisalojen kehitykset kylittäin vuosina 1900–1980 ja sen jälkeen kuvioissa 7–8 kyläkohtaisia yhteenvetoja muutoksista eri 20-vuotiskausilla. Kuvioden yhteydessä annan lisätietoja tapahtuneesta kehityksestä ja sen syistä sekä vertaan kylien kehityksiä toisiinsa ja myös yleisempään kehitykseen. Liitteessä 5 on analyysini täydennyksenä ja tukena tarkempia numerotietoja eri kylien ja kantatilojen kehityksestä 20-vuotiskausittain.

Kohdan 5.2.2 lopussa analysoin ja arvioin kokonaiskehitystä vv. 1900–1980 ja lopputilannetta v. 1980. Kaikki esittämäni tiedot perustuvat kohdassa 4.1 ja liitteessä 2 selostamiini lähtötietoihin ja analysoinnin periaatteisiin.

Kuvio 4. Lammaisten kantatilojen kokonaisalat (ha) vv. 1900–1980



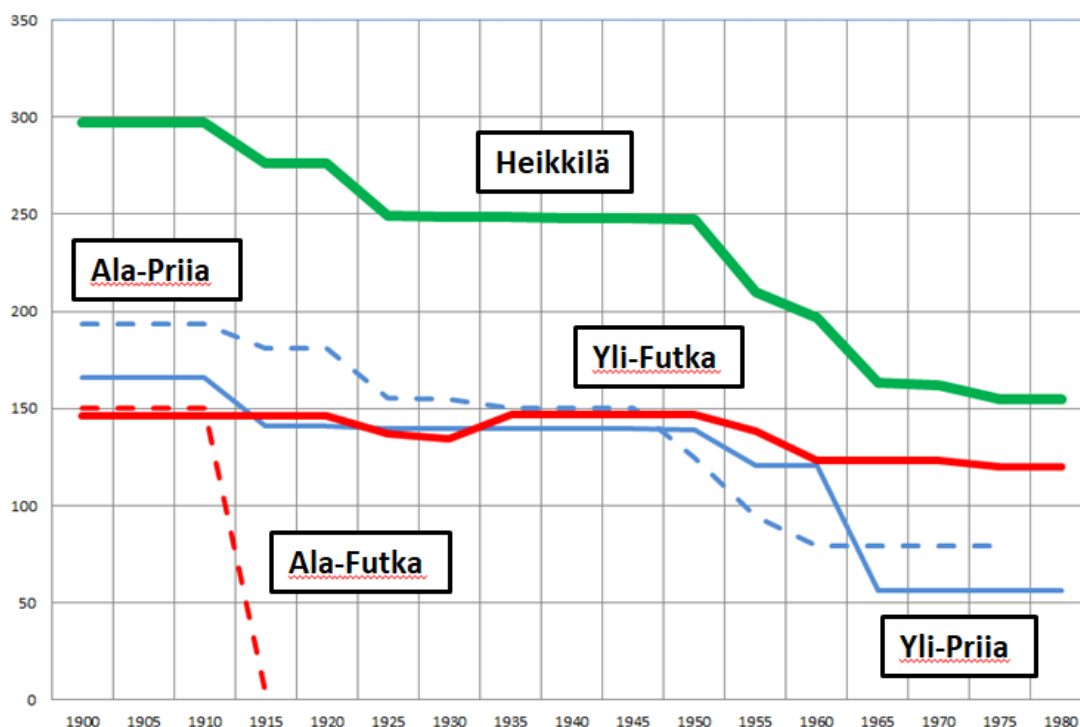
Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.¹³⁴

Lammaisissa Ala-Laurila ja Yli-Laurila sulautuivat jo 1900-luvun alussa käytännössä ja myös analyysissäni pääosin Uulooseen ja osin Klomsiin, vaikka yhdistämiset tehtiin maarekisterissä vasta vuosina 1964 ja 1974. Klomsin ja Uuloon talonhaltijoiden yhteisesti omistaman Yli-Laurilan ja sille kuuluneen Keskipäran puolikkaan jaoin vuosina 1904–1932 tasan Klomsin ja Uuloon kesken. Klomsin aloihin sisältyy liitteen 2 mukaisesti myös se osa, joka vuonna 1932 lohkottiin Torttilan Kangasniemen omistajille.

Sekä Klomsin että Uuloon pinta-alat pienenevät jo 1920-luvulla nk. torpparien vapautuslain toimeenpanon yhteydessä ja vielä paljon enemmän 1950-luvun vaihteessa, kun siirtoväelle ja rintamamiehille pakkolunastettiin maata maanhankintalain nojalla. 1960-luvun lopulla Uuloosta lohkottiin paljon maata silloisen isännän sisaruksille kaiketi perintönä. Klomista myytiin samoihin aikoihin maata 30 ha Nakkilan kunnalle.

¹³⁴ Lisätietoja kohdassa 5.2.2 käytetyistä lähtötiedoista ja niiden muokkauksesta on kohdissa 4.1 ja 10.1 sekä liitteessä 2.

Kuvio 5. Pirilän kantatilojen kokonaisalat (ha) vv. 1900–1980



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

Kuviossa 5 Pirilän Yli-Futkan pinta-ala sisältää vv. 1933–1980 sen omistajille Ala-Futkan entisistä maista lohkotun Riitaniitty-nimisen tilan. Heikkilän ja Ala-Priian kohdalla ei kuviossa näy millään tavoin erikseen vuosia 1915–1937, jolloin ne olivat saman isännän hallinnassa ennen siirtymistään tämän kahdelle pojalle.

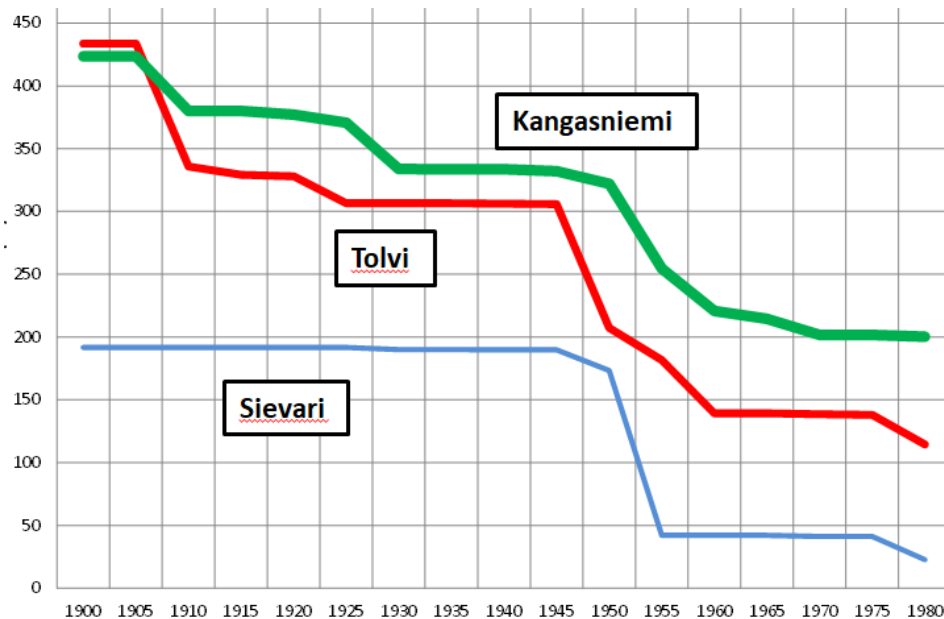
1910-luvun alkupuolella useiden Pirilän kantatilojen pinta-alat pienenevät, koska niistä lohkottiin suurehkoja uusia tiloja yksityisille viljelijöille.¹³⁵ Lähes kaikki Ala-Futkan maat myytiin v. 1914 myöhemmin rakennettavaa parantolaa varten ja sen koskioikeudet omistanut lohkotilakin v. 1917. Siksi Ala-Futkaa ei näy analyyseissäni enää v. 1920.¹³⁶ 1920-luvulla ja 1950-luvun alussa Pirilän tilojen pinta-alat pienenevät eri maareformeissa, mutta eivät keskimäärin yhtä paljon kuin Lammaisissa tai Torttilassa. Muita enemmän maata luovutettiin 1940- ja 1950-luvuilla Ala-Priiasta. Heikkilän ja Yli-Priian vuoden 1960 jälkeiset pienenemiset johtuivat kaikesta maakaupoista, mutta osaksi myös perinnönjaosta.¹³⁷

¹³⁵ Vuonna 1914 erotettiin Pirilän Ala-Priiasta Ojala-niminen tila (12 ha Anton Ylander-Ojalalle), Heikkilästä Koivunen (20 ha Juho Lehtoselle) ja Yli-Priiasta Simula (25 ha Frans Simulalle).

¹³⁶ Pekka Kataran 1950, 53–54 mukaan parantolan rakentaminen alkoi eri syistä vasta vuonna 1923.

¹³⁷ Yli-Priian jako on merkitty maarekisterikirjaan vuonna 1963.

Kuvio 6. Torttilan kantatilojen kokonaisalat (ha) vv. 1900–1980.



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

Torttilassa Keisari otti uudeksi nimekseen Kangasniemi v. 1906.¹³⁸ Sen maarekisteriin merkitty pinta-ala oli 1930-luvun alussa paljon pienempi kuin pitäjänhistoriassa esitetty, jossa on mukana omistuksia myös Lammaisten kylässä.¹³⁹ Kangasniemen pinta-ala sisältää vuodesta 1957 alkaen sen omistajille Torttilassa erotetun uuden Keisari-nimisen lohkotilan. Vastaavasti Tolvin pinta-ala sisältää Tolvista sen omistajille vuonna 1907 lohkotun Mäkelä-nimisen tilan, joka oli vuokralla vuoteen 1940 asti, jolloin se luovutettiin pika-asutuskäyttöön.

Torttilassa luovutettiin 1900-luvun alussa Keisarista ja varsinkin Tolvista huomattavia maa-alueita normaaleilla kaupoilla ulkopuolisille.¹⁴⁰ Pohdin näiden suurten (yhteensä 140 ha) vapaaehtoisten kauppohen syytä vielä kohdassa 5.3.2. Ehkä niiden ja torppien vähäisyyden takia 1920-luvun luovutukset olivat melko pieniä.

¹³⁸ Pohjala, T. 2005, 67. Maarekisterissä tilan nimi oli Keisari vielä vuonna 1923.

¹³⁹ Jonasson ym. 1932, 200; Vartiainen 2011, 172. Kangasniemen kokonaisala oli pitäjänhistorian mukaan 1930-luvun alussa 505 ha (peltoa 180 ha), mutta maarekisterikirjan mukaan vain 334 ha (peltoa 82 ha). Pitäjänhistorian tiedot ovat vuoden 1932 maatilakirjasta. Sen pinta-aloissa oli mukana ostomaata Lammaisten Klomsista, Yli-Laurilasta ja sen Keskipä-osa (kaiketi Takamaat I–III) sekä osuus yhteisomistetuista Uuloon perintömaasta.

¹⁴⁰ Tolvista lohkottiin v. 1907 Heinilä (60 ha Juho Koivistolle) ja Kuusisto (37 ha Väinö Laineelle) sekä Keisarista v. 1907 Jaakkola (43 ha Vihtori Jaakkolalle). Koivisto oli torpparinpoika ja Jaakkola torppari Torttilan kylästä.

Tolvin ja Kangasniemen pakkoluovutukset 1950-luvun alussa siirtoväen ja rintamamiesten käyttöön olivat sitäkin suurempia, kuten myös Sievarin virkatalon luovutukset. Kaikista Torttilan kantatiloista meni 1940- ja 1950-luvuilla paljon maata myös Outokummun kuparisulaton käyttöön ja myöhemmän muiksi tehdasalueiksi sekä väestön kasvun takia Kuparikylän, Kemiran ja Torttilan asutusalueiksi.¹⁴¹ Kangasniemestä luovutettiin lisäksi 1960-luvulla melko paljon maata tontti- ja teollisuusmaaksi sekä Tolvista 1970-luvun lopulla Outokummun jätekuonan Torttilan sijoitusalueeksi.

Kokonaiskuvan kunkin kylän kantatilojen yhteen lasketuista alueluovutuksista 20-vuotiskausittain saa kuviosta 7 kokonaisalojen ja kuviosta 8 viljelyalojen osalta. Esitän samat tiedot numeroina liitteessä 5, jossa on myös monia kehitystä kuvaavia tunnuslukuja. Selostan ja analysoin eri kylien kehityksiä ja niiden eroja seuraavaksi vielä sanallisesti.

Vv. 1901–1920 myytiin Torttilasta 152 ha ja Pirilästä 62 ha lähinnä maatiloiksi. Lisäksi Pirilästä myytiin parantolaa varten 146 ha. Näin Pirilästä ja Torttilasta poistui kantatiloilta vapaaehtoisilla kaupoilla maata yhteensä 360 ha eli noin kahden kantatilan verran. Lammaisissa ei tällaisia isoja luovutuksia ulkopuolisille tapahtunut.

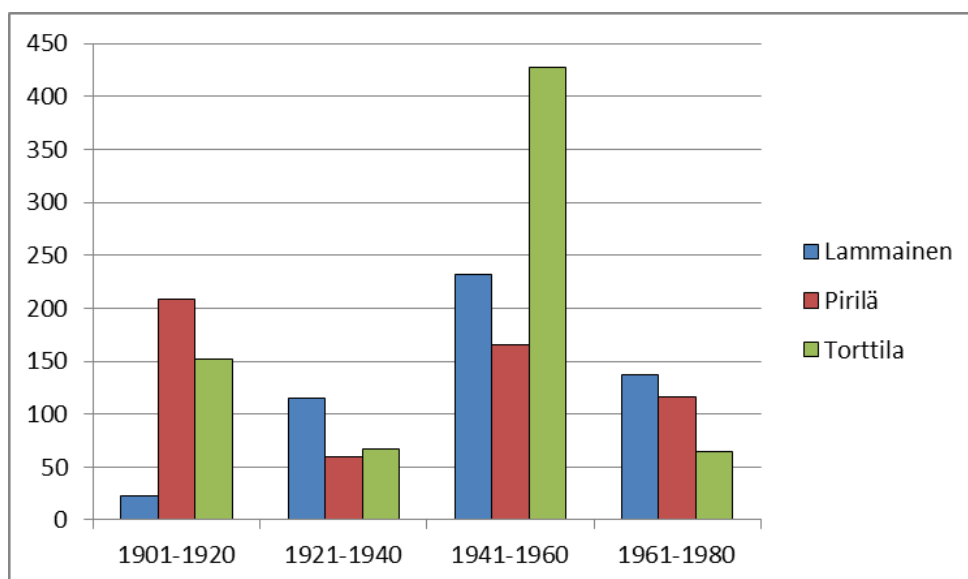
Lammaisissa muodostettiin kuitenkin jo vuonna 1918 erillinen koskitila kaikkien tilojen myytyä vesialueensa sekä koski- ja kalastusoikeutensa vuonna 1917. Koskitilan muodostusasiakirjojen ja -kartan mukaan koskitilalle meni kylän maista vain runsaat 2 % (17 ha), mutta manttaaleista jopa 27 %. Myytyjen oikeuksien arvo oli manttaalien vähennyksen perusteella huomattava ja selittää sitä, miksi Lammaisten kantatiloilla oli vuonna 1900 hyvin paljon manttaaleja suhteessa niiden maa-aloihin.¹⁴² Esim. Uuloon kerrotaan saaneen ennen suurimmat rahatulonsa siika- ja lohikalastuksesta.¹⁴³

¹⁴¹ Kuparisulaton käyttöön luovutettiin 1940-luvulla Tolvista 64 ha ja Sievarista 16 ha sekä 1950-luvulla Tolvista 3 ha ja Kangasniemestä 10 ha. Rikkihappo- yms. tehtaalle meni Tolvista 8 ha ja Kangasniemestä 32 ha.

¹⁴² Myös Pirilän ja Torttilan kantatilat myivät ko. oikeutensa vuonna 1917. Niihin koskitilat muodostettiin vasta vuonna 1937 voimalaitoksen rakentamisen yhteydessä. Pirilässä koskitilan osuus manttaaleista oli noin 8 % ja Torttilassa vain noin 4 %.

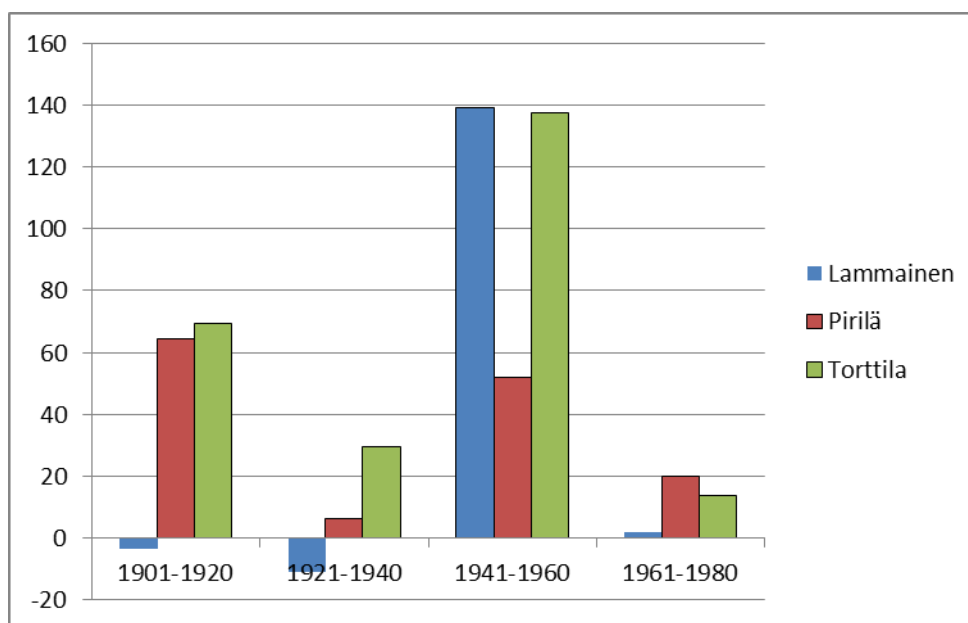
¹⁴³ Jonasson ym. 1932, 1231.

Kuvio 7. Kantatilojen kokonaisalojen (ha) väheneminen aikakausittain ja kylittäin



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

Kuvio 8. Kantatilojen viljelyalojen (ha) väheneminen aikakausittain ja kylittäin



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

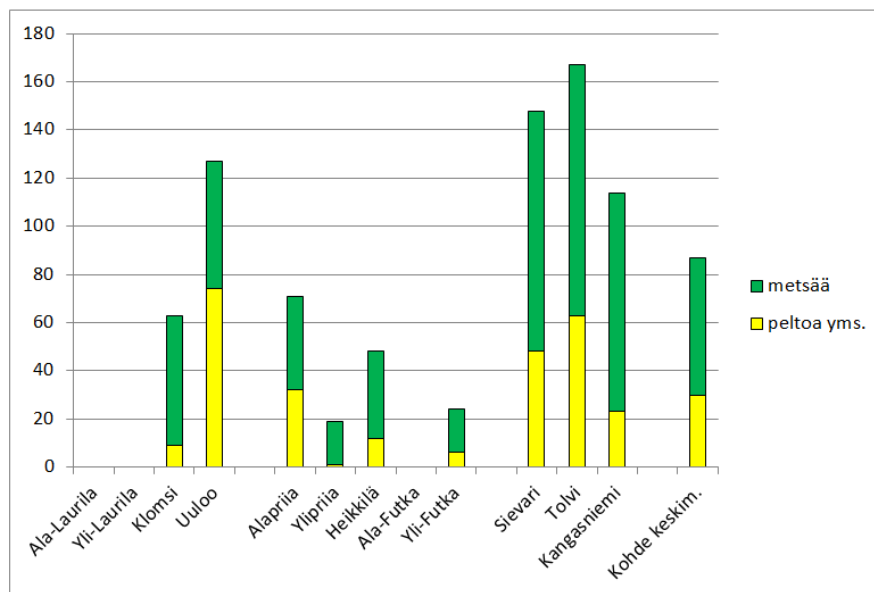
Kaudella 1921–1940 kylien lähes kaikki muutokset ajoittuivat 1920-luvulle, jolloin kantatilat luovuttivat maata entisille torppareille ja mäkitupalaisille. Lammaisissa kantatiloista erotettiin yhteensä 124 ha (19 % vuoden 1920 alasta), Pirilässä 67 ha (9 %) ja Torttilassa 66 ha (7 %).¹⁴⁴ Eniten maata luovutettiin Lammaisissa, jossa maata ei

¹⁴⁴ 1920-luvulla erotettiin Klomsista 52 ha ja Uuloosta jopa 72 ha, Ala-Priiasta 26 ha, Yli-Priiasta vain 1 ha, Heikkilästä 28 ha ja Yli-Futkasta 12 ha sekä Tolvista 23 ha ja Kangasniemestä 43 ha.

muiden kylien tavoin ollut lohkottu erillisiksi tiloiksi jo vv. 1901–1920 ja jossa torppia oli kohdan 5.3.1 mukaan jäljellä paljon muita enemmän vielä 1910-luvulla. Vv. 1921–1940 kantatilat pienenevät yhteensä vähemmän kuin millään muulla 20-vuotiskaudella. Lammaisissa kantatilojen viljelyala kaiketi pellonraivauksen takia jopa nousi. Yhteensä eri kylissä erotettiin maata 1920-luvulla noin 242 ha, mikä oli alle 11 % vuoden 1920 kokonaisalasta. Nakkilassa kahdeksan suurtilaa luovutti samaan aikaan maistaan 18 %.¹⁴⁵ Koko maassa luovutettiin peltoalasta noin 16 %.¹⁴⁶ Vaikka peltoalan osuutta ei voi aivan verrata kokonaisalan osuuksiin, on 11 %:n osuus kokonaisalasta pieni. Ainakin osaselitys sille on se, että Pirilässä ja Torttilassa luovutettiin paljon maita jo vuosina 1901–1920 ja että torppia oli näissä kylissä 1910-luvulla enää hyvin vähän.

Kaudella 1941–1960 kantatilojen luovutukset olivat suurempia kuin millään muulla 20-vuotisjaksolla. Se johtui siirtoväelle ja rintamamiehille pakkolunastetuista alueista ja sulaton siirrosta v. 1944 Torttilaan. Maata meni myös muiksi tehdasalueiksi ja asutusalueiksi. Yhteensä kantatilat menettivät vv. 1941–1960 maata jopa 825 ha (40 % vuoden 1940 alasta), josta viljelymaata oli 328 ha (52 % vuoden 1940 viljelyalasta). Asutustoimintaan ja asuinalueiksi meni Torttilassa 295 ha (36 %), Lammaisista 232 ha (43 %) ja Pirilästä 165 ha (24 %). Lisäksi Torttilasta meni teollisuudelle 130 ha (16 %).

Kuvio 9. Kantatilojen pinta-alojen (ha) väheneminen vuosina 1941–1960.



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

¹⁴⁵ Innamaa 1968, 369. Näiden suurtilojen kokonaisala ennen luovutuksia oli yhteensä 5 841 ha.

¹⁴⁶ Maan keskiarvon laskin Viholan 2004, 357, 363 sekä Vattulan 1983, 67 antamista tiedoista.

Kuvion 9 ja liitteen 5 mukaan Tolvin, Sievarin, Uuloon, Kangasniemen ja Klomsin kokonaisalat vähenivät vv. 1941–1960 yli 100 ha ja muiden kuin Kangasniemen viljelyala yli 50 ha. Ala-Priia luovutti tuona aikana kaikki viljelymaansa. Pääsyy, vaikka ei ainoa, näihin menetyksiin oli siirtoväen ja rintamiesten asuttaminen. Liitteessä 4 on lisätietoja mm. maanhankintalaista (MHL) sekä sen soveltamista Harjavallassa.

Valtion omistamasta Sievarista erotettiin paljon maata sitä tarvitseville 1940- ja 1950-luvuilla. Muille erityisen paljon viljelymaata menettäneille kantatiloille oli yhteistä suuri viljelyala, mutta myös luovutusvelvollisuutta lisännyt yhteisomistus ja/tai muu kuin omatoiminen täyspäiväinen viljely. Esimerkiksi Uuloota ja myös Tolvia viljeli 1940-luvun lopulla yksi tilan osaomistajista.¹⁴⁷ Viljelijä itse omisti kummassakin tapauksessa luokkaa ¼ tilasta ja muut omistajat asuivat muualla. Klomsin pääosan omistus siirtyi 1950-luvun vaihteeseen mennessä edellisen omistajan alaikäiselle pojalle, mutta tila oli vuokralla tämän isoisällä.¹⁴⁸ Tolvin, Kangasniemen ja Sievarin kokonaisalan kutistumista lisäsivät osaksi sotatilalain nojalla ja osaksi myöhemmin vapaaehtoisin kaupoin tehdyt alueluovutukset tehdas- ja asuinalueiksi. Pirilässä viljelymaata oli kantatilaa kohti paljon vähemmän kuin muualla. Siellä myös omistus- ja viljelyjärjestelyt olivat useimmiten melko selkeitä ja viljelymaan säilyttämistarpeesta vakuuttavia. Siksi luovutukset jäivät Pirilässä Ala-Priiaa lukuun ottamatta selvästi muita kyliä pienemmiksi.

Vuosien 1961–1980 pinta-alamuutokset johtuivat yleensä erilaisista kantatilaakohtaisista syistä, joita selostin jo kuvioden 4–6 yhteydessä.

Eri kantatilat menettivät liitteen 4 mukaan vuosina 1901–1980 sekä kokonaisaloistaan että viljelyaloistaan kaikkiaan keskimäärin 2/3. Lammaisissa ne menettivät muita kyliä enemmän kokonaisaloistaan ja Torttilassa viljelyaloistaan. Kylien välisten erojen syitä käsittelin jo aikaisemmin.

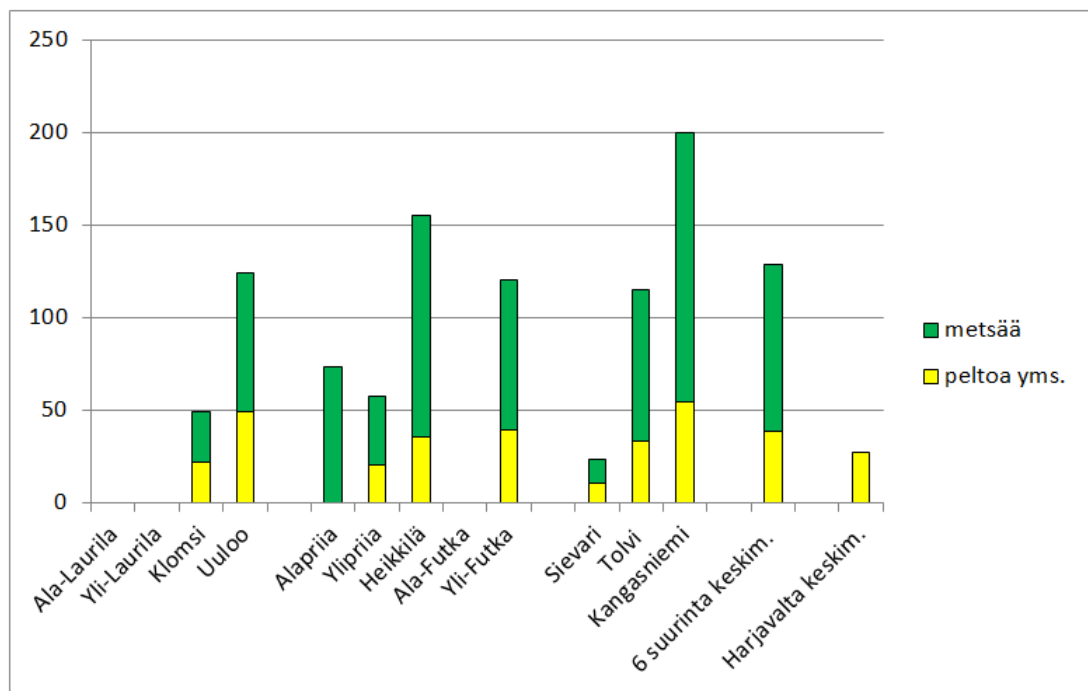
¹⁴⁷ Monista MHL-luovutuksista päätettiin kaiketi jo 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa, vaikka ne näkyivät maarekisterikirjassa vasta lohkomistoimitusten jälkeen esim. vv. 1953–1955. Osa luovutuksista tehtiin aiemman asutussuunnitelman pohjalta vapaaehtoisesti, mikä vähensi varsinaisia MHL-luovutuksia.

¹⁴⁸ Maataloustiedustelu 1950; Piirinen 2005, 129–130.

Tarkoitukseni oli verrata tutkimieni kantatilojen viljelyalojen kehitystä koko Suomen vastaaviin. Vaikka löysin tilastotietoja kokojakautumista eri vuosikymmeniltä, en löytänyt tilastoa siitä, miten esimerkiksi vuoden 1901 vähintään 25 hehtaarin kokoisten viljelmien, joita oli noin 29 000, keskilviljelyala kehittyi myöhemmin koko Suomessa. Tilastoista olisin pystynyt eri oletuksia tehden arvioimaan 29 000 suurimman viljelmän keskipeltoalan myöhemminä vuosikymmeninä. Näin saadut keskipeltoalat olisivat kuitenkin olleet liian suuria alkuperäisille 29 000 viljelmille, koska niistä osa oli pudonnut vuoden 1901 jälkeen pois 29 000 suurimman joukosta. Koska en halunnut arvailla näiden putoamisten vaikutusta, en saanut laskettua vertailuarvoa tutkimuskohteeni kantatilojen keskimääräiselle kehitykselle vv. 1901–1980.

Kuviossa 10 näkyvät tutkimieni kantatilojen pinta-alat tutkimuskauteni lopulla vuonna 1980. Selvästi suurin tila oli silloin Kangasniemi. Kokonaisalaltaan yli 100 hehtaarin maatiloja olivat myös Heikkilä, Uuloo, Yli-Futka ja Tolvi. Vuonna 1900 jäljellä olleista kantatiloista olivat v. 1980 kokonaan kadonneet Ala-Laurila, Yli-Laurila sekä Ala-Futka. Eniten peltoa oli Kangasniemessä (54 ha) ja Uuloossa (49 ha).

Kuvio 10. Kantatilojen pinta-alat (ha) vuonna 1980



Lähteet: Maarekisterikirjan otteet ym., koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

Kuviossa 10 näkyy myös koko Harjavallan päätoimisten 65 viljelijän keskipeltoala 27 ha vuodelta 1986.¹⁴⁹ Tietääkseni tutkimistani tiloista viittä tai kuutta peltoalaltaan suurinta viljeltiin v. 1980 yhä päätoimisesti. Tutkimistani kuuden peltoalaltaan suurimman kantatilan keskipeltoala oli 39 ha. Ne olivat kutistumisestaan huolimatta yhä suurempia kuin Harjavallan päätoimisesti viljeltyt tilat keskimäärin. Vuonna 1901 keskiviljelyala oli tutkimuskohteessani 65 ha ja Harjavallassa keskimäärin 48 ha, joten tutkimieni päätoimisesti viljeltyjen tilojen keskipeltoalan suhde Harjavallan keskiarvoon oli pysynyt osapuulleen ennallaan.

5.3 Torppien kehitys

Nk. torpparikysymystä, jota selostin jo kohdassa 5.1.2, on pidetty paikoin hyvin jännitteisenä. Osaksi sen takia selvitin ja analysoin torppien kehitystä tarkemmin myös tutkimuskohteessani, jossa oli aikoinaan paljon torppia ja luovutettiin osin suuriakin maa-alueita itsenäistyville torppareille. Käsittelen alla kohdassa 5.3.1 torppien lukumäärän kehitystä kaikissa tutkimuskylissäni 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun ja sen jälkeen kohdassa 5.3.2 torppien kokoa ja Torttilan kylän osalta myös yksittäisten torppien ja torppareiden vaiheita ja suhteita tilallisiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.

5.3.1 Torppien lukumäärä

Käytin tietolähteenäni henkirahojen määräämiseksi laadittuja henkikirjoja, joita oli saatavilla kaikista tutkimuskylistäni vuoteen 1915 asti. Niistä löytyivät kunkin kantatilan eri ruokakunnista mm. päämiehen nimi, ammatti ja syntymävuosi. Katsoin kyseessä olleen torpan, jos ruokakunnan päämiehen ammatti oli torppari tai rakuuna (dragon). Esitykseni perustuu pääosin itse tekemääni henkikirjojen tutkimiseen.¹⁵⁰

Lammaisissa ja Torttilassa oli joitain rakuunoiden torppia ainakin jo 1700-luvun puolivälissä, luultavasti jo 1700-luvun alusta alkaen.¹⁵¹ Kuviossa 11 on yhteenvetoni eri kylien torppien määrän kehityksestä 1780-luvulta 1910-luvulle. Muita kuin rakuunoiden

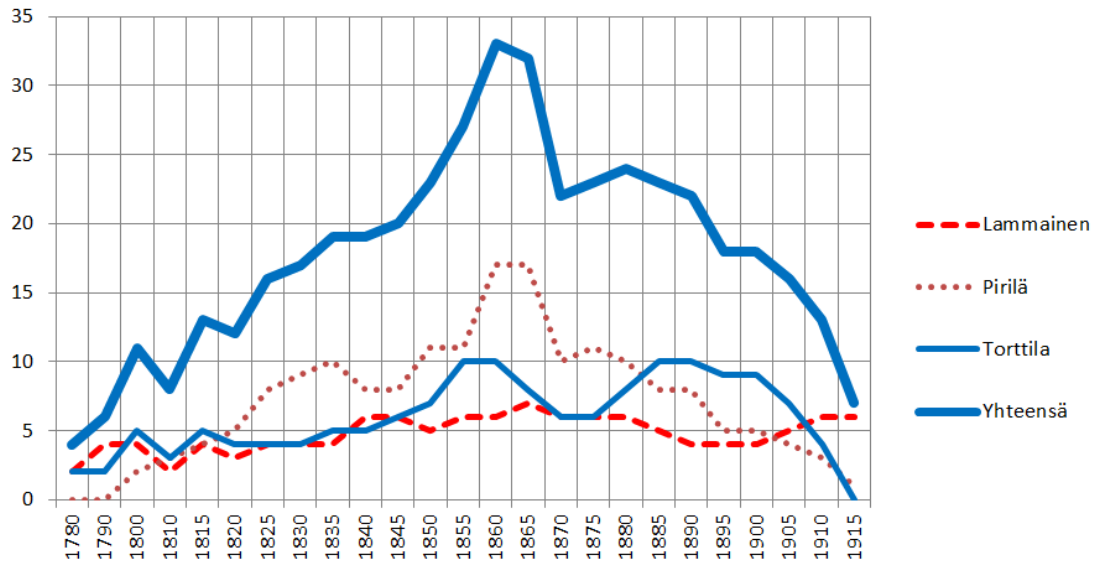
¹⁴⁹ Vartiaisen 2011, 324 mukaan 65 päätoimisella viljelijällä oli v. 1986 yhteensä 1 739 ha peltoa. Kunnan kaikkien yhteensä 159 viljelijän keskipeltoala oli tuolloin 17 ha, joka oli koko Satakunnan suurimpia.

¹⁵⁰ Tutkin henkikirjoja Kansallisarkiston digitaaliarkistosta, josta niitä löytyi viiden vuoden välein vuoteen 1915 asti. Analyysini aikana kävi ilmi, että Mikko Kylä-Vehka oli selvittänyt Turun maakunta-arkiston henkikirjoista Harjavallan eri kylien torppia ja että hänen selvityksensä oli julkaistu 29.12.2016. Käytin hänen tietojaan (per 17.1.2017) Pirilän ja Torttilan torpista vain osaksi omien tietojeni tukena.

¹⁵¹ Rakuunoiden torppia näkyy myös isojaon asiakirjoissa ja kartoilla.

torppia oli eri kylissä ensi kertaa 1790-luvulla. Kaikissa kylissä oli ruotujakolaitoksen hajottua 2–3 muuta torppaa jo vuonna 1810. Siitä määrä kasvoi melko tasaisesti 3–4 -kertaiseksi 1860-luvulle tultaessa.

Kuvio 11. Torppien lukumäärät kylittäin vuosina 1780–1915



Lähteet: Digitaaliarkiston henkikirjat.¹⁵²

Eniten torppia oli v. 1860, jolloin niitä oli 33 eli keskimäärin 2,5 per silloinen kantatila. Harjavallassa oli enimmillään 101 torppaa v. 1865, jolloin taloja oli 58 ja torppia siten vain 1,7 per talo.¹⁵³ Toisaalta Nakkilassa oli tuolloin 288 torppaa ja 89 taloa, joten siellä oli torppia keskimäärin 3,2 per talo.¹⁵⁴ Koko Turun ja Porin läänissä oli v. 1865 noin 16 350 torppaa ja keskimäärin vain 1,67 torppaa per talo.¹⁵⁵ Tutkimuskohteeni läänin keskiarvoa suurempi torppamäärä johtui ainakin osaksi siitä, että sen tilat olivat tuolloin manttaalien mukaan läänin keskiarvoa suurempia, mikä kaiketi lisäsi torpparien tarvetta.

Tutkimuskohteessani oli 12 kantatila vuonna 1900. Niillä oli 22 torppaa vuonna 1890, 18 vuonna 1900 ja enää seitsemän vuonna 1915, jolloin torpista oli Lammaisissa peräti kuusi. Harjavallan noin 55 tilalla oli vuonna 1890 yhteensä 73 torppaa, vuonna 1900 enää 55 ja vuonna 1915 vain 26. Torppien määrä taloa kohti laski vuosina 1890–1915 tutkimuskohteessani 1,8:sta 0,6:een ja koko Harjavallassa samansuuntaisesti 1,3:sta 0,5:een. Näiden henkikirjoihin perustuvien lukujen tarkkuus jäi tosin hieman

¹⁵² Lisätietoa kuvion 11 tietolähteistä on kohdan 5.3.1 alussa sekä kohdassa 10.1.

¹⁵³ Salminen 2007, 402; Hockman ym. 2007, 89–113. Laskin talomäärän Hockmanin talonhaltijatiedoista.

¹⁵⁴ Lehtinen 1967, 308, 347. Nakkilan torpista 60 % oli Leistilän, Masian ja Tattaran kylissä.

¹⁵⁵ Laskelmani perustuu osin Rosbergin ym. 1921, 3 esittämiin muihinkin tietoihin.

epäselväksi.¹⁵⁶ Arvioin eri hajatiedoista, että torppia oli 1900-luvun vaihteessa Nakkilassa taloa kohti noin kaksinkertainen määrä Harjavaltaan nähden.

Koko maassa oli vuonna 1865 noin 63 000 torppaa, mistä määrä laski vuoteen 1870 mennessä noin 10 % ja nousi sitten enimmillään noin 70 000 torppaan 1890-luvun alussa.¹⁵⁷ Torppia oli vielä vuonna 1912 lähes 80 % enimmäismäärästään. Tutkimissani kylissä määrä laski vuodesta 1865 vuoteen 1870 yli 30 % eikä siitä enää juuri kasvanut. Torppia oli niissä vuonna 1915 enää 20 % enimmäismäärästään. Määrä väheni tutkimuskylissäni siten jo autonomian aikana paljon koko maan keskiarvoa nopeammin ja kertaluokkaa alemmalle tasolle jo vuoteen 1915 mennessä.

5.3.2 Lisäselvitykset 1900-luvun vaihteesta

Selvitin aivan erikseen vuonna 1901 kaikille ruokakunnille tehdyn kyselyn vastauksista myös torppien peltujen ja luonnonniittyjen määrää. Torttilan torpilla mainittua maata oli paljon muita kyliä enemmän, keskimäärin 9,7 ha ja koko kylässä yhteensä 87 ha. Lammaisissa torpilla oli kyseistä maata keskimäärin 4,1 ha ja yhteensä 16,5 ha sekä Pirilässä keskimäärin vain 2,8 ha ja yhteensä 14 ha.¹⁵⁸ Keskimäärin torppareilla oli siten tutkimuskohteessani peltoa ja luonnonniittyjä keskimäärin 6,5 ha, mutta vaihtelut eri kylien ja talojenkin välillä olivat suuria. Tutkimieni lähteiden mukaan torppien osuus kylän peltujen, niittyjen ja viljelyskelpoisen maan maarekisterikirjan mukaisesta kokonaisalasta oli Lammaisissa 9 %, Pirilässä 6 % ja Torttilassa peräti 25 %.

En löytänyt valmiita vertailutietoja näille keskipinta-aloille Harjavallan, Nakkilan enkä koko maan tilanteesta. Laskin itse Harjavallan torppien pellon ja luonnonniityn keskipinta-alan samaisen vuoden 1901 kyselyn vastauksista. Sain keskiarvoksi pitäjän kaikille torpille 5,8 ha ja muille kuin Pirilän ja Torttilan kylien torpille 5,0 ha. Vuoden 1918 nk. torpparivapautuslain nojalla lunastetuilla torpilla valmiin pellon keskiala koko maassa oli 4,8 ha.¹⁵⁹ Tutkimieni kylien torpat olivat siten vuonna 1901 peltujen ja

¹⁵⁶ Esimerkiksi Torttilassa ei henkikirjojen mukaan ollut vuonna 1915 torppia, vaikka August Hyötilä oli tehnyt Tolvin asiakirjojen mukaan vuonna 1912 vuokrasopimuksen entisestä Suonpään torpasta. Vuoden 1915 henkikirjoissa hän oli kuitenkin itsellisen Emma Hyötilän vävy eikä torppari.

¹⁵⁷ Vattula 1983, 16 (Taulukko 1.2).

¹⁵⁸ Tällaista maata oli torpilla Sievarista 9 ha, Keisarista 30 ha ja Tolvista 48 ha. Nämä Torttilan pinta-alatiedot vastaavat hyvin myöhempiä 1900-luvun alun lohkomistietoja. Harjavallan vastauksissa nimikkeiden torppari ja esim. työmies hieman horjuva raja oli noin kahden (2) hehtaarin kohdalla.

¹⁵⁹ Vihola 2004, 357.

niittyjen yhteismäärältään Lammaisissa näitä keskiarvoja hieman ja Pirilässä huomattavasti pienempiä, mutta Torttilassa jopa kaksinkertaisia.

Selvitin muita tarkemmin Torttilan torppien kehitystä vuoden 1890 jälkeen tutkimalla mm. torppien sijaintia ja niiden haltijoiden muutoksia eri aikoina. Kaksi henkikirjoissa v. 1890 mainituista 10 torpan alueista oli kylän rintamailla. Koska ne olivat kooltaan vain mäkitupia, jätin ne tarkasteluistani pois. Käytin mm. isojaon järjestelyn (1893) pohjakarttoja ja asiakirjoja, nk. senaatin karttaa (1905), maarekisterikirjan otteita, Sievarin virkatalon asiakirjoja, joitain Tolvin torppien vuokrasopimuksia sekä vuosien 1901 ja 1910 ruokakunta- ja maataloustiedustelujen vastauksia. Torppien sijainnit 1900-luvun vaihteessa esitän kohdan 7.2.1 kartalla 6 ja muut tutkimustulokseni liitteessä 6.

Selvitykseni tukee mm. sitä yleistä käsitystä, että talolliset suosivat pitkäaikaisissa vuokrasuhteissa entuudestaan hyväksi tuntemiaan henkilöitä.¹⁶⁰ Maataloushistorian mukaan torpparien häätöjen määrät kasvoivat 1900-luvulla.¹⁶¹ Talollisten ja torpparien välien kiristymisestä en kuitenkaan löytänyt Torttilasta mitään merkkejä. Kehitys näytti jopa sopuisalta, koska maa-alueita lohkottiin varsin suuriksikin tiloiksi alueen torppareille. Uusia vuokrasopimuksiakin tehtiin vielä 1910-luvun alussa. Sopuun viittaa myös se, että torpparinpojan Juho Oskari Mäkelän vuokratessa Sievarin virkatalon takaajina olivat Keisarin ja Tolvin talojen omistajat.¹⁶² Selvityksestäni käy hyvin ilmi se, että eri torpparien elämänkulut vaihtelivat suuresti. Torttilassa oli joitain esimerkkejä torpparien sosiaalisen aseman heikentymisestä, mutta toisaalta oli monia esimerkkejä torpparien merkittävästä sosiaalisesta noususta mm. isojen lohkotilojen omistajiksi. Lisäksi Sievarin virkatalon Mäkelän torpan torpparinpoika nousi koko virkatalon vuokraajaksi vuonna 1900. Samoihin aikoihin Pirilässä Yli-Priian Impolan torpan entisestä torpparista tuli jopa koko Yli-Priian kantatilan omistaja vuonna 1897.¹⁶³

Torttilassa ei näy 1800-luvun lopulla eikä muulloinkaan merkkejä nk. perintötorpista. Syy tähän voi olla se, että Keisari ja Tolvi olivat varsin suuria ja tarvittaessa halkomiskelpoisia, eikä perillisiä ainakaan 1800-luvun alun jälkeen ollut niin monia, että heitä varten olisi pitänyt torppia perustaa. Perintötorppia oli sitä vastoin ainakin

¹⁶⁰ Rasila 2003, 374–377.

¹⁶¹ Pelttonen 1992, 286–293.

¹⁶² Sievarin asiakirjat. Takaussitoumuksen 10.8.1901 antoivat Kalle Keisari ja Gustaf Thunström-Tolvi.

¹⁶³ Topias Uulo Lammaisten kylästä hankki vuonna 1893 Yli-Priian, vuokrasi sen tilan entiselle Impolan torpan torpparille Juho Iisakinpojalle ja myi vuonna 1897 tälle koko Yli-Priian kantatilan.

Pirilässä, jossa Heikkilän lunastaneen pojan veljille annetuista perintötorpista käräjäotiin useaan otteeseen 1800-luvun vaihteessa.¹⁶⁴ Perintötorpat olivat yleisiä myös Lammaisten viereisen Tattaran kylän Matomäen alueella, missä oli 1900-luvun vaihteessa ja alussa käräjillä ratkottuja kiistoja torpparien häädoista, oikeuksista rakennuksiin ja sopimusten siirtymisestä edesmenneen torpparin lapsille.¹⁶⁵

Tutkimuskohteessani torppien määrä romahti vv. 1900–1915 Pirilässä ja Torttilassa, mutta nousi jopa selvästi Lammaisissa. Lammaisissa kasvu saattoi johtua siitä, että Ala-Laurila ja Yli-Laurila sulautuivat Uulooseen ja Klomsiin, mikä lisäsi niiden työvoiman tarvetta. Torttilassa lasku johtui ainakin osaksi suurehkojen maa-alueiden myymisestä sekä Tolvista että Keisarista alueen torppareille.

Olen pohtinut sitä, miksi Tolvista myytiin näin suuria alueita vasta vuosien päästä omistajasuvun vaihtumisesta, joten kyse oli tuskin enää v. 1900 tehdyn tilakaupan maksujen hoitamisesta. Ehkä taustalla oli uskonnollisia, alueen rukoilevaisuusliikkeestä lähteneitä motiiveja, koska sekä Keisari että Tolvi olivat 1900-luvun alussa liikkeen ainoat joen eteläpuoliset seuratalot.¹⁶⁶ Yhtä spekulatiivinen on myös se ajatus, että Tolvin isännän halukkuus myydä maata alueen torppareille olisi johtunut hänen ja myös hänen isänsä omista nousujohteisista elämänvaiheista ja -kokemuksista.¹⁶⁷

5.4 Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Torttilassa ja Lammaisissa oli 1740-luvulla yhteensä neljä perintötaloa (Keisari, Tolvi, Keskipere ja Klomsi). Ne olivat jopa puolet Harjavallan ja Nakkilan perintötaloina säilyneistä. Muut tutkimani talot paitsi Sievarin virkatalo ostettiin tuolloisten lakien salliessa perintötaloiksi jo 1700-luvulla. Vuoden 1750 yhdeksästä kantatilasta viisi halottiin 1800-luvun alkuun mennessä. Kantatiloja oli enimmillään 14, mutta yhdistelyjen ja sulautumisten jälkeen 1800-luvun lopussa enää 12. Niiden keskimanttaalimäärät ylittivät huomattavasti sekä koko Satakunnan että myös Harjavallan keskiarvot.

¹⁶⁴ Ks. kohta 6.4.

¹⁶⁵ Matomäki 2012, 30–31, 60–63.

¹⁶⁶ Vartiainen 2011, 95.

¹⁶⁷ Ruotsista muuttanut isoisä oli masuunimestari Leineperin ruukissa, mutta kuoli hyvin nuorena. Tältä jäänyt alle 1-vuotias poika päättyi torppariksi, mutta kuoli v. 1872 niin, että häneltä jäi täysorvoksi mm. 11-vuotias Gustaf Thunström. Tämän onnistui silti nousta talolliseksi ensin pienemmissä taloissa Kaasmarkussa ja Porin maaseurakunnassa sekä lopulta koko Tolvin rusthollin omistajaksi vuonna 1900.

Kaikissa tutkimuskylissäni isojaako saatettiin käytännössä loppuun 1700-luvun aikana.¹⁶⁸ Taloille riitti maata varsin vähän verrattuna naapuripitäjiin ja manttaaleihinsa. Lammaisissa siihen vaikuttivat ilmeisesti talojen merkittävät koski- ja kalastusoikeudet. Torttilassa myöhempi isojaon järjestely alkoi vv. 1875–1880 metsä- ja niittypalstojen hajanaisuuden takia ja johti ryhmäkylän lopulliseen hajoamiseen 1890-luvulla. Pirilässä isojaon järjestely päättyi vasta v. 1912, mutta ryhmäkylän hajoaminen vältettiin talojen omistuksia yhdistämällä. Lammaisissa ei tarvittu lainkaan isojaon järjestelyä. Se johtui ainakin osaksi omistusten keskittymisestä osin jo 1800-luvulla ja keskittymisen jatkumisesta vielä 1900-luvun alussa.

Tutkimistani kantatiloista suurimmat olivat 1900-luvun alussa Torttilan Tolvi ja Keisari, jotka olivat Harjavallan taloista toiseksi ja kolmanneksi suurimmat. Suomen vähintään 5 hehtaarin viljelysten keskiala oli noin 20 ha vuonna 1901. Siihen nähden tutkimillani taloilla oli v. 1901 viljelymaata (peltoa ja niittyä) yli kolminkertainen ja Torttilassa lähes kuusinkertainen määrä. Tutkimani tilat olivat siten v. 1901 sekä Harjavallan että koko maan pinta-alojen keskiarvoja suurempia ja joukossa oli kaksi suurtilaakin.

Selostin kohdassa 5.2.2 eri kantatilojen kokonais- ja viljelyalojen kehityksiä 1900-luvulla 20-vuotisjaksoittain ja vertailin niitä myös toisiinsa. Esitän näistä tuloksista tässä vain keskeisimmät. Ennestään melko pienet Klomsi ja varsinkin Uuloo kasvoivat muista poiketen huomattavasti 1900-luvun alussa, kun Ala-Laurila ja Yli-Laurila sulautuivat niihin. Ne pienenivät kuitenkin jo 1920-luvulla nk. torpparien vapautuslain seurauksena ja vielä paljon enemmän 1950-luvun vaihteessa, kun siirtoväelle ja rintamamiehille pakkolunastettiin maata maanhankintalain nojalla. Myöhemmin pinta-aloja vähensivät vielä mm. perinnönjaot. Pirilässä kantatilat pienenivät jo 1910-luvun alkupuolella, kun Ala-Futka myytiin parantolaa varten ja muista lohkottiin suurehkoja uusia tiloja yksityisille viljelijöille. Myös Torttilassa myytiin jo 1900-luvun alussa Keisarista ja varsinkin Tolvista suuria maa-alueita erityisesti torppareille. Ehkä sen takia 1920-luvun luovutukset olivat melko pieniä Torttilassa, jossa 1950-luvun alun pakkoluovutukset siirtoväelle ja rintamamiehille olivat sitäkin suurempia. Torttilassa maata meni 1940-luvulta alkaen paljon myös suurteollisuuden käyttöön ja sen työväen asutusalueiksi.

¹⁶⁸ Isojaon täydennyksissä jaettiin Torttilassa v. 1860 vielä Rahkasuonneva ja vahvistettiin Lammaisissa v. 1875 talojen osuudet yhteiseen myllypaikkaan.

Torpparien vapautuksesta huolimatta kantatilojen kokonaisalat pienenivät vuosina 1921–1940 vähemmän kuin millään muulla 20-vuotiskaudella. Kaudella 1941–1960 pieneneminen oli suurempaa kuin koskaan muulloin. Kantatilat menettivät vv. 1941–1960 vuoden 1940 alastaan 40 % ja viljelyaloistaan jopa 52 %. Eniten maata menettivät Tolvi, Sievari, Uuloo, Kangasniemi ja Klomsi, joista kunkin kokonaisala väheni yli 100 ha ja viljelyalakin Kangasniemeä lukuun ottamatta yli 50 ha. Menetyksiä lisäsivät suuri viljelyala ja mahdollinen yhteisomistus ja/tai muu kuin omistajien itse hoitama viljely.

Kantatilat menettivät vv. 1901–1980 sekä kokonaisalastaan että viljelyalastaan keskimäärin 2/3. Lammaisten kantatilat menettivät muita enemmän kokonaisalastaan ja Torttilan kantatilat viljelyalastaan. Pirilässä vähennykset olivat muita pienempiä. En löytänyt mitään pitkäaikaistilastoa siitä, miten sellaisten tilojen viljelyalat kehittyivät myöhemmin 1900-luvulla, jotka olivat koko maan suurimpia viljelmiä vuonna 1901.

Tutkimistani kantatiloista kokonaisalaltaan ja myös peltoalaltaan suurin oli v. 1980 Kangasniemi. Kokonaisalaltaan yli 100 ha:n tiloja olivat myös Heikkilä, Uuloo, Yli-Futka ja Tolvi. Vuonna 1900 jäljellä olleista 12 kantatilasta kolme oli kadonnut täysin vuoteen 1980 mennessä. Vain 5–6 peltoalaltaan suurinta tilaa viljeltiin v. 1980 enää päätoimisesti. Karjanhoito loppui kaikilla tiloilla 1990-luvun alkuun mennessä.

Torppia oli eniten v. 1860, jolloin niitä oli 33 eli keskimäärin 2,5 kantatila kohti. Harjavallassa oli enimmillään 1,7 torppaa taloa kohti v. 1865. Tutkimani kantatilat olivat manttaaleilla mitaten tavallista suurempia, mikä kaiketi lisäsi niiden torpparityövoiman ja torppien tarvetta. Torppien määrä väheni paljon maan keskiarvoa nopeammin ja kertaluokkaa alemmalle tasolle jo vuoteen 1915 mennessä. Jäljellä oli vuonna 1915 enää seitsemän torppaa, joista Lammaisissa oli peräti kuusi.

Tutkin myös torppien peltojen ja luonnonniittyjen pinta-aloja vuonna 1901. Torttilassa mainittua maata oli keskimäärin 9,7 ha, Lammaisissa 4,1 ha sekä Pirilässä vain 2,8 ha torppaa kohti. Keskimäärin torpilla oli viljelymaata tutkimuskohteessani 6,5 ha ja koko Harjavallassa 5,8 ha. Torppien osuus peltojen, niittyjen ja viljelyskelpoisen maan kokonaisalasta oli Lammaisissa 9 %, Pirilässä 6 % ja Torttilassa peräti 25 %. Vaihtelut eri kylien ja talojenkin välillä olivat yllättävän suuria. En löytänyt näille pinta-ali tiedoille selviä koko maan vertailuarvoja.

Selvitin muita tarkemmin Torttilan torppien kehitystä vuoden 1890 jälkeen tutkimalla mm. torppien sijaintia ja torpparien muutoksia. Maataloushistorian useimmiten esittämästä talollisten ja torpparien välien kiristymisestä en havainnut Torttilassa merkkejä. Kehitys näytti jopa sopuisalta, koska maa-alueita lohkottiin varsin suuriksikin tiloiksi alueen torppareille ja eräs torpparinpoika nousi Sievarin virkatalon vuokraajaksi kylän kantatilojen omistajien takaamana. Esimerkki torpparien sosiaalisesta noususta oli myös se, että Pirilässä Impolan torpan entisestä torpparista tuli koko Yli-Priian omistaja. Torttilassa ei ollut 1800-luvun lopulla eikä muulloinkaan merkkejä nk. perintötorppista. Syy tähän saattoi olla se, että Keisari ja Tolvi olivat suuria ja tarvittaessa halkomiskelpoisia. Perintötorppia oli silti Pirilän Heikkilässä, jossa niistä 1800-luvun alussa myös kärkeä, kuten myös Lammaisten vieressä Matomäen alueella, jossa oli kiistoja torppien vuokrasopimuksista vielä 1910-luvullakin.

Torppien määrä romahti vv. 1900–1915 Pirilässä ja Torttilassa, mutta jopa nousi selvästi Lammaisissa. Siellä kasvu saattoi johtua siitä, että Ala-Laurila ja Yli-Laurila sulautuivat Uulooseen ja Klomsiin, mikä lisäsi ulkopuolisen työvoiman tarvetta. Torttilassa lasku johtui kaikeksi suurehkojen alueiden myymisestä sekä Tolvista että Keisarista alueen torppareille.

Maataloushistoriasta ja myös kaunokirjallisuudesta helposti syntyvä käsitys jyrkistä luokkaristiriidoista talollisten ja torpparien välillä ja sosiaalisen nousun estymisestä ei saanut tutkimuksestani tukea. Siksi se vaikuttaa liian kaavamaiselta, vaikka se voikin heijastaa hyvin kehitystä joillain muilla alueilla Satakunnassa tai vaikka Hämeessä, jonka oloja Väinö Linna on kuvannut teoksessaan Täällä Pohjantähden alla 1 (1959).

6. Talonhallinta ja talonhaltijat

Käsittelen tässä luvussa kantatilojen talonhaltijoita ja näiden muutoksia. Tarkastelen aluksi kohdassa 6.1 talonhallintaan vaikuttaneita yleisiä yhteiskunnallisia tekijöitä ja kohdassa 6.2 talonhallinnan jatkuvuutta ja sukutilojen säilymistä. Tukeudun näissä tarkasteluissani Suomen ja osin Ruotsin yleisen talous- ja maataloushistorian ohella Tiina Silvastin talonpojan elämää jäsentäviin tutkimuksiin.

Kohdassa 6.3 selostan ja analysoin talonhallinnan kehitystä tutkimuskohteessani eri näkökulmista. Käsittelen mm. talonhallinnan tyypillisiä kestoja, niiden sijoittumista vanhan ja uuden talonhaltijan elinkaarelle sekä kantatilojen suvussa säilymistä. Tutkin myös talonhaltijoiden peräkkäisten muutosten välisiä riippuvuuksia. Kaikista kylistä oli henkilöitä, jotka vaikuttivat erityisen paljon oman tilansa ja myös sen naapuritilojen kehitykseen ja säilymiseen. Siksi selostan kohdassa 6.4 kuuden keskeisen talonhaltijan tällaista toimintaa ja osin heidän muutakin elämäänsä. Lopuksi esitän kohdassa 6.5 yhteenvetoni ja johtopäätökseni tämän luvun eri analyyseistä.

6.1 Talonhallinta ja yhteiskunta

Selostin jo kohdassa 5.1 eräitä myös talonhallintaan vaikuttaneita yhteiskunnallisia muutoksia kuten kruununtilojen perinnöksi ostamista, isojakoa, torpparilaitosta, talollisten aseman vahvistumista, metsätalouden nousua, maatilojen jakamisen helpottumista, maaseudun työvoimatarpeen muutoksia, 1900-luvun maareformeja ja yhteiskunnan modernisaatiota. Alla selostan eräitä muita talonhallintaan vaikuttaneita tekijöitä kuten avio- ja perintöoikeuden ja niiden soveltamisen kehittymistä.

Hemmerin mukaan vuoden 1734 laissa miehen täysvaltaisuus- ja naimaiäksi tuli 21 vuotta, mutta naisen naimaikä säilyi edelleen 15 vuodessa. Rahvaan miesten naimaiäksi muutettiin jo v. 1756 eräin edellytyksin 18 vuotta. Avioliiton purkautuessa kuoleman tai eron takia mies sai yhteisestä omaisuudesta naimaosanaan $\frac{2}{3}$ ja vaimo $\frac{1}{3}$. Yksityistä oli silti yhä perimysmaa. Naimaosat olivat yhtä suuret vasta vuodesta 1878. Avio-oikeus puolison perimysmaahan tuli voimaan vasta vuonna 1932. Samoihin aikoihin kumottiin myös miesten asema naisen edusmiehenä. Naimaiät jäivät ennalleen, miehillä 18 ja naisilla 17 vuoteen, jollaiseksi se oli korotettu v. 1911. Nk. sukulunastusoikeus eli oikeus lunastaa myyty perintömaa ulkopuolisen ostajan

maksamasta hinnasta oli vuoden 1734 lain mukaan mm. sisarusten lapsilla. V. 1878 se supistui myyjän lapsiin ja vanhempiin ja poistui täysin v. 1932.¹⁶⁹

Perinnönjaossa vuoden 1734 laki lähti Aarnion mukaan tasajaosta samaa polvea olevien perillisten kesken. Joka veljelle kuului veljen osa ja joka sisarelle sisaren osa, joka oli puolet veljen osasta. Oli kuitenkin vanha käytäntö, että perimysmaan katsottiin kuuluvan vanhimmalle veljelle ja muut joutuivat tyytymään rahalliseen korvaukseen. Ikäjärjestyksessä vanhin miespuolinen perillinen sai lunastaa muut irti tilalta hyvin edullisesti.¹⁷⁰ Käytännössä perijä oli yhtä usein joku muu lapsi ja, jos tytär peri, talon hallinta siirtyi vävyn nimiin, koska nainen saattoi hallita maata vasta leskenä.¹⁷¹

Aarnion mukaan vanha yksinperimysjärjestelmä alkoi murtua 1800-luvun lopulla, koska ihmisille alkoi kertyä myös muuta kuin perintövarallisuutta, maan omistaminen kävi yhteiskunnan kehittyessä ja 1900-luvun alun inflaation takia entistä tärkeämmäksi ja lisäksi halkomisrajoitukset lievenivät. Kun kaikki perilliset alkoivat vaatia maata, he tulivat lain kirjaimen mukaisesti myös käytännössä tasavertaisiksi. Perimysmaasäännöstön uusi kukoistus osui siten juuri sen kuolemaa edeltäneelle ajalle 1900-luvun taitteeseen ja alkuun.¹⁷² Vihola on kuitenkin tuonut esille sen, että vuoden 1879 asetuksen jälkeenkin maan länsiosissa jatkui etuoikeutetun perijän käytäntö. Lisäksi perukirjoihin tilojen arvot merkittiin paljon alle käyvän tason. Viljelyä jatkoi uutena omistajana usein vanhin poika ja muille lapsille jäi vain joitain myötäjäisiä. Maan itäosissa maat pyrittiin sitä vastoin yleensä jakamaan tasan poikien kesken.¹⁷³

Uudistaloihin ja torppiin voitiin Viholan mukaan sijoittaa jälkikasvua tai talonpidosta väistyvää sukupolvea. Syytinkiläiset kuuluivat usein talonpitäjän ruokakuntaan. Tilaa vaille jääville veljille annettiin sekä kruununtaloilla että perintötiloilla syytinkejä muonana tai eläketorppana. Edes vuoden 1895 tilanositusasetus ei juuri lisännyt tilojen määrää, koska monilla alueilla tilaa pidettiin rikkumattomana. Harvoin tilaa ryhdyttiin jakamaan lasten kesken muualla kuin Pohjanmaalla, jossa oli jo aikaisemmin tehty sopujakoja. 1800-luvun lopulla syytinkisopimusten määrä kasvoi nopeasti ja niistä tuli

¹⁶⁹ Hemmer 1954, 15–16, 32–35; Hemmer 1961, 15.

¹⁷⁰ Aarnio 1991, 58–63.

¹⁷¹ Rasila 2004, 476.

¹⁷² Aarnio 1991, 62–64.

¹⁷³ Vihola 2004, 147. Lähes todellisia arvoja alettiin käyttää myös jaossa ehkä vasta 1970-luvulta alkaen.

todellinen rasite, kun eliniät pitenivät. Syytingeistä sovittiin myös nuorempien veljien ja sisarusten osalta johonkin ikään tai vaikkapa avioitumiseen asti.¹⁷⁴

Peltosen mukaan Santeri Alkio kirjoitti usein siitä, miten ”yhdellemme pojalle alkaa sisään pukata kauppahenki, toiselle virkamieshenki, kolmannelle pappishenki, neljännelle amerikkahenki y.m. ja kaikkien näiden edestä maahenki pakenee”. Tämän mukaan perheen tai suvun merkitys kapeni, mikä saattoi liittyä maaseutua hallitsevan luokan mentaliteettimuutokseen. Eri tutkimusten mukaan ajattelu tosin vaihteli eri alueilla.¹⁷⁵ Vv. 1910–1959 vähintään kahden hehtaarin viljelemien lukumäärä kasvoi 161.000 viljelmästä 285.000 viljelmään¹⁷⁶, kun uusia syntyi hyvin paljon eri maareformien takia (ks. liite 4). Vanhojen tilojen talonhallinnasta en löytänyt siltä ajalta tutkimustietoja.

Vihinen on katsonut, että 1960-luvulla oli vallalla makrotalousajattelu, joka modernisaatiopolitiikan kanssa pyrki saamaan myös maatalousväestön omavaraisesta tilanpidosta kansantalouden kierron piiriin. Ohjauksessa saivat vähemmän huomiota sosiaaliset näkökohdat ja maatilojen ja niiden viljelijöiden erilaisuus, vaikka myös ihmisten elämänkaari sekä suku- ja muut suhteet vaikuttivat maatalouden rakenteeseen. Olihan tilanpidon jatkaja perinyt yrityksen lisäksi maisemassa ja rakennuksissa näkyviä arvoja, jotka vaikuttivat tuotannon ja perheen ohella tehtyihin päätöksiin.¹⁷⁷

Vihisen mukaan 1970- ja 1980-luvuilla edistettiin lainsäädännöllä vanhempien viljelijöiden luopumista viljelystä sekä maatilojen siirtymistä seuraavalle sukupolvelle, lähisukulaiselle tai lähitiloille. Lisäksi rajoitettiin maa- ja metsätalousmaan siirtymistä pois viljelijäväestöltä ja edistettiin pienimuotoista yrittäjätoimintaa maaseudulla. Tavoitteena oli maatilojen rakenteen parantaminen, ylituotannon rajoittaminen ja vanhenevan pientiläväestön sosiaalinen tukeminen. Suomalaisista maataloista oli 1980-luvun lopulla yhä 99 % yksityisessä omistuksessa. Omistajista perikuntien ja eläkeläisten osuus oli kasvanut 1950-luvun jälkeen. Perikunnilla ja perheyhtiöillä oli 1980-luvun puolivälissä viidennes kaikista yli yhden peltihehtaarin tiloista. Eläkeläisillä oli samoin noin 20 % tiloista ja 10 % pinta-alasta sekä osa-aikaviljelijöillä lähes yhtä paljon. Viljelijöistä oli alle 55-vuotiaita 58 %, mutta osa-aikaviljelijöistä useampi. Ulkopuolisten tulojen hankinta ja osa-aikaviljely yleistyivät vasta 1970-luvulla

¹⁷⁴ Vihola 2004, 140–142, 147–150.

¹⁷⁵ Peltonen 2004, 126–134.

¹⁷⁶ Vattula 1983, 69 (taulukko 2.4).

¹⁷⁷ Vihinen 2004, 258–259.

eli lähellä tutkimuskauteni loppua. Muita päävaihtoehtoja olivat erikoistuminen ja tilanpidosta luopuminen.¹⁷⁸

6.2 Talonhallinnan jatkuvuus

Suomen maataloushistoriassa on maatalouden kehitystä tarkastelu kohtien 5.1 ja 6.1 mukaisesti monesta eri näkökulmasta ja osin myös talonhallinnan jatkuvuuden kannalta. Niissä ei ole silti juuri käsitelty tuotantoa jatkaneiden tai siitä luopuneiden talonpoikien tai perhe- tai sukulijelmien valikoitumista, sukupolvenvaihdosten ajoittumista sen osapuolten elinkaarille eikä sukutilojen suvussa säilyttämisen tavoitetta ja sen problematiikkaa. Viljelyn jatkamis- ja luopumispolkuja on käsitelty joidenkin esimerkkien avulla, mutta ei laajemmin tai tilastollisesti, vaikka sukutilojen säilyttämisen ideaali ja problematiikka olivat ainakin 1930-luvulta alkaen paljon esillä mm. Hella Wuolijoen Niskavuori-sarjan näytelmissä ja niihin perustuvissa elokuvissa.

Maatilojen jatkuvuutta ja suvussa säilyttämistä on käsitelty hieman laajemmin Ruotsin 1800- että 1900-lukujen maataloushistorioissa, joista löytyy myös joitain tilastotietoja. Suomessa on Tiina Silvasti tutkinut perinteisen talonpoikaisen elämäntavan skriptejä, joista 1900-luvun lopulla tärkein oli sukutilan jatkuvuuden tavoittelu.¹⁷⁹ Käsittelen näissä teoksissa esitettyä seuraavassa paljon tarkemmin, koska se sopii minusta hyvin myös tutkimani kehityksen taustatiedoksi, selittäjäksi ja osin sen myös vertailukohdaksi.

Gaddin ym. mukaan talollisten lapset olivat 1700-luvulla nuorina usein piikoina ja renkeinä muissa taloissa. 1850-luvun puolivälissä ei näiden paluu talolliseksi eikä nousu torpparista talolliseksi ollut enää tavallista mm. maanhintojen noustua. Luokkaerot kasvoivat, koska työvoiman tarve vaihteli ja laillinen suojele palvelupakkoineen oli voimassa vielä 1880-luvulla. Tyttäret perivät vuoteen 1845 asti vain puolet poikien osuudesta. Talojen siirtyminen isältä esim. pojalle tai vävyille ei ollut silti niin laajaa kuin joskus esitetään. Vv. 1780–1880 siirtyminen pitkään (yli 2-3 vaihdosta) isältä pojalle tai tyttärelle oli harvinaista, mutta muu siirtyminen suvussa yleisempää.¹⁸⁰

Lunastaminen oli Gaddin ym. mukaan halkomista yleisempää varsinkin, kun veromaan arvo nousi. Talonpoikaistalojen jakamista hillitsivät uuden tilan perustamiskulut (talot,

¹⁷⁸ Vihinen 2004, 262–263, 273–277, 281.

¹⁷⁹ Silvasti 2001, 15 mukaan skriptit ovat vuorovaikutussuhteissa syntyviä ja uudistuvia kulttuurisia malleja (sääntöjä, arvoja ja käyttäytymismalleja). Käsitettä skripti on selostettu tarkemmin liitteessä 1.

¹⁸⁰ Gadd ym. 2000, 72–75, 80, 197, 360. Suomessa tyttöjen ja poikien perintöosat olivat yhtä suuria vuodesta 1878.

vetoeläimet, työkalut) ja minimikoko kannattavalle viljanviljelylle. Koska 1700- ja 1800-lukujen tekniikalla suurtilojen ja keskisuurten tilojen suhteelliset tuotot työlle ja pääomalle olivat samaa tasoa, oli suurtilojen jako kuitenkin melko tavallista ja pitkään jatkunut omistus jakamattomana epätavallista 1800-luvun puoliväliin asti. Sen jälkeen jakamattomuus yleistyi yhden jatkaessa viljelyä ja muiden ottaessa toisen ammatin.¹⁸¹ Myrdalin ym. mukaan sukutilamyytti osoittautui todeksi, koska suurimpien ja pienimpien tilojen myynti ulkopuolisille väheni 1800-luvun lopulla noustuaan sitä ennen ja siirto perintönä yleistyi. Suunnan uskotaan jatkuneen myös 1900-luvulla. Laajassa 14 000 tilaa koskevassa tutkimuksessa vuodelta 1937 selvisi, että tila oli säilynyt suvussa puolessa tapauksista ainakin 100 vuotta ja joka neljännessä jopa 150 vuotta. Pisimpään olivat suvussa säilyneet keskisuuret tilat Pohjois-Ruotsissa.¹⁸²

Myrdalin ym. mukaan 1930-luvulla vanhempi viljelijäpari asui usein jossain tilan alueella. Etelä- ja Keski-Ruotsissa tila oli usein vanhemmilla kuolemaansa asti, mutta vuokrattuna pojalle tai vävyille. Pohjois-Ruotsissa tavallisempi oli syytinkijärjestelmä.¹⁸³ Lähes 80 % nykyisistä viljelijöistä on Flygaren ym. mukaan saanut tilansa lähisuvusta. Asteittainen sukupolvenvaihdos on yleistynyt 1900-luvulla. Selityksenä on eliniän piteneminen sekä tilan siirtymisen ja avioitumisen eriytyminen, mikä edellyttää usein sivuansioita tai vuokratilaa muualta, missä puolestaan on riskinä vakiintuminen muualle. Viljelyä jatkaneille sukupolven vaihdos ja sen käyttövoimat ovat keskeisiä. Vaikka maatalous sitoo pääomia, on talous vain yksi tekijä. Maatilan omistamisessa ja perimisessä on kyse myös sosiaalisista ja kulttuurisista käsityksistä ja sukutilasta. Perheen tukemaa tilan haltuunottoa on joskus pidetty tyypillisenä 1900-luvun lopulla, koska kannattavuus suhteessa myyntiarvoon on heikentynyt. Jatkajan velvollisuudeksi on katsottu tilan säilyttäminen ja kunnossapito. On puhuttu myös jatkajan kasvattamista ja sitouttamisesta, missä on ehkä aliarvioitu jatkajan omia päätöksiä.¹⁸⁴

Tuula Silvasti on tutkinut maatiloilla elävien ihmisten elämäntapaa ja sen muutoksia sekä sitä, miten he muutoksen kokevat ja miten he pyrkivät siihen vaikuttamaan, sillä ”maatalous ei ole vain rakenteita, tilakokoja ja tuotantoyksiköitä”.¹⁸⁵ Hänen mielestään Suomen maatalouden historian ”virallisessa tarinassa” maaseudun murroksesta

¹⁸¹ Gadd ym. 2000, 206. Tästä ei käynyt ilmi, mistä tilakoosta alkaen skaalaetu jäi heikoksi.

¹⁸² Myrdal ym. 2001, 39. Suvun pitkä hallinta viittaa ajoittaiseen [ydinperhettä] laajempaan hallintaan.

¹⁸³ Myrdal ym. 2001, 39–40.

¹⁸⁴ Flygare ym. 2003, 49–68.

¹⁸⁵ Silvasti 2001, 314 (liite 2).

lähtökohtana on modernisaatio. Tarina, joka kertoo maatilojen määrän vähenemisestä ja tilakoon kasvusta sekä erikoistumisesta ja tuotannon tehostumisesta, on hänestä riittämätön ja ansaitsee rinnalleen muita, jotka luovat kontekstia tilastoille ja auttavat ymmärtämään viljelijöiden tekemiä ratkaisuja ja muutosprosessia. Perinteisen talonpoikaisen elämäntavan skripteistä tärkein on sukutilan jatkuvuuden tavoittelu.¹⁸⁶

Silvastian mukaan nk. talonpoikainen elämäntapa ja perheviljelmät syntyivät kaiketi vasta 1900-luvun alussa, kun ulkopuolisen työvoiman käyttö oli vähentynyt. Tutkimuksessa tarkasteltiin mm. sitä, mikä sitoi sukupolven toisensa jälkeen maahan ja mikä oli voiton ja saavutusten maksimoinnin sekä jatkuvuuden tavoittelun suhde. Kyse oli myös perhestrategiasta ja elämäntavasta. Sukupolvenvaihdos on latautunut tilanne, jossa on kyse tilan haltuunotosta ja siitä luopumisesta. Viljelijöiden suhde luontoon ja ympäristöön jäsentyy työn ja tuottamisen periaatteen kautta. Viljelijöiden ja asiantuntijoiden ristiriidat koskevat ympäristövaikutuksia, maisemansuojelua ja luonnon varjelemista. Silvastin käyttämä aineisto koski päätoimisia viljelijöistä kolmesta erityyppisestä kunnasta, mutta ei ottanut huomioon tilojen tuotantosuuntaa tai kokoa.¹⁸⁷

Markkola katsoo Silvastiin viitaten, että ajatus jatkajan löytymisestä kannusti viljelijöitä kehittämään viljelyksiä sekä karja- ja metsätaloutta vuosikymmenten tähtäimellä. Jatkuvuus ruokki sodanjälkeistä asutustoimintaa, pellonraivausta ja siten maatalouden kasvua. Vanhoilla tiloilla sukupolvien ketju ulottui myös pitkälle taaksepäin.¹⁸⁸

6.3 Talonhallinta tutkimuskohteessa

Tässä kohdassa käsittelen tutkimuskohteeni talonhaltijoiden muutoksia. Ensiksi selostan kohdassa 6.3.1 perusanalyyseni, joita koskivat yksittäisiä talonhaltijoita ottamatta huomioon näitä edeltäviä tai seuraavia talonhaltijoita. Sen jälkeen tarkastelen kohdassa 6.3.2 sitä, miten sukulaisuus tai tilan suvussa säilyminen mahdollisesti näkyi tutkimissani talonhaltijamuutoksissa. Molemmissa kohdissa vertaan tutkimuskohteeni kehitystä tietoihin yleisemmästä kehityksestä, jos sellaisia löytyi. Tarkennan sitä ennen alla niitä yleisiä analysointiperiaatteitani, joita kuvasin jo kohdassa 4.2 ja liitteessä 3.

¹⁸⁶ Silvasti 2001, 11–17, 314.

¹⁸⁷ Silvasti 2001, 20–22, 37–42, 84.

¹⁸⁸ Markkola 2004, 17–19.

Esitän liitteessä 7 pääosan kokoamistani talonhaltijatiedoista. Aloitin analysoinnin kunkin kantatilan ensimmäisestä talonhaltijasta, joka sai kantatilan haltuunsa vuonna 1750 tai sen jälkeen, ja lopetin sen siihen, joka sai sen haltuunsa viimeistään 1980-luvulla. Tutkin myös talonhallinnan siirtymiskäytäntöjen muutoksia. Ajoitin tällaisissa analyyseissä talonhaltijan tämän talonhallinnan alkamisvuodelle. Joskus kantatila yhdistettiin toiseen (päätilaan) niin, että sitä viljeltiin yhdessä tuon päätilan kanssa.¹⁸⁹ Yhdistyminen näkyy liitteestä 7 ilmenevällä tavalla yhdistetyn tilan talonhaltijamuutoksena, mutta sen jälkeen toiseen yhdistetty tila ei analyyseissä näy.

6.3.1 Perusanalyysit

Selvitin aluksi sitä, paljonko talonhaltijamuutoksia ylipäätään tapahtui, sekä sitä, miten muutokset jakaantuivat eri kantatilojen kesken ja ajallisesti eri 20-vuotisjaksoille.

Taulukko 5. Talonhaltijamuutosten lukumäärät kantatiloittain 20-vuotisjaksoittain

	Vuodet	1750-69	1770-89	1790-09	1810-29	1830-49	1850-69	1870-89	1890-09	1910-29	1930-49	1950-69	1970-89	Yht.
Lammainen														
Keskipere		2												2
Keskipere osa-1.			1	1	1									3
Keskipere osa-2.				1	1	1								3
Laurila			2	2		1								5
Ala-Laurila						1		1	1	1				4
Yli-Laurila						1	3		2					6
Klonsi		1	2	2	1	2	2		1		1	1		13
Uuloo		1	2		1	1	1	1			1	1		9
*		4	7	6	4	7	6	2	4	1	2	2	0	45
Pirilä														
Ala-Futka		1	1	3	1	1	2	1	1	2				13
Ala-Priia		2		2	1		2	3	1		1		1	13
Heikkilä		1		1	1	2		2		1	1		1	10
Yli-Futka		1	1	1	3	1	1	1	1		1			11
Yli-Priia		1	1	2	2	4	2	1	2	1		2		18
*		6	3	9	8	8	7	8	5	4	3	2	2	65
Torttila														
Sieväri		2	3	2		1	2		2		1		1	14
Tolvi		1	1	1					3	2		1	1	10
Ala-Tolvi				2	2	1	1							6
Yli-Tolvi				2	3	1		1						7
Keisari/Kangasniemi		2	1		1	1		1		1		1	1	9
*		5	5	7	6	4	3	2	5	3	1	2	3	46
***		15	15	22	18	19	16	12	14	8	6	6	5	156

Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.¹⁹⁰

Taulukosta 5 käy hyvin ilmi se, miten epätasaisesti muutokset jakautuivat eri kantatilojen ja eri ajankohtien kesken. Koko tutkimuskauden toimineista tiloista

¹⁸⁹ 1780-luvulla halotun Keskipereän osat 1 ja 2 yhdistyivät vv. 1818–1830 Laurilaan, josta 1840-luvulla halkomalla syntyneet Ala-Laurila ja Yli-Laurila Keskipereän osineen yhdistyivät puolestaan 1900-luvun alussa Klonsiin ja Uulooseen. Ala-Tolvi ja Yli-Tolvi yhdistyivät yhdeksi Tolvin tilaksi 1870-luvulla.

¹⁹⁰ Lisätietoja kohdan 6.2 analyyseissä käytetyistä lähtötiedoista ja niiden muokkauksesta on kohdissa 4.2, 10.1 ja 10.2 sekä liitteissä 3 ja 7.

enintään 10 talonhaltijan muutosta oli Keisarissa (Kangasniemessä), Uuloossa ja Heikkilässä, joten niissä myös hallinta-ajat olivat pisimpiä. Eniten muutoksia oli Yli-Priialla, jolla oli 18 muutosta, ja Tolvilla 16 (Ala-Tolvi mukaan lukien). Kaikista 156 muutoksesta peräti 105 (eli 67 %) ajoittui tutkimuskauden alkupuoliskolle (vuosille 1750–1869) ja vain 51 (eli 33 %) loppupuoliskolle (vuosille 1870–1989). Epätasaiseen jakautumaan vaikuttivat tilarakenteen muutokset, mutta myös muut tekijät, kuten taulukon 6 talonhallinnan kestoa ym. koskevista lisäanalyysistäni käy hyvin ilmi.

Taulukko 6. Talonhallinnan ja sen muutosten tunnuslukuja pääkausittain

	Vuosina 1750–1869		Vuosina 1870–1989		Yht. vv. 1750–1989	
	N (kpl)	vuotta	N (kpl)	vuotta	N (kpl)	vuotta
Kaikki talonhallintakaudet	105		47		152	
Talonhallinnan kesto		15,5		25,1		18,5
Elinkaareltaan tunnetut henk.	80		38		118	
Talonhallinnan aloitusikä		33,8		34,7		34,1
Talonhallinnan kesto		16,8		25,4		19,5
Elinvuosia talonhall. jälk.		9,9		11,2		10,4
<i>Elinikä yhteensä</i>		60,5		71,3		64,0

Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

Aloitin lisäanalyysini laskemalla taulukossa 6 näkyvät tunnusluvut erikseen tutkimuskauteni alku- ja loppupuoliskoille. Alkupuoliskolla oli 105 muutosta (67 %) ja loppupuoliskolla vain 47 (33 %).¹⁹¹ Otin talonhallinnan kestoja laskiessani 156 talonhaltijasta huomioon vain 152 jättäen huomiotta mm. 1980-luvulla aloittaneet.

Talonhallinnan keskimääräiset aloitusiät ja talonhallinnan päättymisen jälkeiset elinvuodet pystyin laskemaan näistä 118 talonhaltijalle (78 %). Syynä katoon oli 11 tapauksessa yhteisomistus (perikunta tms.), mutta useimmiten puuttuva tieto syntymä- tai kuolinvuosista.¹⁹² Suhteellinen kato oli hieman suurempi ensimmäisellä pääkaudella.

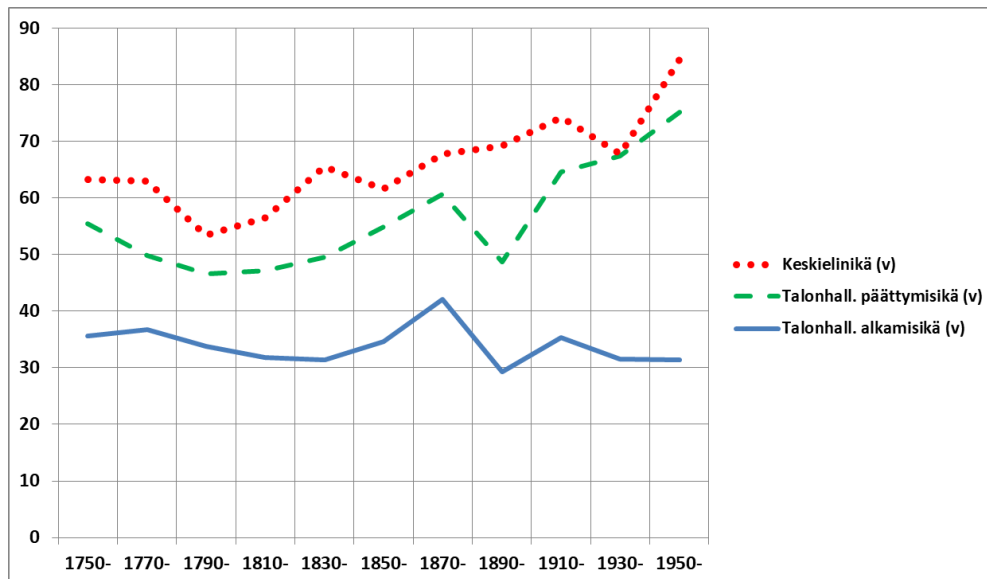
Tarkensin analyysiäni vielä kuviolla 12, jossa näkyvät talonhallinnan keskimääräiset alkamis- ja päättymisiät sekä talonhaltijoiden keskieliniät 20-vuotiskausittain. Kuvion 12 tarkkuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon se, että vuosina 1750–1909 kunkin 20-vuotisjakson keskiarvo perustuu 9–17 havaintoon, mutta vuosina 1910–1969 vain 4–5

¹⁹¹ Laskin taulukkoon 6 koko tutkimuskauden 1750–1989 keskiarvot kaikkien tapahtumien keskiarvona enkä alku- ja loppukausten keskiarvojen keskiarvona, joten laskelmassa painottuu alkukauden vaikutus.

¹⁹² Kadon vähentämiseksi käytin yhä eläville talonhaltijoille vain jo toteutunutta elinaikaa.

havaintoon, joten niissä satunnaisvaihtelu on selvästi suurempaa. Kaudelta 1970–1989 ei löytynyt yhtään keskiarvon laskemiseen sopivaa talonhaltijan muutosta.

Kuvio 12. Talonhallinnan alkamis- ja päättymisiät sekä keskielinikä 20-vuotiskauskoittain



Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

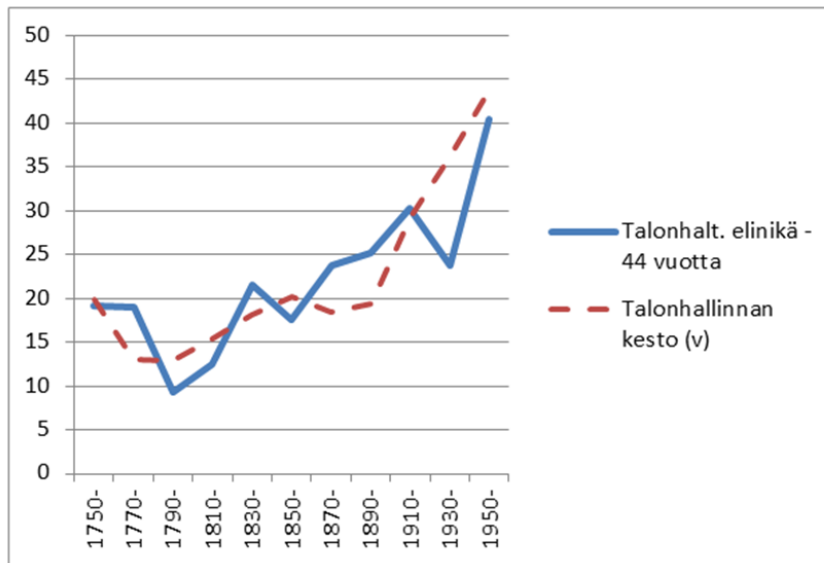
Taulukon 6 ja kuvion 12 mukaan keskielinivät heilahtelivat 1800-luvun puoliväliin asti 60 vuoden molemmin puolin, mutta nousivat siitä 1900-luvun alkuun asti ja uudelleen 1900-luvun puolivälissä. Jälkimmäisellä puoliskolla talonhaltijoiden keskielinikä oli yli 71 vuotta, mikä oli lähes 11 vuotta pidempi kuin ensimmäisellä, mutta eliniän vaihtelu oli suurta.¹⁹³ Talonhallinnan keskimääräinen alkamisikä oli ensimmäisellä puoliskolla vajaat 34 vuotta ja toisella vuoden korkeampi. 1800-luvun loppupuolella se heilahteli paljon. Talonhallinnan päättymisen jälkeisten elinvuosien määrä kasvoi ensimmäisen puoliskon 10 vuodesta vain noin yhdellä vuodella. Pääosa eliniän pitenemisestä meni siihen, että talonhallinnan päättymisen myöhentyi 50 vuoden iästä 60 vuoteen ja talonhallinnan kesto piteni samalla 17 vuodesta yli 25 vuoteen.

Analysoin kuvion 13 avulla myös jaksokohtaisesti talonhallinnan keston ja keskielinien pitenemisen ajallista yhteyttä vähentämällä talonhaltijoiden keskielinistä 44 vuotta.¹⁹⁴ Näin toimien ajallisen yhteyden arviointi oli helppoa myös ilman tilastollisia analyysejä.

¹⁹³ Elinikä vaihteli tässä joukossa, joka tuskin vastaa väestön keskimääräistä, pääjaksolla 1750–1869 välillä 29–98 vuotta ja jaksolla 1870–1989 välillä 37–103 vuotta.

¹⁹⁴ Vähennys 44 vuotta on keskialoituskä 34 v plus keskimääräinen 10 elinvuotta talonhallinnan jälkeen.

Kuvio 13. Talonhallinnan keston ja talonhaltijoiden eliniän ajallinen vertailu



Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

Vaikka heilahtelua oli, tutkittu ajallinen yhteys näyttää kuviossa 13 selvältä. Sekä eliniät että varsinkin talonhallinnan kestot pidentyivät suuresti jakson 1890–1909 jälkeen. Taustalla lienee monia yleisiä syitä, mutta käyttämäni aineiston silmäilyn perusteella varmasti myös yksittäisiä tapauskohtaisia syitä, koska vaihtelukin oli suurta. Erityisesti kiinnitti huomiota se, että vuosina 1930–1969 aloittaneiden 11 talonhaltijan keskimääräinen talonhallinnan kesto-aika oli jopa noin 40 vuotta. Kannattaa silti huomata, ettei tilan pidentynyt isännys (tai emännys) merkinnyt välttämättä omistajan tai omistajien oman viljelyn pitenemistä samassa määrin. Peltoja on voitu antaa vaikkapa kasvavasti vuokralle. Asian tarkempi tutkiminen ei ollut tässä mahdollista.

Etsin tietoja talonhallinnan aloitusikään noin 35-vuotiaiksi eläneiden poikien keski-ikä kehityksestä Suomessa, koska halusin arvioida talonhaltijaksi valikoituneiden mahdollisesti muita pidempää keski-ikää. Löysin vain sen hajatiedon, että nykyisessä Ruotsissa 1750-luvulla syntyneiden ainakin 15-vuotiaiksi eläneiden poikien odotettavissa olleet eliniät olivat 58 vuotta ja nykyisin 76 vuotta.¹⁹⁵ Näihin keski-ikiin nähden tutkimani talonhaltijat elivät hieman pidempään, mutta vertailussa on otettava huomioon erilaiset ikäraajat ja myös alueiden/maiden sekä sosiaaliryhmien väliset erot.

Ann-Catrin Östmanin mukaan 1800-luvun puolivälissä ”lännessä” monet miehet ottivat isännyyden harteilleen, kun olivat menneet naimisiin. Tällöin edellinen sukupolvi oli

¹⁹⁵ Gadd ym. 2000, 58–60.

saattanut jopa alle 60-vuotiaana luovuttaa tilansa nuorelle sukupolvelle”.¹⁹⁶ Länsi-Suomessa myös syytinkisopimus oli hänen mukaansa yleinen toisin kuin idässä, jossa monet pysyivät isäntinä kuolemaansa asti.¹⁹⁷ Tutkimani talonhaltijat luopuivat talonhallinnasta 1800-luvun puolivälissä selvästi ennen 60 vuoden ikää ja paljon ennen kuolemaansa, joten syytinki tai joku vastaava järjestely oli kaikeksi yleinen. Tutkin oman aineistoni tältä osin hieman puutteellisista lisätiedoista myös avioitumisen ja isännäksi tuleminen järjestystä 1800-luvulla.¹⁹⁸ Tutkimissani tapauksista vaihdos tapahtui 10 kertaa ennen avioitumista ja 14 kertaa avioitumisen jälkeen. Kaikki nämä tulokseni vastaavat melko hyvin Östmanin esittämää länsisuomalaista käytäntöä, vaikka aineistoni mukaan aika moni tuli talonhaltijaksi jo ennen avioitumistaan ja talonhallinnasta luovuttiin melko selvästi Östmanin luonnehtimaa nuorempana.

6.3.2 Sukulaisuudet ja sukutilat

Tässä kohdassa analysoin ensiksi talonhaltijoiden jakautumista sen mukaan, mitä sukua nämä olivat edeltäjänsä, eri aikoina ja myös eri kylissä. Sen jälkeen selvitin talonhaltijan sukulaisuuden mahdollista vaikutusta siihen, pysyikö kantatila seuraavassa talonhaltijavaihdoksessa yhä suvussa vai siirtyikö se ulkopuoliselle, eli mahdollista sukutilana pysymisen polkuriippuvuutta. Lopuksi tutkin eri kantatilojen pysymistä samassa suvussa vielä paljon pidempiäkin aikoja.

Käytin pitkälti samaa aineistoa samoine rajauksineen kuin perusanalyysissäni (kohta 6.3.1). Jätin kuitenkin pois muutaman sukulaisuudeltaan epäselvän talonhaltijan ja täysin Sievarin virkatalon talonhaltijat, koska he valikoituvat talonhaltijoiksi eri perusteilla kuin muiden kantatilojen talonhaltijat. Tutkin tässä osa-analyysissä yhteensä 136 talonhaltijaa, joista 93 oli talonhallinnan alkaessa kaudelta I ja 43 kaudelta II.

¹⁹⁶ Östman 2004, 58.

¹⁹⁷ Östman 2004, 58.

¹⁹⁸ Tutkin niitä 1800-luvun talonhaltijan vaihdoksia, joissa uusi talonhaltija oli edellisen poika tai vävy ja joissa avioitumisvuosi oli tiedossani ja erosi talonhallinnan alkamisvuodesta.

Taulukko 7. Talonhaltijamuutosten määrät kantatiloittain sukulaisuuden mukaan¹⁹⁹

Sukulaisuus:	1 ulkop	2 lanko	3 sispo	3 veli	3 velpot	3 levpo	4 leskiv	4 les2m	4 perik	5 poika	5 vävy	5 tytär	5 tytpo	5 osaom	Yht.
Lammainen															
Keskipere							1								1
Keskipere osa-1.	3														3
Keskipere osa-2.	1									2					3
Laurila				1			2			2					5
Ala-Laurila	1									2				1	4
Yli-Laurila	1						1			1	3				6
Klonsi	3		2		1	1	2	1		3					13
Uuloo			1				1		2	3	1		1		9
*	9	0	3	1	1	1	7	1	2	13	4	0	1	1	44
Pirilä															
Ala-Futka	2			1			1	2		3	3				12
Ala-Priia	3						2		2	4	2				13
Heikkilä			1				1	1		4	1	1			9
Yli-Futka	2			1			2	1		5					11
Yli-Priia	9							1	2	4	1	1			18
*	16	0	1	2	0	0	6	5	4	20	7	2	0	0	63
Torttila															
Keisari/Kangasn.										5	2				7
Tolvi	1	1						1	3	3					9
Ala-Tolvi							2			2	2				6
Yli-Tolvi	2	1					1		1	2					7
*	3	2	0	0	0	0	3	1	4	12	4	0	0	0	29
***	28	2	4	3	1	1	16	7	10	45	15	2	1	1	136
Tyyppi	UP					MS			LP					RP	Yht.
lukumäärä	28					11			33					64	136
%	21 %					8 %			24 %					47 %	100 %

Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.²⁰⁰

Voidakseni analysoida tilastollisesti sitä, miten talonhaltijan sukulaisuus edeltäjäänsä näkyi käytännössä, jaoin tarkat sukulaisuudet neljään tyyppiin. Jako perustui taulukon 7 tietoihin erilaisista sukulaisuuksista ja tarpeeseen yhdistää analyysiä varten harvinaisia sukulaisuuksia suuremmiksi kokonaisuuksiksi (sukulaisuustyypeiksi). Tyyppiä RP (64 kpl) oleviksi luokittelin edeltävän talonhaltijan *rintaperilliset* ja näihin rinnastamani (eli pojat ja tyttäret sekä mm. vävyt), tyyppiä MS (11 kpl) oleviksi *muut sukulaiset* sekä tyyppiä UP (28 kpl) oleviksi suvun *ulkopuoliset*. Neljättä tyyppiä LP (33 kpl) oleviksi katsoin *leskivaimot ja perikunnat*, joihin rinnastin myös leskivaimojen uudet miehet sekä erilaiset yhteisomistukset.²⁰¹ Joskus esitin leskivaimot (LV) ja perikunnat (PK) erikseen, mutta ensimmäisissä analyyseissä jätin välillä molemmatkin pois.

Analysoin kehitystä yleensä niin, että tutkin erikseen vuosia 1750–1869 (kausi I) ja vuosia 1870–1989 (kausi II), kuten tein osin myös perusanalyyseissä. Eräs syy tähän oli

¹⁹⁹ Sukulaisuusmerkintöjä: les2m = lesken 2. mies, levpo = leskivaimon poika (uudesta aviosta), osaom = osaomistaja, sispo = sisarenpoika, tytpo = tyttärenpoika, velpo = veljenpoika, velpot = veljenpoijantytär.

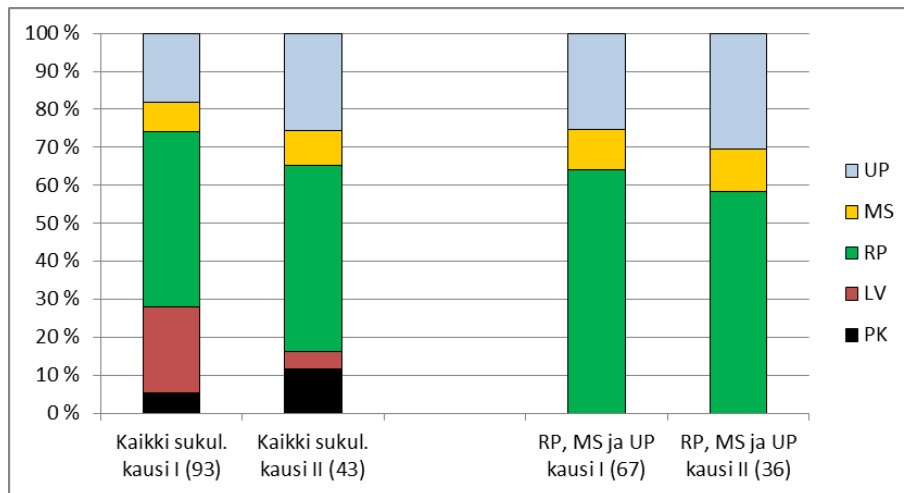
²⁰⁰ Lisätietoja kohdan 6.2 analyyseissä käytetyistä lähtötiedoista ja niiden muokkauksesta on kohdissa 4.2, 10.1 ja 10.2 sekä liitteissä 3 ja 7.

²⁰¹ Rajanveto oli joskus ongelmallista. Esimerkiksi tapauksissa, joissa perinnönjako oli edennyt niin pitkälle, että joku omisti tilasta jo yli puolet ja oli sen isäntänä, luokittelin tämän johonkin tyypeistä RP, MS tai UP sen perusteella, mikä oli hänen sukulaisuutensa yhteisomistusta edeltävään talonhaltijaan.

se, että tutkimuksen mukaan 1800-luvun lopulla muuttuivat yhteiskunnan muun kehityksen myötä mm. perunkirjoitus- ja perinnönjakokäytännöt ja ehkä myös suhtautuminen nk. sukutilojen säilyttämiseen.²⁰²

Analysoin ensiksi kuvion 14 avulla talonhaltijoiden jakautumista sen mukaan, mitä sukua nämä olivat edeltäjänsä eri pääkausilla ja kuviossa 15 myös kylittäin.

Kuvio 14. Talonhaltijoiden sukulaisuustyyppien osuudet kausilla I ja II



Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

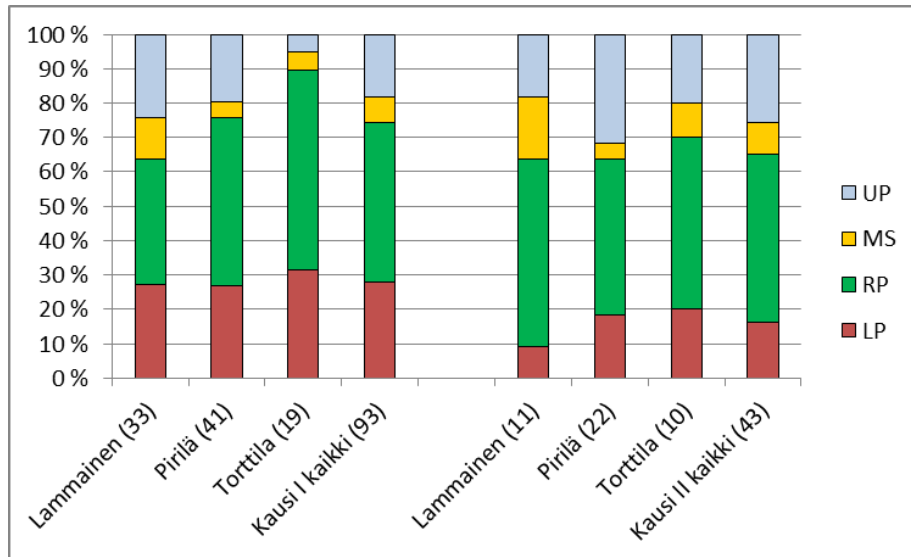
Kuvioissa 14 ja 15 (sekä 16) näkyy pylväiden selitteessä niiden tapausten lukumäärä, joihin kyseisen pylvään jakautuma perustuu, mikä helpottaa sen tarkkuuden arviointia. Kuviossa 14 ovat vasemman puoleisessa osassa 14a mukana kaikki päätyypit ja oikean puoleisessa osassa 14b kokonaiskuvan selkeyttämiseksi vain päätyypit RP, MS ja UP.

Kuvion 14a mukaan kaudella I talonhaltijoista oli leskivaimoja ja perikuntia yhteensä 28 %. Kaudella II leskivaimojen osuus romahti, perikuntien osuus nousi ja yhteensä niiden osuus oli noin 16 %. Muutos johtui osaksi siitä, että 1900-luvulla siirryin käyttämään päälähteenä maakirjaotteita henkikirjojen sijasta. Osaksi kuviossa näkyvän muutoksen taustalla oli kaikesti 1800-luvun lopulla yleistynyt perintökaaren tasajaon periaatteen laajempi soveltaminen sekä sen ja 1930-luvulta alkaen avio-oikeuden laajenemisen jälkeinen yhteisomistusten yleistymisen. Näistä toisiinsa nivoutuneista syistä johtuen käsittelin muissa analyyseissäni leskivaimoja ja perikuntia yhdessä. Kuvioista 14a käy ilmi myös se, että kaudella I talonhaltija oli 82 %:ssa tapauksista

²⁰² Pelttonen 2004, 126–134.

edellisen talonhaltijan omistajasuvusta ja kaudella II enää 74 %:ssa tapauksissa, kun myös leskivaimot ja perikunnat otetaan huomioon. Jos nämä jätetään huomiotta, olivat kuvion 14b mukaan vastaavat osuudet 75 % ja 69 %.

Kuvio 15. Talonhaltijoiden sukulaisuustyyppien osuudet kylittäin kausilla I ja II



Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

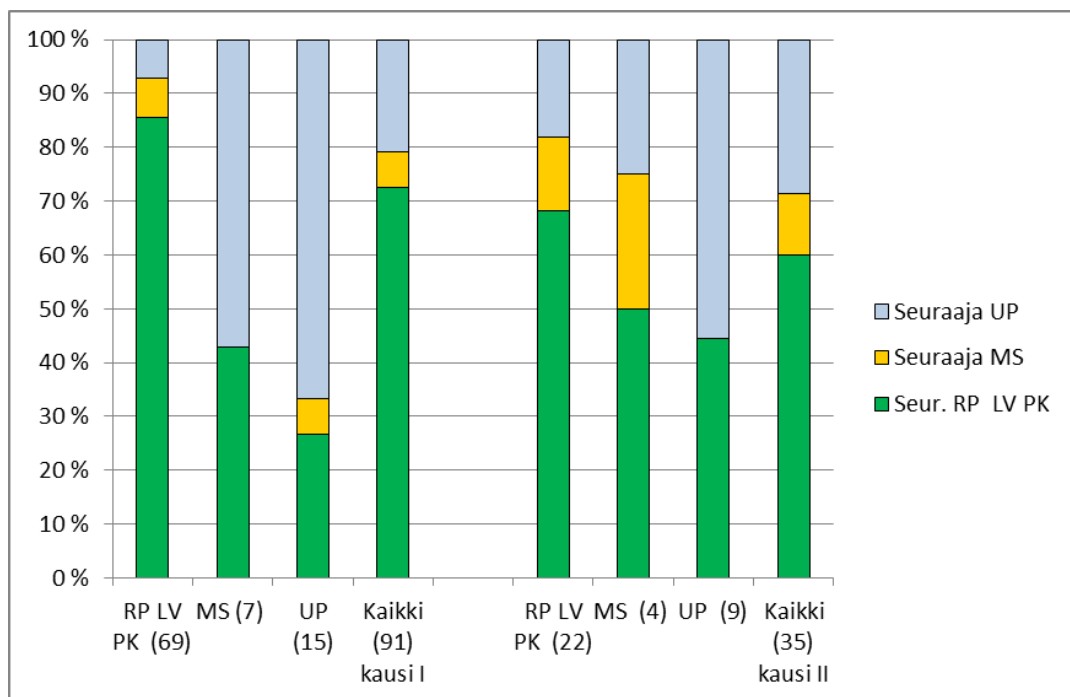
Kuvion 15 mukaan leskivaimojen ja perikuntien osuus vaihteli hieman kylittäin, mutta pieneni kaikissa kylissä keskimääräisen kehityksen tavoin kaudesta I kauteen II. Varsinkin kaudella I edellistä omistajasukua olleiden osuus vaihteli paljon. Kaikista talonhaltijoista oli kaudella I entisen omistajasuvun ulkopuolelta Torttilassa vain 5 %, mutta Lammaisissa jopa 24 %. Pirilässä tuo osuus oli 20 %. Lammaisten suuri osuus johtuu pitkälti Klomsin ja Keskipäran puoliskojojen omistajasukujen vaihtumisista. Kaudella II edellisen omistajasuvun ulkopuolisten talonhaltijoiden osuus oli Lammaisissa 18 %, Pirilässä 32 % ja Torttilassa 20 %. Tulee huomata, että tapauksia oli kaudella II Lammaisissa ja Torttilassa varsin vähän ja siksi yksittäisten suvunvaihdosten vaikutus oli jopa 10 % -yksikköä.²⁰³ Pirilässä kauden II muita suurempi ulkopuolisten osuus johtuu Ala-Priian, Yli-Priian ja Ala-Futkan omistajasukujen vaihtumisista.

Talonhaltijoista oli sekä kaudella I että kaudella II suuri enemmistö kantatilan jo ennen häntä omistaneen talonhaltijan suvusta. Sekä aikaisemmassa tutkimuksessa että kirjallisuudessa on vaihtelevalla varmuudella ja tarkkuudella puhuttu nk. sukutiloista,

²⁰³ Esimerkiksi Torttilan ulkoa tulleen talonhaltijan osuus 20 % kaudella II johtuu siitä, että Ala-Tolvin haltija osti vuonna 1871 myös Yli-Tolvin ja sen jälkeen koko Tolvi myytiin ulkopuoliselle vuonna 1900.

sukutilojen säilyttämisen ideaalista sekä ajattelutapojen mahdollisista muutoksista Siksi oli luonnollista tutkia sitä, vaikuttiko tutkimuskohteessani talonhaltijan oma tyyppi (sukulaisuus edeltäjäänsä) jollainen tapaa seuraavan talonhaltijan tyyppiin. Analyysini tulos on kuviossa 16 sekä kaudelta I (1750–1869) että kaudelta II (1870–1989).

Kuvio 16. Seuraavan talonhaltijan sukulaisuus edeltäjäänsä edellisen talonhaltijamuutoksen sukulaisuussuhteen mukaan kausilla I ja II



Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

Jos talonhaltija oli edellisen talonhaltijan lähisukua eli rintaperillinen, leskivaimo tai perikunta, siirtyi kantatila kuvion 16 mukaan tältä edelleen samassa suvussa 93 %:ssa tapauksista kaudella I ja 82 %:ssa tapauksista kaudella II. Jos talonhaltija oli sitä vastoin saanut kantatilan toisesta suvusta ostamalla tai muuten, siirtyi se tältä edelleen samassa suvussa vain 33 %:ssa tapauksista kaudella I ja vain 45 %:ssa tapauksista kaudella II. Omasta lähisuvusta saatu kantatila pysyi siten seuraavassa vaihdoksessa samassa suvussa paljon todennäköisemmin kuin suvun ulkopuolelta hankittu, vaikka ero hieman pienenikin kaudella II. Tapauksia MS, joissa tila oli saatu muusta suvusta kuin lähisuvusta, oli siksi vähän, etten kommentoi niitä näissä yleisarvioissani.

Kantatilojen voi ajatella kaudella I jakaantuneen melko selkeästi pidempään samassa suvussa olleisiin sukutiloihin ja ulkoa hankittuihin ostotiloihin, joita ostajat myivät

helposti. Kun elämäkulun vaihtoehdot yhteiskunnassa monipuolistuivat kaudella II, sukutiloista luopuminen tuli entistä helpommaksi. Toisaalta kaudella II lisääntyi selvästi halu pitää uusikin ostotila yhä ostajan suvussa, joten sidokset vasta vähän aikaa sitten itselle hankittuun maahan ja sukutilan ideaali näyttävät tilan ostaneilla tuolloin hieman vahvistuneen. Muuta sukua olleiden kohdalla halu suvussa pitämisen jatkamiseen vahvistui vielä selvemmin, tosin pienestä havaintomäärästä johtuvin suurin varauksin.

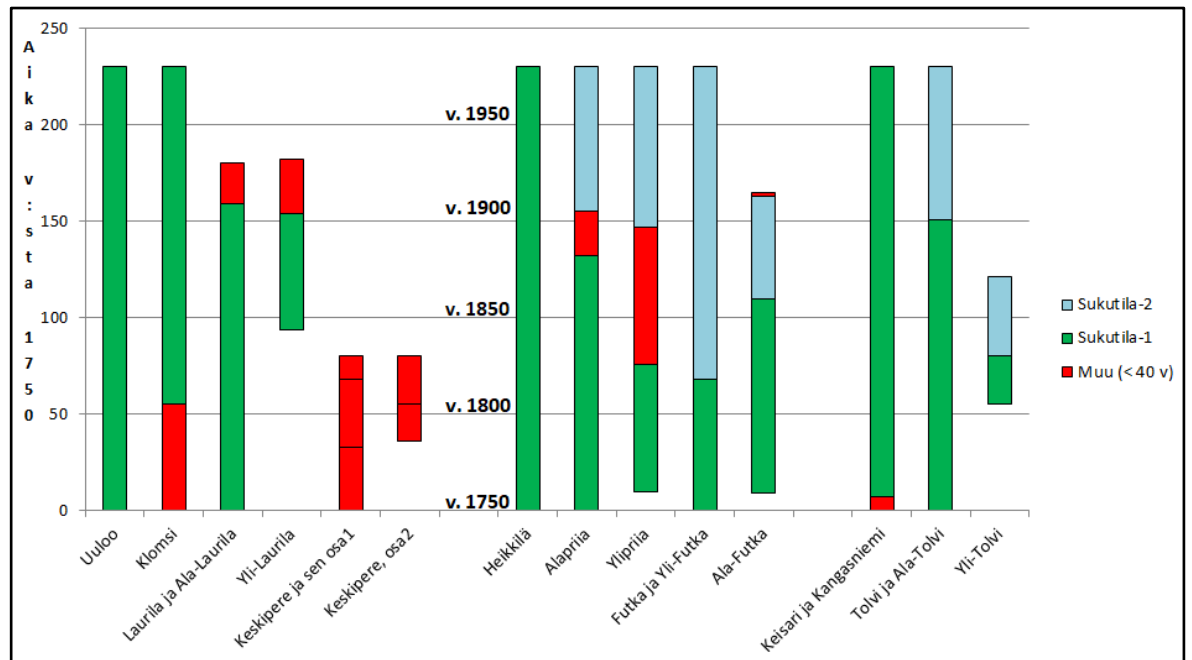
Suomalaisessa maataloushistoriassa on esitetty, että 1800-luvun lopulla perheen tai suvun merkitys kapeni mm. perinnönjaossa ja maatilojen myymisessä. Halikossa tehdyssä tutkimuksessa hinnat nousivat eniten sukulaiskaupoissa, vaikka myynnit vieraille kasvoivat nopeimmin. Sitä vastoin Keski-Pohjanmaan rannikkoseudulla tilat pysyivät 1800-luvun loppupuolella paljon sen alkupuolta paremmin suvussa.²⁰⁴ Itse tarkastelin kahta paljon pidempää kautta, jotka myös vaihtuivat 1800-luvun lopulla. Omien tulosteni mukaan suvusta saatu tila pysyi kummallakin kaudella paljon ostettua paremmin suvussa, vaikka ero tutkimallani kaudella II olikin hieman kautta I pienempi, koska suhtautuminen suvussa pitämiseen muuttui sekä sukutiloilla että ostotiloilla, mutta eri suuntiin.

Tutkin myös sitä, kuinka tyypillisiä ja pitkiä olivat eri sukujen omistusajat kullakin kantatilalla. Analyysissä sukutilan kriteerinä oli se, että tila oli saman suvun omistuksessa vähintään 40 vuotta, joka oli kahden talonhallintakauden keskipituus.²⁰⁵

²⁰⁴ Peltonen 2004, 127, 133. Kvantitatiivisia tietoja vieraille myyntien osuudesta ei näissä kohdin esitetty.

²⁰⁵ Otin tässä huomioon myös suvun jo ennen vuotta 1750 alkaneen omistusajan, samoin halkomisen tai sulautumisen yhteydessä jatkuneen.

Kuvio 17. Kantatilan säilyminen sukutilana (suvussa ainakin 40 vuotta)



Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.

Viisi kantatilaa oli ainakin 220 vuoden ajan yhtäjaksoisesti sukutila ja niistä kaikkiaan kolme (Heikkilä, Keisari/Kangasniemi ja Uuloo) pysyivät lisäksi koko ajan yhdessä ainoassa suvussa.²⁰⁶ Suvussa pitkään säilyminen oli siis yleistä. Omistuksen siirtyminen suvusta toiseen edellytti halua sekä kantatilan myymiseen että ostamiseen (eli tarjontaa ja kysyntää). Uusi omistaja saattoi löytyä naapuritilalta, muuten samasta kylästä tai aivan muualta. Tarkastelen kokonaisarvioitteni yhteydessä luvussa 8 tutkimieni kantatilojen suvussa pysymistä vielä uudelleen.

Ruotsin maataloushistoriassa pidetään aika epätavallisena sitä, että tila olisi siirtynyt rintaperilliselle useammin kuin 2–3 kertaa peräkkäin vuosina vv. 1780–1880. Tuolloin yhteensä 33 keskiruotsalaisesta tilasta vain kahdessa tila siirtyi pelkästään perheessä eikä laajemmin suvussa.²⁰⁷ Omassa tutkimuksessani nuo vuodet toimineita tiloja oli 10, joista vain perheessä siirtyneitä oli paljon Keski-Ruotsia enemmän. Niitä oli jopa viisi eli puolet, kun sellaisiksi hyväksyin vertailututkimukseni hieman epäselvän määrittelyn takia siirrot pojalle, tyttäreille ja vävyille sekä myös leskivaimolle ja perikunnalle.

²⁰⁶ Heikkilä ja Uuloo olivat samassa suvussa koko 230 vuotta. Keisarin kohdalla seitsemän ensimmäisen vuoden talonhaltija jäi sukulaisuudeltaan epäselväksi.

²⁰⁷ Gadd ym. 2000, 75.

Ruotsissa selvitettiin vuonna 1937 kaikkiaan 14 000 tilalla suvussa säilymistä. Puolessa niistä tila oli ollut suvussa ainakin 100 vuotta ja ¼-osassa jopa 150 vuotta. Pisimpään olivat säilyneet keskisuuret tilat Pohjois-Ruotsissa. Sukutilamyytti oli siten Ruotsissa sikäläisen tutkimuksen mukaan sittenkin todellisuutta.²⁰⁸ Omassa tutkimuksessani vuonna 1937 jäljellä olleista kahdeksasta tilasta omistus oli ollut samassa suvussa viidellä tilalla 100 vuotta ja niistä kolmella tilalla yli 150 vuotta. Nämä osuudet olivat jopa hieman ruotsalaisessa tutkimuksessa todettua suurempia.

6.4 Keskeiset talonhaltijat

Selvitin vielä erikseen joidenkin keskeisten talonhaltijoiden toimintaa, sen lähtökohtia, lopputuloksia ja niiden säilymistä. 1700-luvun loppupuolella instituutioiden muutokset johtivat isojakoihin, perinnöksi ostoihin ja halkomisiin. Kaiketi siksi en löytänyt 1700-luvun lopulta poikkeuksellisen aktiivisia talonhaltijoita, joten tutkin vain kuutta myöhempää. Selvityksessäni käytin pitkälti jo aiemmin mainitsemiani lähteitä. Yksilöin niistä alla vain ne, joiden kohdalla katsoin siihen olevan erityistä tarvetta.

Tarkastelin kustakin kylästä yhtä 1800-luvulla ja yhtä 1900-luvulla toiminutta mielestäni keskeisintä talonhaltijaa. Valitsin selvitykseeni sellaisia talonhaltijoita, jotka erityisesti kasvattivat tilaansa tai ainakin onnistuivat säilyttämään sen suurena.²⁰⁹ Keskityin vain talonhaltijan yksityiseen toimintaan ja kantatilan kehittämiseen tämän aikana sekä siihen, miten kantatila tälle tuli ja miten se siirtyi seuraavalle talonhaltijalle. Talonhaltijan mahdollisen merkittävän yhteiskunnallisen toiminnan vain mainitsen.

Adam Laurila (syntyi v. 1778, kuoli v. 1835) Lammaisista

Laurilan rustholli oli 1800-luvun alussa Lammaisten suurin talo. Vuoteen 1787 Laurilaa hallitsi Adam Laurilan isä ja tämän kuoltua leski Margareta, joka oli Torttilan Tolvin tytär. Laurila siirtyi Margarealta v. 1795 perheen vanhimmalle pojalle Andersille ja tämän kuoltua jo v. 1804 ainoalle elossa olevalle pojalle Adamille.²¹⁰ Adam osti Keskipерän toisen puolikkaan v. 1817 ja toisen v. 1830.²¹¹ Sen jälkeen hän omisti Lammaisten kylän maista pääosan eli noin 440 ha. Sen myötä hänellä oli kylässä

²⁰⁸ Myrdal ym. 2001, 39.

²⁰⁹ Vain Pirilästä tämä kriteeri johti saman talon (Heikkilän) talonhaltijaan molemmilla vuosisadoilla.

²¹⁰ Jutin 2006, 11 mukaan Anders kuoli 19.5.1804 samana päivänä veljensä Andreaksen s. 1771 kanssa.

²¹¹ Halkomisen v. 1786 jälkeen puolikkaat olivat vaihtaneet omistajaa ilman pitkäaikaista omistajasukua.

merkittäviä koski- ja kalastusoikeuksia ja pääosa (2 ½) kylän manttaaleista. Lammaisten maiden lisäksi Adam hankki omistukseensa Harjavallasta kaksi isoa tilaa, Jutin (1 ¼ manttaalia) viimeistään v. 1816 ja Näyhälän kylästä Ylitalon (1 manttaali) viimeistään v. 1819.²¹² Nämä muut omistukset olivat manttaaleiltaan lähes yhtä suuria kuin Lammaisissa olevat ja pinta-alaltaan ilmeisesti jopa suurempia. Kaikkiaan Adamilla oli maata lähes 1000 ha.²¹³ Siitä, millä kaikki nämä hankinnat rahoitettiin, ei minulla ole tietoja. Adam oli Laurilan talonhaltija kuolemaansa v. 1835 asti. Sen jälkeen talonhaltija oli hänen leskensä Maria (s. 1782, k. 1843). Tämän kuoleman ja tilan halkomisen v. 1844 jälkeen puolikkaista Ala-Laurila meni pojalle Karl Enokille ja Yli-Laurila tyttären Marian miehelle Frans Henrik Girsille Pirilästä. Samalla jaettiin Keskipäran puolikkaat.

Topias Pohjala (s. 1866, k. 1930) Lammaisista

1800-luvun lopulla nykyinen Uuloo oli rustholliksi pienehkö (137 ha, 3 /4 manttaalia), vaikka tilalla olikin paljon kalastus- ja koskioikeuksia. Uuloon isäntä oli vv. 1861–1887 Frans Josef Brander (s. 1832, k. 1892). Perheen ainoa lapsi oli Josefina (s. 1864, k. 1930).²¹⁴ Josefinan mies Tobias Klomsi (myöh. Topias Pohjala) oli naapurin Klomsin isännän Juha Pohjalan vanhempi poika, joka osti Uuloon v. 1887. Topias hankki osin yhdessä veljensä, Klomsin uuden isännän Vihtori Pohjalan kanssa 1900-luvun alussa Laurilan ja Keskipäran entiset maat Lammaisissa. Näin Uuloossa ja sen kanssa yhdysviljelyssä olevilla tiloilla oli enimmillään maata yli 400 ha. Topias ja Josefiina Pohjalalla oli viisi lasta. Tytär Kyllikin mukaan Topias oli kiireestä kantapäähän kalastaja.²¹⁵ Topias oli tosin myös Nakkilan kunnan esimies 1898–1900 ja siten mm. kuntakokouksen puheenjohtaja²¹⁶ sekä mukana myös monissa paikallisissa hankkeissa. Uuloon maalla oli vuodesta 1899 Lähteen meijeri, joka jatkoi Tolvin yhtiömeijerin toimintaa. Lammaisten Sähkölaitos Oy:n perustamista valmisteltiin kokouksessa Uuloossa jo ennen yhtiön perustamista Tolvilla v. 1912.²¹⁷ Topias ja Josefiina Pohjalan kuoltua v. 1930 Uuloon ja sen kanssa yhdysviljeltyjä tiloja viljelivät perikunnan lukuun tytär Vieno ja tämän mies Aarre Tamminen 1950-luvulle asti, jonka jälkeen isännäksi

²¹² Jutin 2006, 11 ja Iso-Iivarin 2017 tiedoissa näiden hankintojen vaiheista ja ajoituksesta on eroja.

²¹³ RKT 1901:n mukaan Jutin kokonaispinta-ala oli 347 ha ja Ylitalon 199 ha (sekä Alitalon 248 ha).

²¹⁴ Wanne 1946b, 306.

²¹⁵ Pohjala, K. 1966, 7. Kyllikki Pohjala oli pitkäaikainen kansanedustaja ja jonkin aikaa myös sosiaaliministeri.

²¹⁶ Innamaa 1968, 190.

²¹⁷ Niiranen 1953, 269; Innamaa 1968, 26; Tamminen 2012, 16.

tuli heidän poikansa Juhani Tamminen. Asutustoiminta vei tilalta 1900-luvulla useaan otteeseen paljon maita.

Jakob (Jaakko Juhanpoika) Heikkilä (s. 1787, k. 1837) Pirilästä

Isojaon jälkeen Pirilän suurin talo oli Heikkilä, koska sitä ei halottu muiden tavoin. Jakob (Jaakko Juhanpoika) osti v. 1814 Heikkilän 1 1/6 manttaalin talon isältään Juha Matinpoka Heikkilältä (s. 1756, k. 1827). Jo Juhan aikana vuodesta 1792 oli kahdella tämän veljellä torppa Heikkilän mailla, samoin oli sittemmin Jakobin veljillä. Jakobin aikana jatkuivat jo isänsä aikana alkaneet tilan lunastusta koskeneet ja muut tiluskiistat, jotka johtuivat osin isojakotilanteesta. Jacob uudisti Heikkilän maataloutta lisäämällä karjaa ja hankkimalla sitä varten Leistilänjärvestä vesijättömaata. Hän oli luku- ja kirjoitustaitoinen mies, joka hoiti myös toelahkojen (kalastuskuntien) asioita käräjillä. Lisäksi Aulis Ojan mukaan ”Torttilan Antti Tolvin rikkaan perikunnan holhoojana hän joutui huolehtimaan suurista rahasummista ja ajamaan käräjäasioita hovioikeudessa saakka.”²¹⁸ Jacobin kuoltua hänen vaimonsa Anna Sofia (s. 1798, k. 1880) meni v. 1839 uudelleen naimisiin Juha Fredrik Pietarinpoika Norsin (s. 1817, k. 1894) kanssa. Tämä oli tilan isäntä Jakob Heikkilän perikunnan puolesta vuoteen 1872 asti.

Otto (Heribert) Setälä (s. 1868, k. 1971) Pirilästä

Eri lähteiden mukaan Heikkilän talonhaltijaksi tuli v. 1872 Jacob Heikkilän tyttären Amalian (s. 1826, k. 1915) mies Joakim Lähtinen ja v. 1880 avioliiton purkamisen jälkeen Amalia itse. V. 1902 Amalia myi Heikkilän (noin 297 ha) sisarensa Sofian pojalle Otto Setälälle ehdolla, että tilan vastaanotto tapahtuu vasta myyjän niin halutessa. Otto Setälä oli ollut vv. 1884–1898 Amalian kasvatti ja etumies Heikkilässä, joka oli myös Sofian kotitila. Avioiduttuaan v. 1898 Torttilan Tolvin tyttären Marian kanssa Otto hankki Kokemäeltä Herran talon ja v. 1902 sen tilalle Pirilästä tarjolle tulleen Ala-Priian (194 ha). Otto asui perheineen Ala-Priiassa siihen asti, kunnes he saivat Heikkilän haltuunsa Amalian kuoltua v. 1915. Otto Setälän hallussa oli vuonna 1915 maata silloiset noin 457 ha (1,65 manttaalia). Otto Setälä toimi lukuisissa kirkollisissa ja kunnallisissa luottamustehtävissä. Lisäksi hän oli mukana mm. osuusmeijeri-, sähkölaitos- ja siltahankkeissa ja perusti myös oman sahalaitoksen. Yli

²¹⁸ Oja 1939, 56–61.

100-vuotiaaksi elänyt Otto Setälä myi v. 1937 Ala-Priian vanhimmalle pojalleen Sakarille ja Heikkilän Aarolle, joka oli yksi nuoremmista.²¹⁹

Kustaa Tolvi (s. 1835, k. 1891) Torttilasta

Tolvi oli 1800-luvulla halottuna kahteen $\frac{3}{4}$ manttaalin kokoiseen osaan, Yli-Tolviin ja Ala-Tolviin. Kustaa Tolvi osti Ala-Tolvin vanhemmiltaan v. 1866.²²⁰ Yli-Tolvin hän osti kihlakunnantuomari Gottlebenin leskeltä ja perillisiltä v. 1871 sen jälkeen, kun sen siihen asti pitkään vuokralla olleen rakennukset olivat palaneet.²²¹ Tolvi oli näin taas yksi tila, joka virallisesti yhdistettiin isojaon järjestelyssä v. 1893 yhdeksi 434 hehtaarin suuruiseksi tilaksi. Lisäksi Kustaa vuokrasi Sievarin virkatalon (192 ha) 50 vuodeksi jo v. 1866, joten hänen hallussaan oli 1880-luvulla maata kaikkiaan 626 ha. Kustaa Tolvi osti maitoa myös muilta tiloilta ja aloitti vuonna 1868 Harjavallassa ensimmäisenä järjestelmällisen meijeritoiminnan. Toiminnan laajentuessa voita vietiin myös Pietariin ja aina Englantiin asti. Kustaa Tolvin aikana peltoa raivattiin huomattavasti, karjaa lisättiin ja rakennettiin monia rakennuksia. Heinää saatiin myös Leistikälänjärven osuuksista.²²² Kustaa Tolvi kuoli sairaskohtaukseen vain 56-vuotiaana v. 1891. Kun leski Miina kuoli jo vuonna 1892, Tolvia ja Sievaria viljeli lapsista vanhin ja ainoa täysikäinen poika Juho. Perikunta myi koko Tolvin v. 1898 huutokaupalla vanhimman tyttären miehelle Juho Turtoselle.²²³ Tämä myi tilan jo v. 1900 Kustaa Herman Thunströmille. Tämä tuli Porin msk:sta eikä ollut mitään sukua entisille omistajille.²²⁴

Toivo Pohjala (s. 1888, k. 1969) Torttilasta

Kangasniemen isäntä oli vuodesta 1879 Kalle Keisari (sitten Kangasniemi, s. 1848, k. 1910) aina kuolemaansa asti. Leskivaimo Marian ja talon tyttären Ainon (s. 1892, k. 1991) avuksi tilanpitoon tuli naapurin Lammaisten Uuloon ainoa poika Toivo Pohjala, joka avioitui Ainon kanssa v. 1912 ja oli Kangasniemen isäntä vuoteen 1955 asti.²²⁵ Kangasniemen pinta-ala oli 1910-luvun puolivälissä noin 380 ha ja 1930-luvulla jopa

²¹⁹ Oja 1939, 39–41; Vartiainen 2011, 503 (hakemisto); Mervi Latvalan muistio 19.3.2017. Otto Setälän isovelji oli tutkija ja valtiopäivämies Emil Nestor Setälä.

²²⁰ Myyneille ostajan vanhemmille ja ostajan sisaruksille tuli kaupassa syytinkioikeus.

²²¹ I lainhuuto pöytäkirjassa 13.2.1874; Tolvi, A. 1935, 4; Iso-Iivari ym. 2017 (Yli-Tolvi).

²²² Tolvi, A. 1935, 4–6; Vartiainen 2011, 54.

²²³ Jussi Tolvin muistiot 2009–2010. Juho Tolvi avioitui v. 1898 ja muutti vaimonsa kotitalalle Kiukaisiin.

²²⁴ Tolvin tilan arkisto. K. H. Thunström myi Tolvin vuonna 1910 pojalleen Väinölle, joka otti käyttöönsä sukunimen Tolvi vuonna 1908.

²²⁵ Pohjala, T. 2005, 67–70. Keisarin nimi muutettiin Kangasniemeksi sortovuonna 1906.

505 ha, jos mukaan lasketaan myös 50 % Klomsista ja 20 % Uuloosta Lammaisissa.²²⁶ Tilalta meni sotien jälkeen paljon maata mm. siirtoväelle, rintamamiehille ja teollisuudelle. Kangasniemi oli 1920-luvulta alkaen maataloudessa ja karjanhoidossa monella osin edelläkävijä. Isäntä oli monella tapaa merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, hevosjalostus- ja ravimies sekä edustusurheilija.²²⁷ Toivo ja Aino Pohjala myivät Kangasniemen v. 1955 pojalleen Toivo Topias Pohjalalle, joka viljeli tilaa vaimonsa Maija-Liisan kanssa aina 1980-luvulle asti.²²⁸ Toivo ja Aino Pohjalan hankkima Lammaisten Klomsi siirtyi pääosin heidän tyttärelleen ja tyttären kuoltua tämän alaikäiselle pojalle, jonka puolesta sitä viljeli ainakin alkuun Toivo Pohjala itse.

Etsin edellä olevista kuvauksista sellaisia hieman yleisempiä tekijöitä, jotka sopisivat tutkimuskohteeni kehityksen osittaiseen selittämiseen ja joiden avulla, yhdessä muiden analyysieni tulosten kanssa, voisin mm. konstruoida oman viitekehýkseni (kohta 8.3). Selostan alla näitä tekijöitä niiden luonteen mukaisesti ryhmiteltyinä.

Esimerkkejä instituutioiden vaikutuksista olivat edellä mm. isojaot tiluskiistoiheen, isojaon järjestelyt ja talojen siirtopaineiden kasvattamat kantatilojen myyntihalut. Instituutiot antoivat leskivaimoille oikeuden isännöidä yksin kantatiloja ja määrasivät rajat, joissa kantatiloja voitiin perinnönjaossa halkoen jakaa tai jättää maan tavan mukaan, mutta lain kirjaimesta poiketen, tasan jakamatta. Instituutioiden vaikutus näkyi myös maan pakkoluovutuksissa mm. torppareille, siirtoväelle ja teollisuudelle.

Talonhaltijoiden erityinen aktiivisuus näkyi lisämaiden hankintoina ostaen tai vuokraten, joko omasta kylästä tai sen lähistöltä. Se ilmeni myös kantatilojen muussa kehittämisessä vaikkapa pellonraivauksena tai niittyjen kunnostamisena, karjanpidon tai hevosjalostuksen kehittämisenä, omien meijeri- ja sahalaitosten perustamisena ja rakentamisena sekä yhteisissä sähkölaitos- ja siltahankkeissa. Joskus se näkyi muita parempana kirjoitus- tai lukutaitona taikka yhteiskunnallisena toimintana.

Aktiivisuuden osoittaminen edellytti yleensä muutakin kuten vaikkapa lisämaan tarjolle tuloa, pellonraivaukseen sopivaa maaperää, naapurien välistä, paikallista taikka vielä

²²⁶ Jonasson ym. 1932, 200. Kokonaisalasta 505 ha oli peltoa peräti 180 ha.

²²⁷ Pohjala T. 2005, 67–70; Vartiainen 2011, 119–127. Toivo Pohjala oli keskeinen henkilö suojeluskunnan paikallis- ja piirijärjestöissä sekä v. 1918 huoltopäällikkö valkoisten Satakunnan joukoissa.

²²⁸ Myös Toivo Pohjalan pojalla Toivo T. Pohjalalla on ollut monia merkittäviä yhteiskunnallisia tehtäviä.

laajempaa yhteistyötä. Toimiminen oli ilmeisesti helpompaa, jos talonhaltijalla tai tämän puolisoilla oli paljon perittyä maata tai muuta varallisuutta.

Yksittäisten hankkeiden takana oli monesti maataloutta tai koko yhteiskuntaa koskevia yleisempiä muutoksia. Rautatieverkon laajetessa tuli tarjolle halpaa tuontiviljaa, minkä takia siirryttiin enenevästi karjatalouteen. Höyrylaivojen yleistyessä helpottui toisaalta sahatavaran ja meijerituotteiden vienti. Sähkön nousu yleiskäyttöenergiaksi näkyi voimalaitos- ja sähkölaitoshankkeissa ja sähkön käyttöönotossa myös maataloudessa.²²⁹

Jotkut muutokset johtuivat onnettomuuksista tai muista sattumista. Adam Laurila sai Laurilan haltuunsa, kun vanhin veli ja myös toinen vanhempi veli kuolivat kaiketi samana päivänä. Kustaa Tolvi pystyi ostamaan Yli-Tolvin sen jälkeen, kun sen rakennukset olivat palaneet ja koko Yli-Tolvi piti siksi myydä. Otto Setälälle tuli hieman sattumalta mahdollisuus ostaa Ala-Priia juuri tätinsä isännöimän Heikkilän naapurista ja sen myötä myöhemmin mahdollisuus näiden kahden tilan yhdysviljelyyn.

6.5 Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Tutkimuskohteessani oli 156 talonhaltijamuutosta sen jälkeen, kun olin yhdistänyt lyhyet vuoden parin pituiset hallintajaksot niitä edeltäviin tai seuraaviin. Koko tutkimuskauden ajan toimineilla kantatiloilla oli 9–18 talonhaltijamuutosta. Hallinnan keskikesto vaihteli välillä 13–27 vuotta. Tutkimuskauteni alkupuoliskolla I (1750–1869) oli yhteensä 105 muutosta, mutta jälkipuoliskolla II (1870–1989) vain 51.

Muutosten määrän vaihtelu kausien I ja II välillä johtui kantatilarakenteen muutoksista, mutta myös muista tekijöistä kuten talonhallinta-ajan pidentymisestä samalla, kun keskielinikä piteni. Talonhallinnan keskipituus oli kaudella I noin 16 vuotta ja kaudella II noin 25 vuotta. Samaan aikaan yksittäisten talonhaltijoiden keski-ikä nousi 61 vuodesta 71 vuoteen. Talonhallinta alkoi keskimäärin 34-vuotiaana. Sen päätyttyä talonhaltijat elivät vielä keskimäärin 10–11 vuotta. Talonhallinnan siirtymiset ajoittuivat pitkälti siten, mitä Ann-Catrin Östman on pitänyt 1800-luvun puolivälin länsisuomalaisena käytäntönä. Sen mukaan edellinen sukupolvi saattoi luovuttaa tilansa seuraavalle ja jäädä syytingille jopa alle 60-vuotiaana. Omassa tutkimuksessani

²²⁹ Niiranen 1953, 253–257; Vartiainen 2011, 65–67, 184–188; Tamminen 2012, 11–50.

talonhallinnasta luovuttiin tuolloin tosin jopa hänen esittämänsä aikaisemmin. Talonhallinnan keskipituus kasvoi kohteessani erityisesti 1900-luvulla, mutta sen vaihtelukin oli suurta. Vuosina 1930–1969 aloittaneiden 11 talonhaltijan talonhallinnan keskipituus oli jopa 40 vuotta. Tilan pidempi hallinta-aika ei merkinnyt välttämättä oman viljelyajan pitenemistä, koska peltoja on voitu antaa hallintakauden lopulla vaikkapa kasvavasti vuokralle.

Selvitin myös talonhaltijoiden sukulaisuuksia edeltäjiinsä ja lisäksi niiden vaikutuksia seuraavaan talonhaltijaan. Tutkin yhteensä 136 talonhaltijaa, joista 93 oli kaudelta I ja 43 kaudelta II. He jakautuivat seuraaviin pääryhmiin: rintaperilliset ja vastaavat (47 %), leskivaimot ja perikunnat (24 %), muut sukulaiset (8 %) ja suvun ulkopuoliset (21 %). Kaudella I talonhaltija oli 82 %:ssa tapauksista edellisen talonhaltijan omistajasuvusta ja kaudella II enää 74 %:ssa tapauksista. Jos talonhaltija oli edellisen talonhaltijan lähisukua eli rintaperillinen, leskivaimo tai perikunta, siirtyi kantatila tältä edelleen samassa suvussa 93 %:ssa tapauksista kaudella I ja 82 %:ssa tapauksista kaudella II. Jos talonhaltija oli sitä vastoin saanut kantatilan toisesta suvusta ostamalla, siirtyi se ostajan suvussa edelleen vain 33 %:ssa tapauksista kaudella I ja 45 %:ssa tapauksista kaudella II. Lähisuvusta saatu tila pysyi suvussa paljon todennäköisemmin kuin suvun ulkopuolelta hankittu, vaikka näiden ero hieman pienenikin kaudella II.

Voi ajatella, että kantatilat jakaantuivat pitkään samassa suvussa olleisiin sukutiloihin ja ulkoa hankittuihin ostotiloihin, joita ostajat myivät helposti edelleen ulkopuolisille. Kun yhteiskunnasta löytyneet elämän vaihtoehdot monipuolistuivat kaudella II, sukutiloista luopuminen helpottui. Toisaalta kaudella II lisääntyi halu pitää uusi ostotila yhä ostajan suvussa. Suhtautuminen suvussa pitämiseen muuttui sekä sukutiloilla että ostotiloilla, mutta eri suuntiin. Suomen maataloushistoriassa on suvussa pitämisen kehityksestä esitetty vain joitain hajanaisia tietoja, joiden mukaan kehitys olisi ollut maassa melko epäyhtenäistä.

Tutkin myös sitä, kuinka yleisiä olivat pitkään hallitut sukutilat. Sukutilan kriteerini oli se, että tila oli saman suvun omistuksessa ainakin 40 vuotta. Koko tutkimuskauteni ajan toimineista kahdeksasta kantatilasta viisi oli koko ajan sukutila ja niistä kolme pysyi koko kauden samassa suvussa. Ruotsissa selvitettiin v. 1937 jopa 14 000 tilalta suvussa säilymistä. Puolessa niistä tila oli ollut suvussa ainakin 100 vuotta ja neljäsosassa 150

vuotta. Omassa tutkimuksessani vuonna 1937 jäljellä olleista kahdeksasta tilasta omistus oli ollut samassa suvussa viidellä tilalla 100 vuotta ja niistä kolmella yli 150 vuotta. Nämä osuudet olivat hieman suurempia kuin ruotsalaisessa tutkimuksessa todetut. Näin selviä vertailutietoja en löytänyt Suomen yleisestä maataloushistoriasta. Minulle jäi muidenkin ruotsalaisten tutkimusten perusteella se käsitys, että tutkimuskohteessani tilojen säilyminen suvussa oli keskimääräistä yleisempää.

Kohdan 6.4 kuuden keskeisen talonhaltijoiden toiminnan ja elämän kuvauksista löysin lukuisia esimerkkejä siitä, miten niihin ovat vaikuttaneet sellaiset päätekijät kuten instituutioiden muutokset, omakohtainen toimeliaisuus, kantatilojen vaihtelevat tilanteet, yhteiskunnan ja maatalouden yleinen kehitys sekä joskus vain pelkät sattumat. Kohdan 6.4 lopussa on niistä lyhyt kooste, jota käytin muiden analyysieni tulosten ohella apuna mm. analysoidessani tutkimuskohteeni kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä ja kootessani sen selittämiseksi kohdassa 8.3 esittämäni oman viitekehýkseni.

7. Ympäristö ja rakennusperintö

Kohdassa 7.1 kuvaan kulttuuriympäristöjä yleisesti ja erityisesti Satakunnan maaseudulla. Tarkasteluni perustuu Museoviraston ja Satakunnan museon julkaisemiin tietoihin ja artikkeleihin. Sitten selostan ja analysoin kohdassa 7.2 tutkimieni kylien ympäristön muutoksia kunkin kylän koko alueella mm. erityyppisten maa- ja vesialueiden, kyläkeskusten, eri laitosten sekä asutusalueiden osalta. Seuraavaksi tarkastelen kohdassa 7.3 kehitystä yksittäisten rakennusten tarkkuudella, mutta vain kylien Lammaistenlahden kulttuurimaisemaan kuuluvilla alueilla. Sen jälkeen esitän kohdassa 7.4 vielä tarkempia tietoja kulttuurimaiseman alueen 1800-luvulta olevasta vanhimmasta rakennusperinnöstä. Kohdassa 7.5 on lopuksi yhteenvetoni ja johtopäätökseni tutkimastani kehityksestä.

Kohtien 7.2–7.4 tarkasteluni perustuvat karttoihin, maanmittaustoimitusten asiakirjoihin, valokuviiin, museolaitoksen inventaareihin ja julkaisuihin, maatilakirjoihin ja muuhun kirjallisuuteen, julkisiin ja yksityisiin arkistotietoihin, kantatilojen edustajien tietoihin ja omiin havaintoihini. Esitän lähdetiedoista monia otteita tutkimukseni tueksi. Selostin kehityksen syitä jo kohdissa 5.1 ja 5.2, mutta annan myös niistä lisätietoja.

Käsittelen vain vähän Harjavallan suurteollisuuden 1940-luvulta alkaen aiheuttamia ympäristöongelmia, koska näyttää siltä, että haitalliset päästöt on nyt saatu pääosin hallintaan. Haitat ovat olleet suurimpia tehtaan lähimmässä ympäristössä mm. Torttilassa. Niitä on käsitelty 1940-luvulta alkaen pitäjänhistoriassa²³⁰ sekä lukuisissa kaavoitus- ja ympäristölupaprosesseissa ja erillistutkimuksissa.²³¹ En myöskään käsittele maatalouden yleisiä ympäristöhaasteita²³², koska sen ympäristösuojelua on parannettu mm. viljelyn tukiehdoilla sekä rakentamis- ja muilla määräyksillä. Lisäksi jätän tilanpuutteen takia lähes käsittelemättä sellaiset alueella aikaisemmat näkyneet yhteiset laitokset kuin vesimyllyt, tuulimyllyt ja tokeet sekä infrastruktuurin kuten sillat.

Tutkimuskohteeni ympäristön kehityksen selvittäminen oli monelta osin työlästä, joten halusin esittää ja dokumentoida sen tulokset kohdissa 7.2–7.4 varsin yksityiskohtaisesti. Analysoin ja tulkitsen kokoamiani tietoja yleisemmin lähinnä vain kohdan 7.5 yhteenvedossani.

7.1 Kulttuuriympäristöt Satakunnan maaseudulla

Museoviraston mukaan kulttuuriympäristö muodostuu muinaisjäännöksistä, rakennetusta ympäristöstä, maisemasta ja perinnebiotoopeista. Valtioneuvosto on vahvistanut 22.12.2009 Museoviraston laatiman inventoinnin valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä. Museoviraston mukaan tavoitteena alueiden käytön suunnittelussa (kaavoituksessa) on ”kulttuuriympäristöjen rakenteen, kylä- ja kaupunkikuvan sekä alueilla jo olevien rakennusten ja ympäristön säilymisen turvaaminen” sekä muutosten sopeuttaminen kulttuuriympäristön ominaisluonteeseen ja erityispiirteisiin.²³³ Niina Uusi-Seppä on puolestaan esittänyt, että rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu mm. yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, teistä, silloista ja muista rakenteista. Samalla hän katsoo, että Satakunnassa on vahvan talonpoikaisen rakennusperinnön ohella mm. merkittävää teollisuusperintöä ja modernia arkkitehtuuria eri ajoilta. Ne kaikki kerrostuvat toisiinsa ja kertovat kukin oman aikansa kulttuurista ja rakentamisesta.²³⁴

²³⁰ Vartiainen 2011, 321–322, 345–347.

²³¹ Tammiranta 2000, 7, 15–20, 26–44. On tutkittu mm. rikkidioksidi- ja raskasmetallipölypäästöjä ilmaan, jotka ovat heikentäneet ilman laatua, saastuttaneet maaperää ja haitanneet metsien ja peltojen kasvua, sekä raskasmetalli- ja muista päästöjä pinta-, pohja- ja orsivesiin ja myös ongelmajätealueita.

²³² Ks. Silvasti 2001, 21–22, 237–261, 300–302; Flygare ym. 2003, 206–210, 211–223.

²³³ RKY esittely 2009.

²³⁴ Uusi-Seppä 2012, 8.

Sami Louekarin kuvauksen mukaan Porinseudulla ja Kokemäenjoen laaksossa on laajoja kulttuurimaisemia, joita maatalous on luonut. Isojaon aikaan 1700-luvun lopulla pellot olivat vielä pieniä, mutta niitä laajennettiin ja uusia raivattiin kylien takamaille erityisesti 1800-luvun jälkipuolella. Kulttuurimaisema koostuu pelloista, nyt harvinaisista niityistä sekä asutuksesta. Kylät olivat Länsi-Suomessa yleensä ryhmäkyliä peltosten ympäröimällä kylämäellä, kunnes ne hajosivat vähitellen isojakoa seuranneiden täydennysjakojen myötä. Länsi-Suomessa tuotanto perustui peltoviljelyyn, jonka lannoitteeksi tarvittiin karjan lantaa. Karjan ruokkiminen vaati niittyjä, joita piti olla moninkertaisesti peltoalaan nähden, mikä näkyi myös maisemassa. Pulaa niityistä vähensivät rannikolla maankohoamisen tuottamat runsaat luonnonniityt ja vesijättömaat sekä monet järvien laskut ja soiden kuivaukset jo 1800-luvulla. Niitypulaa alkoivat 1800-luvun lopulla helpottaa siirtyminen kylvöheinään ja lopulta keinolannoitteet. Niityt vähenivät 1900-luvun vaihteessa nopeasti, kun niitä raivattiin pelloiksi.²³⁵

Liisa Nummelinin mukaan Kokemäenjoen koskiin rakennettiin sähkövoimalaitoksia 1920-luvulta alkaen. Lähes joka maaseututaajamaan ja kyliinkin syntyi meijereitä, myllyjä ja muuta pientä elintarviketeollisuutta. Monilla paikkakunnilla kuten mm. Harjavaltaan syntyi teollisuustuotannon lähelle monimuotoisia yhdyskuntia, joissa oli myös asuntoja virkailijoille ja työväestölle. Monessa tapauksessa perinteinen teollisuustuotanto on siirtynyt Satakunnasta muualle ja jäljelle on jäänyt tyhjiä tai pitkälti uudelleenrakennettuja teollisuuskiihteistöjä. Nummelin on kuitenkin arvioinut, että ”kaikkein onnellisin tilanne lienee niissä teolliseen kulttuuriperintöömme luokitelluissa laitoksissa, joissa teollinen toiminta, ja jopa alkuperäinen teollinen toiminta jatkuu edelleen”.²³⁶ Tällainen on tilanne entisillä Outokummun tehtailta Harjavallassa ja Porissa. Ongelmia on hyvin usein syntynyt tuotannon hiipuessä.²³⁷

Maataloudessa on viljelyä jatkettava Flygaren ym. mukaan tasapainoteltava maataloustuotannon muuttuvien vaatimusten ja kulttuuriympäristön säilyttämisen välillä ja pyrittävä ottamaan huomioon myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden talousrakennusten säilyttämisen tavoite. 1900-luvun loppupuolella yritettiin entisiä

²³⁵ Louekari 2012, 47–50. Mm. Nakkilan Leistilänjärvi kuivattiin. Ainakin Heikkilällä ja Tolvilla, mutta luultavasti myös monella muulla tutkimallani kantatilalla oli osuuksia sen vesijättöihin.

²³⁶ Nummelin 2012, 66.

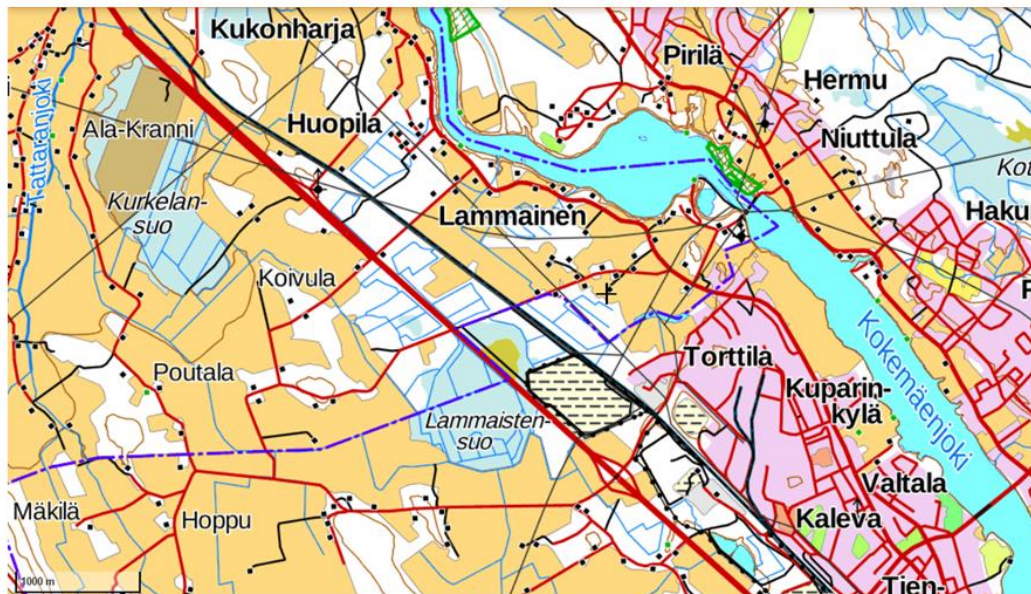
²³⁷ Nummelin 2012, 57–68.

talousrakennuksia ensin muuttaa ja laajentaa uudistuvan maatalouden tarpeisiin, mutta sittemmin on rakennettu yhä enemmän myös aivan uusia kuten suuria kevytrakenteisia konehalleja yhä suuremmille koneille. Tätä rakennus- ja kulttuurimaiseman säilyttämiskysymystä on käsitelty laajasti Ruotsin maataloushistoriassa.²³⁸ Samoja kysymyksiä on osin käsitelty myös Tuula Silvastin suomalaisten viljelijöiden asenteita koskevassa tutkimuksessa. Sen mukaan vanhoja, myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaita pää- ja muita rakennuksia talojen pihapiirissä ei käytännön syistä kuitenkaan erityisesti vaalittaisi hänen tutkimillaan viljelyä jatkaneilla tiloilla.²³⁹

Arvioin yllä esittämiäni tutkijoiden näkemyksiä, joista varsinkin Silvastin lausuma oli minusta melko yllättävä, eräiltä osin yhteenvetoni yhteydessä kohdassa 7.5.

7.2 Tutkimuskyläien ympäristökehitys

Kartta 2. Tutkimuskyläien alueita maastokartalla vuonna 2017



Lähde: Kartta 2017a (MML, paikkatietoikkuna 21.8.2017)²⁴⁰

Tutkimuskohteestani saa yleiskuvan kartalta 2, jossa näkyvät kaikki tutkimani kylät ja joitain naapurikyläkin.²⁴¹ Joen lounaispuolella lähinnä jokea on maantie, joka oli

²³⁸ Flygare ym. 2003, 206–210, 318–328.

²³⁹ Silvasti 2001, 271–276.

²⁴⁰ Lisätietoja kartasta on kohdassa 10.1.

²⁴¹ Kurkelansuon ympärillä olevat alueet ovat Lammaisten naapurikyläien Tattaran ja Kukonharjan maita sekä kartan alareunassa olevista alueista pieni osa Harjavallan kylän eikä Torttilan kylän maita. Joen pohjoispuolella näkyy Pirilän lisäksi sen naapurikyläien Niuttulan ja Pirkkalan maita.

pitkälti nykyisellä paikallaan jo 1700-luvun lopulla. Sen lounaispuolelle rakennettiin rautatie 1890-luvulla sekä rautatien viereen Lammaistensuon poikki kulkeva valtatie 1950-luvulla. Erityisen silmiinpistäviä ovat rautatien koillispuolella oleva Torttilan suurteollisuusalue, rantapellot sekä valtatie lounaispuolella laajat peltoalueet. Myös joen pohjoispuolella on maantie ja rantapelloja, mutta Pirilässä myös rantametsiä.

Selostan ensin kohdassa 7.2.1 Lammaisten ja Torttilan ympäristökehitystä, koska niiden muutokset kytkeytyivät toisiinsa ja näkyivät osin samoilla kartoilla, ja vasta sitten kohdassa 7.2.2 Pirilän ympäristömuutoksia.

7.2.1 Lammaisten ja Torttilan kylät

Lammaisten kylän talot olivat vuoden 1701 kartan mukaan hyvin lähellä jokea ja osin kaiketi jo 1720-luvulla jokeen sortuneella alueella.²⁴² Sortumisen jälkeen talotontteja siirrettiin kauemmas joesta.

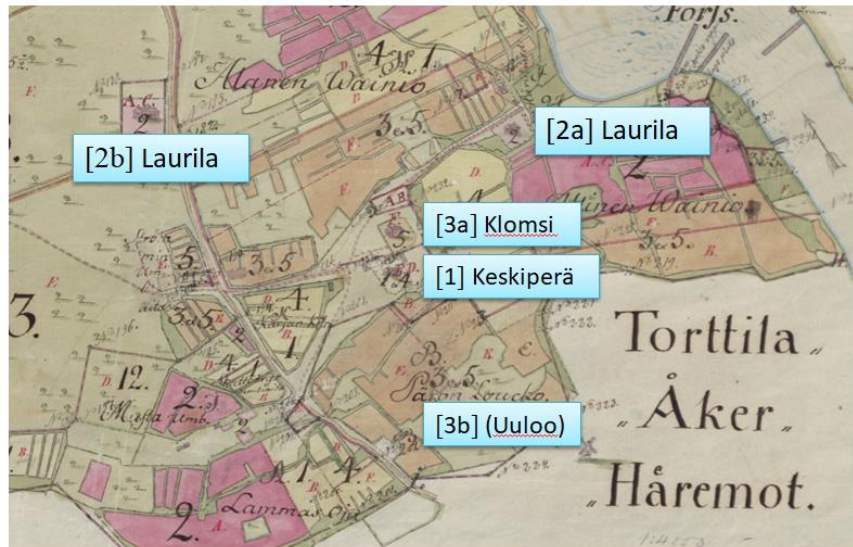
Lammaisten kylärakenne 1700-luvun lopulla näkyy kartalla 3. Kartta 3 on osa metsien ym. isojaon kartasta (1785), mutta sen pohjakartta on Lammaisten peltojen ja niittyjen isojaosta (1761). Isojakokartalla olevat numerot 1–5 viittaavat eri kantatiloille vuonna 1785 halottaessa tullesiin alueisiin ja kartalla olevat tilusten värit alkuperäisiin kokonaisiin maakirjataloihin.²⁴³

Kartalla 3 näkyy Lammaisten kylän kohdalla joen molemmilla puolilla myös useita lohi- tai siikatokeita sekä myllyjä ja myllynpaikkoja.

²⁴² Lindström 1863, 205 mukaan sortumia jokeen oli mm. vuonna 1727. Lindströmin tietoihin viittaa myös Nordensvan 1946, 16. Vuodelta 1727 on Lammaisista kartta, jolla näkyy tulkitsemieni, hieman epäselvien merkintöjen perusteella joen rantaviiva sekä ennen sortumia että niiden jälkeen.

²⁴³ Oliivilla näkyvät Keskiperen puoliskot 1 ja 4, punaisella Laurila 2 sekä ruskealla Klomsi 3 ja Uuloo 5.

Kartta 3. Lammaisten kylän alueita vuoden 1785 isojakokartalla



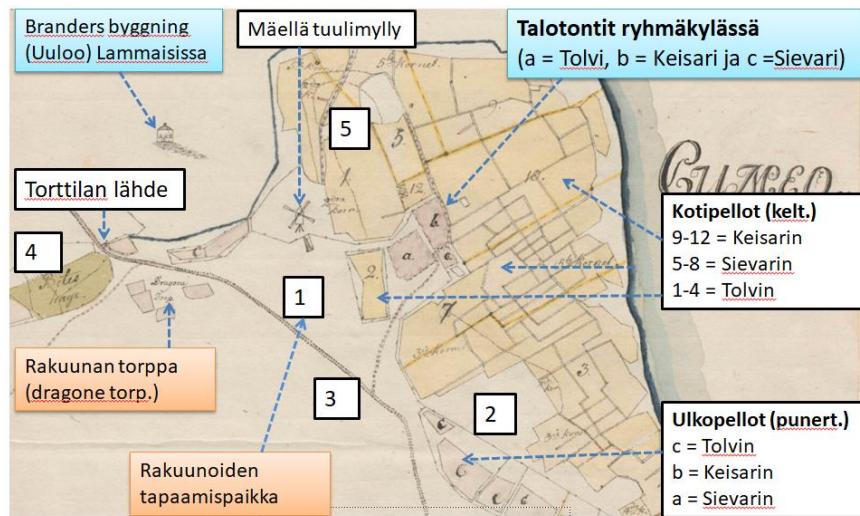
Lähde: Kartta 1785 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Kohdassa [1] olivat Keskipärän talon kummankin puoliskon talotontit. Laurilalla oli kaksi talotonttia, vanhempi [2a] rannassa ja uudempi [2b] maantien varressa. Kartalla on kaariviiva ja selostus, jonka mukaan joen ranta oli melkein talotontista [2a] lähtien sortunut alas ("härutmed nedrasad"). [3a] Aivan Keskipärän vieressä oli Klomsin halkomisessa toiselle puolikkaalle, nimeltään myös Klomsi, tullut talotontti. Klomsiin toiselle puoliskolle eli tulevalle Uuloolle ei ole vuoden 1785 jakokartalla lainkaan talotonttia eikä sellaista mainita myöskään jakoasiakirjoissa. Kartan 3 kohdassa [3b] näkyy Torttilan isojaon kartalla 4, jonka pohjakartta on vuodelta 1768, kuitenkin Klomsin ja Uuloon omistajasukuun viittaava merkintä "Branders byggning".

Lammaisten kylän pellot sekä pienet aidatut "umbiaidat" olivat enimmäkseen joen ja maantien välissä. Joitain peltoja oli myös Torttilan rajalla Lammasojan alueella ja isoja metsiä maantien lounaispuolelta. Niiden takana ja välissä oli suuria niittyalueita. Vuoden 1854 Nakkilan pitäjänkartalla näkyy vielä selvemmin alue, joka oli jo aikaisemmin sortunut alas jokeen lähes taloon [2a] asti, samoin lännempänä toinen sortuma-alue lähes maantiehen asti. Uuloon talontonttia tai nimeä ei näy myöskään pitäjänkartalla.

Torttilan osalta käytin tutkimuksissani mm. kotipeltojen isojaon pohjakarttaa (1768), metsien, niittyjen ja ulkopeltojen isojakokarttaa (1777) sekä isojaon peltokarttaa (1778) ja näiden isojakojen muita asiakirjoja. Esitän kartalla 4 näihin lähteisiin pohjautuvat perustiedot Torttilan ryhmäkylästä ja sen lähiympäristöstä 1770-luvun lopulla.

Kartta 4. Torttilan kylän alueita kotipeltojen isojaon kartalla (1778)

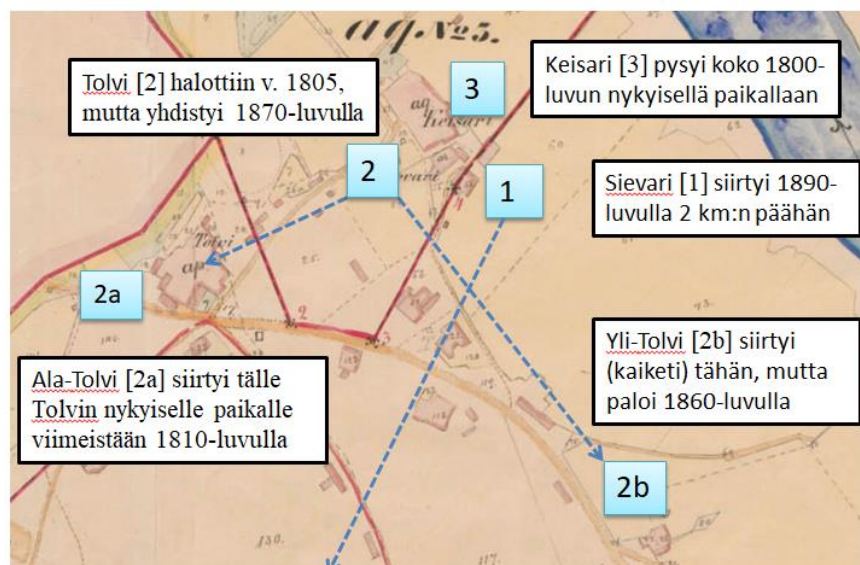


Lähde: Kartta 1778 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Liitteessä 8 on paljon yksityiskohtaisia lisätietoja kartalle merkityistä kohdista [1]– [5].

Torttilassa oli kartan ulkopuolella pelloja Lammaisten rajalla Lammasojan alueella ja maantiestä kohdassa [3] eronneen Huovintien länsipuolella nk. Loukon umbiaita, joka 1900-luvulla oli Kemiran alueella. Lammaistensuon eteläpuolella oli niittyjä ja pelloja sekä Torttilan takamailla nykyisen Tarringin alueella vielä suurempia niittyalueita.²⁴⁴

Kartta 5. Torttilan talontonttien siirtymiset 1800-luvulla (isojaon järjestelyn vuoden 1893 vahvistuskartalla)



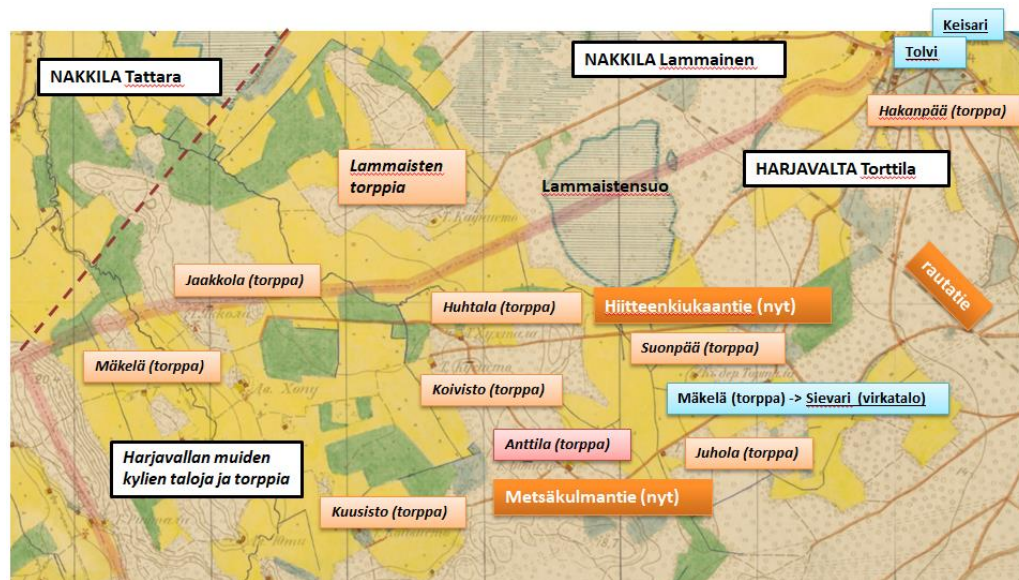
Lähde: Kartta 1893 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

²⁴⁴ Salmisen 2007, 492 mukaan luonnonniityt (starrwall) olivat niityistä tuotoltaan keskitasoa, sarapitoisia ja hieman kosteita tai aromaisia. Uskoakseni alueen nimi Tarrinki tulee sanasta starr (suomeksi sara).

Torttilan kylärakenne hajosi 1800-luvulla kartalle 5 merkityllä tavalla. Isojaon järjestelyn seurauksena Sievari [1] siirtyi vuoteen 1895 mennessä rautatien taakse kartalla 6 näkyvään paikkaan. Ala-Tolvin [2a] talotontti siirtyi Tolvin nykyiselle paikalle viimeistään 1810-luvulla, mistä aikataulusta on lisätietoja liitteessä 9. Yli-Tolvin [2b] siirtymisen ajankohta on epäselvä eikä sen talotonttia näy millään kartalla. Antero Tolvin mukaan Yli-Tolvi oli ½ km päässä Ala-Tolvista kirkon suuntaan, kunnes sen rakennukset paloivat 1860-luvulla. Ala-Tolvin omistaja Kustaa Tolvi hankki palon jälkeen itselleen koko Yli-Tolvin.²⁴⁵ Tulipalot olivat tavallisia. Keisarissa oli jo 1830-luvulla tulipalo, joka tuhosi vanhan päärakennuksen.²⁴⁶

Selvitin Torttilan torppien määrää ja sijaintia 1900-luvun vaihteessa seuraavista kohdan 10.1 primäärilähteistä: maataloustiedustelu 1910, tiedot ruokakunnista vuonna 1901 (RKT 1901), Sievarin asiakirjat, Tolvin tilan arkiston vuokrasopimukset, Torttilan isojaon vahvistamisen kartta ja asiakirjat (1893), nk. senaatin kartta (1905), henkikirjat ja maarekisterikirjan otteet. Kartan 6 mukaan Torttilan takamailla oli 1900-luvun vaihteessa lukuisia torppia, joista ja joiden torppareista on lisätietoja liitteessä 6.

Kartta 6. Torttilan torpat noin vuonna 1900 nk. senaatin kartalla v. 1905



Lähde: Kartta 1905 (lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi (ks. yllä).

Kartalla 7 näkyvät Lammaisten ja Torttilan kylien kantatilojen talotontit 1900-luvun vaihteessa. Ala-Laurila ja Yli-Laurila olivat vielä silloin itsenäisiä, mutta niistä tuli

²⁴⁵ Tolvi, A. 1935.

²⁴⁶ Jutikkala ym. 1941, 613.

kohta sen jälkeen Klomsin ja Uuloon osia. Kantatilojen myyjille jäi silloin vain pieniä tiluksia ja kaiketi myös kartalle 7 merkitsemäni entiset talotontit.²⁴⁷

Kartta 7. Lammaisten ja Torttilan kylien talontontit 1900-luvun vaihteessa



Lähde: Kartta 1905 (lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Pelto- ja niittyalueiden 1800-luvun kehityksen näkee vertaamalla kylien 1770-luvun isojakokarttoja vuoden 1905 senaatin karttaan (kartta 7). Niityistä pääosa oli jo vuonna 1905 kunnostettu pelloiksi. Myös joitain metsiä oli raivattu pelloksi, mm. Torttilassa rautatien viereisiä maita ja pieni lisäalue joen ja maantien välissä. Joskus luonnonniityn muutos pelloksi onnistui kyntämällä, mutta usein tarvittiin muokkausta ja ojituksia.²⁴⁸ Maarekisterikirjan mukaan viljelymaan määrä lähes kaksinkertaistui Torttilassa 1800-luvulla ja nousi noin kolmannekseen koko maa-alasta. Sitä vastoin Lammaisissa viljelymaan määrä kasvoi alle 10 %, mikä johtui ehkä siitä, että kylään kuului takamaita Torttilaa vähemmän, ja myös raivauksen jatkumisesta 1900-luvulla.

Gaddin ym. mukaan peltojen ja niittyjen aitaaminen näkyi selvästi ympäristössä 1700- ja 1800-luvuilla ja vielä 1900-luvun alussakin. Nautakarjaa laidunnettiin heinäkorjuuseen asti pääosin metsäalueilla. Ensin aitauksilla estettiin eläinten pääsyä viljelyksille, mutta myöhemmin niiden karkaamista laitumilta. Isojaon vähentäessä yhteislaitumia aitauksvelvollisuudet kaiketi lisääntyivät.²⁴⁹ Aitauks säännön vaatiman viljelysten aitaamisen ylläpito vaati huomattavasti työtä ja myös puuta metsistä, mihin

²⁴⁷ Kartalle merkitsemäni Keskipere kuului ilmeisesti toisesta Keskiperen puolikkaasta erotetun 5/14-osan omistajalle (Oskari Keskipere). Muut entisen Keskiperen osat kuuluivat 1800-luvun lopulla Ala-Laurilan ja Yli-Laurilan omistajille.

²⁴⁸ Vartiainen 2011, 48.

²⁴⁹ Gadd ym. 2000, 276–282.

myös alettiin kiinnittää huomioita metsien arvon noustessa 1800-luvun lopulla.²⁵⁰ Koska tutkimani kylät olivat hyvin agraarisia vielä 1900-luvun alkupuolella, karjanhoito näkyi monella muullakin tapaa kyläympäristössä, mistä kertoo myös kuva 1.

Kuva 1. Maalaismaisemaa Torttilassa 1930-luvulla (Kuvamatka 2015, 10)



Kuva 1 on otettu Kangasniemen (entisen Keisarin) maalta karttaan 7 merkityn Keisarin talon länsipuolelta. Etualalla on Kangasniemen karjaa aitauksessaan, taustalla näkyy osa Tolvin rakennuksista ja oikealla mutkittelee kunnanrajaa pitkin ”Torttilan juopa”.

Suuri muutos, joka koski eri lähteiden mukaan monin tavoin kaikkia tutkimuskyliäni, oli Harjavallan voimalaitoksen valmistuminen Lammaistenkoskeen eli Pirilänskoskeen vuoden 1939 lopulla. Veden noustessa joki laajeni patoaltaaksi, joka peitti alleen lähes 200 ha maata ja lisäksi 60 ha vettyi. Torttilan melko jyrkkiä rantamaita jäi veden alle noin 50 metrin ja vastarannalla olevia Pirkkalan ja Suomenkylän loivempia rantamaita 100–200 metrin leveydeltä. Voimalaitokselta eri suuntiin lähtevät suurjännitelinjatkin näkyivät kauas. Joen patoaminen lopetti myös vuosisatoja kestäneen kosken jatkuvan pauhun.²⁵¹

Voimalaitos näkyy kuvassa 2. Sen takana on vasemmalta Tolvin peltoja, keskellä Kangasniemen rakennuksia ja peltoja sekä oikealla Uuloon peltoja. Tukit piti voimalaitoksen kohdalla uittaa kuvan alareunassa näkyvän tukkirännin kautta Lammaistenlahdelle.

²⁵⁰ Vartiainen 2011, 56.

²⁵¹ Nordensvan 1946, 96; vuoden 1960 Harjavallan ja Nakkilan kartat; Vartiainen 2011, 3, 186–188.

Kuva 2. Harjavallan voimalaitos
(Vartiainen 2011, 355; Harjavallan kaupungin valokuva)



Laitoksen nimi on Harjavallan voimalaitos, vaikka itse voimalaitosrakennus on Lammaisten kylän alueella. Harjavallan kunta haki voimalaitosta rakennettaessa jopa kuntarajan muutosta niin, että voimalaitos ja asuntoalue olisivat siirtyneet Nakkilasta Harjavaltaan, mutta Nakkila vastusti ja valtioneuvosto hylkäsi esityksen v. 1938.²⁵²

Toisen maailmansodan aikana valmistui Kokemäenjoenlaakson aluesuunnitelma. Sen laati Alvar Aalto yhteistyössä alueen kuntien edustajien kanssa. Suunnitelma oli Suomen ensimmäinen seutukaava.²⁵³ Se alkoi toteutua, kun Outokummun kuparisulatto siirrettiin Torttilaan. Pikatie toteutui 1950-luvulla. Asutusalueita tuli Torttilaan, mutta ei suunnitellusti Lammaistenlahden etelärannalle. Teollisuus ei ulotu vielä Lammaisiin asti.

Vartiaisen mukaan Outokummun sulaton siirto vuoden 1944 lopulla itärajalta Imatralta Harjavaltaan, sitä seurannut rikkihappo- ja superfosfaattitehtaan rakentaminen sekä väestön moninkertaistuminen tehtaiden tarvitessa työvoimaa muuttivat Torttilaa ja koko Harjavaltaa radikaalisti. Pienestä maatalouskylästä ja -kunnasta tuli hetkessä pitkälle teollistunut.²⁵⁴ Se avasi uusia mahdollisuuksia, mutta toi myös monia uusia jännitteitä. Vartiaisen mukaan ”tehtaat toivat sodan jälkeen Harjavaltaan suuren määrän töitä ja vaurautta. Hyvien asioiden varjopuolia olivat mukana tulleet ympäristöongelmat ja maanviljelijöiden kärsimät viljelyvahingot”.²⁵⁵

²⁵² Innamaa 1967, 424.

²⁵³ Aalto 1987 (1943), 3–25. Liitteenä on pieni epäselvä kopio vuoden 1943 aluesuunnitelmakartasta.

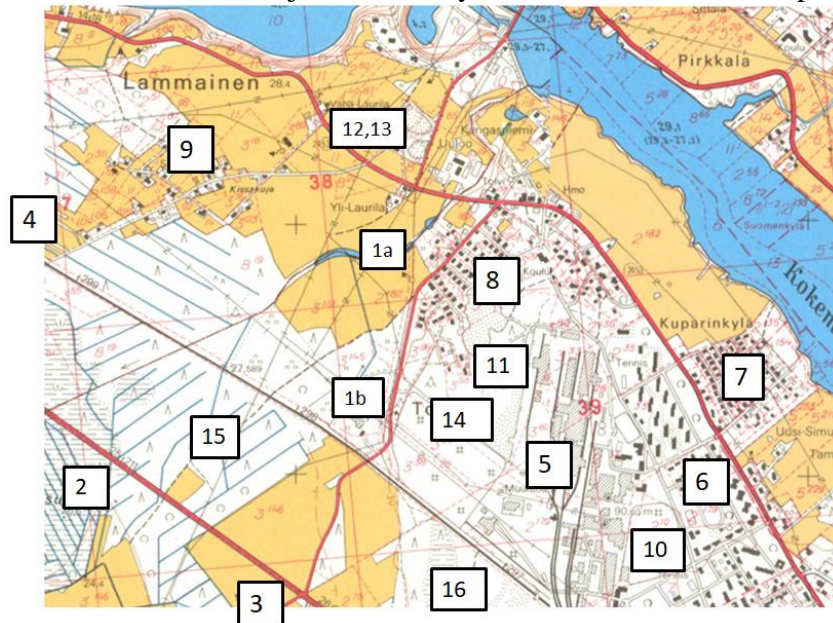
²⁵⁴ Vartiaisen 2011, 6 mukaan Harjavallassa asui vuonna 1920 noin 1 800 henkeä, vuonna 1940 noin 2 600 henkeä ja vuonna 1950 jo noin 5 900 henkeä. Enimmillään asukkaita oli vuonna 1990 lähes 9 000, mutta vuonna 2010 enää noin 7 500 henkeä.

²⁵⁵ Vartiainen 2011, 321.

Sulaton siirto juuri Harjavallan Torttilaan oli osaksi pelkkä sattuma, koska sotatalousesikunnan siirtomääräyksen 2.7.1944 mukaan kuparituotanto piti siirtää Poriin, mutta paikaksi tulikin puhelinmääräyksellä 5.7.1944 Harjavalta.²⁵⁶

Kuparisulatto, rikkihappotehdas sekä tehtaiden asuntoalueiden vanhimmat osat rakennettiin alun perin 1940- ja 1950-luvuilta. Niiden arkkitehtinä oli W. G. Palmqvist. Istutetulla puistomaisella alueella on yhä kerros-, rivi- ja pientaloja, joiden suunnittelussa oli mukana myös Aarne Ervi.²⁵⁷ Maisemassa ja rakennetussa ympäristössä tapahtui paljon muitakin muutoksia, mitä käy ilmi myös kartalta 8.

Kartta 8. Lammaisten ja Torttilan kylien alueita vuoden 1978 peruskartalla



Lähde: Kartta 1978 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Vielä vuoden 1905 kartalla Torttilassa oli yhtenäinen peltoalue maantien ja rautatien välissä ja 1950-luvulla rakennettuun valtatiehen asti. 1970-luvulla sen katkaisi pieni asutusalue [1a] ja laajempi metsä- ja pienteollisuusalue [1b] rautatien vieressä. Metsien ja soiden kasvua yritettiin parantaa ojituksin [2], mutta ainakin Lammaistensuolla osin epäonnistuen. Kartan 8 ulkopuolella lähes kaikki Torttilan takamaiden ja Harjavallan muiden kylien niityt olivat vuoden 1978 kartalla peltoa. Alueella [3] oli metsiäkin raivattu pelloksi, mutta toisaalta osa niityistä oli metsittynyt. Myös Lammaisissa takamaiden niityt olivat v. 1978 peltoa, jota oli tullut lisää myös alueelle [4].

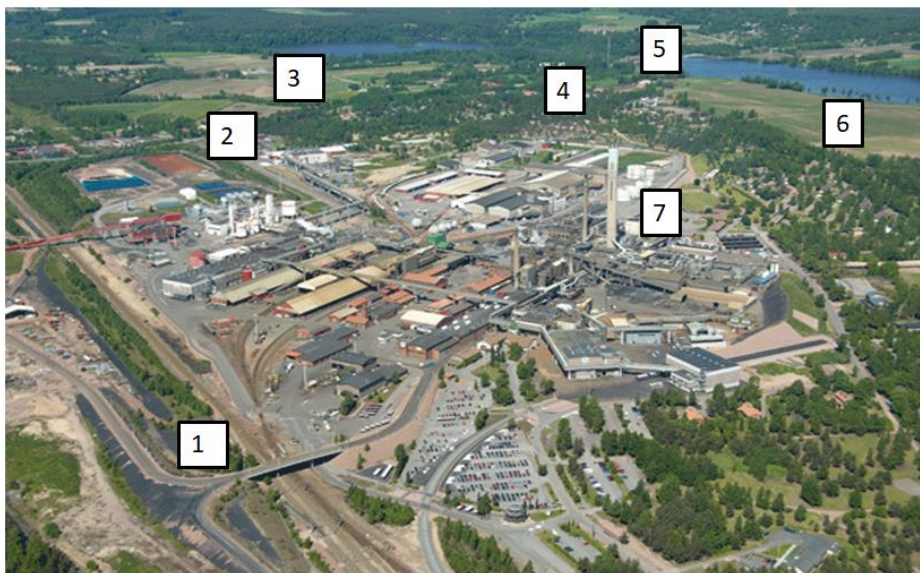
²⁵⁶ Poutanen ym. 1994, 10, 32. Sulattoon varten tarvittu maahan otettiin haltuun sotatilalain nojalla.

²⁵⁷ Uusi-Seppä 2012, 220. Ervin suunnittelema on tietääkseni ainakin Kemiran alueen rivitalot.

Suurteollisuuden käytössä oli paljon maata [5] jo 1970-luvulla. Sen työväen käyttöön oli rakennettu suuria asuinalueita tehtaiden viereen [6] ja lisäksi Satakunnantien ja joen väliin Kuparinkylä [7]. Suuri uusi asuinalue oli myös Torttilantien itäpuolella [8] sekä hajanaista uutta asutusta Kissakujan varressa Lammaisissa [9]. Myös hiekkakuopat muuttivat ympäristöä, vaikka osa niistä on nyt täytetty ja maisemoitu. Tolvin maista myytiin jo 1910-luvulla Porin kaupungille hiekanottoa varten alue [10]. Kuoppa on nyt täytetty ja sillä on maisemoitu kumpu. Entisillä Kangasniemen mailla on yhä hiekkakuoppa [11], josta hiekkaa on ajettu voimalaitostyömaalle, Nakkilan kirkolle sekä valtatie työmaalle. Lammaisissa näkyy kartalla Uuloon entisillä mailla nyt täytetty hiekkakuoppa [12]. Klomsin entisillä mailla osin tilan vanhojen asuinrakennusten paikalla kohdassa [13] on yhä hiekkakuoppa.²⁵⁸ 1970-luvun jälkeen tehdasalue on laajentunut länteen. Tehdasalueella oleva jätealue [14] on yhä käytössä kuten myös Lammaisten laaja läjitysalue [15]. Sitä vastoin Torttilan läjitysalueen [16] käyttö on loppunut ja sen maisemointi on jo pitkällä.

Vielä konkreettisemmän käsityksen tehtaista ja niiden lähiympäristöstä saa kuvasta 3.

Kuva 3. Harjavallan Suurteollisuuspuisto lähiympäristöineen vuonna 2010



Lähde: Harjavallan Suurteollisuuspuisto (ilmakuva 2010), muokannut Jorma Tolvi.²⁵⁹

Kuvassa on etualalla rautatie ja sen ylittävä silta [1], jonka kautta on ajoyhteys jätteiden eri läjitys- eli sijoitusalueille. Taustalla näkyy Torttilantien länsipuolella Torttilan

²⁵⁸ Tiedot hiekkakuopista perustuvat karttojen ohella mm. joihinkin sukukirjoihin ja lehtiartikkeleihin.

²⁵⁹ <http://www.suurteollisuuspuisto.com/suurteollisuuspuiston-alue> (haettu 18.8.2017).

peltoja [2] ja niiden takana Lammaisten kylän peltoalueita ja Lammaistenlahti [3]. Kangasniemen, Tolvin ja Uuloon rakennukset eivät kuvassa erotu, mutta ovat alueella [4]. Kohdassa [5] on Harjavallan voimalaitos ja se takana Pirilän kylän maita. Tehtaiden puhdistetut prosessijätevedet johdetaan peltoalueen [6] kohdalta Kokemäenjokeen ja suodatetut savukaasut ilmaan korkeasta piipusta kohdassa [7].

Alueella oli myös ympäristössä näkyvää pientä yritystoimintaa. Torttilaan rakennettiin 1940-luvulla maantien varteen Kangasniemen kohdalle Harjavallan vehnämylly.²⁶⁰ Aikaisempi esimerkki tällaisesta oli Tolvilla 1880-luvulla ollut Harjavallan ensimmäinen ostomeijeri ja sen toimintaa 1890-luvulla Lammaisissa jatkanut Lähteen meijeri, joka oli Uuloon mailla lähellä pitäjänrajalla ollutta Torttilan lähdetä.²⁶¹

Kuva 4. Harjavallan vehnämylly (Kuvamatka 2015, 15; kuvaaja Sulo Friis)



7.2.2 Pirilän kylä

Pirilästä on isojakoa varten tehty kartta noin vuodelta 1786. Kyseinen isojako tehtiin vuoteen 1795 mennessä jakokunnan kaikissa eri kylissä. Vuoden 1786 kartalla ryhmäkylä on osapuilleen nykyisellä paikallaan, mutta siinä ei näy eri talotonttien tarkkoja paikkoja. Pellot olivat lähinnä kylän kautta kulkevan maantien varressa ja niityt hajallaan eri puolilla. Maarekisterikirjasta laskettuna viljelty ja viljelykelpoinen kokonaisala kasvoi Pirilässä 1800-luvulla alle 10 %, minkä perusteella ympäristö ei metsienraivauksen takia 1800-luvulla paljon muuttunut.²⁶²

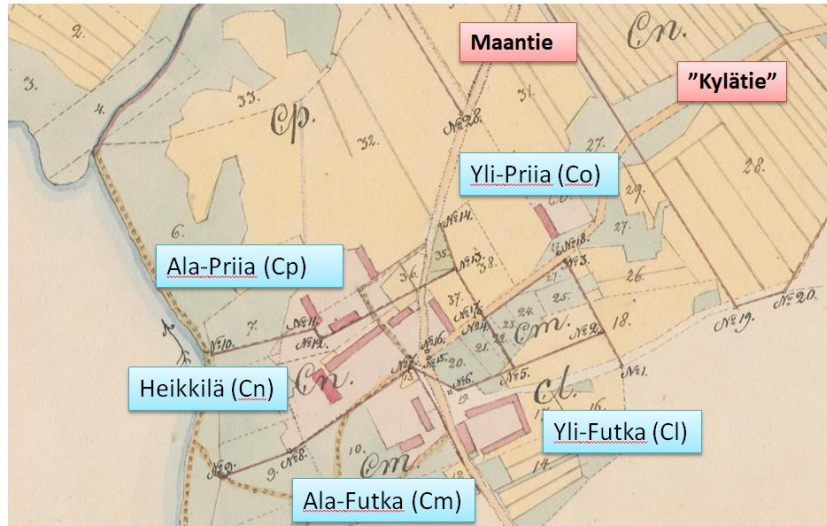
²⁶⁰ Myllyrakennus on nyt muussa käytössä ja madallettu kaksikerroksiseksi. Kuvassa näkyy myös puhelinpylväs ja lukuisia puhelinjohtoja, jollaiset ovat nyt kadonneet täysin näkyvästä ympäristöstä.

²⁶¹ Tolvi, A. 1935; Innamaa 1968, 89; Vartiainen 2011, 54.

²⁶² Mikko Setälän 7.9.2017 mukaan pellonraivausta vähensi myöhemminkin maaperän hiekkaisuus.

Pirilässä tiivis ryhmäkylä säilyi kauemmin kuin muissa kylissä. Talotontit näkyvät Kokemäen vuoden 1847 pitäjänkartalla, jossa on neljä taloa rinnakkain ja niiden lähellä vielä viides (ilmeisesti Yli-Priia). Nimineen se näkyvät vasta vuoden 1868 isojaon järjestelyn asiakirjoissa ja kartalla. Talontontit olivat samoilla paikolla myös vuonna 1912 päättyneen viimeisen isojaon järjestelyn kartalla 1911.

Kartta 9. Pirilän ryhmäkylä ja kotipelloja vuoden 1868 isojaon järjestelyn kartalla



Lähde: Kartta 1868 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Vuoden 1937 Harjavallan yleiskartalla ei näy enää Ala-Futkan taloa, koska lähes koko talo oli myyty jo 1910-luvulla parantolan tarpeisiin. Ala-Priia oli kadonnut ryhmäkylästä karttojen mukaan 1980-luvulle tultaessa, josta alkaen ryhmäkylästä ovat olleet jäljellä enää Heikkilä, Yli-Futka ja Yli-Priia.

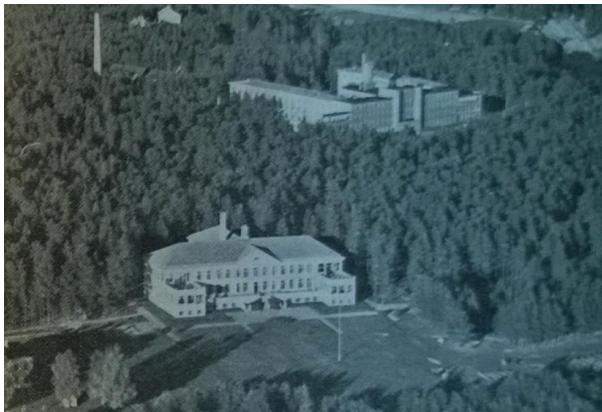
Vuosien 1868 ja 1911 isojaon järjestelykartoilla näkyy kylän kohdalla kaksi tietä. Kartan 9 mukaan isompi maantie kulki läpi ryhmäkylän ja oli osa joen pohjoisrantaa seurailevaa maantieltä. Pienempi kylätie alkoi ryhmäkylästä ja johti Yli-Priian vierestä kylän takamaille. Tiejärjestelyt olivat tällaiset sekä vuoden 1786 kartalla että kaikilla kartoilla 1980-luvulle asti, mutta sen jälkeen maantietä on oikaistu. Vuoden 1847 pitäjänkartalla maantie ohittaa muista kartoista poiketen kuitenkin kylän sen koillispuolelta. Pitäjänkartalla näkyy kartan 9 teistä vain mainittu kylätie, jonka kautta kylästä kuljettiin suuremmalle, joen pohjoisrantaa seuraavalle maantielle.

Otto Setälä on kuvannut Pirilän 1900-luvun alun syrjäistä asemaa sekä alueen monia kauniista rakennuksista ja maisemaa osin muita lainaten seuraavasti:²⁶³

”Veneellä kulku joen ylitse oli ainoa yhteys muuhun maailmaan, Nyt oli, pari kolme vuotta sitten saatu vakinainen silta, joten koko joen pohjoispuoli pääsi saaristolaisasemasta yhteyteen. Pirilän kylästä sanoi jo tuonnoin ‘Suomen maisemain’ tutkija ja kirjoittaja J. K. Inha- käydessään veljeni E. N. Setälän kanssa turistimatkoillaan noin 1900, sanoi Pirilästä: ‘Se on kaunein paikka koko Länsi-Suomessa’. Lähemmin kylän näköalaa ja maisemaa kuvaillessani mainitsen mm. Kokemäen joki koskineen, suvantoineen. Asutus sen rantamilla: Torttilan ja Lammaisten kauniit rakennukset sekä pohjoispuolen asumukset pitkin Kokemäenjokea näkyvät melkein Kokemäelle saakka, sekä rehevät viljelykset, jokea kohden lievästi kaltevat, sekä vielä Pirilän kohdalla oleva Lammaisten lahti. Ollen sanoakseni joen helmi, n. 2 kilometriä pitkä ja 1 kilometrin leveä järven näköinen korkeine rehevine rantoineen (Suhde jokeen: 200 metriä 1000 metriin), Muodostavat erityisen kauniin näköalan. (‘Jylhän kaunis’).”

Pirilään rakennettiin Ala-Futkan maille 1920-luvulla Satalinnan parantola.²⁶⁴ Parantola muutti suuresti ympäristöään ja toi kylään myös uutta väestöä.²⁶⁵ Kuvasta 5 käy ilmi se, kuinka metsäisiä ja vähäpeltoisia Pirilän monet ranta-alueet olivat ja ovat.

Kuva 5. Satalinnan parantolan rakennukset 1950-luvun vaihteessa (Pekka Katara 1950, 59; Karhumäen veljekset)



Kuvassa 5 näkyy taaempana Satakunnan parantolan punatiilinen päärakennus. Se on vuodelta 1925 ja etualalla näkyvä lastensairaala vuodelta 1927. Molemmat ovat professori Onni Tarjanteen suunnitteleimia ja arkkitehtuurisesti korkeatasoisia. Alueella

²⁶³ Otto Setälän kirjoitus 21.1.1968. Vartiaisen 2011, 75–77 mukaan kirjoituksessa mainittu joen ylittävä silta valmistui Harjavallan kirkonkylään aivan vuoden 1912 lopulla.

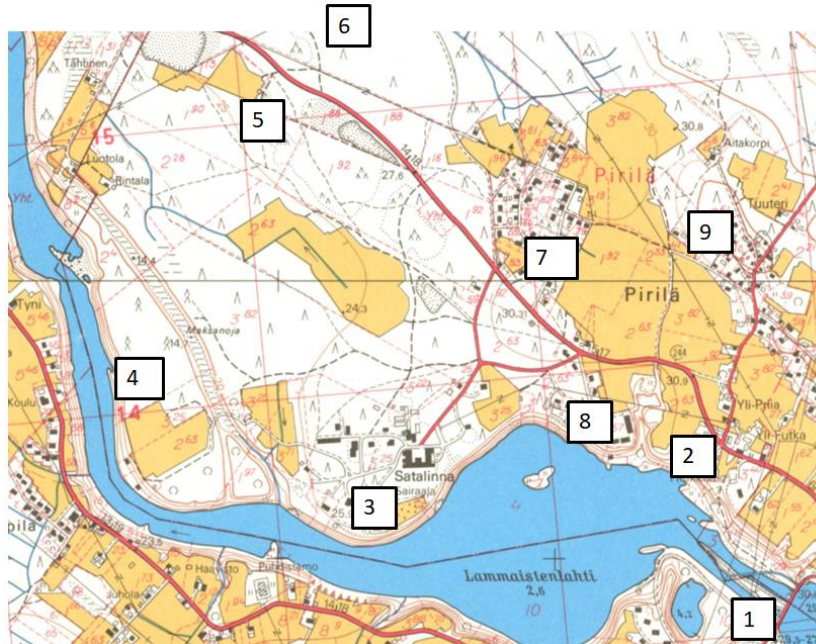
²⁶⁴ Katara 1950, 50.

²⁶⁵ Vartiaisen 2011, 8 mukaan Pirilä nousi asukasluvultaan pohjoisrannan kylistä suurimmaksi ohi sekä Vinnaren että Pirkkalan ja pysyi sellaisena 1940-luvun lopulle asti.

on myös sairaalan asuinrakennuksia.²⁶⁶ Tarjanne oli suunnitellut sitä ennen Takaharjun parantolan, mutta Alvar Aallon Paimion parantola rakennettiin Satalinnan jälkeen.²⁶⁷

Saadakseni selkeämmän kokonaiskuvan Pirilän kylän ympäristömuutoksista 1900-luvulla vertasin vuoden 1978 peruskarttaa (kartta 10) erityisesti 1900-luvun alun karttoihin, mutta osittain myös alueen nykyiseen karttaan.

Kartta 10. Pirilän kylän alueita vuoden 1978 peruskartalla.



Lähde: Kartta 1978 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Kartalle 10 merkittyä voimalaitosta [1], Pirilän ryhmäkylän [2] muutoksia ja Satalinnan parantolaa [3] käsittelin jo aikaisemmin. Peltojen ja metsien muutokset kohdassa [4] olivat 1900-luvulla vähäisiä. Ranta-alueiden suojelua on kyllä lisätty.²⁶⁸ Maantien varteen [5] on tullut muutamia hiekkakuoppia. Pellot ja metsät kartta-alueen pohjoisosassa ovat pysyneet 1900-luvulla lähes ennallaan, samoin kartan ulkopuolella Kiusalanaukeen [6] lähellä. Kohtaan [7] entiselle peltoalueelle on rakennettu suuri asutusalue 1960-luvulta alkaen. Myös kohdassa [8] oli uutta asutusta 1970-luvulla, samoin vanhemmalla asutusalueella [9]. 1970-luvun jälkeen asutus on yhä tihentynyt alueilla [7] ja [8] sekä laajentunut alueen [9] luoteispuoliselle metsäalueelle. Lisäksi pohjoisrannan maantietä on oikaisu niin, että se kulkee nyt peltoalueen halki Yli-Priian ja Yli-Futkan talojen pohjoispuolelta ja yhdystietä alueelle [9] on hieman siirretty.

²⁶⁶ Uusi-Seppä 2012, 219.

²⁶⁷ RKY Satalinnan parantola 2009.

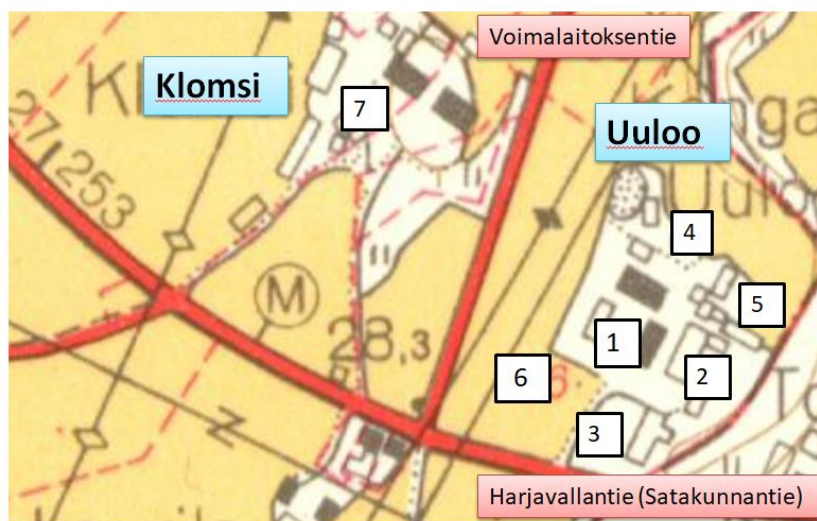
²⁶⁸ Kartoilla on nyt merkintöjä myös Pirilänkosken luonnonsuojelualueesta (Natura Pirilänkoski 2013).

7.3 Kulttuurimaisema-alueen rakennukset

Käsittelen alla Lammaistenlahden kulttuurimaiseman alueella 1900-luvulla ollutta ja osin yhä olevaa rakennuskantaa kylä kerrallaan. Kantatilojen kaikkein vanhimmista eli 1800-luvulta olevista rakennuksista ja niiden muutoksista esitän alla vain perustietoja, koska tarkastelen niitä vielä paljon tarkemmin kohdassa 7.4. Aloitan tarkasteluni 1960-luvulta, koska vuoden 1962 peruskartoilla näkyvät myös yksittäiset rakennukset ja 1960-luvulta löytyy maatilakirjoja, joissa on valokuvia ja lisätietoja joistain rakennuksista. Käsittelen myös rakennusmuutoksia ennen 1960-lukua ja sen jälkeen perustuen eri kirjallisiin ja suullisiin tietoihin ja myös omiin havaintoihini. Mainitsen käyttämästäni tietolähteistä käytännön syistä alla tarkasti vain eräät tärkeimmät.

Lammaisissa kulttuurimaisemaan kuuluu joen, Voimalaitoksenteen, Harjavallantien ja kunnanrajan rajaama alue. Siihen sisältyy myös joitain voimalaitoksen viereisiä maa-alueita, joilla on melko uusia sähköntuotantoa ja sähkönjakelua yms. palvelevia rakennuksia ja rakennelmia, joita en tässä tarkastele. Uusi-Sepän mukaan itse voimalaitos, jonka laajoja ympäristövaikutuksia valokuvineen tarkastelin jo kohdassa 7.2.1, on arkkitehti Erik Bryggmanin suunnittelema, funktionalistinen ja tiilestä muurattu. Siihen liittyvät neljä puista paritaloa valmistuivat jo vuonna 1937. Valmistuessaan laitos oli Etelä-Suomen toiseksi suurin vesivoimala.²⁶⁹

Kartta 11. Lammaisten kylän Uuloon ja Klomsin rakennukset peruskartalla v. 1962



Lähde: Kartta 1962 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

²⁶⁹ Uusi-Seppä 2012, 282.

Kohdassa 7.4 yksilöimieni lähteiden mukaan Uuloon asuinpihalla [1] olevat tilan päärakennus, asuinrakennus (”pakarirakennus”) ja sitä vastapäätä hirsirakennus (”puuri”) ovat kaikki 1800-luvun alusta. Kivinavetta [2] on vuodelta 1896 (uusittu v. 1927) ja maantien vieressä oleva puimalaitos [3] vuodelta 1933. Päärakennuksen takana alueella [4] oli 1960-luvulla joukko talousrakennuksia, joista osa oli purettu jo v. 1978. Yhä säilynyt tuulimyllyn runko on ehkä jopa 1700-luvulta.²⁷⁰ Karttojen mukaan alueelle [5] rakennettiin vuoden 1962 jälkeen ennen vuotta 1978 uusi navetta, jonka tieltä purettiin vanhempia rakennuksia. Alueella [6] on suvun muille jäsenille erotetulla maalla nyt omakotitalo ja muita rakennuksia. Kulttuurimaiseman ulkopuolella kohdassa [7] oli vuonna 1962 useita Klomsin vanhoja asuinrakennuksia. Ne purettiin vuoteen 1978 mennessä uuden hiekkakuopan tieltä. Myös niiden viereiset talousrakennukset on purettu. 1990-luvulla Klomsin tilan vanhoista rakennuksista oli jäljellä vain kaksi aittaa 1800-luvulta.²⁷¹

Joen pohjoispuolella kulttuurimaisemaan kuuluvat kaikki Pirilän alueet kyläkeskuksesta joelle ja voimalaitokselle asti ja myös jotkut naapurikylän Niuttulan rantapellot. Myös voimalaitoksen kuvassa 2 näkyvät vaikuttavat patorakenteet ovat Pirilän alueella. Tarkastelen silti alla vain Pirilän vanhan kyläkeskuksen rakennuksia, joita koskevat tiedot olen koonnut monista eri lähteistä ja joista on lisätietoja myös kohdassa 7.4.²⁷²

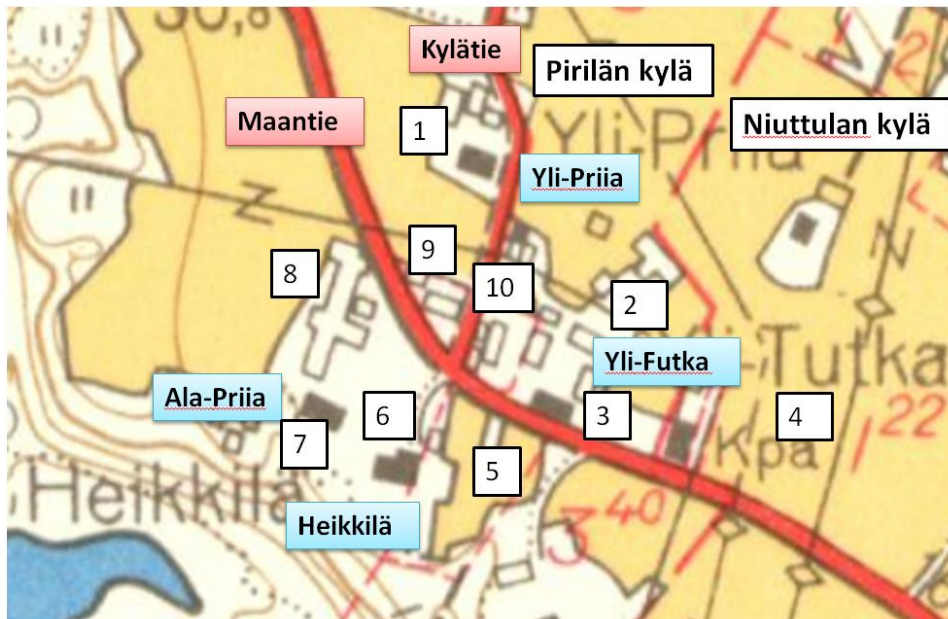
Kartalla 12 näkyy maantien ja kylätien risteys. Pirilän neljän talon päärakennukset olivat siitä v. 1962 vain 80–150 metrin sisällä eli kylärakenne oli ja on yhä varsin tiivis.

²⁷⁰ Jonasson ym. 1932, 1230; Jutila ja Oja 1964, 401; Känsälä 1995, 37–40.

²⁷¹ Känsälä 1995, 41.

²⁷² Tiedot Pirilän ryhmäkylästä ja sen rakennuksista perustuvat mm. eri karttoihin, valokuviin ja maatilakirjoihin, Mervi Latvalan muistioon 19.3.2017 sekä Mikko Setälän ja Mervi Latvalan 7.9.2017 ja 21.9.2017 kertomaan.

Kartta 12. Pirilän kylän talojen rakennukset vuoden 1962 peruskartalla.



Lähde: Kartta 1962 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Yli-Priian päärakennus kohdassa [1] on vuodelta 1934. Sen vieressä on vuodelta 1900 oleva karjarakennus, jossa oli aikoinaan navetta, talli, sikala yms. Kohdassa [2] on Yli-Futkan osin 1800-luvulta oleva entinen riihi, kohdassa [3] samoin 1800-luvulta oleva päärakennus ja pihapiirissä sitä vastapäätä myös 1800-luvulta oleva kivenavetta. Yli-Futkan itäpuolella maantien varressa on kartalla 1920-luvulla perustettu osuuskauppa, joka on lopetettu ja purettu. Sen ja Yli-Futkan väliin on nyt rakennettu Yli-Futkalle konehalli. Idempänä alueella [4] on alun perin Hermun kantatilalle kuulunut Niuttulan kylän peltoalue, joka myös kuuluu kulttuurimaisemaan ja jolla näkyy kartallakin kolme voimalaitokselta tulevaa suurjännitelinjaa. Ala-Futkasta ei ole eikä ollut v. 1962 jäljellä enää muuta kuin maakellari Yli-Futkaa vastapäätä kohdassa [5]. Siitä kaakkoon on Ala-Futkan talon entistä aluetta, jolla on nyt suurehko, voimalaitoksen johtajan aikanaan käyttämä asuinrakennus piharakennuksineen. Se rakennettiin joskus sodan jälkeen, käytössäni olleiden karttojen mukaan ennen vuotta 1960.

Vuoden 1962 peruskartalla on kohdassa [6] Heikkilän alun perin 1800-luvulta oleva päärakennus sekä sen vieressä 1920-luvulla rakennettu pakari- yms. rakennus, jonka yläkerrassa oli kylän yhteinen mankelihuone. Tämä rakennus rakennettiin 1910-luvulla palaneen aikaisemman tilalle. Heikkilän vieressä kohdassa [7] näkyy vielä vuoden 1962 peruskartalla Ala-Priian päärakennus. Se purettiin huonokuntoisena viimeistään 1970-luvulla eikä näy enää vuoden 1987 peruskartalla. Ala-Priian pellot myytiin eikä uutta

päärakennusta tilalle rakennettu. Päärakennuksen vieressä oli vuoden 1962 kartalla talousrakennus [8], josta vuoteen 1987 mennessä purettiin paloviranomaisten vaatimuksesta väliosa ja jossa on nyt mm. viljankuivuri. Maantien ja kylätien välissä oli v. 1962 mm. navettarakennus, mutta on nyt Heikkilän konehalli [9]. Kylätien toisella puolella kohdassa [10] olevassa rakennuksessa oli Otto Setälän Tampereelta ostama sahalaitos. Sen ja kylätien välissä on entinen myllyrakennus. Heikkilän vanhin aitta vuodelta 1908 on siirretty pois risteysalueelta talon piha-alueelle.

Vuoden 1962 peruskartalle merkityt Heikkilän ja Ala-Priian rakennukset näkyvät myös kuvassa 6. Heikkilän talo on edessä keskellä ja sen vieressä oikealla on em. pakarirakennus. Ala-Priian päärakennus ja silloin vielä yhtenäinen suuri talousrakennus näkyvät kuvassa vasemmalla ja taaempana. Kuvan oikeassa yläkulmassa näkyy myös Heikkilän navetta ennen purkamista ja myöhemmin piha-alueelle siirretty aitta.

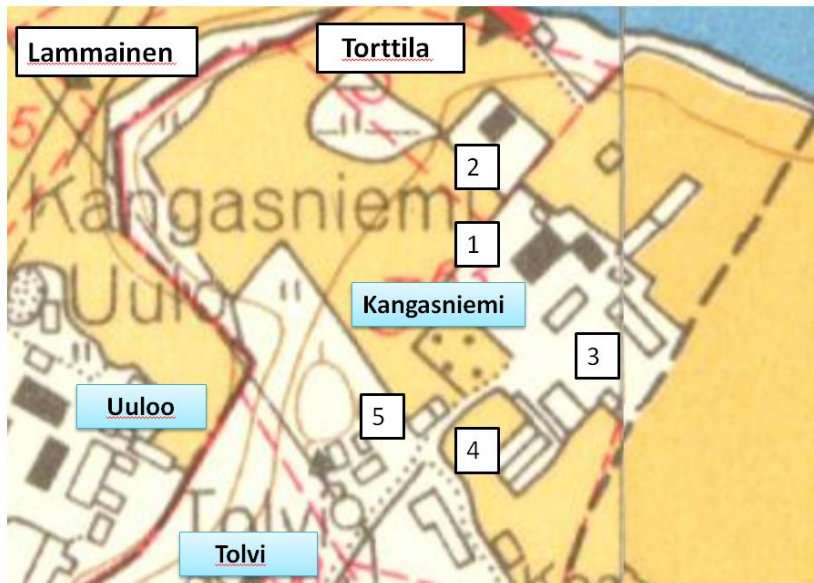
Kuva 6. Heikkilän ja Ala-Priian rakennukset vuonna 1958
(kuva on saatu Mervi Latvalalta 19.3.2017)



Kuvasta 6 käy hyvin ilmi myös se, kuinka tiivistä rakentaminen aikanaan oli. Pirilän rakennusten kehitys heijastaa minusta hyvin niitä haasteista, joita maataloilla on ollut maatalouden ja yhteiskunnan kehittyessä, ja niitä monia tapoja, miten niitä on ratkaistu.

Torttilassa kulttuurimaisemaan kuuluvat kaikki maat joen ja Satakunnantien välissä kunnanrajalta kartalla 13 olevaan katkoviivaan eli Tolvin pellon länsirajaan asti. Myös Torttilaa koskevat tiedot olen koonnut monista eri lähteistä, joista on tarkempia tietoja alla ja kohdassa 7.4. Tarkastelen alla ensin Kangasniemen ja sitten Tolvin rakennuksia.

Kartta 13. Torttilan kylän Kangasniemen rakennukset vuoden 1962 peruskartalla



Lähde: Kartta 1962 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Kangasniemen päärakennus ja sen vieressä toinen asuinrakennus ovat kartalla kohdassa [1]. Päärakennus sai nykyisen ulkoasunsa 1920-luvulla, mutta sen runko on 1850-luvulta. Sen takana kohdassa [2] on 1940-luvulla rakennettu omakotitalo Keisari-nimisen tilan maalla.²⁷³ Päärakennuksen edessä on Emil Cedercreutzin veistos ravikuningas Lohdutuksesta. Alueella [3] on joen puolella v. 1900 rakennettu kivinavetta ja sitä vastapäätä tiilinen taitekattoinen talli vuodelta 1918. Niiden ja asuntopihan välissä oli ulkorakennusrivi vuodelta 1913.²⁷⁴ Ulkorakennusrivi sisälsi mm. saunan, "prännin", autotallin, varastotiloja, pehtoorin asunnon ja suuren vintin ja se purettiin 1970-luvulla.²⁷⁵ Kartalla näkyy tallin eteläpuolella kohdassa [4] kasvihuone tms., joka purettiin kaikei 1960-luvulla. Tolvin suunnasta tulevan Keisarintien varressa vasemmalla oli kartalla alueella [5] kaksi 1800-luvulta olevaa aittaa sekä oikealla iso varastorakennus, jotka ovat yhä olemassa. Alueelle [5] rakennettiin 1980-luvulla entiselle emännälle omakotitalo ja entisen kasvihuoneen alueelle [4] myöhemmin suuri kuivurihalli. Keisarintien varressa Kangasniemen maalla Tolvin rajan vieressä oli v. 1962 ja on yhä tiilinen muuntajarakennus, joka on ollut jo pitkään poissa käytöstä.²⁷⁶

²⁷³ Kangasniemestä erotettiin vuonna 1957 silloiselle vanhalle emännälle Keisari-niminen lohkotila.

²⁷⁴ Jutikkala ym. 1941, 613. Puretti ulkorakennusrivi näkyy melko hyvin myös kuvissa 7a, 8a ja 8b.

²⁷⁵ Pohjala, T. 2005, 68. Suuren Maatilakirjan II 1964, 76 mukaan talli rakennettiin v. 1919 ja talousrakennus v. 1920. Tiedot mm. talousrakennuksen rakennusajankohdista siis vaihtelevat.

²⁷⁶ Lammaisten Energian keskijännitelinja voimalaitokselta Kuparikylän suuntaan Tolvin pellon kautta kulki ainakin jo vuonna 1978 mainittu muuntajan vierestä. Vuonna 2017 se korvattiin maakaapelilla.

Kangasniemen rakennusten muutokset 1960- ja 2000-lukujen välillä käyvät ilmi kuvista 7a ja 7b. Joitain rakennuksia ja rakennelmia on kadonnut, mutta uutena näkyy em. kuivurihalli. Tässä ja muissa kuvapareissa a-kuva on vasemmalla ja b-kuva oikealla.

Kuva 7a. Kangasniemi ja Keisari ilmasta (Jutila ym. 1964, 168)

Kuva 7b. Kangasniemestä ilmasta vuonna 2007 (kuvaaja Jarkko Tolvi)



Kangasniemen rakennuksista on olemassa myös aikaisempia yleiskuvia (kuvat 8a ja 8b) 1910-luvun lopulta (tai 1920-luvun alusta).

Kuva 8a. Yleiskuva Kangasniemestä 1910-luvun lopulta Keisarintien suunnasta (Satakunnan museo, SNL:n kokoelma)

Kuva 8b. Yleiskuva Kangasniemestä 1910-luvun lopulta joen suunnasta (Satakunnan museo, SNL:n kokoelma)

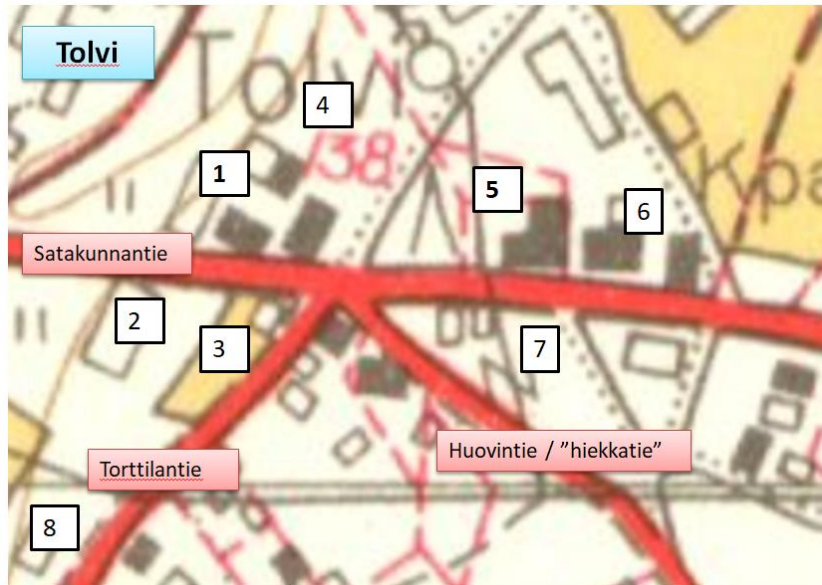


Kuvassa 8a näkyy vasemmalla salirakennus (salirivi), joka purettiin ehkä jo vuonna 1918. Samassa kuvassa näkyy myös suuri talousrakennus (ulkorakennusrivi), joten se oli olemassa ennen salirivin purkamista. Kuva 8b on otettu joen suunnasta. Kuvassa näkyvät vasemmalta lukien kavinavetta, em. talousrakennus, taustalla salirakennus ja oikealla nk. siipirakennus.²⁷⁷

²⁷⁷ Käsittelen ko. siipirakennuksen rakentamisen ja salirakennuksen purun ajoituksia vielä kohdassa 7.4.

Kartalla 14 näkyy Tolvin sekä eräitä sen naapurien rakennuksia. Tolvin rakennuksista useimmat ovat 1800-luvulta, joten käsittelem niitä vielä paljon tarkemmin kohdassa 7.4.

Kartta 14. Torttilan kylän Tolvin ja sen naapurien rakennuksia peruskartalla v. 1962



Lähde: Kartta 1962 (MML, lisätiedot kohdassa 10.1), muokannut Jorma Tolvi.

Kartalla näkyy Nakkilasta tultaessa Satakunnantien pohjoispuolelle kohdassa [1] neljä Tolvin suurta vanhaa asuin- tai talousrakennusta. Vanha asuinrakennus Satakunnantien varressa on 1810-luvulta, päärakennus Keisarintien varressa 1850-luvulta, osaksi kivinen pakarirakennus päärakennusta vastapäätä 1880-luvulta ja puotirakennus neljännellä sivulla myös 1880-luvulta. Mainittujen Tolvin vanhojen rakennusten kohdalla tien eteläpuolella on kohdassa [2] yhä säilynyt suuri kivinavetta vuodelta 1883 ja Torttilantien risteyksessä suuri aitta [3] vuodelta 1882. Kun Satakunnantien eteläpuolista kevyen liikenteen väylää jatkettiin, aitta siirrettiin 1990-luvulla alueelle [4], jonne valmistui 1980-luvun vaihteessa Tolville uusi asuinrakennus. Satakunnantien pohjoispuolella näkyy kohdassa [5] 1950-luvun vaihteesta rakennettu Harjavallan osuuskauppa, joka on nyt asuinkäytössä, ja sen vieressä kohdassa [6] 1940-luvulla rakennettu entinen Harjavallan vehnämylly (kuva 4). Satakunnantien eteläpuolella kohdassa [7] näkyy kaksi Tolvin noin vuodelta 1880 olevaa aittaa. Ne siirrettiin jo 1980-luvun alussa kevyen liikenteen väylän tieltä alueelle [8], jossa ollut ja kartalla näkyvä Tolvin kuivurirakennus oli palanut 1970-luvulla. Kartalla näkyy myös muinaisen Huovintien oletettua reittiä seuraava hiekkatie, joka on nyt kasvanut osin umpeen, koska tehtaille ja keskusta ei sen kautta enää kuljeta.

7.4 Rakennusperintö 1800-luvulta

Alla esittelen kulttuurimaiseman alueen vanhimpia, 1800-luvulta olevia rakennuksia ja niiden muutoksia sekä joitain niihin liittyviä, nyt jo kokonaan kadonneita rakennuksia. Tarkastelu koskee vain rakennusten ympäristöönsä näkyvää ulkoasua, ei siis sisätiloja.

Lammaisten Uuloossa on yhä useita 1800-luvulta peräisin olevia rakennuksia, mikä käy ilmi valokuvista 9 ja 10 ja alla olevista selostuksista. Rakennusten sijaintipaikat käyvät ilmi kartalta 11.

Kuva 9a. Uuloon tuulimylly (Sirelius U.T. 1913, Museoviraston kuvakokoelmat)²⁷⁸
 Kuva 9b. Uuloon pääarakennus talvella 2009 (Jorma Tolvi)



Pihapiirin ulkopuolella koillisessa on ehkä jo 1700-luvulta oleva tuulimylly (kuva 9a), josta on säilynyt salvottu runko-osa.²⁷⁹ Kuvassa näkyy vasemmalla v. 1896 rakennetun navetan pääty ja tuulimyllyn oikealla puolella nykyinen päärakennus. Jutikkalan ym. mukaan päärakennuksen (kuva 9b) runko on 1800-luvun alusta ja sen (ainakin 1940-luvun mukainen) ulkoasu vuodelta 1909. Rakennuksen keskiosassa olevaa runkoa on jatkettu molempiin suuntiin ja sen keskelle pihan puolelle on lisätty lyhyt ulkonema vuoden 1909 muutostöissä.²⁸⁰ Päärakennus uusittiin ”täydellisesti” vuonna 1960, jolloin siihen asennettiin mm. keskuslämmitys.²⁸¹

²⁷⁸ Käyttöoikeusehdot (CC BY 4.0): <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.fi>.

²⁷⁹ Käsälä 1995, 40.

²⁸⁰ Jutikkala ym. 1941, 567–568.

²⁸¹ Jutila ym. 1964, 401. Epäselväksi kuitenkin jäi, näkyivätkö vuoden 1960 uusimiset myös ulospäin.

Kuva 10a. Uuloon vanha päärakennus noin vuonna 1910 (Piirinen 2005, 29)

Kuva 10b. Uuloon pirtti- tms. rakennus vuonna 2017 (Jorma Tolvi)



Uuloon vanhan päärakennuksen pihalla riitti temmellyskenttää usealle lapselle. Kylläkin lähimpänä kameraa ja taaempaan Vieno ja oikealla Tyyne. Kuistin vieressä seinustalla Fiina ja Topias.



Uuloon asuinpihan toisella sivulla on 1800-luvun alusta lähes alkuperäisenä säilynyt pirtti- tms. rakennus.²⁸² Sitä vastapäätä pihan länsireunalla on hirsirunkoinen ”puari” 1800-luvun alusta.²⁸³ Pirtti- tms. rakennus, jota on kutsuttu myös pakariviksi tai vanhaksi päärakennukseksi, on kuvassa 10a arvioni mukaan²⁸⁴ noin vuodelta 1910 ja kuvassa 10b vuodelta 2017. Rakennukseen on kuvien perusteella tehty näiden vuosien välissä lukuisia muutoksia.²⁸⁵ Sen yleisilme voi silti olla väitetysti lähellä alkuperäistä.

Pirilässä vanhoista 1800-luvun rakennuksista ovat säilyneet, mutta melkoisesti muutettuina Yli-Futkan piha-alueella kartalla 12 kohdassa [3] olevat päärakennus ja kivinavetta ja piha-alueen ulkopuolella kohdassa [2] oleva vanha riihi, jota on laajennettu kahteen suuntaan. Lisäksi on säilynyt samalla kartalla 12 kohdassa [6] oleva Heikkilän päärakennus, jota myös on muutettu ja laajennettu 1900-luvulla, sekä pieni myllyrakennus kartalla näkyvän sahalaitoksen [10] ja kylätien välissä.

Kuva 11a. Yli-Futkan päärakennus maantieltä vuonna 2017 (Jorma Tolvi)

Kuva 11b. Yli-Futkan päärakennus sisäpihalta vuonna 2017 (Jorma Tolvi)



²⁸² Uusi-Seppä 2012, 282.

²⁸³ Käsälä 1995, 40.

²⁸⁴ Kuvan 10a ajoitukseni perustuu kuvassa näkyvien, nimeltä mainittujen lasten arvioimiini ikin ja heidän syntymävuosiinsa (Piirinen 2005, 126).

²⁸⁵ Kuistin paikka on kuvissa erilainen. Ovi vasemmalla on muuttunut ikkunaksi ja ikkunoiden kuten myös savupiippujen paikat ovat muuttuneet. Vaakalaudoitus on vaihtunut pystyautoitukseksi.

Yli-Futkan päärakennus on 1800-luvulta, mutta sen ulkovuoraus lieenee vuosisadan vaihteesta.²⁸⁶ Päärakennus on yhä asumiskäytössä ja se on peruskorjattu v. 2000.²⁸⁷ Mikko Setälän mukaan rakennusta on muutettu niin, että ainakin kuvassa 11a näkyvässä päädyssä on asuintiloja myös yläkerrassa. Sisäpihalla näkyvät kuvassa 11b oikealla päärakennuksen arkikuisti ja vasemmalla juhlukeisti.²⁸⁸

Kuva 12a. Yli-Futkan kivinavetan itäpääty vuonna 2017 (Jorma Tolvi)

Kuva 12b. Yli-Futkan kivinavetan länsipää vuonna 1949
(Emil Cedercreutzin museon kokoelmat, kuvaaja Antti Karjalainen 1949)



Yli-Futkan kivinavetan läntinen pää, joka näkyy v. 1949 otetussa kuvassa 12b, voi olla 1800-luvun alkupuolelta, koska se oli jo vuonna 1932 tietävästi yli 100 vuotta vanha.²⁸⁹ Saman lähteen mukaan navettaa olisi korjattu ainakin vuonna 1912. Vuodesta 1949 rakennuksen tuo osa on mielestäni muuttunut melko vähän. Pärekatto on vaihtunut peltikatoksi ja seinustalla ollut puinen uloke on purettu. Rakennuksen itäpää, joka näkyy kuvassa 12a, ei sitä vastoin ole säännöllisemmän muotoisista kivilohkareista päätellen yhtä vanha.²⁹⁰ Rakennuksen käyttö loppui 1990-luvun alussa karjanpidon päätyttyä.²⁹¹

²⁸⁶ Uusi-Seppä 2012, 219.

²⁸⁷ Johanna Yli-Futka 19.7.2016.

²⁸⁸ Mikko Setälä 21.9.2017.

²⁸⁹ Jonasson ym. 1932, 197.

²⁹⁰ Perustuu valokuvaan ja omiin maastohavaintoihini 21.9.2017.

²⁹¹ Mikko Setälän arvio 21.9.2017.

Kuva 13a. Heikkilän päärakennus maantien puolelta (Jonasson ym. 1932, 197)

Kuva 13b. Heikkilän päärakennus joen puolelta (Jutila ym. 1964, 168)



Heikkilän päärakennus on 1800-luvun puolivälistä, mutta sen nykyasu on pääosin vuodelta 1919, jolloin rakennusta jatkettiin.²⁹² Jutikkalan ym. mukaan päärakennus on 1850-luvulta. Se oli alun perin yksikerroksinen, keltainen, satulakattoinen, empirestä vaikutteita saanut ja paritupajärjestelmän mukainen, kunnes rakenne uusittiin hänen mukaansa v. 1916. Eteläsivulle [pitänee olla: etusivulle] rakennettiin silloin siipiosa kuisteineen ja takasivulle parvekekattoinen kuistikko ja sen yläpuolelle ristipääty.²⁹³ Rakennuksen alla on kivinen holvattu maakellari, jonka käytävässä on kiveen hakattuna vuosiluku 1844. Varsinainen päärakennus on siten rakennettu maakellarin päälle.²⁹⁴ Kuvan 13a vasemmassa reunassa näkyy pakari- tms. rakennus 1920-luvulta.

Kangasniemen päärakennus Torttilassa näkyy aikaisemmassa muodossaan kuvassa 14a oikealla ja nykyisellään kuvassa 14b vasemmalla sekä kartalla 13 kohdassa [1].

Kuva 14a. Kangasniemen päärakennus oikealla ja salirakennus vasemmalla, ehkä aivan 1910-luvun lopulla (Satakunnan museo, SNL:n kokoelma)

Kuva 14b. Kangasniemen päärakennus vasemmalla ja ”siipirakennus” oikealla vuonna 2017 (Jorma Tolvi)



²⁹² Uusi-Seppä 2012, 219.

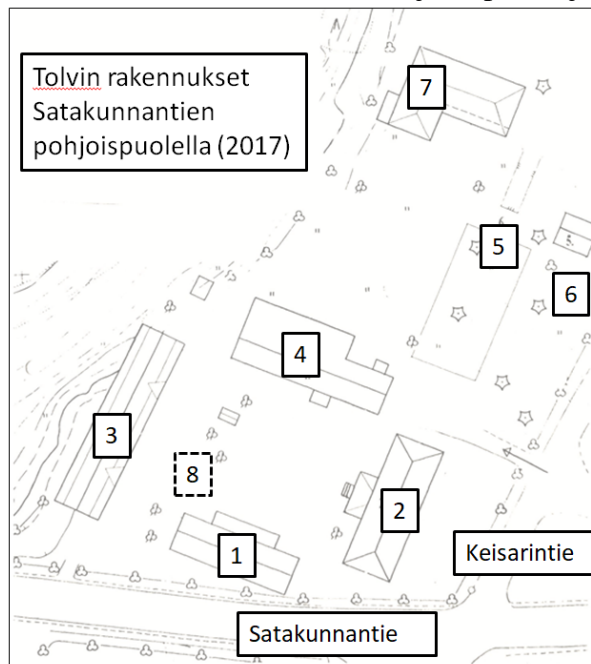
²⁹³ Jutikkala 1941, 611–612. Mikko Setälän 7.9.2017 tietojen mukaan rakennus on 1860-luvulta.

²⁹⁴ Mikko Setälä 21.9.2017. Merkintä W1844HL näkyi myös rakennusta tuolloin esiteltäessä.

Kartanomaisen päärakennuksen runko on 1850-luvulta, mutta sen keskiosa korotettiin kaksikerroksiseksi v. 1923.²⁹⁵ Jutikkalan ym. mukaan päärakennus sai empiresävyisen ulkoasunsa vuonna 1923. Punainen taitekattoinen siipirakennus [kuvassa 14b oikealla] on vuodelta 1919.²⁹⁶ Suvun tietojen mukaan päärakennuksen vieressä [kuvassa 14a vasemmalla] oli ainakin vielä vuonna 1918 ”ns. salirakennus, jossa mm. venäläiset sotilaat asuivat, ja joka purettiin välittömästi vapaussodan jälkeen”.²⁹⁷ Salirakennus näkyy kuvissa 8a ja 8b yhdessä sekä uuden talousrakennuksen että em. siipirakennuksen kanssa, joten se on voitu purkaa vasta näiden kahden valmistuttua.²⁹⁸ Kangasniemen kahden aitan arvioidaan ulkonäkönsä perusteella olevan samalta ajalta kuin Tolvin aitat eli 1870- tai 1880-luvuilta.²⁹⁹

Tolvin vanhat rakennukset ovat pääosin Satakunnantien pohjoispuolella Nakkilan rajan ja Keisarintien välisellä alueella kartan 15 mukaisissa paikoissa. Rakennuksista muut kuin uusi asuinrakennus [7] ovat mm. liitteen 9 mukaan 1800-luvulta. Tilalla on myös Satakunnantien eteläpuolella 1800-luvun rakennuksia kartalla 14 kuvatuissa paikoissa.

Kartta 15. Tolvin rakennusten sijaintipaikkoja vuonna 2017



Lähde: Kartta 2017b (Tolvin tilan arkisto).

²⁹⁵ Uusi-Seppä 2012, 220.

²⁹⁶ Jutikkala ym. 1941, 613.

²⁹⁷ Pohjala, T. 2005, 67–68. Omien sukulaisteni kertoman mukaan Kangasniemessä asui tykkimiehiä ja Tolvin nykyisessä päärakennuksessa yksikön esikunta.

²⁹⁸ Tiedot talousrakennuksen valmistumisvuodesta eroavat siis hieman toisistaan. Jutikkalan 1941, 613 mukaan se rakennettiin v. 1913. Toivo T. Pohjalan 2005, 68 mukaan se rakennettiin vasta 1920-luvulla.

²⁹⁹ Heikki Pohjalan arvio 22.9.2017.

Selostan alla Tolvin rakennusten historiaa niistä eri aikoina otettujen valokuvien avulla.

Kuva 15a. Tolvin päärakennus (vasemmalla) ja tallirivi (oikealla) vuonna 1900
(kuva saatu Jussi Tolvilta 8.12.2014, kuvaaja Antero Tolvi)

Kuva 15b. Päärakennus (oik.) ja vanha asuinrakennus (vas.) v. 2017 (Jorma Tolvi)



Kuvat 15a ja 15b on otettu maantien eteläpuolelta. Tilan nykyinen päärakennus kartan 15 kohdassa [2] on empiretyyliä, yhä asumiskäytössä ja rakennettu liitteen 9 tietojen perusteella 1850-luvulta. Rakennuksen alkuperäinen pieni kuisti on muutettu lasiverannaksi 1930-luvulla ja aikaisempi vaakaverhoilu pystylaudoitukseksi 1950-luvulla (kuvat 18a ja 18b). Kuvassa 15a näkyy myös kohdassa [5] ollut entinen tallirivi, joka rakennettiin 1890-luvulla ja purettiin 1950-luvun lopulla. Siitä on jäljellä kivinen ajosilta ja sokkelikiviä. Kohdassa [6] on maantien varresta 1990-luvulla siirretty aitta, johon on maalattu vuosiluku 1882. Uusi asuinrakennus [7] on 1970-luvun lopulta.

Kuva 16a. Pakarirakennus (vas.) ja vanha asuinrakennus (oik.) vuonna 1905
(saatu Jussi Tolvilta 8.12.2014, kuvaaja Antero Tolvi)

Kuva 16b. Pakarirakennuksen pääty ja vanha asuinrakennus v. 2017 (Jorma Tolvi)



Vanha asuinrakennus [1], joka näkyy maantien suunnasta kuvissa 16a ja 16b sekä sisäpihalta kuvissa 17a ja 17b, on liitteen 9 nojalla 1810-luvulta. Sen sisäpihalle näkyvä sivulaiva kuistien välissä ja koristelaudoitukset ovat uudempia. Vanha asuinrakennus on nyt työpaja- ja varastokäytössä. Kuvissa 16a ja 16b näkyy myös pakarirakennus [3], joka on tiettävästi vuodelta 1882. Siinä toimi aluksi Harjavallan ensimmäinen kaupallinen meijeri. Nyt se on osin asuinkäytössä ja siinä on myös talon lämpökeskus ja

sauna. Harjakatto on muutettu nk. mansardikatoksi viimeistään 1920-luvulla. Rakennuksen puuseinäisessä toisessa päässä on verstaas- ja varastotiloja sekä niiden alla suuri holvattu maakellari. Maakellari ja sen puoleinen rakennuksen kivijalka ovat rakennustekniikoistaan päätellen ehkä muuta nykyistä pakarirakennusta vanhempia.³⁰⁰

- Kuva 17a. Vanha asuinrakennus (vas.) ja vanha talousrakennus (oik.)
(kuvattu ehkä 1910-luvun lopulla, Satakunnan museo, SNL:n kokoelma)
Kuva 17b. Päärakennuksen veranta ja vanha asuinrakennus v. 2017 (Jorma Tolvi)



Kuvassa 17a osin näkyvä vanha talousrakennus [8] purettiin vuoteen 1927 mennessä.³⁰¹

- Kuva 18a. Puotirakennus (vasemmalla) ja päärakennus (oikealla) vuonna 1919
(kuva Einari ja Lempi Hirvikallion häistä, saatu Matti Hirvikalliolta)
Kuva 18b. Päärakennus pakarirakennuksen suunnasta vuonna 2017 (Jorma Tolvi)



Asuinpihan neljännellä sivulla on puoti- ja asuinrakennus [4], joka on 1880-luvulta ja josta näkyy kuvissa 18a ja 18a vain pieni osa. Rakennusta on pidennetty ja muutettu muutenkin. Siinä asuttiin vielä 1960-luvulla. Siinä on nyt autotalleja sekä työ- ja varastotiloja.

³⁰⁰ Tällä kellarille hyvin sopivalla rinnepaikalla oli jo vuosien 1875–1880 kartalla joku pienempi rakennus.

³⁰¹ Ajoitus perustuu toisaalta valokuviiin ja toisaalta vuodelta 1927 säilyneeseen katselmusasiakirjaan.

7.5 Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Tutkimieni kylien maankäytön kehitys vaihteli paljon. Muutokset olivat kohdan 7.1 mukaan seudulle tyypillisiä Torttilassa, jossa viljellyn maan määrä maarekisterikirjan mukaan lähes kaksinkertaistui 1800-luvulla ja nousi noin kolmannekseen koko maa-alasta. Lammaisissa ja Pirilässä viljellyn maan määrä kasvoi alle 10 %. Kasvun vähäisyys johtui Lammaisissa kaiketi siitä, että viljelyyn raivattavaksi sopivia takamaita oli Torttilaa vähemmän ja että raivaus jatkui 1900-luvulla, ja Pirilässä ehkä metsien hiekkaisesta maaperästä, jonka tähden uusia peltoja ei kannattanut niistä raivata.

Myös ryhmäkylä hajosi Torttilassa 1800-luvulla seudulla tyypillisellä tavalla. 1800-luvun alussa Tolvin halkominen johti sen puolikkaiden siirtymiseen pois ryhmäkylästä. Yli-Tolvin rakennusten palosta 1860-luvulla seurasi kuitenkin tilan yhdistyminen Ala-Tolviin. Sievarin virkatalo siirtyi 1890-luvulla isojaon järjestelyn seurauksena monen kilometrin päähän. Lammaisissa ja Pirilässä eivät ryhmäkylät kuitenkaan hajonneet. Lammaisissa Klomsi ja Keskipere siirtyivät jo 1700-luvun alkupuolella etäämmälle joen rannasta, koska niiden rakennukset olivat romahtaneet jokeen. Kun Klomsi halottiin 1700-luvun puolivälissä, sen toisen puolikkaan Uuloon talontontti tuli jo vähän erilleen. Koska Laurilan ja Keskiperen halotut osat sulautuivat 1900-luvun alussa Klomsiin ja Uulooseen ja Klomsin paikalle tuli 1970-luvulla hiekkakuoppa, jäljellä on enää Uuloo entisellä paikallaan. Myöskään Pirilässä ei talonpoikainen ryhmäkylä hajonnut, mutta siitäkin katosi taloja 1900-luvulla. Ensin katosi Ala-Futka, jonka maat myytiin 1910-luvulla Satalinnan parantolaa varten, ja sitten 1970-luvulla Ala-Priia, josta jäi jäljelle pelkkä metsätila.

Tutkimuskylieni ympäristö muuttui huomattavasti 1900-luvulla, jolloin rakennettiin Satalinna 1920-luvulla, voimalaitos 1930-luvun lopulla ja Outokummun kuparisulatto ja muuta teollisuutta 1940-luvulta alkaen. Myöhempien laajennuksineen, asutusalueineen ja kulkuväylineen nämä muutokset olivat seudullisesti poikkeuksellisen suuria. Näiden muutosten suunnittelijoina oli monia tunnettuja arkkitehteja kuten Onni Tarjanne, Erik Bryggman, Alvar Aalto ja Aarne Ervi. Harjavalta muuttui näin ”maatalouspitäjästä teollisuuskaupungiksi”.³⁰² Eniten muuttuneessa Torttilassa suurimmat muutokset

³⁰² Tämä on lainaus Vartiaisen kirjoittaman Harjavallan pitäjänhistorian (2011) nimestä.

tapahtuivat silti melko pienellä, valtatie ja joen välisellä alueella. Torttilassa pääosa on yhä varsin maaseutumaista haja-asutusaluetta, kuten myös Lammaisissa ja Pirilässä.

Myös kantatilojen rakennuskanta muuttui 1900-luvulla merkittävästi. Muutos johtui tarpeesta sopeuttaa kantatilojen toiminta yhteiskunnan ja maatalouden yleiseen kehitykseen joko omatoimista maataloutta jollain tapaa jatkaen tai siitä eri tavoin luopuen. Tuossa sopeuttamisessa piti viljelyä jatkettaessa löytää mm. tasapaino tehokkaan maataloustuotannon vaatimusten ja kulttuuriympäristön säilyttämisen välillä.

Taulukossa 8 on aluksi yhteenvedoni siitä, paljonko tutkimusalueellani on yhä jäljellä vanhinta 1800-luvulta olevaa rakennusperintöä. Sitten arvioin sitä, mistä havaitsemani kantatilojen väliset suuret erot johtuvat. Vasta sen jälkeen otan kantaa siihen, missä määrin tutkimieni kantatilojen rakennusten kehitys vastasi yleisempää kehitystä.

Taulukko 8. Kulttuurimaiseman 1800-luvulta oleva rakennusperintö kantatiloittain

	Asuin- rakennukset	Talous- rakennukset	Aitat ja myllyt	Yhteensä	Osuus
Tolvi	2	3	3	8	38 %
Uuloo	2	2	1	5	24 %
Yli-Futka	1	2		3	14 %
Kangasniemi	1		2	3	14 %
Heikkilä	1		1	2	10 %
*	7	7	7	21	100 %

Lähde: Kohdassa 7.4 esitetty selvitys.³⁰³

Kaikkia asuinrakennuksia on muutettu paljon. Parhaiten ovat ulkoasultaan säilyneet toinen Tolvin ja toinen Uuloon vanhoista asuinrakennuksista. Niiden katsotaan olevan 1800-luvun alusta. Muita asuinrakennuksia on laajennettu tai muuten muutettu paljon enemmän. 1800-luvun talousrakennuksista on jäljellä kolme puista ja neljä kivistä, joista kolme on kivinavettoja ja yksi meijerirakennus. Jäljellä on myös mm. viisi aittaa.

Kangasniemeä ja Heikkilää viljellään yhä päätoimisesti ja on siitä lähtökohdasta myös kehitetty. Vanhojen talousrakennusten tilalle tai rinnalle on rakennettu myös EU-aikaan suuria uudenaikaisia konehalleja, kuivureita yms. Myös niiden vanhoja, 1900-luvun alussa perin pohjin muutettuja ja laajennettuja päärakennuksia on pidetty kunnossa ja

³⁰³ Luvuista puuttuvat vuodelta 1900 olevat Kangasniemen ja Yli-Priian kivinavetat.

asumiskäytössä. Uuloon ja Yli-Futkan kehitys oli maatalouden osalta pitkään samankaltaista, mutta päätoimisesta viljelystä on nyt luovuttu, ja myös päärakennuksia on pidetty kunnossa. Tolvin vanhat rakennukset ovat säilyneet muita paremmin, koska omistajien alaikäiset lapset jäivät 1920-luvulla orvoiksi ja tila vuokrattiin ulkopuolisille. Suuria rakennusmuutoksia ei ole tehty muiden kantatilojen tavoin, koska omistajat asuivat muualla ja olivat muissa ammateissa. Vanhoja rakennuksia pyrittiin 1980-luvulle asti muuttamaan tilan omaa viljelyä tukeviksi. Sen jälkeen niitä on ylläpidetty asumiskäytössä ja siihen liittyvässä muussa käytössä. Sievarin ja Yli-Priian asuinrakennukset ovat uudempia 1930-luvulta. Ala-Priian ja Klomsin vanhat asuinrakennukset purettiin ennen 1980-lukua. Myöskään muilla kantatiloilla ei ole jäljellä vanhaa 1800-luvun rakennusperintöä, koska ne ovat tiloina sulautuneet muihin.

Maatalouden talousrakennusten ja yritystoiminnan osalta tutkimuskohteeni kehitys vastaa enimmäkseen sitä, mitä siitä on esitetty kohdassa 7.1 referoimassani ruotsalaisessa ja suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa. Tuula Silvasti on siinä kuitenkin katsonut, ettei vanhoja pää- yms. rakennuksia talojen pihapiirissä erityisesti vaalittaisi. Omien havaintojeni ja keskustelujeni perusteella tuo Silvastin näkemys ei minusta vastaa pääasiallista kehitystä eikä omistajien asenteita tutkimuskohteessani.

Minusta Museoviraston tulevilla inventaareilla pitäisi nykyisestä Lammaistenlahden kulttuurimaisemasta käyttää nimitystä Lammaistenlahden kulttuuriympäristö, koska se nimitys sisältäisi Museoviraston määrittelyn mukaisesti maiseman lisäksi myös rakennetun ympäristön, jota viraston kohdekuvauskin nyt lähinnä käsittelee.³⁰⁴

8 Kokonaiskehitys

Tässä luvussa selostan ja analysoin yhteen koottuna ja tiivistettynä eri kantatilojen, niiden talonhallinnan sekä ympäristöjen kehitystä. Etsin siitä erityisiä käännekohtia kuten kantatilojen pinta-alojen huomattavia muutoksia, elinkelpoisuuden murroskohtia ja talonhaltijasukujen vaihtumisia. Tarkastelen myös muutosten nivoutumisia toisiinsa sekä niihin vaikuttaneita yleisiä ja erityisiä taustatekijöitä.

³⁰⁴ RKY Lammaistenlahden km 2009.

Tarkasteluni alkaa kohdan 8.1 kylä- ja tilakohtaisilla analyyseillä, joissa esitän kylittäin kustakin kantatilasta sen kehityksen pääpiirteet käännekohtineen ja murroskausineen sekä kunkin kylän kehityksen muista poikkeavat erityispiirteet. Kohdassa 8.2 vertailen eri kantatilojen kokonaiskehityksiä toisiinsa neljällä valitsemallani kriteerillä. Kohdassa 8.3 esittelen tässä ja aikaisemmissa luvuissa esittämäni nojautuen sellaisen oman viitekehitykseni, jonka avulla on mielestäni helppo selostaa juuri tämän tutkimuskohteen kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä. Lopuksi annan kohdassa 8.4 joitain hajatietoja eri kantatilojen toiminnasta 1980-luvun jälkeen, toisaalta kehityksen jatkumisen arvioimiseksi ja toisaalta sillaksi nykyiseen tilanteeseen.

Keskityn luvussa 8 tutkimieni tilojen kehityksen selittämiseen eikä vielä siihen, miten hyvin käyttämäni sektorikohtaiset viitekehitykset ja teoriatausta riittivät selittämään juuri tämän tutkimuskohteen kehitystä, mitä tarkastelen vasta luvussa 9.

8.1 Kehityksen pääpiirteet, käännteet ja murrokset

8.1.1 Lammaisten kylä

Lammainen oli tutkimistani kylistä alaltaan pienin, mutta sen taloilla oli runsaasti kalastus- ja koskioikeuksia ja ehkä siksi pinta-aloihinsa nähden muita enemmän manttaaleja.³⁰⁵ Keskipärä oli vanha perintötila. Laurila ja Klonsi olivat 1700-luvulla perintötiloiksi ostettuja tai julistettuja rustholleja. Lammaisissa oli viisi kantatilaa sen jälkeen, kun Keskipärä isojaon päättymisen yhteydessä halottiin kahtia ja Klonsin halkominen virallistettiin v. 1786.³⁰⁶ Uuloo on pysynyt samassa suvussa 1750-luvulta alkaen ja Laurila pysyi siitä 1840-luvulla halottuine osineen 1900-luvun alkuun asti.³⁰⁷ Klonsin ja Keskipärän omistajasuvut vaihtuivat monta kertaa 1800-luvun alkuun asti, jolloin Klonsi siirtyi nykyiselle omistajasuvulle ja Keskipärän osat Laurilan omistajalle.

Keskipärän molempien puoliskojen omistajaksi tuli Laurilan talon omistaja Adam Laurila, ensimmäisen osan osalta vuonna 1818 ja toisen vuonna 1830.³⁰⁸ Muutos oli

³⁰⁵ Lammaisten kokonaisala oli 716 ha, josta kantatiloilla oli v. 1900 enää 680 ha. Pirilän kokonaisala oli 953 ha ja Torttilan 1053 ha. Manttaaleja oli Lammaisissa yhteensä 4, Pirilässä 3 1/2 ja Torttilassa 3 2/3.

³⁰⁶ Keskipärän puolikkaat (osat 1 ja 2) olivat maarekisterissä ensin nimettömiä, mutta 1900-luvulla alkaen nimeltään Keskipere ja Keskipärä. Klonsin halkomisessa syntyivät Klonsi ja Olofsgård (tuleva Uuloo).

³⁰⁷ Ks. kohdan 6.3.2 kuvio 17 ja liite 7.

³⁰⁸ Paljon laajempi kuvaus Adam Laurilan toiminnasta on kohdassa 6.4.

merkittävä käänne Keskipäran puolikkaiden kannalta, koska siihen päättyi niiden talonhaltijoiden jatkuva vaihtuminen ja niistä tuli osa Laurilan yhteensä 2 ½ manttaalin kokoista suurtilaa. Muutos oli tärkeä myös Laurilalle, koska se helpotti tilan seuraavaa sukupolvenvaihdosta ja sen maitten halkomista vuonna 1844.

Sekä Ala-Laurila että Yli-Laurila pysyivät Laurilan suvussa 1900-luvun alkuun asti. Yli-Laurila siirtyi Klomsin Vihtori Pohjalan ja tämän veljen Uuloon Topias Pohjalan yhteisomistukseen v. 1904. Topias Pohjala hankki lisäksi v. 1913 kokonaan itselleen Ala-Laurilan, jonka veljekset olivat ostaneet v. 1909. Näihin kauppoihin päättyi Ala-Laurilan ja Yli-Laurilan kantatilojen itsenäisyys. Ne olivat isoja käännteitä Klomseille ja varsinkin kooltaan kolminkertaistuneelle Uuloolle. Veljekset hallitsivat sen jälkeen lähes kaikkia Lammaisten maita. Nämä hankinnat tulivat mahdollisiksi, koska Lauriloiden molemmissa sukuhaaroissa oli paljon perillisiä eikä Ala-Laurilan ja Yli-Laurilan jatkajista ollut Lauriloitten suvussa sovittu.³⁰⁹

Koska Lammaisissa oli 1910-luvulla yhä paljon torppia, Uuloon ja Klomsin piti luovuttaa melko paljon maata 1920-luvulla torppareille ja mäkitupalaisille. Uuloo ja Ala-Laurila siirtyivät Topias Pohjalan ja myös tämän vaimon kuoltua v. 1930 heidän perikunnalleen ja Yli-Laurilan yhteisomistus purettiin. Voimalaitos rakennettiin 1930-luvun lopulla, mikä oli suuri muutos ympäristön, mutta ei niinkään kantatilojen kannalta, koska kalastus- ja koskioikeudet oli myyty jo vuonna 1917.

Seuraavat Lammaisten kantatilojen suuret muutokset ajoittuivat 1950- ja 1960-luvuille. Ne johtuivat osaksi maanhankintalain yhteisomistetuilta tiloilta kuten juuri Klomsi ja Uuloo vaatimista hyvin suurista luovutuksista ja osaksi peräkkäisistä perinnönjaoista. Tarkempia tietoja näistä ja niiden vaikutuksista on kohdassa 5.2.2 ja liitteissä 4–5. Niiden kokonaisvaikutus Klomsin ja Uuloon pinta-aloihin oli mittava. Uuloo menetti vv. 1950–1970 kokonaisalastaan 62 % ja Klomsi peräti 76 %. Näiden tilojen myöhemmät pinta-alojen muutokset olivat 1980-luvulle asti melko pieniä.

Lammaisissa kiinnitti huomiota erityisesti se, että sen 1800-luvun alun viidestä kantatilasta oli 1980-luvulla jäljellä vain kaksi, joilla oli kylän maista enää 25 % ja omatoimista viljelyä kaiketi vain Uuloossa. Uuloo oli pysynyt samassa suvussa 1750-

³⁰⁹ Jutin 2006, 88 tällainen lausuma koskee ainakin Yli-Laurilaa.

luvulta alkaen ja Klomsi 1800-luvun alusta alkaen. Myös niiden talonpaikat olivat ennallaan. Lammaistenkoskeen 1930-luvun lopulla rakennettua voimalaitosta lukuun ottamatta ympäristö oli yhä maaseutumaisia teollistuneen Torttilan vieressä. Vanhaa rakennusperintöä on yhä paljon Uuloossa, mutta ei lainkaan Klomilla.

8.1.2 Pirilän kylä

Pirilä on muista tutkimuskyläistäni erillään joen pohjoispuolella. Pääsy joen yli helpottui suuresti v. 1912, kun Harjavallan keskustaan valmistui kiinteä silta. Vaikka Pirilä oli kokonaisaltaan selvästi Lammaista suurempi, oli Pirilässä viljelysmaata ehkä maaperän hiekkaisuuden takia vain hieman enemmän. Myös Pirilän taloilla oli paljon kalastus- ja koskioikeuksia. Pirilässä oli viisi kantatilaa sen jälkeen, kun Futka ja Priia halottiin kahtia isojaon päättyessä 1790-luvulla. Kaikki Pirilän kantatiloja viljelleet talonpojat ostivat tilansa perintötiloiksi Ruotsin kruunulta 1700-luvun loppupuolella. Heikkilän nykyinen omistajasuku on viljellyt tilaa 1500-luvulta alkaen. Ala-Futkan ja Yli-Futkan omistajasuvut vaihtuivat kerran tutkimuskaudellani. Ala-Priian ja Yli-Priian pitkät sukuomistukset vaihtuivat myös kerran, mutta välissä oli muitakin omistajia.

Ala-Futkaa viljeli vuodesta 1891 taloon vävyksi tullut Frans Ferdinand Ala-Futka, joka kuitenkin kuoli jo v. 1911. Kohta sen jälkeen v. 1914 kuoli myös hänen leskivaimonsa. 1910-luvun alussa Satakuntalainen osakunta etsi paikkaa tulevalle parantolalleen ja päätti vuoden 1913 lopulla ostaa Ala-Futkan noin 150 ha:n suuruisen tilan itselleen.³¹⁰ Tilan myynti oli iso käänne sekä sukutilalle että sen myyneelle perheelle, jossa oli myös vielä alaikäisiä lapsia.

Ala-Priialle oli isojaon järjestelyssä 1900-luvun alussa tulossa maita niin kaukaa, että myös sen rakennukset olisi pitänyt siirtää pois ryhmäkylästä. Tätä talon jo iäkäs isäntä ei halunnut, vaan halusi myydä koko kantatilansa Otto Setälälle, kuten myös tapahtui.³¹¹ Otto Setälä oli ollut viereisessä Heikkilässä etumiehenä ja hänestä tuli sitä isännöineen tätinsä kuoltua v. 1915 myös sen isäntä. Ala-Priia ja Heikkilä olivat näin Otto Setälän yhdysviljelyssä vuoteen 1937 asti. Ala-Priian myöhempi isäntä oli vv. 1937–1973 Otto Setälän poika Otto Sakari Setälä, joka oli varsinaiselta ammatiltaan talouspäällikkö. Kaiketi siksi Ala-Priiasta luovutettiin 1950-luvulla paljon maata, suurin osa ehkä

³¹⁰ Katara 1950, 50.

³¹¹ Mervi Latvalan muistio 19.3.2017.

pakkoluovutuksella siirtoväelle yms. Koska Ala-Priian kaikki pellot oli myyty ja myös asuinrakennus oli purettu, Ala-Priia oli 1980-luvulla enää pelkkä metsätila.

Otto Setälän poika Aaro Setälä oli Heikkilän isäntä vv. 1937–1988. Tilasta luovutettiin 1950- ja 1960-luvuilla kaikkiaan runsas kolmannes, mutta pelloista hieman vähemmän. Osa meni maanhankintalain mukaisiin luovutuksiin, mutta pääosa myöhemmin tonttimaaksi ja lohkotiloiksi. Vuodesta 1970 alkaen luovutukset olivat paljon vähäisempiä. Heikkilää on viljelty Aaro Setälän jälkeenkin päätoimisesti sukutilana.

Yli-Futka on ollut nykyisessä suvussa jo vuodesta 1818. Sen kokonais- ja viljelyalat säilyivät vuosina 1900–1980 suhteellisesti paremmin kuin millään muulla tutkimallani tilalla paitsi Lammaisten Uuloossa.³¹² Säilymistä auttoi se, että tilalle hankittiin hieman lisämaata 1930-luvulla parantolan maista ja että sen maanluovutukset olivat vv. 1940–1960 vain noin 15 %. Maata ei myöskään tarvinnut luovuttaa 1900-luvulla perinnönjaoissa. Tilan kokoon nähden 1800-luvun rakennusperintöä on Yli-Futkalla säilynyt varsin paljon, mutta myöhemmin melkoisesti muutettuna tai laajennettuna.

Yli-Priian omistajasuku vaihtui moneen kertaan 1800-luvulla. Sen omisti vv. 1852–1868 naapuritalon Heikkilän poika Henrik Edvard Heikkilä, josta tuli myös Lammaisten Yli-Laurilan isäntä, ja myöhemmin hänen perikuntansa 1880-luvun alkuun asti. Sen jälkeen Yli-Priian omisti vv. 1892–1897 Uuloon isäntä Topias Pohjala. Vuonna 1897 koko Yli-Priia siirtyi Johan Edvard Isacss Impolalle, joka oli talon entinen torppari ja jonka suvussa tila on sen jälkeen pysynyt. Hänen poikansa Edvard Juho Yli-Priia hankki v. 1930 tilalle lisämaiksi viereisestä Niuttulan kylästä puolet Leikon talosta. Yli-Priian maat vähenivät huomattavasti vasta perinnönjaossa 1960-luvulla.

Pirilässä erityistä on sen ryhmäkylän säilyminen. 1800-luvun viidestä kantatilasta oli 1980-luvulla jäljellä vielä neljä. Niiden hallussa oli kylän maista 42 %, mikä oli enemmän kuin muissa kylissä. Yksi näistä oli pelkkä metsätila, mutta muita viljeltiin kaiketi yhä päätoimisesti. Kaikki kolme taloa olivat samoilla paikoilla, joilla ne olivat ainakin jo 1860-luvulla, jolta ajalta oli ensimmäinen tarkka karttani talotonteista. Kylän ympäristöä muuttivat 1920-luvulla Satalinnan parantola, 1930-luvun lopulla voimalaitos

³¹² Uuloon aluemenetykset olisivat olleet paljon suurempia, jos tarkastelujakso olisi ollut vv. 1920–1980.

ja myöhemmin rakennetut uudet ja kasvaneet vanhat asuinalueet. Vanhaa, mutta paljon muutettua 1800-luvun rakennusperintöä on yhä jäljellä Yli-Futkan lisäksi Heikkilässä.

8.1.3 Torttilan kylä

Torttila on pinta-alaltaan muita kyliä suurempi. Myös sen talot olivat 1700-luvulla keskimäärin muiden kylien taloja isompia. Kaikki kolme silloista kantatila olivat talonpoikaisia perintotaloja 1500-luvulla.³¹³ Sievari joutui 1600-luvulla kruunulle ja oli 1700-luvulla sotilasvirkatalo. Tolvi ja Keisari säilyivät koko ajan perintotaloina.

Sievari pysyi ruotujakolaitoksen lakkauttamisen jälkeen vääpeli Henrik Sjöblomilla, jolle se vuokrattiin v. 1815 huutokaupan jälkeen vielä 25 vuodeksi. Henrik Sjöblom asui itsekin tilalla pitkään, mutta sitä viljelivät lampuodit, joita oli vuosien mittaan useita. Sjöblom kuoli vuonna 1843. Sen jälkeen Sievari oli vuokrattuna, mutta vuokramiehet vaihtuivat ensi alkuun usein.³¹⁴

Tolvi halottiin sen 1790-luvulla perineiden veljesten kesken v. 1805 virallisesti kahtia Ala-Tolviksi ja Yli-Tolviksi. Yli-Tolvi joutui Gottleben-suvun haltuun v. 1829 ja oli sen jälkeen vuokralla, kunnes sen rakennukset paloivat 1860-luvulla. Palon seurauksena Ala-Tolvin isäntä Kustaa Tolvi, joka oli v. 1866 vuokrannut koko Sievarin virkatalon 50 vuodeksi ja ostanut myös Ala-Tolvin, osti vuonna 1871 Yli-Tolvin sen omistaneelta jo iäkkäältä leskirouvalta. Yli-Tolvin yhdistäminen Ala-Tolviin oli merkittävä käänne, koska sen jälkeen Tolvia ja sen toimintaa voitiin kehittää yhtenä suurtilana.

Torttilassa aloitettiin 1880-luvulla isojaon järjestely, joka päättyi virallisesti v. 1893. Siinä kylän kaikki maat jaettiin uudelleen kolmen kantatilan kesken. Sievari siirtyi kaikkine tiluksineen jo rakenteilla olleen rautatien toiselle puolen. Kylän rintamaat jaettiin uudelleen Keisarin ja Tolvin sekä takamaat kaikkien kolmen kantatilan kesken. Sievarin siirtymisen myötä ryhmäkylä hajosi lopullisesti, koska Ala-Tolvi oli siirtynyt viimeistään 1810-luvulla Tolvin nykyiselle paikalle.

Kustaa Tolvi kuoli 56-vuotiaana v. 1891 ja hänen leskensä jo seuraavana vuonna. Sen jälkeen Tolvia ja vuokralla ollutta Sievaria viljeli poika Juho, joka oli lapsista ainoa

³¹³ Keisari ja Tolvi syntyivät 1550-luvulla, kun kylässä ollut Sievaria paljon suurempi talo jaettiin kahtia.

³¹⁴ Sievarin asiakirjat (mm. vuoden 1845 pesänselvityksestä ja katselmuksesta); henkikirjat.

täysikäinen. Hän ja kaksi muuta sisarusta avioituivat vv. 1897–1898 ja muuttivat ennen pitkää muualle.³¹⁵ Koko tila siirtyi lopulta vuonna 1900 aivan muuhun sukuun Kustaa Herman Thunströmille. Samalla Sievarin uudeksi vuokramieheksi aina vuoteen 1944 asti tuli Oskar Sievari, joka oli torpparin poika entisestä Mäkelän torpasta. Hänen jälkeensä Sievarin vuokraajalle ja vuodesta 1948 sen omistajalle Yrjö Kuusistolle jäi Sievarista kuitenkin vain neljännes, koska pääosa siitä oli erotettu Outokummun käyttöön ja valtion asutustoiminnan tarpeisiin.

Tolvin talonhallinnan käänneet jatkuivat 1900-luvulla, kun talon emäntä kuoli v. 1924 ja isäntä Väinö Tolvi vain 43-vuotiaana jo v. 1926. Heiltä jäi viisi alaikäistä lasta. Holhoojan johdolla tila annettiin vuokralle, aluksi 10 vuodeksi em. Oskar Sievarin veljelle Werner Sievarille. Tolvin lapset opiskelivat aivan muihin ammatteihin. 1950-luvulta 1980-luvulle Tolvia viljeltiin ulkopuolisten työnjohtajien avulla.

Tolvin ja Sievarin vaiheet liittyivät em. tilanvuokrauksien takia useampaan otteeseen toisiinsa. Kangasniemi on ollut saman suvun omistuksesta ainakin 1750-luvulta alkaen eikä sen talonhallintaan liity suuria käännteitä tutkimuskauteni missään vaiheessa.

Jo 1900-luvun alussa Keisarista (vuodesta 1906 Kangasniemi) ja varsinkin Tolvista oli myyty suuria alueita ulkopuolisille. Kaiketi sen takia ja koska torppia oli enää vähän, olivat kummankin 1920-luvun luovutukset torppareille melko vähäisiä. 1950-luvun alussa niiden pakkoluovutukset siirtoväen ja rintamamiesten käyttöön olivat sitäkin suurempia. Tolvista meni jo sota-aikana paljon maata kuparisulaton tarpeisiin ja sen jälkeen erityisen paljon valtion asutustoimintaan, koska uskottavaa omaa viljelyä ei tilalla tuolloin ollut. Sekä Kangasniemestä että Tolvista meni 1950-luvulla ja sen jälkeenkin paljon maata myös uusiksi tehdas- sekä asutusalueiksi.³¹⁶

Silmiinpistävää Torttilassa on valtatie ja joen välisen ympäristön radikaali muutos 1930-luvun lopulta alkaen, ensin voimalaitoksen ja sittemmin suurteollisuuden ja uusien asuinalueiden myötä. Kylän kolme 1700-luvun kantatila olivat 1980-luvulla yhä jäljellä, vaikka Sievari olikin jo hyvin pieni.³¹⁷ Kangasniemeä ja Tolvia viljeltiin 1980-

³¹⁵ Avioituneista tyttäristä Marian mies oli Otto Setälä. Mervi Latvalan ja Mikko Setälän tietojen mukaan he hankkivat Tolvin myynnistä saaduilla varoilla Herran talon Kokemäeltä ja vaihtoivat sen myöhemmin Pirilän Ala-Priiaan. Lisäksi Marialla oli kaksi alaikäistä sisarusta, jotka jäivät alkuun Tolville syytingille.

³¹⁶ Näistä kiinteistömuutoksista ja niiden syistä on paljon tarkempi selostus kohdassa 5.2.2.

³¹⁷ Vuonna 1980 Sievarin kokonaisala oli 23 ha, josta peltoa oli 10 ha.

luvulla yhä päätoimisesti, mutta kooltaan ne olivat enää murto-osa 1900-luvun alun suurtiloista. Kangasniemessä pinta-alasta oli jäljellä 47 %, mutta Tolvista vain 26 %. 1700-luvun ryhmäkylästä on entisellä paikallaan jäljellä vain Kangasniemi. 1800-luvun rakennusperintöä on yhä jäljellä Kangasniemessä, mutta vielä paljon enemmän Tolvilla.

8.2 Kantatilojen kokonaisvertailu

Ymmärtääkseni paremmin eri kantatilojen kehityskulkuja analysoin niitä muutamista eri näkökulmista. Analyysini perustuu konstruoimaani ideaaliseen toimintamalliin, jossa tavoite on pitää kantatila jatkuvasti saman suvun hallussa ja viljelyssä, säilyttää sen pelto- ja muut maat sekä muut tuotantoresurssit (rakennukset, viljelyosaaminen yms.) ja huolehtia samalla rakennusperinnön säilymisestä.

Tämä ideaalimalli pohjautuu kohdassa 6.2 käsittelemääni talonhallinnan jatkuvuuden tavoitteeseen, kaikille myös perustuslain 20.1 §:n mukaan kuuluvaan vastuuseen ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä sekä tutkimuskohteestani lukemiini maatila- ja sukukirjoihin sekä käymiini keskusteluihin. Tutkimuskirjallisuus tuntee tällaisen mielikuvien käytön apuna tutkimuksessa. Laineen ym. mukaan mielikuvat perustuvat teorioista poiketen tutkijan omaan aineistoon. Mielikuvia työstetään induktiolla aineistosta ja analyyttisiä kehyksiä deduktiolla teorioista. Mielikuvat voivat myös tämentää kehystä, joka muutenkin terävöityy tutkimuksen kuluessa.³¹⁸

Ideaalimallini on oma näkemykseni siitä, mitä pidän kantatilan säilyttämisessä pitkällä tähtäimellä tärkeänä. Siinä on myös päällekkäisiä ja ehkä vaikeasti yhteen sovitettavia tavoitteita kuten tuotantorakennusten pitäminen kannattavuusvaatimusten mukaisina ja rakennusperinnön säilyttäminen. Arvioin kunkin kantatilan kehitystä taulukon 9 mukaisilla neljällä kriteerillä, jotka pohjautuivat em. ideaalimalliini. Taulukossa näkyy myös se, miten arvioin kunkin kriteerini täyttymisen vuonna 1900 yhä jäljellä olleille kantatiloille. Valitsin arviointitapani (mittarit ja raja-arvot) niin, että pystyin arvioimaan eri tilojen kehitystä asteikolla 0–3 suoraan muista tutkimustuloksistani. Valitsemani kriteerit sekä käyttämäni mittarit ja raja-arvot sisältävät paljon omia valintojani, vaikka olin sidoksissa siihen, mistä eri näkökulmista olin kehitystä jo tarkastellut ja mitä tunnuslukuja olin kantatiloista selvittänyt.

³¹⁸ Laine ym. 2007, 19–22.

Taulukko 9. Kantatilojen kehityksen arviointikriteerit, mittarit ja arviointiasteikko

Kriteeri	Mittari	Arviointiasteikko ja käytetyt raja-arvot			
		3	2	1	0
A. Säilyminen suvussa vuosina 1750–1980	Talonnhaltija-sukuja	yksi	kaksi	yli kaksi	tila ei ole säilynyt
B. Kantatilan säilyminen 1900-luvulla	Vuoden 1900 kokonaisalasta jäljellä v. 1980	ainakin 75 %	50–74 %	25–49 %	alle 25 %
C. Elinkelpoisuus maatilana v. 1980	Peltoala (ha) vuonna 1980	ainakin 50 ha	25–49 ha	12–24 ha	alle 12 ha
D. Vanhaa rakennusperintöä vuonna 2017	1800-luvun rakennuksia	ainakin 7	4–6	1–3	ei yhtään

Lähde: Jorma Tolvin määritykset (lisätietoja ohessa).

Esimerkiksi valitsemani 25 ha:n vähimmäispeltoala vuoden 1980 elinkelpoisuuden arvolle 2 perustuu siihen, että nk. Westermarckin komitea katsoi 1960-luvulla, että maatilan täystyöllistävyys edellytti jo silloin peltoa 20–30 ha.³¹⁹ Siitä tilanne oli varmasti muuttunut.³²⁰ Myös raja 50 ha arvolle 3 on melko vaatimaton, koska halusin tilojen välisten erojen paljastamiseksi, että kaikilla kriteereillä A–D joku kantatiloista sai myös arvon 3. Myös muissa raja-arvoissa on omia valintoja. Kuten taulukosta 9 käy ilmi, kriteerejä oli kaikista luvuissa 5–7 tarkastelemistani eri näkökulmista ja koko tutkimuskaudeltani. Halusin toki painottaa vuosien 1900–1980 kehitystä, joka kiinnosti minua erityisesti lopputilanteenkin vuoksi. Rakennusperinnön osalta arvioin kuitenkin nykytilannetta, koska minulla oli siitä 1980-lukua paremmat tiedot.

Taulukossa 10 esitän edellä kuvaamieni periaatteiden mukaiset arvioni kunkin 1900-luvun alussa vielä toimineen kantatilan kehityksestä.³²¹

³¹⁹ Vihinen 2004, 264.

³²⁰ Peltoalarajoja tarkasteltaessa tulee huomata, että nyt ne olisivat kaiketi moninkertaisia taulukkoon 10 nähden ja tilan itse omistamien peltojen ohella tulisi ottaa huomioon myös viljelyssä olevat muut maat.

³²¹ Kantatiloista olivat jo 1800-luvulla sulautuneet muihin Keskipäran kaksi puolikasta ja Yli-Tolvi.

Taulukko 10. Kantatilojen kokonaiskehitykset ja niiden vertailu

	A. Säilyminen suvussa	B. Kantatilan säilyminen	C. Maatilan elinkelpoisuus	D. Rakennus- perintö (nyt)	Arviot yhteensä
Lammainen					
Laurila ja Ala-Laurila	0	0	0	0	0
Yli-Laurila	0	0	0	0	0
Klonsi	1	1	1	0	3
Uuloo	3	3	2	2	10
*	4	4	3	2	13
Pirilä					
Ala-Futka	0	0	0	0	0
Ala-Priia	1	1	0	0	2
Yli-Priia	1	1	1	0	3
Heikkilä	3	2	2	1	8
Yli-Futka	2	3	2	1	8
*	7	7	5	2	21
Torttila					
Sievari	1	0	0	0	1
Tolvi ja Ala-Tolvi	2	1	2	3	8
Keisari/Kangasniemi	3	1	3	1	8
*	6	2	5	4	17
***	17	13	13	8	51

Lähde: Jorma Tolvin eri selvitykset ja arviot (ks. lisätietoja ohessa).

Esitän alla taulukon 10 pohjalta sanallisen arvioni eri kantatilojen kokonaiskehityksestä ja kantatilojen jakautumisesta kehityksensä mukaan muutamaaan ryhmään. En tavoitellut tilan säilymisen tai säilyttämisen yleisarviota, koska kehityksen kulun ja sen lopputuloksen yhdistäminen olisi ollut vaikeaa ja eri kriteerien painotus ongelmallista. Laskin silti suuntaa antavia summalukuja, koska ne helpottivat toisaalta eri tilojen ja kylien kokonaiskehitysten sekä toisaalta eri kriteerien saamien painotusten vertailua.

1900-luvulla kantatiloista katosivat kokonaan Ala-Laurila ja Yli-Laurila, jotka sulautuivat Uulooseen ja Klonsiin. Muista kantatiloista Ala-Futka myytiin Satalinnan parantolan maiksi ja Sievari kutistui kooltaan hyvin pieneksi.

Määrittelemilläni kriteereillä heikosti kehittyivät myös Klonsi, Ala-Priia ja Yli-Priia. Niistä yhdelläkään ei ole enää 1800-luvun rakennusperintöä ja viljelymaatakin oli 1980-luvulla jäljellä alle 25 ha. Niillä oli lisäksi tutkimuskaudellani yli kaksi talonhaltijasukua ja ne olivat menettäneet pinta-alastaan yli puolet vuosina 1900–1980.

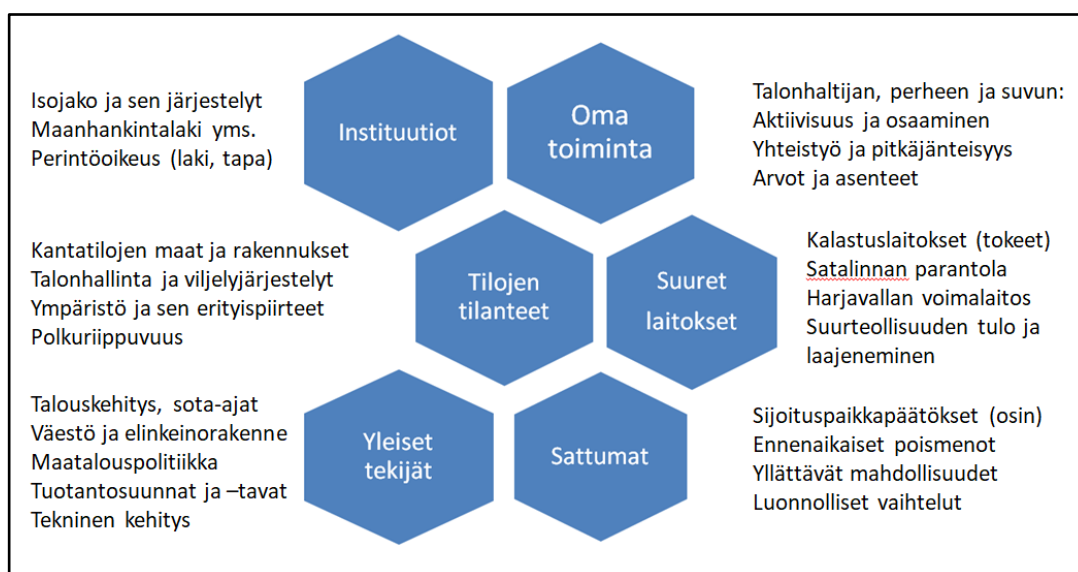
Loput viisi kehittyivät asettamieni kriteerien nojalla kohtalaisesti saaden kukin keskimäärin ainakin 2/3-osaa kriteerien mukaisista enimmäisarvoista, mutta osin eri

perusteilla. Uuloon kokonaiskehitys oli hieman muita parempi, mutta pitkälti sen tähden, että kantatilan säilymisessä vertailukohta oli v. 1900 eikä esimerkiksi v. 1920, jolloin Uuloo oli suurimmillaan. Pirilässä sekä Heikkilä että varsinkin Yli-Futka säilyttivät kokonaisalansa melko tai oikein hyvin 1900-luvulla. Niillä oli myös jäljellä kohtalaisesti peltoa v. 1980. Heikkilän arviota paransi vielä pitkä pysyminen suvussa. Torttilan alun perin hyvin suurten kantatilojen Tolvin ja Kangasniemen kokonaisarviota heikensi se, että ne menettivät kokonaisalastaan 1900-luvulla yli puolet Torttilan teollistumisen, valtion asutustoiminnan ja asutusalueiden takia. Kangasniemen arviota paransi toisaalta sen pysyminen yhdessä suvussa ja hieman muita suurempi peltoala v. 1980. Tolvin vahvuutena oli parhaiten säilynyt 1800-luvun rakennusperintö ainakin siltä osin, mikä näkyy ympäristöönsä.

8.3 Oma viitekehyseni

Tarkoitukseni oli löytää tai vaikka itse kehittää viitekehys, joka sopii tutkimuskohteeni kehityksen ja siihen vaikuttaneiden tekijöiden yleiseen selostamiseen. Koska en halunnut jättää viitekehystä aivan yleiselle tasolle, päädyin kehittämään oman viitekehyseni, jossa näkyy osin myös oma tutkimuskohteeni. Kuviossa 18 on edellä luvuissa 5–8 esittämäni perustuva näkemykseni siitä, mitkä olivat tutkimieni kantatilojen, niiden talonhallinnan ja ympäristön kehitykseen eniten vaikuttaneet tekijät tutkimuskaudellani.

Kuvio 18. Kantatilojen, talonhallinnan ja ympäristön muutostekijät (oma viitekehys)



Kuvioni ytimessä ovat tilojen tilanteet. Niillä tarkoitan kantatilojen kulloistakin tilannetta sekä niiden kiinteistöjen, talonhallinnan että ympäristön kannalta. Tilojen tilanteeseen luen myös sen polun, jonka kautta kulloiseenkin tilanteeseen oli tultu, koska se vaikutti kohdan 6.3.2 mukaan osin tilan tulevaan talonhallintaan. Ytimen ympärillä näkyvät tilojen tilanteita mahdollisesti muuttaneet päätekijät instituutiot, oma toiminta, suuret laitokset, sattumat ja yleiset tekijät tärkeimpine osatekijöineen. Monesti oli myös kyse useamman osatekijän yhteisvaikutuksesta. Toisaalta eri tekijöiden vaikutukset ja vaikutusmahdollisuudet riippuivat tilojen kulloisistakin tilanteista. Selostan ja samalla perustelen alla eräiden esimerkkien avulla viitekehukseeni valitsemiani pää- ja osatekijöitä, mainitsemiani riippuvuuksia sekä vaikutusketjuja.

Isojakoon 1700-luvun lopulla johtivat kohdassa 5.1.1 selostetut yleiset tekijät. Jako tapahtui jakoasetusten ja muiden instituutioiden nojalla. Siinä kantatiloille tulleet maa-alueet riippuivat myös tilojen tilanteista kuten veroluvuista (manttaaleista) ja jakokunnan kantatiloille jaettavissa olevista yhteisistä alueista, jotka muuttivat tilojen tilannetta. Samalla tapaa kantatilojen omatoiminen kehittäminen riippui, paitsi talonhaltijan aktiivisuudesta ja osaamisesta, myös siitä, että kehittäminen onnistui tilan tilanteen kuten pelloksi raivattavan metsän tai kunnostettavan niityn löytymisen puolesta.

Instituutioista vuoden 1734 perintökaari lähti perinnönjaossa samaa polvea olevien kesken pitkälti tasajaosta, mutta vanhan käytännön mukaan perimysmaan katsottiin kuuluvan vanhimmalle pojalle 1800-luvun lopulle asti. Tilojen tilanteista, perheen yhteistyöstä ja asenteista sekä muista tekijöistä riippui kuitenkin se, miten käytännön tilanteissa toimittiin. Joskus tilat olivat riittävän isoja halottaviksi kuten monet tilat 1700-luvun lopulla. Joskus koko tila meni vanhimmalle pojalle ja nuorempien oli jaosta kiistellenkin tyytyminen vain perintötorppiin kuten Heikkilässä 1800-luvun alussa. 1900-luvun vaihteessa kokonaisia kantatiloja kuten Ala-Laurila ja Yli-Laurila sekä Tolvi pantiin myyntiin, koska sopivaa tilanpidon jatkajaa ei löytynyt tai jatkamisesta ei sovittu. Myyntihaluja jaon suorittamiseksi saattoi tuolloin lisätä yleisenä tekijänä kiinteistöjen arvojen kohoaminen metsätalouden nousun myötä.

Outokummun kuparisulatto päätettiin sotatilanteen takia siirtää v. 1944 pois itärajalta ensin Poriin, mutta nopeasti muutetun päätöksen mukaan Torttilaan. Tarvittu alue

saatiin sotatilalain nojalla haltuun pääosin Tolvin maista. Sijoituspaikkana Torttilaa puolsivat kaiketi ympäristön erityispiirteet kuten sopivaksi katsotun maa-alueen löytyminen, sähkön saanti uudelta Harjavallan voimalaitokselta ja rautatie, eli eri tilojen siirtoon sopiva tilanne. Sijoituspäätöksen muuttumisen takia sulaton tulo Torttilaan oli osin sattumaa. Sattumat ja onnettomuudet kuten tulipalot ja ennenaikaiset kuolemat vaikuttivat kohdan 8.1.3 mukaan mm. Tolvin kehitykseen myös muulloin.

Selostan viitekehykseni päätekijöitä paljon monipuolisemmin kohdassa 9.2, johon olen koonnut luvuista 5–8 lukuisia muitakin esimerkkejä eri muutostekijöistä.

8.4 Kehityksestä 1980-luvun jälkeen

Havaintojeni ja käymieni keskustelujen mukaan tutkimistani kantatiloista viljellään melko päätoimisesti enää vain Heikkilää ja Kangasniemeä. Niistä kummallakin on viljelyksessä kantatilan omien maiden lisäksi myös muita pelloja, joita on ostettu tai vuokrattu muilta kantatiloilta tai muualta. Myös Yli-Futkaa viljelee sen omistaja yhä itse, mutta vain päätyönsä ohessa. Muut neljä kantatilaa, joilla oli v. 1980 peltoa vähintään 15 ha, ovat nyt antaneet peltonsa ilmeisesti vuokralle tai myyneet ne pois. Kantatiloista viimeisetkin luopuivat karjanpidosta 1990-luvun alussa. Nämä muutokset johtuivat jo kohdassa 5.1.3 selostamastani maatalouden yleisestä kehityksestä. Ympäristön kehitystä 1980-luvun jälkeen käsittelin jo luvussa 7. Talonhallinnan kehitystä 1980-luvun jälkeen en käsittele tässäkään samoista syistä, joita selostin jo tutkimukseni rajauksen yhteydessä kohdassa 2.2.

9 Tiivistelmät ja yhteenvedot

Tutkin kolmen Kokemäenjoen varressa Nakkilan ja Harjavallan rajalla olevan kylän, Lammaisten, Pirilän ja Torttilan, kehitystä 1750-luvulta 1980-luvulle. Osa näiden kylien ranta-alueista kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun kulttuuriympäristöön, Lammaistenlahden kulttuurimaisemaan. Tutkin näiden kylien kehitystä kolmesta eri perusnäkökulmasta: kantatilat ja torpat, talonhallinta ja talonhaltijat sekä ympäristö ja rakennusperintö. Lisäksi analysoin niiden kokonaiskehitystä näiden perusanalyysieni pohjalta ja esitin siitä kokonaisarvioni. Käytin tässä tapaustutkimuksessani lukuisia primäärilähteitä, koska valmista koottua lähdeaineistoa löytyi vain vähän.

Esitin yksityiskohtaiset tutkimustulokseni tutkielmani luvuissa 5–7. Vertailin niissä tutkimuskohteeni kehitystä myös koko Suomen tai muuhun yleisempään kehityksen. Kussakin luvussa oli myös yhteenvetoja ja johtopäätöksiä tarkastelusta näkökulmasta. Luvussa 8 kuvasin eri kylien ja kantatilojen kokonaiskehityksiä ja niiden käännteitä, vertailin niitä toisiinsa ja esittelin lukuihin 5–7 viitaten tämän tutkimuskohteen kehityksen selittämiseen sopivan oman viitekehitykseni.

Luvussa 9 esitän lukuja 5–8 tiiviimmin tutkimukseni keskeiset tulokset. Kohdassa 9.1 käsittelen kehitystä kolmesta eri näkökulmasta ja myös sitä koskevaa kokonaisarviotani. Kohdassa 9.2 esittelen yhteen kootusti oman viitekehitykseni päätekijät paljon kohdassa 8.3 olevaa monipuolisemmin. Kohdassa 9.3 arvioin käyttämieni sektorikohtaisten viitekehysten riittävyttä tapahtuneen kehityksen arvioinnin ja selittämisen kannalta.

9.1 Tiivistelmät päänäkökulmittain

9.1.1 Kantatilat ja torpat

Kantatilojen ja torppien osalta tärkeimmät tietolähteeni olivat maakirjat, muodostumislistat kantatiloista, maarekisterikirjan otteet, henkikirjat sekä kuntien tiedot ruokakunnistaan vuodelta 1901. Niiden tukena ja täydennyksenä käytin mm. isojakojen, niiden järjestelyjen ja koskitilojen asiakirjoja sekä pitäjänhistorioita.

Tutkimieni kantatilojen yhteiskunnalliset asemat vahvistuivat suuresti vuosina 1750–1800 ja ne paranivat yhä 1800-luvulla. Alueella oli v. 1750 yhdeksän kantatilaa, joista vanhoja perintötaloja oli neljä ja rustholleja myös neljä. Kaikissa kylissä tehtiin isojako vuoteen 1800 mennessä ja kahdessa myöhemmin vielä isojaon järjestelyjä. 1800-luvun alkuun mennessä viisi tilaa oli halottu kahtia. Kantatiloja oli 1900-luvun vaihteessa yhä 12. Ne olivat selvästi sekä Harjavallan että koko maan keskiarvo suurempia. Joukossa oli myös kaksi viljelyalaltaan yli 100 ha:n suurtilaa. Lähes kaikki kylien maat kuuluivat v. 1900 yhä kantatiloille. Niillä oli myös arvokkaita koski- ja kalastusoikeuksia.

Vuonna 1900 jäljellä olleet kantatilat menettivät vuosina 1900–1980 keskimäärin 2/3 pinta-aloistaan. Kantatiloista lohkottiin vapaaehtoisilla kaupoilla suurehkoja alueita jo autonomian ajan lopulla mm. alueen torppareille. Pinta-alamenetykset olivat pienimpiä 1920- ja 1930-luvuilla, vaikka silloin tapahtuivat torpparien vapautuslain vaatimat

luovutukset. Kaikkein suurimpia menetykset olivat vv. 1940–1960, jolloin paljon maata pakkoluovutettiin mm. maanhankintalain nojalla siirtoväen ja rintamamiesten asuttamiseksi ja sotatilalain nojalla Torttilaan siirretyn kuparisulaton tarpeisiin. Yksittäisten kantatilojen menetyksiä lisäsivät suuri viljelyala, yhteisomistus ja muu kuin omistajien omatoiminen viljely. Maata luovutettiin tuolla kaudella ja sen jälkeen myös vapaaehtoisesti tehtaiden lisäalueiksi ja asutusalueiksi. Sitä meni useilta kantatiloilta melkoisesti myös perinnönjaoissa. 1980-luvulla kantatiloja oli jäljellä enää 8–9 ja vain yhdellä oli peltoa yli 50 ha. Yhtään suurtilaa ei alueella enää ollut.

Minut yllätti se, että kantatilojen vuoden 1900 kokonais- ja viljelyaloista oli v. 1980 jäljellä keskimäärin enää 1/3. En löytänyt tälle kehitykselle maataloushistoriasta tilakohtaiseen pitkäaikaisseurantaan perustuvia vertailutietoja. Yllättävää oli myös se, että ylivoimaisesti suurimmat aluemenetykset tapahtuivat vasta vv. 1940–1960 ja että 1920-luvun luovutukset olivat yleensä varsin pieniä. Tähän vaikutti tutkimieni kantatilojen melko pieni torppien määrä v. 1918 ja yhä varsin suuri koko 1940-luvulla.

Tutkimusalueellani oli v. 1810 vasta kahdeksan torppaa. Enimmillään niitä oli 33 vuonna 1860 eli keskimäärin 2,5 kantatilaa kohti. Siitä torppien määrä väheni paljon maan keskiarvoa nopeammin ja enemmän jo vuoteen 1915 mennessä. Torppien määrä romahti vuosina 1900–1915 Pirilässä ja Torttilassa, mutta jopa nousi Lammaisissa. Vuonna 1915 torppia oli enää seitsemän, joista Lammaisissa oli peräti kuusi. Vuonna 1901 torppien osuus peltojen, niittyjen ja viljelyskelpoisen maan kokonaisalasta oli Pirilässä 6 %, mutta Torttilassa peräti 25 %. Vaihtelut kylien ja talojenkin välillä olivat yllättävän suuria. En löytänyt näille tiedoille maataloushistoriasta koko maan vertailuarvoja.

Selvitin muita kyliä tarkemmin erityisesti Torttilan torppien ja torpparien muutoksia vv. 1890–1915. Talollisten ja torpparien välien kiristymisestä en havainnut Torttilassa merkkejä. Kehitys näytti jopa sopuisalta, koska maa-alueita lohkottiin varsin suuriksikin tiloiksi alueen torppareille ja kantatilalliset tukivat myös muuten kylän torpparien sosiaalista nousua. Pirilässä yksi torppari nousi jopa koko kantatilan omistajaksi. Maataloushistoriasta ja myös kaunokirjallisuudesta helposti syntyvä käsitys jyrkistä luokkaristiriidoista talollisten ja torpparien välillä ja sosiaalisen nousun estymisestä ei saanut tutkimuksestani tukea. Käsitys vaikuttaa liian kaavamaiselta, vaikka se voikin

heijastaa kehitystä osuvasti esim. Hämeessä ja monin paikoin myös Satakunnassa. Ristiriitoja oli mm. aivan Lammaisten naapurissa Tattaran kylässä Matomäen alueella.

9.1.2 Talonhallinta ja talonhaltijat

Talonhaltijoiden muutoksia ja talonhallinnan kehitystä tutkiessani tärkeimmät lähteeni olivat eräät valmiit talonhaltijaluettelot ja henkikirjat 1900-luvun alkuun asti sekä maarekisterikirjan otteet 1920-luvulta alkaen. Niiden täydentämiseen ja tarkastamiseen käytin lainhuutokortteja, sukukirjoja ja vähemmässä määrin hajanaisia muita lähteitä.

Tutkin 1750-luvulta 1980-luvulle 156 talonhaltijanmuutosta sen jälkeen, kun olin yhdistänyt analyyseni varten lyhyitä talonhallintajaksoja niitä edeltäviin tai seuraaviin. Muutoksista 2/3 oli kaudella I (1750–1869) ja 1/3 kaudella II (1870–1989). Ero johtui kantatilarakenteen muutoksista ja mm. talonhallinnan keskimääräisen keston pidentymisestä, kun elinikä kasvoi. Talonhallintajakson keskipituus oli kaudella I noin 16 vuotta ja kaudella II noin 25 vuotta. Samaan aikaan yksittäisten talonhaltijoiden keski-ikä nousi noin 61 vuodesta noin 71 vuoteen. Talonhallinta alkoi keskimäärin 34-vuotiaana ja sen päätyttyä jäi elinaikaa keskimäärin vielä 10–11 vuotta.

Selvitin myös talonhaltijoiden sukulaisuuksia edeltäjiinsä ja niiden vaikutuksia seuraavaan talonhaltijaan. Tutkin yhteensä 136 talonhaltijaa, joista rintaperillisiä ja vastaavia oli 47 %, leskivaimoja ja perikuntia 24 %, muita sukulaisia 8 % ja suvun ulkopuolisia 21 %. Jos talonhaltija oli saanut kantatilan omasta lähisuvustaan, siirtyi se samassa suvussa edelleen 93 %:ssa tapauksista kaudella I ja 82 %:ssa tapauksista kaudella II. Jos kantatila oli hankittu toisesta suvusta, siirtyi se ostajan suvussa edelleen vain 33 %:ssa tapauksista kaudella I ja 45 %:ssa tapauksista kaudella II. Lähisuvusta saatu sukutila pysyi siten seuraavassa talonhaltijavaihdoksessa suvussa paljon todennäköisemmin kuin suvun ulkopuolelta hankittu ostotila, vaikka ero pienenikin kaudella II. Suhtautuminen suvussa pitämiseen muuttui sekä sukutiloilla että ostotiloilla, mutta eri suuntiin. Maataloushistoriassa on suvussa pitämisen kehitystä kyllä pohdittu, mutta siitä on vain joitain hajatietoja, joiden mukaan kehitys oli melko epäyhtenäistä.

Tutkin myös sitä, kuinka tyypillisiä olivat sukutilat, kun niiden kriteerinä oli pysyminen saman suvun omistuksessa ainakin 40 vuotta. Koko tutkimuskauteni ajan toimineista kahdeksasta kantatilasta viisi oli käytännössä koko ajan sukutiloja ja niistä kolme pysyi

koko ajan vielä samassa suvussa. Ruotsissa v. 1937 tutkituista 14 000 tilasta oli samassa suvussa ollut 100 vuotta puolet ja 150 vuotta neljäsosa. Omassa tutkimuksessani v. 1937 jäljellä olleet kahdeksan tilaa olivat näillä kriteereillä arvioiden säilyneet suvussa hieman ruotsalaisia tiloja paremmin. Näin selviä vertailutietoja en löytänyt Suomen maataloushistoriasta. Se oli yllättävää, koska sukutilojen säilyttämisen tavoite on ollut paljon esillä myös kirjallisuudessa ja elokuvissa.

Saadakseni monipuolisemman kuvan talonhallinnasta ja sen muutoksista tutkin vielä tarkemmin kuuden keskeiseksi katsomani talonhaltijan toimintaa, niiden lähtökohtia ja lopputuloksia, kantatilojen säilymistä sekä talonhaltijoiden elämäntapaa. Otin näiden selvitysteni tulokset huomioon, kun arvioin tutkimuskohteeni kokonaiskehitykseen vaikuttaneita tekijöitä ja kokosin niiden selostamista varten oman viitekehitykseni.

9.1.3 Ympäristö ja rakennusperintö

Kun tutkin ympäristön ja rakennusperinnön kehitystä, käytin lähteenäni lukuisia karttoja, valokuvia ja asiakirjoja eri vuosisadoilta sekä useilta kantatilojen omistajilta tai tuntijoilta saamiani tietoja, omia havaintojani ja joiltain osin myös kirjallisuutta.

Tutkimieni kylien maankäytön kehitys vaihteli suuresti. Muutokset olivat seudulle tyypillisiä vain Torttilassa, jossa maarekisterikirjan mukaan viljellyn maan määrä 1800-luvulla lähes kaksinkertaistui ja nousi noin kolmannekseen koko maa-alasta. Lammaisissa ja Pirilässä viljellyn maan määrä kasvoi sitä vastoin hyvin vähän, koska raivattavaksi sopivaa maata ei ollut tai sitä raivattiin lisää vasta myöhemmin.

Ryhmäkylä hajosi Torttilassa seudulle tyypillisellä tavalla. Hajoaminen alkoi 1800-luvun alussa, kun Tolvi halottiin kahtia, ja jatkui 1890-luvulla, kun Sievarin virkatalo siirtyi isojaon järjestelyn jälkeen muualle. Ryhmäkylän alkuperäiselle paikalle jäi vain Kangasniemi. Lammaisissa ja Pirilässä eivät ryhmäkylät hajonneet missään vaiheessa. Lammaisissa kantatiloja sulautui toisiinsa 1800-luvun alkupuolella ja uudelleen 1910-luvulla. Kun Klomsin rakennukset purettiin 1900-luvun loppupuolella, jäi ryhmäkylästä jäljelle vain Uuloo. Kirjallisuudessa en muista tällaista ryhmäkylän katoamista. Pirilän ryhmäkylässä talojen määrä väheni 1900-luvulla viidestä kolmeen, mutta muuten ryhmäkylä on pysynyt hyvin koossa ja paikallaan.

Tutkimuskylieni ympäristö muuttui 1900-luvulla suuresti. Lohen ja siian pyynti koskessa loppui 1900-luvun alussa ja kylien alueille rakennettiin Satalinna 1920-luvulla, voimalaitos 1930-luvun lopulla ja Outokummun kuparisulatto ja muuta teollisuutta 1940-luvulta alkaen. Myöhempien laajennuksineen, asutusalueineen ja kulkuväylineen muutokset olivat seudullisesti poikkeuksellisen suuria. Muutokset olivat suurimpia valtatie- ja joen välisellä alueella Torttilassa. Torttilan kuten myös Lammaisten ja Pirilän pääosat ovat silti yhä varsin maaseutumaisia haja-asutusalueita.

Myös kantatilojen rakennuskanta muuttui suuresti 1900-luvulla. Se johtui tarpeesta sopeuttaa kantatilojen toiminta yhteiskunnan ja maatalouden yleiseen kehitykseen, joko omatoimista maataloutta jollain tapaa jatkaen tai siitä eri tavoin luopuen. Tuossa sopeutumisessa piti viljelyä jatkettaessa mm. löytää tasapaino tehokkaan maataloustuotannon vaatimusten ja rakennusperinnön säilyttämisen välillä.

Tutkimusalueella on yhä 21 rakennusta 1800-luvulta. Niistä 1/3 on asuinrakennuksia, 1/3 kivisiä tai muita talousrakennuksia ja 1/3 pienempiä aittoja tms. Näitä rakennuksia on yhteensä viidellä tilalla. Niistä 38 % on Tolvilla ja 24 % Uuloossa. Useimpia asuinrakennuksia on muutettu paljon. Parhaiten ovat säilyneet toinen Tolvin ja toinen Uuloon vanhoista asuinrakennuksista. Molempien katsotaan olevan 1800-luvun alusta.

Yhä päätoimisesti viljellyissä Heikkilässä ja Kangasniemessä vanhojen talousrakennusten tilalle tai rinnalle on rakennettu myös EU-aikaan uusia suuria talousrakennuksia. Myös niiden vanhat, 1900-luvun alussa muutetut päärakennukset on pidetty asumiskäytössä. Uuloon ja Yli-Futkan kehitys oli maatalouden osalta pitkään samankaltaista, vaikka päätoimisesta viljelystä on nyt luovuttu, ja myös niiden päärakennukset on pidetty kunnossa. Tolvin vanhoja rakennuksia on 1980-luvun jälkeen ylläpidetty enää lähinnä asumis- ja siihen liittyvässä muussa käytössä. Kantatilojen rakennuskehitys vastaa pääosin kirjallisuudessa yleisesti esitettyä. Tuula Silvasti on kuitenkin katsonut, ettei vanhoja pää- yms. rakennuksia talojen pihapiirissä erityisesti vaalittaisi.³²² Havaintojeni ja keskustelujeni perusteella tuo näkemys ei vastaa tutkimuskohteeni pääasiallista kehitystä eikä kantatilojen omistajien asenteita.

³²² Silvasti 2001, 271–272.

Minusta Museoviraston pitäisi tulevaisuudessa käyttää nykyisestä Lammaistenlahden kulttuurimaisemasta nimitystä Lammaistenlahden kulttuuriympäristö, koska se nimitys kattaisi maiseman lisäksi nykyistä nimeä selvemmin myös rakennetun ympäristön.

9.1.4 Kokonaiskehitys

Lammaisten kylän 1800-luvun alun viidestä kantatilasta oli 1980-luvulla jäljellä vain kaksi, joiden hallussa oli kylän maista enää 25 % ja joista omaa viljelyä oli vain Uuloossa. Molemmat tilat olivat pysyneet samoissa suvuissa ja paikoilla vähintään 1800-luvun alusta alkaen. Lammaistenkoskeen rakennettiin 1930-luvun lopulla voimalaitos. Muuten ympäristö oli yhä maaseutumaisia teollistuneen Torttilan vieressä. Pirilässä 1800-luvun vaihteen viidestä kantatilasta oli v. 1980 jäljellä yhä neljä. Niillä oli kylän maista 42 %, mikä oli muita kyliä enemmän. Kolmea viljeltiin yhä päätoimisesti. Kaikki talot olivat samoilla paikoilla, joilla ne olivat ainakin jo 1860-luvulla. Kyläympäristöä muuttivat suuresti 1920-luvulla Satalinnan parantola, 1930-luvun lopulla voimalaitos ja myöhemmin uudet asuinalueet. Torttilan 1750-luvun kantatiloista olivat 1980-luvulla jäljellä kaikki kolme. Niillä oli kylän maista 32 %. Kahta viljeltiin 1980-luvulla yhä päätoimisesti. Ryhmäkylä hajosi jo 1800-luvulla. Ympäristö muuttui Torttilassa valtatie ja joen välisellä alueella suuresti, ensin 1930-luvun lopulla voimalaitoksen patoaltaan ja 1940-luvulta alkaen suurteollisuuden ja uusien asuinalueiden myötä.

Analysoin myös eri kantatilojen kehityskulkuja ja niiden eroja neljällä kriteerillä, jotka olivat talonhallinnan säilyminen suvussa tutkimuskaudellani, kantatilan kokonaisalan säilyminen vv. 1900–1980, elinkelpoisuus maatilana v. 1980 ja yhä jäljellä oleva 1800-luvun rakennusperintö.

1980-luvulle tultaessa kantatiloista olivat kadonneet täysin tai lähes täysin Ala-Laurila, Yli-Laurila, Ala-Futka ja Sievari. Asettamillani kriteereillä varsin heikosti säilyivät myös Klomsi, Ala-Priia ja Yli-Priia, mutta loput viisi kohtalaisesti. Uuloon säilyi hieman muita paremmin, koska kokonaisalan säilymisen vertailukohta oli v. 1900 eikä v. 1920, jolloin Uuloo oli suurimmillaan. Myös Pirilän Heikkilä ja varsinkin Yli-Futka säilyttivät kokonaisalansa melko tai oikein hyvin 1900-luvulla. Heikkilän arviota paransi pitkä pysyminen suvussa. Torttilan entisten suurtilojen Tolvin ja Kangasniemen kokonaisarvioita heikensi se, että ne menettivät kokonaisaloistaan 1900-luvulla yli

puolet. Kangasniemen arviota paransi pysyminen samassa suvussa ja muita hieman suurempi peltoala. Tolvin vahvuus oli parhaiten säilynyt 1800-luvun rakennusperintö.

9.2 Oman viitekehysten päätekijät

Esittelin jo kohdassa 8.3 oman viitekehysten ja sitä havainnollistavan kuvion 18. Päätekijät, joilla voidaan selittää tutkimuskohteeni yksittäisten kantatilojen kehittymistä eri aikoina, olivat esittämäni perusteella instituutiot, oma toiminta, isot laitokset, tilojen tilanteet, yleiset tekijät ja sattumat. Selostin näitä päätekijöitä sekä niiden välisiä riippuvuuksia ja yhteisvaikutuksia jo kohdassa 8.3 Viittasin esityksessäni kuitenkin pitkälti jo sitä ennen luvuissa 5–8 esittämääni. Siksi esitän alla oman viitekehysten päätekijät niin, että tämä yhteenvetoni kattaa sekä kohdassa 8.3 että muualla esittämäni.

Instituutiot vaikuttivat virallisen lainsäädännön tai epävirallisten käytäntöjen kautta. Instituutiot näkyivät selvästi 1700-luvun lopulla jakokuntien maiden isojaossa sekä isojakojen järjestelyissä 1800-luvun lopulta alkaen. Isojakoa korjattiin mm. Torttilassa tilojen hajanaisuuden takia, mikä johti ryhmäkylän lopulliseen hajoamiseen. 1900-luvulla oli useita maareformeja. Kantatiloihin vaikutti eniten v. 1945 säädetty maanhankintalaki, jonka nojalla maata jaettiin siirtoväelle ja rintamamiehille. 1940- ja 1950-luvuilla kantatilat menettivät lähinnä sen ja muiden poikkeuslakien takia kokonaisuutensa 40 % ja viljelyalastaan yli puolet. Vuoden 1734 lain perintökaari lähti perinnönjaossa samaa polvea olevien kesken muuten tasajaosta, mutta sisarten osa oli vain puolet veljen osasta. Oli kuitenkin vanha käytäntö, että perimysmaan katsottiin kuuluvan vanhimmalle pojalle. Vanha yksinperimysjärjestelmä alkoi murtua vasta 1800-luvun lopulla, jolloin myös perintöosien sukupuoliero poistui.

Oma toiminta koski talonhaltijan toiminnan ohella osin tämän perheen ja suvun toimintaa. Aktiivisuus näkyi esimerkiksi lisämaiden hankintoina, pellonraivauksena, uusina tai kunnostettuina rakennuksina, uutena yritystoimintana tai erikoistumisena. Niissä vaadittiin usein ahkeruuden ohella erityistä osaamista, yhteistyökykyä muiden kanssa ja pitkäjänteisyyttä. Joskus piti valita hyvin erilaisista vaihtoehdoista. Silloin valinnassa korostuivat arvot ja asenteet lyhytjänteisemmän mm. taloudellisen arvioinnin ohella. Talonhallinnan muutoksissa oli vanhan talonhaltijan ohella mukana vaihteleva määrä muitakin. Jotkut saattoivat tavoitella sukutilan pitoa ja säilyttämistä, mutta toisilla saattoi olla aivan muita elämänsuunnitelmia ja odotuksia. Arvot ja asenteet

vaikuttivat myös siihen, miten talonhaltijat suhtautuivat muihin kuten torppareihinsa. Toimeliaisuus ja yksimielisyys saattoivat ratkaisevasti vaikuttaa tilan kehittymiseen, elinkelpoisena säilymiseen ja suvussa pysymiseen taikka niiden puute tilan taantumiseen, pirstomiseen tai menetykseen. Kohdassa 6.4 on useita esimerkkejä siitä, miten näissä kysymyksissä eri aikoina ja tapauksissa käytännössä toimittiin.

Tutkimuskohteeni kehitykseen vaikuttivat suuresti alueen *suuret laitokset*. Pirilään rakennettiin 1920-luvulla Satalinnan parantola, sitten Lammaisiin 1930-luvun lopulla Harjavallan voimalaitos ja lopuksi Torttilaan 1940-luvun puolivälissä itärajalta siirretty kuparisulatto, jonka ympärille rakennettua suurteollisuutta laajennettiin koko 1900-luvun ajan. Nämä laitokset toivat alueelle laajemminkin paljon uusia työpaikkoja, väestöä, asuinalueita ja vaurautta. Toisaalta ne tarvitsivat melko paljon maata kaikilta Torttilan kantatiloilta ja osin myös Pirilästä. Teollisuus toi mukanaan myös moninaisia suuria ympäristöongelmia, jotka näkyivät eniten tehtaiden lähiympäristössä. Laitosten vaikutuksia maisemaan ja rakennettuun ympäristöön on käsitelty kohdassa 7.2. Ennen voimalaitosta Pirilänkoskessa oli vuosisatoja koko alueelle tärkeitä kalastuslaitoksia ja vesimyllyjä. Niiden merkitys alkoi kuitenkin vähetä jo 1800-luvun lopulla tukinuiton lisääntyessä, kalakannan vähetessä ja sittemmin sähkön käytön laajetessa maatalouteen.

Tilojen tilanteista, joihin sisältyivät niiden kulloisetkin kiinteistöt, talonhallinta ja ympäristö, riippui se, miten eri instituutiot, talonhaltijat ja laitokset vaikuttivat niiden kehitykseen, ja mitä mahdollisuuksia ne tilan kehittämiseksi tarjosivat. Perinnönjaoissa oli isoilla tiloilla enemmän vaihtoehtoja kuin pienillä. Isojaoissa maita jaettiin lisämaiksi talojen manttaalien mukaan. Myöhemmissä pakkoluovutuksissa joutuivat eniten luovuttamaan suurimmat tilat ja varsinkin, jos niiden talonhaltijat kuten perikunnat eivät tilaa enää itse viljelleet. Polkuriippuvuus näkyi myös siinä, että perityt tilat säilyivät suvussa paremmin kuin ostotilat. Myös kantatilojen kehittäminen vaikka peltoalaa lisäämällä riippui aktiivisuuden ja oman viljelyosaamisen ohella oman raivauskelpoisen maan tai muilta lunastettavissa olevan lisämaan löytymisestä, koska kylien kokonaisala oli kiinteä. Alueella ollut ympäristö erityispiirteinen kuten Pirilässä Satalinnan parantolalle ostettavissa olevat rantametsät, yhä vapaana virtaava Lammaistenkoski ja Torttilassa metsäiset kankaat ja rautatie olivat perusedellytyksiä uusien laitosten tulolle alueelle. Kaikki kantatilojen, talonhallinnan ja ympäristön muutokset vaikuttivat tietysti niiden myöhemmän kehityksen lähtökohtiin.

Kehitykseen vaikuttivat myös *yleiset tekijät*. Niistä jotkut kuten taloudellinen kehitys, nälkävuodet ja sota-ajat koskivat tavalla tai toisella koko yhteiskuntaa. Sääolojen vaihtelu näkyi yksittäisten kato- ja nälkävuosien ohella pidempinä epäsuotuisina tai, kuten 1930-luvulla, suotuisina viljelykausina. Väestö noin kymmenkertaistui tutkimuskaudellani. Sen alussa lähes koko väestö asui maalla ja sai elantonsa maataloudesta. Vuonna 2000 maaseudulla asui enää kolmannes ja maatalouden osuus työvoimasta oli vain nelisen prosenttia. Suomi menetti 1800-luvun puolivälissä elintarvikeomavaraisuutensa, joka parani vähitellen, kunnes 1900-luvun loppupuolella tuotantoa piti alkaa rajoittaa maatalouspolitiikalla. 1800-luvun lopulla maahan tuotiin rautatieverkon laajetessa halpaa venäläistä viljaa, mikä johti karjatalouden kasvuun. Mm. höyrylaivojen yleistyessä kasvoi sahatavaran ja myös meijerituotteiden vienti. Tuottavuutta lisäsivät ensin mm. kylvöheinä, koneiden kehitys ja sähköverkon leviäminen sekä myöhemmin mm. keinolannoitteet, torjunta-aineet, yhä suuremmat traktorit, leikkuupuimurit, kuivurit ja konehallit sekä erikoistuminen. Elinkelpoisuus edellytti yhä enemmän peltoa, mikä myös vaikutti tilanpidon jatkamiseen ja sen tapaan.

Myös moninaisilla *sattumilla* oli oma vaikutuksensa. Esimerkiksi kuparisulaton siirto v. 1944 juuri Torttilaan oli osaksi sattumaa, koska alkuperäisen siirtomääräyksen mukaan se piti siirtää Poriin. Valmiutta Pirilän Ala-Futkan maiden myymiseen Satalinnaa varten lisäsi kaiketi se, että talon isäntä oli kuollut vain muutamaa vuotta aikaisemmin ja tältä oli jäänyt myös alaikäisiä lapsia. Elviira ja Väinö Tolvi kuolivat 1920-luvun puolivälissä hyvin nuorina ja heiltä jäi viisi alaikäistä lasta. Se johti koko tilan vuokraamiseen ja myöhemmin oman uskottavan viljelyn puuttuessa poikkeuksellisen suuriin maanluovutuksiin. Myös onnettomuudet vaikuttivat joskus kehitykseen. Adam Laurila nousi Laurilan isännäksi 1810-luvulla, kun hänen vanhempi veljensä hukkui ja toinenkin veli kuoli samaan aikaan. Kustaa Tolville avautui mahdollisuus ostaa Yli-Tolvi sen jälkeen, kun sen rakennukset olivat palaneet ja koko Yli-Tolvi piti sen takia myydä. Osaksi sattumaa oli ehkä siinäkin, että monesti juuri naapuritalosta tai -kylästä löytyi talon tyttäreille tai pojalle puoliso, mikä saattoi eri tavoin lisätä kantatilojen yhteistyötä. Koska kantatilojen kehitykseen vaikuttivat hyvin monet erilaiset tekijät, oli luonnollista, että siinä oli paljon myös satunnaista vaihtelua.

9.3 Teoriataustan riittävyys ja kattavuus

Tarkastelen seuraavassa sitä, kuinka hyvin kohdassa 3.2 esittelemäni teoriatausta riitti selittämään kehitystä juuri omassa tutkimuskohteessani. Arvioin alla teoriataustasta lähinnä sektorikohtaisten viitekehysten riittävyyttä ja vain lyhyesti yleisempien teorioiden soveltuvuutta tutkimuskohteeni kehityksen selittämiseen.

Koska tein tapaustutkimusta, en voinut enkä halunnut kyseenalaistaa laajoja yleisiä maataloushistoriallisia tms. viitekehyksiä. Katsoin silti tarpeelliseksi nostaa esille seikkoja, joita mielestäni oli käsitelty näissä historioissa jollain tapaa riittämättömästi, yksipuolisesti tai kaavamaisesti. Paikalliseen tutkimukseen perustuvilla kommentteilla oli näin toimien mahdollista rikastuttaa käsitystä yleisestä kehityksestä. Selostin jo luvuissa 5–8 tutkimustulosteni yhteydessä eri viitekehyksissä havaitsemia puutteita ja kuvasin niitä myös kohdassa 9.1. Kertaan niitä silti vielä alla.

Kohdan 9.1.1 mukaan kantatilat menettivät vv. 1900–1980 pinta-aloistaan keskimäärin 2/3. En löytänyt viitekehyksistäni tälle kehitykselle tilakohtaiseen pitkäaikaisseurantaan perustuvia vertailutietoja. Tutkimuskohteeni aluemenetyksistä pääosa ajoittui vuosille 1940–1960. Vaikka tuolloisiin luovutuksiin oli kohteessani muitakin syitä, on maanhankintalain ym. nojalla tehtyjä pakkoluovutuksia luovuttajille aiheutuneine seuraamuksineen mielestäni käsitelty maataloushistoriassa kovin vähän. Vuonna 1901 torppien osuus tutkimuskylieni peltojen, niittyjen ym. kokonaisalasta oli 6–25 % ja sen vaihtelut talojenkin välillä olivat suuria. Näillekään tiedoille en löytänyt koko maan vertailuarvoja. Torppien määrä laski koko maata aikaisemmin ja enemmän. Se jopa romahti vv. 1900–1915 Pirilässä ja Torttilassa. Maataloushistoriasta ja kaunokirjallisuudesta syntyvä käsitys 1900-luvun alun jyrkistä luokkaristiriidoista ja torpparien sosiaalisen nousun estymisestä vaikuttaa hieman liian kaavamaiselta, koska en havainnut vastaavaa tutkimuksessani, pikemminkin päinvastoin.

Lähisuvusta saatu sukutila pysyi seuraavassa talonhaltijavaihdoksessa suvussa paljon todennäköisemmin kuin suvun ulkopuolelta hankittu ostotila, vaikka ero olikin vv. 1870–1989 hieman pienempi kuin vv. 1750–1869. Suomen maataloushistoriassa on kehityksen muutoksesta vain hajatietoja tai arvailuja. En löytänyt siitä myöskään tilastotietoja tilojen pitkäaikaisesta säilymisestä samassa suvussa. Niitä löysin kyllä

Ruotsin maataloushistoriasta, jossa esitettyyn nähden tutkimani kantatilat säilyivät samassa suvussa jopa hieman paremmin.

Tiina Silvasti on kyllä kritisoinut maataloushistoriaa yksipuolisuudesta.³²³ Hänen mukaansa perinteisen talonpoikaisen elämäntavan skripteistä tärkein on sukutilan jatkuvuuden tavoittelu. Hänen tutkimuksensa perustuu kuitenkin vain maatilanjätteen 1900-luvun lopulla jatkaneilta saatuihin tietoihin. Vaikka se on muuten monipuolinen, on se aineistoltaan hieman yksipuolinen ja ajallisesti lyhytaikainen, ainakin omaan tutkimukseeni nähden.

Ryhmäkylien vähittäinen hajoaminen on kyllä todettu maataloushistorioissa, muttei ymmärtääkseni kohdassa 9.1.3 kuvaamani tapaista Lammaisten ryhmäkylän katoamista. Vanhan 1800-luvulta säilyneen talonpoikaisen rakennusperinnön kokonaismäärästä en löytänyt käyttämistäni yleisteoksista vertailutietoja. Tiina Silvasti on esittänyt, ettei vanhoja pää- yms. rakennuksia talojen pihapiirissä erityisesti vaalittaisi. Havaintojeni ja keskustelujeni perusteella tuo näkemys ei vastaa tutkimuskohteeni pääasiallista kehitystä eikä omistajien arvoja eikä asenteita. Lisäksi katson, että Lammaistenlahden kulttuurimaisemalle osuvampi nimi olisi Lammaistenlahden kulttuuriympäristö.

Tarkastelen lopuksi lyhyesti sitä, kuinka hyvin kohdassa 3.2 selostamani teoriat mielestäni soveltuivat juuri tämän tutkimuskohteen selittämiseen. Vertaan yleisten teorioiden mukaisia selityksiä niihin, jotka ovat mukana kohdassa 9.2 selostamassani omassa viitekehityksessäni. Otan tuki huomioon sen, että yleiset teoriat jäävät omaa viitekehitystäni yleisemmälle tasolle siksi, että niissä ei voi olla eksplisiittisesti mukana sellaisia tapaus- tai elinkeinokohtaisia erityistekijöitä kuten juuri tietyn tyyppisten suurten laitosten tulo Harjavaltaan tai eri elinkeinoista juuri maatalouden kehitys.

Institutionaalisessa selitysmallin keskiössä ovat instituutiot, jotka näkyvät monin eri tavoin myös omassa viitekehityksessäni, mutta siinä ei näy selvästi yksilöiden oma vaikutus. Myös polkuriippuvuus on teoriana relevantti, koska se näkyy viitekehityksessäni lähtötilanteiden vaikutuksena, mitä perustelen esimerkiksi eroilla suku- ja ostotilojen suvussa pysymisessä sekä omistajan viljelemien yhteisomistettuja vähäisemmällä pakkolunastuksilla. Elämäntavan paradigmatmallikin sopii monelta osin

³²³ Silvastin 2001, 11 mielestä ”virallinen tarina” ansaitsee rinnalleen toisia tarinoita kokija-positiosta käsin, mikä auttaisi mm. ymmärtämään maatalouden muutosprosessia.

hyvin tutkimani kehityksen selostamiseen. Se selittää lähtökohtaisesti kuitenkin vain yhden ihmisen elämänkulkua eikä monen sukupolven yli jatkunutta kehitystä kuten kuin oma viitekehykseni eikä se ota eksplisiittisesti huomioon instituutioita.

Giddensin strukturaatioteoria tuntuu selittävän edellä mainitsemiani muita yleisiä teorioita kattavammin juuri tämän tapauksen kehitystä, koska se ottaa huomioon sekä rakenteet että yksilöiden toiminnan ja sopii myös ylisukupolviseen tarkasteluun. Myös MacRaildin ja Taylorin siihen esittämät täydennykset kuten mentaalit rakenteet, muutokset esim. elintarvikkeiden tuotannossa ja yhteiskunnissa sekä toiminnan ja vallan välinen yhteys olivat ilmeisen tärkeitä tekijöitä myös tutkimuskohteeni kehitykselle. Mentaaliset rakenteet näkyivät mm. pyrkimyksenä säilyttää sukutilat ja poikkeamisena kirjoitetun lain tasajaon periaatteista perinnönjaossa. Muutokset elintarvikkeiden tuotannossa näkyivät maataloudessa mm. tuotantosuuntien muutoksina ja modernisaationa, jotka vaikuttivat eri tavoin eri tiloihin. Myös maanomistuksen tuoma valta on mukana viitekehyksessäni, koska kehükseni ottaa huomioon tilojen erilaiset tilanteet ja siten niiden vaihtelevat toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet.

9.4 Lopuksi

Esitin edellä luvussa 9 tiivistelmän ja yhteenvedon luvuista 5–8, joissa selvitin, analysoin ja tulkitsin hyvinkin tarkasti Lammaistenlahden kulttuurimaiseman kantatilojen, talonhallinnan ja ympäristön muutoksia sekä erikseen että kokonaisuutena hyvin pitkällä ajalla, 1700-luvun puolivälistä lähes 1900-luvun loppuun asti. Tarkastelin myös kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä sekä niiden välisiä riippuvuuksia ja niiden yhteisvaikutuksia.

Mielestäni tutkimukseni rikastuttaa monelta osin aikaisempaa tutkimuskirjallisuudessa esitettyä käsitystä maatalouden kehittymisestä. Toivon ja uskon, että tutkimustulokseni sen lisäksi auttavat tuntemaan ja ymmärtämään entistä paremmin juuri tämän alueen kantatilojen vaiheita ja eri talonhaltijoiden toimintaa, kiinnostumaan alueen näkyvän ympäristön kehityksestä sekä arvostamaan yhä enemmän myös sen jäljellä olevaa rakennusperintöä.

10 Lähteet ja kirjallisuus

10.1 Primäärlähteet

Arkistot

[Maataloustiedustelu] Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Maataloushallituksen arkisto (HMA)

Maataloustiedustelut 1910 ja 1950

(Ha:11 Harjavalta; Ha:20 ja 1772–1773 Nakkila)

[RKT 1901] Kansallisarkisto (KA)

Tilattoman väestön alakomitean arkisto

kuntien lähettämät tiedot ruokakunnistaan ja

niiden taloudellisesta tilasta v. 1901

[Sievarin asiakirjat] Kansallisarkisto (KA) (nyt Turun maakunta-arkisto TMA)

Turun ja Porin läänin 1. Piirin virkatalojen arkisto

F:1 Virkatalojen asiakirjat

Tolvin tilan arkisto (Jorma Tolvin hallussa, Espoo/Harjavalta)

Kiinteistötoimitusasiakirjoja vuosilta 1805–1980

Sopimusasiakirjoja vuosilta 1900–1980

Kartat.

Tekstissä karttoihin viitataan kartan otsikossa (alla) näkyvällä vuosiluvulla.

Lisätietona esitän alla mm. eri karttojen arkisto- ja saantitietoja.

1701 Lammainen, tiluskartta

<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Lammainen)

Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,

A71:6/1-2 Lammainen; Tiluskartta ja selitys.

1727 Lammainen, eräiden tilusten jakokartta

<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Lammainen)

Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,

A71:6/3 Lammainen; Eräiden peltotilusten jako.

1761 Lammainen, isojako pelloilla ja niityillä

<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Lammainen)

Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,

A71:6/4-11 Lammainen; Isojako pelloilla ja niityillä.

1768 Torttilan kotipeltejen isojaon pohjakartta (ostettu tiedostoina)

Maanmittauslaitoksen tietopalvelu

Carta Over Tortila bys Bohlåker och Tappor etc. (1768),

Harjavalta 13:0 osat I ja II.

1777 Torttila, isojakokartta (jakso 6)

<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Aakula)

Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,

A41:1/1-27 Aakula; [nimeke on kirjattu kokonaisuudessaan Tietosisältö-kenttään] 1778–1778 [Torttila on jaksolla 6, sen kartta on vuodelta 1777].

1778 Torttila, peltokartta (ja jakokirja)

<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Torttila).

Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,

A10:13/1 Torttila; Peltokartta ja jakokirja.

1785 Lammainen, isojako metsämailla

<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Lammainen)

Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,

A71:6/14-17 Lammainen; Isojako metsämailla.

- 1786 Pirilä, isojakokartta
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Kaurula)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,
 A41:19/5-30 Kaurula; [nimeke on kirjattu kokonaisuudessaan Tietosisältö-
 kenttään] 1786–1795 [Birilä on jaksolla 1, kartta on vuosilta 1784–1786].
- 1847 Kokemäki, pitäjänkartta
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Kokemäki)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto,
 1143 07+04 Ia.* -/- - Kokemäki.
- 1854 Nakkila, pitäjänkartta (1143 04 Ia)
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Nakkila)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto,
 1143 04 Ia.* -/- - Nakkila.
- 1860 Torttila, Rahkasuon isojakokartta
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Torttila).
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,
 A10:13/2-4 Torttila; Rahkasuo-nimisen suon jaosta kartta ja asiakirjat.
- 1868 Pirilä, isojaon (pellot ja laitumet) järjestelykartta
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Pirilä)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,
 A10:9/1-4 Pirilä; Kartta ja asiakirjat kylän peltojen ja laitumien järjestelystä.
- 1875 Torttilan isojaon järjestelyn pohjakartat 1875–1880 (ostettu tiedostoina)
 Maanmittauslaitoksen tietopalvelu
 Kiviranta Skifteslag Harjavalta Socken etc, osat I (1–6) ja II (1–4).
- 1893 Torttila, isojaon järjestelyn vahvistamisen kartta
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Aakula)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,
 A41:1/28-65 Aakula; [nimeke on kirjattu kokonaisuudessaan Tietosisältö-
 kenttään] 1875–1891 [Torttila on jaksolla 2, vahvistettu 3.10.1893].
- 1905 Nakkila (osin Harjavalta), nk. senaatin kartta (ven. Topografikartta XVIII 15)
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Nakkila)
 Karttakokoelmat, Topografikarttojen kokoelma,
 XVIII 15 Turun ja Porin lääninä etc [Nakkila] [1905 vuoden mittaus]
- 1911 Pirilä, isojaon järjestelyn kartta
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Kaurula)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,
 A41:19/34-216 Kaurula; Haistilan jakokunnan, Karulan ym. kylien
 isojaonjärjestelyn kartat ja asiakirjat 1880–1911 [Birilä on jaksolla 24].
- 1918 Lammainen, Lammaistenkoski-niminen koskitila
<http://digi.narc.fi/digi/search.ka> (hakusana: Lammainen)
 Maanmittaushallitus, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto,
 A71:6/34-36 Lammainen; N:o 4 Lammaisenkoski: kartta ja asiakirjat.
- 1937 Harjavalta (osin Nakkila), yleiskartta (Tolvin arkisto)
 karttalehti IV:3/9
 [”Kokemäestä uudet karttalehdet, täydennys v:lta 1937”]
- 1943 Kokemäenjoenlaakso, aluesuunnitelma
 Aalto, Alvar 1987 (1943), liite 1 [renovoitu].
- 1960 Harjavalta ja Nakkila, Maanmittaushallituksen karttoja (Tolvin tilan arkisto)
 [N:o 1143 07 A, piirtänyt Margit Oilinki v. 1960].
 [N:o 1143 04 C, piirtänyt Anja Penttilä v. 1960].
- 1962 Nakkila ja Kokemäki, peruskartat
http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/114304_1962.jpg, [114307_1962.jpg](http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/114307_1962.jpg).
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.fi>

- 1978 Nakkila ja Kokemäki, peruskartat
http://vanhatpainenutkartat.maanmittauslaitos.fi/114304_1978.jpg, [114307_1978.jpg](http://vanhatpainenutkartat.maanmittauslaitos.fi/114307_1978.jpg).
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.fi>
- 1987 Nakkila ja Kokemäki, peruskartat
http://vanhatpainenutkartat.maanmittauslaitos.fi/114304_1987.jpg, [114307_1987.jpg](http://vanhatpainenutkartat.maanmittauslaitos.fi/114307_1987.jpg).
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.fi>
- 2017a Maanmittauslaitoksen (MML) paikkatietoikkuna
<https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/>
 (maastokartat ja ortokuvat)
- 2017b Tolvin rakennusten sijaintipaikkoja
 Jorma Tolvin asemapiirros (Tolvin arkisto)

Valokuvia eri kokoelmista

Emil Cedercreutzin museon kokoelmat	Harjavalta
Museoviraston kuvakokoelma	https://www.kuvakokoelmat.fi/
Satakunnan Museon kuvakokoelma	Pori
Jorma Tolvin valokuvakokoelma	Harjavalta, Espoo
Jussi Tolvin valokuvakokoelma	Eura
Mervi Latvalan valokuvakokoelma	Harjavalta
Kopioita kirjallisuudesta ja internetistä	lisätiedot kuvien kohdalla

Muut primääritietolähteet

Henkikirjat (vuosilta 1750–1915)	
http://digi.narc.fi/digi/search.ka	(haettu v. 2016)
hakusana (vuosilta 1780–1809): läänintilit	(paljon jatkovalintoja)
hakusana (vuosilta 1809–1915): henkikirjat	(paljon jatkovalintoja)
Maakirjat (vuosilta 1820–1905)	
http://digi.narc.fi/digi/search.ka	(haettu v. 2016)
hakusana: Turun ja Porin läänin maakirja	(paljon jatkovalintoja)
Maarekisterikirjan otteet kantatiloista	
Maanmittaushallituksen tietopalvelu	(hankittu v. 2016)
Omat ympäristö-, rakennus- ja maisemahavaintoni	(vuosina 2016–2017)

[Otto Setälän kirjoitus 21.1.1968]

Otto Setälän 21.1.1968 Satalinnan parantolalle luovuttama kirjoitus.
 (kopio Satalinnan parantolan asiakirjoista, saatu Mervi Latvalalta
 18.9.2017).

Paikalla tutustumisia ja keskusteluja eri kyliä ja kantatiloja tuntevien kanssa

Seppo Tamminen	Lammainen	(v. 2016)
Johanna Yli-Futka	Pirilä	(v. 2016)
Mervi Latvala	Pirilä	(v. 2017)
Mikko Setälä	Pirilä	(v. 2017)
Heikki Pohjala	Torttila	(vuosina 2016–2017)

10.2 Primäärilähteistä kootut

Iso-Iivari, Lasse ja (osin) Kylä-Vehka, Mikko : Harjavallan ja Nakkilan talonhaltijaluettelot
<http://users.utu.fi/isoi/> (haettu 18.2.2017)

[Jussi Tolvin muistiot 2009–2010]

Julkaisemattomia tietoja 29.10.2009 ja 8.4.2010

Tolvin suvusta ja Tolvin tilan lainhuudoista

Kylä-Vehka, Mikko ja Iso-Iivari, Lasse: Harjavallan torppariluettelo

<http://users.utu.fi/isoi/> (haettu 17.1.2017)

[Mervi Latvalan muistio 19.3.2017]

Sisältää mm. isoisänsä Otto Setälän julkaisemattomia muistiinpanoja.

Muodostumislistat kantatiloista

Maanmittaushallituksen tietopalvelu (hankittu v. 2016)

[Rusthollit 1884]

Suomen sukututkimusseuran julkaisema hakemisto ja rustholliluettelot,

entisen Henkirakuunainrykmentin Toisen Majurin eli Ala-Satakunnan komppania.

<http://www.genealogia.fi/hakem/rusth0.htm> (haettu 2.7.2017)

[SukuHaku (SSTS)]

lainhuutoluettelot (Suomen sukututkimusseuran jäsenille)

<https://sukuhaku.genealogia.fi/> (haettu 4.3.2017)

10.3 Kirjallisuus

Aalto, Alvar: Kokemäenjoenlaakson aluesuunnitelma. Näköispainos vuonna 1943 painetusta alkuperäisestä. Satakunnan seutukaavaliitto, Pori 1987 (1943).

Aarnio, Aulis: Perimysjärjestelyt maanomistusolojen kannalta. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet: Suvullasta moderniin oikeuteen*. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, [Helsinki] 1991.

Ahla, Lempi: Krouvilan suku. [Lempi Ahla, Helsinki] 1952.

Alapuro, Risto: Historiallisia vertailuja. *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Toim. Risto Alapuro, ja Ilkka Arminen. WSOY, Helsinki 2004.

Anderson, J. L.: Explaining long-term economic change. Press Syndicate of the University of Cambridge, New York 1995.

Arminen, Ilkka ja Alapuro, Risto: Vertailut yhteiskuntatutkimuksessa. *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Toim. Risto Alapuro ja Ilkka Arminen. WSOY, Helsinki 2004.

Avellan, Niilo J.: Entisen Ulvilan pitäjän maatilat II. *Satakunta Kotiseutututkimuksia III*. Satakuntalainen osakunta, (2. Painos) 1928.

https://www.satakuntalainenosakunta.fi/satakuntasarja/pdf/Satakuntasarja_III.pdf (5.3.2017)

Bloch, Marc: Toward a Comparative History of European Societies. *Enterprise and Secular Change : Readings in Economic History*. Toim. Frederic C. Lane & Jelle C. Riemersma. [n/a], London 1953. [perustuu Blochin kirjoituksiin vuodelta 1928]

Cajander, E.: Satakunnan maataloutta. *Talonpoika* 3. Toim. K. J. M. Collan et al. WSOY, Porvoo 1926.

Cipolla, Carlo M.: Between History and Economics. An Introduction to Economic History (italiankielinen alkuteos 1988). Basil Blackwell, Oxford 1991.

[Flygare ym.]: *Det svenska jordbrukets historia 5. Jordbruket i välfärdssamhället 1945-2000*. Toim. Iréne A. Flygare, Maths Isacson mm. Natur och kultur/LT, Stockholm 2003.

[Gadd ym.]: *Det svenska jordbrukets historia 3. Den agrara revolutionen : 1700-1870*. Toim. Carl-Johan Gadd, Janken Myrdal mm. Natur och kultur/LT, Stockholm 2000.

Giele, Janet Z & Elder, Glen H, Jr.: Life Course Research. *Methods of Life Course Research*. Editors Janet Z. Giele and Glen H. Elder, Jr. Sage, Thousand Oaks, California (91320) 1998.

Goertz, Gary & Mahoney, James: A Tale of Two Cultures : Qualitive and Quantative Rearch in Social Sciences. Princeton University Press, Princeton N.J. 2012.

Haapala, Pertti: Väki vähenee – maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000. *Suomen maatalouden historia III : Suurten muutosten aika*. Toim. Pirjo Markkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Haupt, Heinz-Gerhard and Kocka, Jürgen: Comparative History : Methods, Aims and Problems. *Comparison and History : Europe in cross-national perspective*. Toim. Cohen, Deborah & O'Connor, Maura. Routledge, New York 2004.

Heikkilä, Heikki: Kiinteistöjen rekisteröinti. *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*. Toimituskunta Lauri Kantee (pj) et al. Maanmittaushallitus, Helsinki 1983.

Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja II : Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. [kaiketi: tekijä, Helsinki] 1954.

Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja III : Varallisuusoikeuden historia. [kaiketi: tekijä, Helsinki] 1961.

Hockman, Tuula ja Salminen, Tapio: Kokemäen ja Harjavallan talonhaltijat vuoteen 1900, torpat 1891–1900 sekä papisto ennen vuotta 1870. Kokemäen ja Harjavallan historia I:2. Kokemäen ja Harjavallan kaupungit ja seurakunnat, 2007.

Innamaa, Kerttu: Suur-Ulvilan historia II. Porin mlk. – Ulvila – Kullaa – Nakkila, 1968.

[Jonasson ym.]: Suomen maatilat III. Toim. Jonasson, F., Kivialho, A., Kivialho, K. WSOY, Porvoo 1932.

[Juti]: Giers-Laurila suku 2005. Toim. Timo Juti. 2006.

Jutikkala, Eino: Suurmaanomistuksen historiallinen kehitys Suomessa. *Suomen kartanot ja suurtilat I*. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon Oy, Helsinki 1939.

Jutikkala, Eino: Maatalouspolitiikka. Kruununtiloista perintötiloiksi. *Suomen maatalouden historia I : Perinteisen maatalouden aika*. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS, Helsinki 2003.

[Jutikkala ym.]: Suomen kartanot ja suurtilat II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki 1941.

Jutila, K. ja Oja, A.: Suomen sukutiloja I. Kustannusosakeyhtiö Erikoisteos, Helsinki 1964.

Katara, Pekka: Johtokunta parantolan arkisten asioiden hoitajana, *Satalinnan Satu. Muisteltua ja koettua Satalinnan parantolan 25-vuotistaipaleelta*. Toim. Maila Mikkola, Väinö Horelli, Pekka Katara ym. Satakuntalainen osakunta, Satalinnan parantola, 1950.

Kaukiainen, Yrjö: Kehitysmäa-Suomi. *Suomen taloushistoria I : Agraarinen Suomi*. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki 1980.

[Kuvamatka] Sirpa Lehtinen, Satu Rantala, Tapio Routimo, Kullervo Tupi: Kuvamatka menneiden vuosikymmenten Harjavaltaan. Harjulan Kilta ry, 2015.

Känsälä, Risto: Nakkilan rakennuskulttuuria. Semmonen talo, jotta herrat kyselee. Lions Club Nakkila, Nakkilan kunta, Nakkila 1995.

Laine, Markus, Bamberg, Jarkko ja Jokinen, Pekka: Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. *Tapaustutkimuksen taito*. Toim. Markus Laine, Jarkko Bamberg ja Pekka Jokinen. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki 2007.

Lane, Frederic C.: Conclusion. *Enterprise and Secular Change : Readings in Economic History*. Toim. Frederic C. Lane, Jelle C. Riemersma. [n/a], London 1953.

Lehtinen, E.: Keskiajalta 1860-luvulle. *Suur-Ulvilan historia I*. Toim. Kopisto, A., Lehtinen, E., Virkkala, K. (1967). Porin mlk. – Ulvila – Kullaa – Nakkila, 1967.

Lindh, Erik: Kuninkaallinen Porin rykmentti. Juhlajulkaisu Kuninkaallisen Porin rykmentin 300-vuotispäivän muistoksi (suomennos). Porin rykmentti, 1926.

Lindh, Erik: Kongliga Björneborgs Regemente. Anteckningar on Satakunda knektars del i Sverige-Finlands krigshistoria. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1928.

Lindström, Johan A.: Kumo socken uti historiskt hänseende. Finska Litteratur-Sällskapets förlag, Helsingfors 1862.

Louekari, Sami: Maatalousmaiseman muotoutuminen Porin seudulla 1700–1900. *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään ja huomenna*. Toim. Niina Uusi-Seppä. Satakunnan museo, 2012.

Lähde, Heikki K.: Isojako ja torpparijärjestelmät. *Maanmittaus* 82:3 (2007).
http://www.maanmittaustieteidenseura.fi/maanmittaus/2007_2_lahde.pdf (haettu 9.9.2016).

Lähteenoja, Aina: Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista. *Satakunta. Kotiseutu-tutkimuksia V. Satakuntalainen osakunta*. WSOY, Porvoo 1925.

MacRaild, Donald M. and Taylor, Avram: Social Theory and Social History. Palgrave Macmillan, New York 2004.

Mahoney, James & Thelen, Kathleen: A Theory of Gradual Institutional Change. *Explaining Institutional Change : Ambiguity, Agency and Power*. Toim. James Mahoney, Kathleen Thelen. Cambridge University Press, [Cambridge] 2010.

Markkola, Pirjo: Johdanto. Liitetaulukot. *Suomen maatalouden historia III : Suurten muutosten aika*. Toim. Pirjo Markkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Matomäki, Tauno: Mennyttä Matomäenkulmaa. [Tauno Matomäki] 2012.

Mikkola, Matti: Sosiaalilainsäädännön kehitys. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet : Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, [Helsinki] 1991.

Myllyntaus, Timo: Suomen talouspolitiikka ja valtiontalous 1809–1860. *Suomen taloushistoria I : Agraarinen Suomi*. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki 1980.

[Myrdal ym.]: Det svenska jordbrukets historia 4. Jordbruket i industrisamhället 1870-1945. Toim. Janken Myrdal, Mats Morell mm. Natur och kultur/LT, [Stockholm] 2001.

[Natura Pirilänkoski] Natura 2000 -suojelualue. Varsinais-Suomen ELY-keskus, 2013.
[http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet/Pirilankoski\(5344\)](http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet/Pirilankoski(5344))
 (haettu 17.9.2017).

Niiranen, Veikko: Maatalouspitäjästä teollisuusyhdyskunnaksi. *Vanhaa Harjavaltaa*. Itkonen, L. (toimituskunnan pj.). Harjulan Kilta, 1953.

Nordensvan, G. M.: Länsi-Suomen Voima. Helsinki 1946.

Nummelin, Liisa: Pääomasta perinnöksi – Satakunnan teollinen perintö tänään. *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään ja huomenna*. Toim. Niina Uusi-Seppä. Satakunnan museo, 2012.

Oja, Aulis: E. N. Setälän esivanhempia. E. N. Setälän syntymän 75-vuotispäiväksi 27.2.1939 julkaissut Salme Setälä. Otava, Helsinki 1939.

Ojala, Jari ja Nummela, Ilkka: Feeding Economic Growth : Agriculture. *The Road to Prosperity*. Toim. Jari Ojala, Jari Eloranta ja Jukka Jalava. SKS, Helsinki 2006.

Peltonen, Matti: Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1992.

Peltonen, Matti: Torpparikysymys. *Suomen maatalouden historia II : Kasvun ja kriisien aika*. Toim. Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Pierson, Paul: Politics in Time: History, Institutions and Social Analysis . Princeton University Press, Princeton New Jersey 2004.

Pihkala, Erkki: Sopeutuminen rauhaan. *Suomen taloushistoria 2 : Teollistuva Suomi*. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Tammi, Helsinki 1982.

Piirinen, Pertti: Sukutaulut ym. *180 vuotta Nakkilan Pohjala –sukua*. Pertti Piirinen (toim.). Nakkilan Pohjala -suvun sukutoimikunta, Pori 2005.

Pitkänen, Kari: Väestönkehitys. *Suomen taloushistoria 2 : Teollistuva Suomi*. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Tammi, Helsinki 1982.

Pohjala, Kyllikki: Kuljin tietäni. WSOY, Porvoo – Helsinki 1966.

Pohjala, Toivo T.: Uuloon sisarukset. Keisari Kangasniemi. *180 vuotta Nakkilan Pohjala -sukua*. Pertti Piirinen (toim.). Nakkilan Pohjala -suvun sukutoimikunta, Pori 2005.

Poutanen, Pekka ja Kuisma, Markku: Puoli vuosisataa kuparia ja nikkeliä. Outokummun Harjavallan tehtaat 1944–1994. Outokumpu Harjavalta Metals, 1994.

Rasila, Viljo: Liberalismin aika. Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat. *Suomen taloushistoria 2 : Teollistuva Suomi*. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Tammi, Helsinki 1982.

Rasila, Viljo: Torpparijärjestelmä. *Suomen maatalouden historia I : Perinteisen maatalouden aika*. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS, Helsinki 2003.

Rasila, Viljo: Yleiskatsaus Suomen maatalouden historiaan – esihistoriasta EU-aikaan. *Suomen maatalouden historia III : Suurten muutosten aika*. Toim. Pirjo Markkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

[RKY esittely] Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Sivuston esittely. Museovirasto, 2009.
http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (haettu 5.2.2017).

[RKY Huovintie] Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Huovintie. Museovirasto, 2009.
http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1597 (haettu 5.2.2017).

[RKY Lammaistenlahden km] Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Lammaistenlahden kulttuurimaisema. Museovirasto, 2009.
http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1613 (haettu 5.2.2017).

[RKY Satalinnan parantola] Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Satalinnan parantola esittely. Museovirasto, 2009.
http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2227 (haettu 5.2.2017).

Roiko-Jokela, Heikki: Asutustoiminnalla sodasta arkeen. *Suomen maatalouden historia III : Suurten muutosten aika*. Toim. Pirjo Markkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Rosberg, J. E., Grotenfelt, K. ja Hildén, K: Suomenmaa 3 (Turun ja Porin lääni) Maantieteellistaloudellinen ja historiallinen tietokirja. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki 1921.

Ruonavaara, Hannu: Historian polut ja teorian kartta – eli miten tutkia tapahtumaketjuja sosiologisesti. *Historiallinen käänne*. Toim. Juho Saari. Gaudeamus, Helsinki 2006.

Saarenheimo, Juhani: Isojaot ja isojaonjärjestelyt. *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*. Päätoim. Niilo Luoma. Maanmittaushallitus, Helsinki 1983.

Saarenheimo, Juhani: Isojako. *Suomen maatalouden historia I : Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki 2003.

Saari, Juho: Johdanto : Historiallinen käänne. *Historiallinen käänne : Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Toim. Juho Saari . Gaudeamus, Helsinki 2006.

Salminen, Tapio: Huovintie Satakunnassa. Oripään ja Ulvilan välisen keskiaikaisen maantien linjaus ja sen muutokset uudella ajalla. Satakuntaliitto, Tielaitos, 1993.

Salminen, Tapio: Joki ja sen väki. Kokemäen ja Harjavallan historia jääkaudesta 1860-luvulle. Kokemäen ja Harjavallan historia I:1. Kokemäen ja Harjavallan kaupungit ja seurakunnat, 2007.

Setälä, Salme: E. N. Setälän suku. Heikki Sonnista E. N. Setälän lastenlasten lapsiin asti. 1455–1962. Matrikkeli. Kokemäen Setälät r.y., 1963.

Silvasti, Tiina: Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapoja jäsentävistä kulttuurisista malleista. SKS, Helsinki 2001.

Snellman, Alex: Suurtilat ja Suomen aateli 1800- ja 1900-luvuilla. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat*. Referee-artikkeli. 2012.
<http://www.ennenjanyt.net/2012/10/suurtilat-ja-suomen-aateli-1800%e2%80%931900-luvuilla/> (haettu 16.3.2017).

Soininen, Arvo: Maatalous. *Suomen taloushistoria 1 : Agraarinen Suomi*. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki 1980.

Soininen, Arvo: Maa- ja metsätalous. *Suomen taloushistoria 2 : Teollistuva Suomi*. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Tammi, Helsinki 1982.

[Suuri maatilakirja II] Suuri maatilakirja II : Turun ja Porin lääni. [toimittaja tuntematon]. Kustannustuote Oy, Helsinki 1964.

Tamminen, Seppo: Sähkö virtaa jokilaaksoon. Lammaisten Energia 1912–2012. Lammaisten Energia Oy, 2012.

Tammiranta, Anni: Selvitys Harjavallan maaperän saastuneisuudesta ja toimenpidetarpeiden arviointi. Suomen ympäristö, julkaisu 418. Suomen ympäristökeskus, Helsinki 2000.

Tilastokeskuksen PX-Web-tietokanta: Väestö 31.12., koko maa, vuosi 2000, Kaupunki-maaseutu-luokitus (maaseutualueella asuvien osuus, %) (haettu 5.6.2017)
http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_022.px/table/tableViewLayout1/?rxid=f4888250-5d37-4219-befa-17a141fb5928.

Tolvi, Antero: Kustaa Tolvin 100-vuotismuisto. [Antero Tolvi, Pori] 1935.

Tolvi, Jorma: Agraarisen yhteiskunnan kehitys Suomessa 1700-luvulta 1900-luvulle talous- ja maataloushistorian sekä lainsäädännön näkökulmista. Julkaisematon tutkielma. Helsingin yliopiston Talous- ja sosiaalihistorian oppiaine, 2017.

Uusi-Seppä, Niina: Satakuntalainen kulttuuriperintö tutuksi. *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään ja huomenna*. Toim. Niina Uusi-Seppä. Satakunnan museo, 2012.

Vartiainen, Vesa: Maatalouspitäjästä teollisuuskaupungiksi. Harjavallan historia 1860-luvulta 2010-luvulle. Harjavallan kaupunki ja Harjavallan seurakunta, 2011.

Vattula, Kaarina: Maatalous. *Suomen taloushistoria 3 : historiallinen tilasto*. Toim. Kaarina Vattula. [Suomen akatemia,] Helsinki 1983.

Vihinen, Hilka: Maatilatalouden rakennemuutos. *Suomen maatalouden historia III : Suurten muutosten aika*. Toim. Pirjo Markkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Vihola, Teppo: Maatalouden rakennemuutokset itsenäisessä Suomessa. *Suomen maatalouden historia II : Kasvun ja kriisien aika*. Toim. Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Virtanen, Pekka, V.: Maareformit itsenäisessä Suomessa. *Maankäyttö 3/2003*. Maankäyttö ry, Helsinki 2003.

Wanne, Olavi: Harjavallan hautakirjoitukset. *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja 30(1946)*, s. 84–99. Suomen sukututkimusseura, SSV 30 (1946a).
http://haudat.genealogia.fi/tekstit/30_84.htm (haettu 14.9.2017).

Wanne, Olavi: Brander. *Uusi sukukirja I*. (Toim.) Olavi Wanne ym. Otava, Helsinki (1943–) 1946b.

Östman, Ann-Catrin: Maataloustyö, työvoima ja työnjako. *Suomen maatalouden historia II : Kasvun ja kriisien aika*. Toim. Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Liitteet

Liite 1. Keskeiset käsitteet

Taulukko 11. Keskeisten käsitteiden selityksiä

Käsite	Selitys
Emätila	Ks. <u>lohkominen</u>
Halkominen	<u>Kiinteistön</u> jakaminen esim. kahteen osaan sen yhteisomistajien omistusosuuksien suhteessa. Kukin saa halkomisessa kiinteistöstä tietyn täsmällisen alueen. Alueet määrää viranomainen kiinteistön osaomistajia kuullen ja joskus näiden ehdotuksesta.
Hallintaoikeus	Hallintaoikeus on vuokra- tai muulla sopimuksella omistajalta saatu oikeus käyttää <u>kiinteistöä</u> tai muuta omaisuutta sovitussa rajoissa. Omistajalla on hallintaoikeus omistuksensa perusteella.
Henkikirjat	Henkikirjat olivat vuosittaisia väestöluetteloita henkirahan määräämistä varten. Niiden alkuna voi pitää Ruotsin valtakunnan voutintilejä. Henkikirjoja laadittiin 1920-luvulle saakka verotusta varten, mutta sen jälkeen lähinnä muun hallinnon tarpeisiin.
Isojako	<u>Maareformi</u> , jossa viranomaisten johdolla <u>jakokunnan</u> eri kylien <u>talojen</u> maat (koti- ja ulkopellot, niityt ja metsät) jaettiin uudelleen tai (kuten yhteiset maat) ensi kertaa jakokunnan talojen kesken. Isojakoja toteutettiin 1700-luvulta alkaen.
Isojaon järjestely	Maanmittaustoimitus, jolla voitiin vuoden 1848 jälkeen korjata tai muuttaa jo tehtyä <u>isojakoa</u> , jos se oli johtanut sopimattoman hajanaiseen tulokseen. Vuodesta 1916 tämän nimenä on <u>usjako</u> .
Jakokunta	Esimerkiksi <u>isojako</u> tapahtui jakokunnittain, koska saamaan jakokuntaan kuuluvilla <u>taloilla</u> oli yhteinen metsä ja yhteinen kalavesi, mutta kiinteät rajat naapurijakokuntiin. Jakokunnan alue koostui usein vain yhden kylän maista, mutta joskus lukuisista. Esim. Pirilän kanssa samaan jakokuntaan kuului lähes 30 kylää.
Kantatila	<u>Maakirjoissa</u> mainittu <u>talo</u> (<u>maatila</u>), joka sai myöhemmin <u>maarekisterissä</u> oman numeron. Käsittelen täysien kantatilojen tavoin myös niiden puolikkaita, joiksi useimmat tutkimani kantatilat <u>halottiin</u> (usein jo <u>isojaon</u> yhteydessä).
Kiinteistö	Yhdestä tai useasta erillään olevasta osasta (palstasta) muodostuva maa-alue ja joskus vesialue, jolla on selvät rajat. Myös alueella olevat rakennukset kuuluvat kiinteistöön. Kiinteistöjä ovat mm. <u>maatilat</u> , <u>koskitilat</u> ja erilliset asuintontit.
Kiinteistörekisteri	Kiinteistörekisteri sisältää <u>kiinteistön</u> sijaintitiedot sekä tietoja sen ominaisuuksista kuten <u>kiinteistötunnus</u> , nimi, pinta-ala, arkistoviite, muodostumistiedot, kaavatiedot, osuudet yhteisiin alueisiin, rasitteet, käyttöoikeudet sekä tietoja suoritetuista kiinteistötoimituksista. Eri aikoina on ollut eri säädöksiä, ohjeita ja

	käytäntöjä kiinteistörekisteriin ja sen edeltäjään maarekisteriin vietävistä tiedoista, joten niissä on puutteita ja epätasaisuuksia. [tiivistelmä Maanmittauslaitoksen nettisivuilta]
Kiinteistötoimitus	Kiinteistötoimituksia ovat mm. <u>lohkominen</u> , <u>halkominen</u> , <u>isojako</u> , tilusvaihto, yhteisten alueiden jakaminen ja rajankäynti.
Kiinteistötunnus	Kiinteistötunnus yksilöi <u>kiinteistön kiinteistörekisterissä</u> ja koostuu kunnanumerosta, kylän tai kaupunginosan numerosta ja <u>rekisterinumerosta</u> . Esim. 79-434-2-214, jossa 79 = Harjavalta, 434 = Torttila, 2 = maakirjan talonnumero ja 214 = juokseva.
Kulttuurimaisema	[Louekariin 2012, 47 nojaten] Maatalous loi kulttuurimaiseman, jonka keskeiset elementit ovat pelto, niitty ja asutus. Länsi-Suomessa kylä oli tavallisesti ryhmäkylä, jossa talot olivat peltojen keskellä ryhmässä talonmäällä. (Tutkimuskohteeni tasaisilla mailla talot olivat ryhmissä joen lähistöllä. Vaihtoehto oli mm. rivikylä).
Kulttuuriympäristö	[Museoviraston mukaan] kulttuuriympäristö muodostuu muinaisjäännöksistä, rakennetusta ympäristöstä, maisemasta ja perinnebiotoopeista. (http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto)
Lohkominen	Tietyn alueen erottaminen <u>kiinteistöstä</u> (nk. <u>emätilasta</u>) omaksi kiinteistökseen (lohkotilaksi). Lohkominen johtuu esim. tilan jonkun nimenomaisen osan (määräalan) luovutuksesta. Lohkominen virallistuu ja täsmentyy <u>kiinteistötoimituksessa</u> .
Luovutus	Esim. <u>kiinteistön</u> omistuksen vaihtuminen kiinteistökaupan, pakkolunastuksen, perinnönjaon, lahjan, tilusvaihdon tms. takia.
Maakirja ja Maakirjatalo	Maakirjoissa eriteltiin verotusperusteet veronmaksajittain. Tämä tarkoitti talokohtaista erittelyä isäntien nimien perusteella. Talot oli ryhmitelty pitäjittäin ja kylittäin. Luettelot saattoivat pysyä pitkiä aikoja samoina, kun voudit kopioivat tiedot aiemmista maakirjoista. [tämä perustuu Arkistojen Portista haettuihin tietoihin; http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Etusivu]
Maanluonto	[Aarnioon 1991, 46 viitaten] Maanomistuksen päämuodot (feodaaliajan käsittein maanluonnot) olivat veronalainen maa (eli perintömaa), (hengellisen tai maallisen) rälssioikeuden nojalla verosta vapaa rälssimaa sekä kruununmaa.
Maareformi	Maareformi tarkoittaa maanomistuksen laajaa uudistamista. Tällaisia olivat 1700-luvulta alkaen <u>isojako</u> , 1920-luvulla torppien maiden luovutus torppareille ja 1940–1950 -luvuilla pika-asutuslakien ja maanhankintalain nojalla tehdyt maanluovutukset siirtoväelle ja rintamamiehille (asutustilat). (Ks. liite 4).
Maarekisteri	Ks. <u>kiinteistörekisteri</u> .
Maatila	Maa- ja/tai metsätalouskäytössä oleva <u>kiinteistö</u> . Voi olla kokonainen <u>kantatila</u> , siitä erilleen <u>lohkottu</u> lohkotila tai lohkomisessa tilasta jäljelle jäänyt suurempi tai pienempi emätila.
Manttaali	Veroyksiköksi vakiintui 1600-luvulla manttaali, jonka mukaan

	kannettiin apuverot ja määrättiin muut rasitteet. Se oli tilan kantokyvyn mitta ja kuvasi myös tilan suhteellista suuruutta, mutta ei tarkkaa pinta-alaa. Manttaalain merkitys alkoi vähetä 1800-luvulla, kun verotuksessa otettiin käyttöön verorupla.
Omistusoikeus	Oikeus mm. hallita kiinteää ja irtainta omaisuutta, sopia omaisuuden <u>luovutuksesta</u> ja saada omaisuudelle (perustuslain takaama) omaisuudensuoja. <u>Kiinteistön</u> saannolle on haettava rekisteröinti eli lainhuuto (ennen kolme). Lähinnä talonpoikaisen <u>perintömaan</u> omistusoikeuden todellinen sisältö oli välillä kiistanalainen ja vakiintui nykyiselleen vasta 1700-luvun lopulla.
Perintötalo	Perintömaalla oleva veronalainen <u>kiinteistö</u> . Ks. <u>Maanluonto</u> .
Rakennettu kulttuuriympäristö	[Museoviraston mukaan] rakennettu <u>kulttuuriympäristö</u> muodostuu mm. yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, pihoista, teistä, silloista yms. rakenteista.
Rakennusperintö	[Lain rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498 mukaan] Rakennettua kulttuuriympäristöä kutsutaan rakennusperinnöksi.
Rekisterinumero	<u>Kiinteistö</u> tunnistetaan kunnan ja kylän sisällä rekisterinumerosta eli päänumerosta (<u>maakirjan</u> talo) ja juoksevasta alanumerosta (vaihtuu esim. <u>lohkomisessa</u>). Jos uuteen kiinteistöön yhdistetään osia useammasta <u>maakirjatalosta</u> , kiinteistölle annetaan uusi päänumero (mm. koskitilat ja asutustilat).
Ratsutila eli rustholli	Ovat sama asia. Piti ruotujakolaitoksessa yllä ratsumiestä yksin tai toisen tilan kanssa. Näiden omistajat muodostivat jonkinlaisen talonpoikaisylimystön. [Jutikkala 1939, 39]
Ryhmäkylä	Eräs tapa sijoittaa kylän talot. Ks. <u>Kulttuurimaisema</u> .
Skripti	[Silvasti 2001, 15 mukaisesti] Skriptit ovat vuorovaikutussuhteissa syntyviä ja uudistuvia kulttuurisia malleja (sääntöjä, arvoja ja käyttäytymismalleja, joihin vaikuttavat myös perhe, sen taustat, asema ja olosuhteet sekä omat tiedot ja kokemukset).
Talo	Talo (hemman) tarkoittaa tässä tutkimuksessa yleensä samaa kuin <u>kantatila</u> ja sisältää sekä maat että rakennukset. Suosin käsitettä talo mm., kun tarkastelen lähinnä kantatilan rakennuksia ja niiden tontteja, enkä niinkään kantatilan muita maa-alueita.
Talohaltija	Tarkoitan talonhaltijalla <u>kantatilan</u> tai muun <u>maatilan</u> omistajaa, mutta myös yhteisomistetun <u>talon</u> pääosan omistajaa tai koko tilan pitkäksi aikaa (esim. 25 v tai yli) vuokrannutta vuokramiestä, mutta en <u>torppareita</u> , joiden hallinta koski vain pientä osaa tilasta.
Torppa	Torppa on torpparille viljeltäväksi annettu yleensä pieni osa <u>maatilasta</u> . Torpan vuokra maksettiin lähinnä päivätöillä.
Yhdysviljely	Yhdysviljelyssä <u>talohaltijalla</u> on useampi <u>maatila</u> , joita hän viljelee kuin yhtä suurta maatilaa.

Lähteet: Kohdassa 10.3 yksilöidyt eri asiantuntijoiden kirjoitukset ym. (Jorma Tolvin valitsemina, tulkitsemina ja yksinkertaistamina tämän tutkimukseen tarpeisiin).

Liite 2. Kantatilatietojen ongelmakohtia

Maarekisterin ja mm. maatilakirjojen pinta-alojen erot johtuivat yleensä eri tilojen yhdysviljelystä³²⁴, talonhallinnan vaiheittaisesta siirtymisestä sekä ajoituseroista. Selostan alla esimerkkien avulla sitä, mistä nämä erot johtuivat ja miten ratkaisin niistä johtuvat ongelmat, jos kyse ei ollut esim. maatilakirjojen selvästi vääristä tiedoista. Lopuksi esitän vielä yleisiä arvioita käyttämieni pinta-alatietojen tarkkuudesta.

Suurimmat ongelmat johtuivat siitä, että joskus kantatila (tai sellaisesta lohkottu osa) oli toisen kantatilan omistajan omistuksessa ja tämän toisen tilan kanssa yhdysviljelyssä ilman, että tällaisia tiloja oli yhdistetty kiinteistörekisterissä.

Lammaisten kylässä Laurila halottiin v. 1844 Yli-Laurilaan ja Ala-Laurilaan, joista kummankin kanssa yhdysviljelyssä oli toinen jo vuonna 1786 halotun Keskipäran puolikkaista. Vuonna 1913 Ala-Laurila ja siihen liittyvä Keskipäran puolikas siirtyivät Uuloon omistajalle ja Uuloon maiden kanssa yhdysviljelyyn. Uuloon omistajille tuli v. 1930 vielä osa Yli-Laurilasta ja siihen liittyvästä Keskipäran puolikkaasta, joka olivat olleet vuodesta 1904 Klomsin ja Uuloon omistajien yhteisomistuksessa ja jaettiin näiden kesken vasta v. 1930. Kiinteistörekisterissä Uuloo ja sen kanssa yhdysviljelyssä olevat kuusi muuta tilaa yhdistettiin yhdeksi tilaksi vasta vuonna 1964.³²⁵ Klomsi yhdistettiin yhdeksi tilaksi vasta vuonna 1974, jolloin siihen yhdistettiin seitsemän muuta tilaa.

Koska Uuloon tai Klomsin kanssa yhdysviljelyssä olleet tilat olivat samasta kylästä, kooltaan yhteen laskien suuria ja yhdysviljely kesti pitkään, käsittelin niitä siten, kuin ne olisi yhdistetty yhdeksi tilaksi jo yhdysviljelyn alkaessa. Sitä vastoin käsittelin Pirilän taloista Ala-Priiaa ja Heikkilää koko ajan erillisinä, vaikka ne olivat samalla omistajalla vv. 1915–1937, koska yhdysviljelyn aika jäi sittenkin melko lyhyeksi.

Toinen mm. Klomsia koskeva ongelma johtui siitä, että siitä lohkottiin jo vuonna 1932 yli puolet Torttilan Kangasniemen (entisen Keisarin) omistajalle, jonka tyttärelle sekä Klomsin kantatila että ko. lohkotila siirtyivät 1940-luvun lopulla.³²⁶ Jätin Klomsin 1930- ja 1940-lukujen pinta-alan kehityksessä ko. lohkotilan erottamisen kokonaan huomiotta, koska pidin sitä tulevan laajemman talonhallinnan muutoksen ensi vaiheena.

En ottanut huomioon eri tilojen yhdysviljelyä yli kylärajojen, koska se olisi vaikeuttanut kehityksen pidempiaikaista kyläkohtaista analysointia tai edellyttänyt aivan liian suuritoista rinnakkaista talonhaltijapohjaista analysointia.³²⁷ En myöskään selvittänyt

³²⁴ Yhdysviljelyssä talonhaltijalla oli useampi maatila, joita hän viljeli kuin yhtä suurta tilaa.

³²⁵ Tilan nimeksi tuli maarekisterissä vasta v. 1964 aikaisemman Uulon sijasta Uuloo, jota nimeä kuitenkin käytän tilasta yksinkertaisuuden vuoksi kautta linjan. Tilan alkuperäinen nimi oli Olofsgård.

³²⁶ Klomsin omistuksen 1940-luvun siirron tarkat vaiheet jäivät hieman epäselviksi.

³²⁷ Selostan Kangasniemen Lammaisista hallitsemien maiden määrää 1930-luvun alussa kohdassa 5.2.2, koska se on luettu mm. pitäjänhistoriassa Kangasniemen kokonaisuutena.

tutkimieni kantatilojen omistajien omistuksia muualla kuin tutkimissani kylissä, vaikka tiedän joillain talonhaltijoista olleen myös sellaisia.³²⁸

Kolmas ongelma oli se, että maarekisterikirjan pvm kertoo lohkomisen tai muun maanmittaustoimituksen virallisen päättymisen, joka tapahtui joskus paljon hallinnan tosiasiallista siirtymistä myöhemmin. Näin oli ainakin maanhankintalain mukaisissa pakkoluovutuksissa 1940-luvulla, jolloin maanmittaustoimitukset ruuhkautuivat ja viive saattoi olla hyvin pitkä. Siitä huolimatta käytin 1900-luvun kantatilojen muutosten analyysseissäni johdonmukaisesti juuri maarekisterikirjan pvm:ää, koska hallinnan sitä aikaisemmista siirtymisistä ei ollut saatavissa kattavia luotettavia tietoja. Poikkesin kuitenkin tästä virallistoimitusperiaatteesta, jos kyse oli suuresta ja hyvin dokumentoidusta hallinnan virallista aikaisemmasta muutoksesta. Näin oli asia Klomsin sovintojaossa (halkomisessa) jo v. 1752, joka virallistui vasta vuoden 1786 isojaossa sekä Ala-Tolvin ja Yli-Tolvin yhdistymisestä käytännössä jo v. 1871 eikä vasta isojaon järjestelyn vahvistuessa v. 1893.

Kokonaispinta-alat pyrittiin selvittämään kiinteistötoimituksissa varsin tarkasti syntyneiden uusien tilojen (lohkotilojen) osalta, mutta ei työmäärän takia yhtä hyvin kantatilalle jääneen osan (emätilan) osalta.³²⁹ Vaikka kantatilojen kokonaisaloja on myös maarekisterin mukaan toisinaan korjailtu uusien mittausten nojalla tai muista syistä, pidän niitä tämän tutkimuksen tarpeisiin yleensä riittävän luotettavina. Katson myös maarekisterikirjasta ottamieni viljelyalatietojen tarkkuuden riittävän tämän tutkimukseni tarpeisiin, vaikka ainakin kiinteistötoimitusten välillä tehdyt metsien raivaukset pelloiksi ja peltojen metsitykset näkyvät vasta viiveellä. Käyttämieni viljelyalojen mahdollisia epätarkkuuksia tasasi ja niiden haittoja vähensi se, että tein yhteenvetoja niiden muutoksista vuosina 1900–1980 lopulta vain 20 vuoden välein.

Vertasin vuoden 1901 ruokakunnille osoitetun kyselyn vastausten selvästi hyvin arvionvaraisia (tasakymmeniin hehtaareihin pyöristettyjä) kantatilojen peltojen ja niittyjen pinta-aloja lähimpiin maarekisterikirjan viljelyaloihin. Erot olivat tässä esimerkkitapauksessa varsin suuria, lähes puolessa tapauksista yli 20 %. Pienimpiä erot olivat Torttilan ja suurimpia Lammaisten kylän kohdalla. Heilahteluja ja isoja eroja oli myös myöhempien maatalouskyselyjen vastauksissa ja maatilakirjoissa. Maarekisterikirjan viljelyalat kehittyivät mainituissa muissa lähteissä näkyviä johdonmukaisemmin. Siksi pidän maarekisterikirjan tietojen riittävän tarkkoina omiin tutkimustarpeisiini.

On toki myös mahdollista, että tuloksiini on tarkastuksistani huolimatta jäänyt pieniä puutteita tulkinta- tai kerättyjen tietojen muokkaus- tai analysointivirheiden takia.

³²⁸ Esimerkiksi Pirilän Yli-Priian omistajille halottiin v. 1933 naapurikylästä Niuttulasta vuonna 1930 hankittu Leikon kantatilan puolikas Vuorela (yli 70 ha). Vuorela oli Yli-Priialla yhä 1960-luvulla.

³²⁹ Heikkilän 1983, 377 mukaan ohjeistus ja siksi myös käytännöt vaihtelivat eri aikoina.

Liite 3. Talonhaltijatietojen määrittelyperiaatteet

Lähdin siitä, että kantatilalla oli aina joku talonhaltija (tunnettu tai tuntematon) ja että talonhallinta vaihtui keskellä vuotta, kuten mm. lainhuudot annettiin. Siksi uuden talonhaltijan hallinta-aika alkaa taulukossani aina samana vuonna kuin edellisen päättyi. Tämä periaate helpotti myös talonhallinnan kestojen analysointia, vaikka se poikkesikin Iso-Iivarin talonhaltijaluettelossa osin käytetystä. Jouduin epävarmojen tietojen takia jättämään huomiotta vain hyvin pienen osan eri tilojen talonhallinta-ajoista.³³⁰

Talonhallinnan siirtymisvuotena käytin taulukossa ensimmäisen lainhuudon myöntämisvuotta niissä tapauksissa, joissa lainhuutoa on muiden lähteiden tiedoista päätellen haettu melko nopeasti, jos näin saatu siirtymävuosi oli yhdensuuntainen henkikirjojen tai muiden hallinnan todellista siirtymistä osoittavien tietojen kanssa.³³¹ Jos tällaista lainhuutoa ei ollut, käytin taulukossa siirtymävuotena maarekisterikirjan otteiden, henkikirjojen, talonhaltijaluetteloiden, maanmittaustoimitusten asiakirjojen tai muitten lähteitteni tiedoista itse valitsemaani. Monesti katsoin hallinnan siirtyneen talonhaltijan kuollessa lähisukua olevalle leskelle, pojalle, vävyille tms. jo kuolinvuonna, jos tällainen oli seuraava talonhaltija. Kantatiloja halottaessa käytin virallisen halkomisvuoden sijasta sitä aikaisempaa sopimusjaon vuotta, jos siitä oli uskottavaa tietoa ja myös henkikirjat sitä tukivat.

Lyhyitä enintään kahden vuoden talonhallintoja en esittänyt erikseen, jos niille ei haettu lainhuutoa. Pois jätetyt lyhyet hallinta-ajat lisäsin edellisen talonhallinnan hallinta-aikaan, koska kyseessä oli usein lesken tai perillisten hallinta. Liitteen 7 luettelossani on tällöin talonhaltijan nimen lopussa merkinä lisävuodesta tai -vuosista (+) tai (++). Kahta vuotta pidemmät siirtymäkaudet tai aukot tiedoissa näkyvät silti aina erikseen.

Esitän talonhaltijoina henkikirjojen ja käyttämäni talonhaltijaluetteloiden käytäntöjen mukaisesti vain kantatilan isäntä tai leskiemäntä siitä riippumatta, oliko näillä edes perintöoikeutta kantatilaan. Perustelen tätä käytäntöä myös nk. isäntävallalla muistaen, että avio-oikeus perintömaahan tuli vasta 1930-luvulla. Sievarin kohdalla käytän talonhaltijana sitä, joka virkansa tai kruunun kanssa tehdyn vuokrasopimuksen perusteella hallitsi virkataloa enkä tällaisen mahdollisia omia vuokramiehiä.

Talonhaltijoiden nimet olivat ongelmallisia siksi, että näiden nimi vaihteli usein eri lähteissä ja eri aikoina, johtuen esim. rinnakkaisista ruotsin- ja suomenkielisistä etu- ja patronyyminimistä sekä asuintilan mukaan vaihtuneista sukunimistä. Käytän talonhaltijasta ensi sijassa sitä nimeä, jota hänestä viimeksi käytettiin eri lähteissä tai jolla hänet selvästi tunnetaan vaikkapa sukukirjan perusteella.

³³⁰ Epävarmoiksi jäivät Keskipäivän osan-2 vuosien 1786–1805 ja Keisarin vuosien 1750–1757 hallinnat.

³³¹ Joskus lainhuudon haku viipyi vuosikautia. Oli myös tapaus, jossa ostetun tilan hallinta siirtyi vasta 11 vuoden päästä kiinnekirjan saamisesta myyjän kuoltua (Heikkilä 1904–1915). Toisessa tapauksessa tilan siirtyminen edellytti myyjän tyttären naimista tämän tultua täysikäiseksi, jolloin naimaehdon täyttyminen vaadittiin vasta III lainhuudossa (Ala-Tolvi 1807–1813).

Liite 4. Maareformien lainsäädäntö ja toimeenpano 1900-luvulla

Torpparivapautuslaki

Viholan mukaan nk. torpparivapautuslaki säädettiin senaatin tammikuussa 1918 antamalta pohjalta kesällä tynkäeduskunnassa ja vahvistettiin 15.10.1918. Kyse oli yksityismaiden pakkoluovutuksesta. Sen ehtoja kiristettiin v. 1919. Lunastusoikeus oli torppareilla, joilla oli peltoa ainakin 2 ha. Lunastushinta määrättiin vuoden 1914 hintatasoon vähentäen torpan hyväksi tehdyn työn arvo, joten lunastushinnat olivat hyvin alhaisia. Pääosa sopimuksista tehtiin vv. 1920–1923. Kaikkiaan itsenäistyi yli 60.000 torppaa.³³² Peltoa luovutettiin noin 0,3 milj. ha eli 15 % koko maan peltoalasta.

Pika-asutuslaki

Roiko-Jokelan esittämän perusteella laki siirtoväen noin 440.000 henkilön asuttamisesta hyväksyttiin kesäkuussa 1940. Maa tuli ensi sijassa hankkia valtiolta ja toissijaisesti vapaaehtoisin kaupoin tai pakkolunastuksin eri yhteisöiltä ja yksityisiltä. Sijoitussuunnitelman mukaan lähes puolet (0,16 milj. ha) pellostä ja viljelykelpoisesta maasta tuli ottaa yksityisiltä viljelijöiltä. Talven takia tiloista ehdittiin perustaa vain neljännes ennen jatkosodan alkua. Myöhemmin vuosina 1942–1945 rintamamiehille ja sotainvalideille vuokrattiin valtiolle pika-asutuslain nojalla hankittuja maita.³³³

Maanhankintalaki

Suomi menetti Roiko-Jokelan esittämän mukaan vuoden 1944 välirauhansopimuksella 12 % pinta-alastaan ja 11 % peltoalastaan. Sijoitettavia oli lähes 570.000 henkilöä. Maata jaettiin mm. siirtoväelle, sotainvalideille, rintamamiehille ja lisämaaksi pienille tiloille. Ehdotus maanhankintalaiksi (MHL) julkaistiin joulukuussa 1944. Sen käsittelyä hidastivat asutettavien suuri määrä, Lapin sota sekä pika-asutuslain herättämät ristiriidat. Eduskunta hyväksyi lain huhtikuussa ja presidentti vahvisti sen toukokuussa 1945. Maata luovutettiin 2,8 milj. ha, josta valmista peltoa oli 0,25 milj. ha.³³⁴

Roiko-Jokelan tarkastelun perusteella katkeruutta ja kritiikkiä aiheutti se, että valmista peltoa piti hankkia yksityisiltä tarkoitettua enemmän, koska valtiolla ei ollut riittävästi maata niillä alueilla, jonne siirtoväki asettui, ja se, että korvaukset suoritettiin pitkin maksuajoin ilman inflaatio suojaa ja alhaisin koroin. Luovutuksista päätettäessä piti lain nojalla ottaa toisaalta huomioon myös se, ettei maataloustuotantoa vaarannettu eikä rikottu viljelmän taloudellisia arvoja tai sen taloudellista kokonaisuutta.³³⁵

Virtasen mukaan maata lunastettiin myös toimivilta maatiloilta, mutta ei peltoalaltaan alle 15 ha:n (käytännössä 25 ha:n) tiloilta. Rajaa nostettiin vielä lapsiluvun perusteella.

³³² Vihola 2004, 356–363.

³³³ Roiko-Jokela 2004, 28–30.

³³⁴ Roiko-Jokela 2004, 27–30, 35–48.

³³⁵ Roiko-Jokela 2004, 48–55.

Maareformi suoritettiin loppuun 1950-luvun loppupuolella. Suomeen ei syntynyt pakolaisleirejä kuten muualla, koska siirtoväkeä majoitettiin säännöstelyllä olevaan asutuskantaan ja maataloussiirtoväelle järjestettiin välivaiheessa vuokramaata. Hyötynä maareformeista oli yhteiskuntarauha ja viljelyn tehostuminen, koska omaa maata viljeltäessä toiminta oli pitkäjänteisempää. Haittana oli tilakoon pieneneminen varsinkin, koska valmiin pellon jakaminen pirstoi suuria tiloja.³³⁶ Rasilan tietojen mukaan esimerkiksi 25 peltotehtaanista piti luovuttaa 10 % ja 100 peltotehtaanista 45 %. Moni vanha kartano menetti suurimman osan maistaan ja muuttui perhevilmäksiksi. Sen lisäksi syntyi asuntotiloja syrjäseuduille.³³⁷

Pihkalan tietojen perusteella varsinaiset maanviljelijät olivat toissijaisia luovuttajia. Heiltä hankittiin 37 % peltoalasta, 20 % maatalouskelpoisesta maasta ja 14 % kaikista maasta. Peltojen ja rakennusten kunnostaminen oli mittava tehtävä. Maanhankintalain kustannukset olivat kaksinkertaiset sotakorvauksiin nähden. Vuonna 1945 säädettiin lisäksi toinen korvauslaki siirtoväen menetysten korvaamisesta ja toinen omaisuudenluovutusverolaki, jotka myös rasittivat maanomistajia.³³⁸

Pika-asutuslain ja maanhankintalain toimeenpano Harjavallassa

Vartiainen kertoo pitäjänhistoriassa, että Harjavaltaan asutettiin siirtoväkeä poikkeuksellisen paljon, koska kunnasta löytyi sekä suuria lohkottavissa olevia tiloja että yhteisömaita. Sen väestöstä oli vuonna 1950 siirtoväkeä lähes 18 %. Se oli enemmän kuin missään muussa kunnassa Satakunnassa, jossa siirtoväen keskimääräinen osuus oli 8 %. Harjavallan asukastoimikunta valitsi joulukuussa 1940 pääosin Räisälästä tulleet asukkaat 35 pika-asutustilalle, jotka erotettiin Tolvin, Kangasniemen, Sievarin ja Hällin maista. Harjavaltaan perustettiin pika-asutuslain ja myöhemmin MHL:n nojalla yhteensä 56 uutta siirtoväen tilaa, joiden kokonaispeltoala oli 399 ha.³³⁹

Esimerkiksi Tolvilta meni pika-asutukseen maata 28 ha, josta peltoa oli 18 ha. Sen lisäksi vv. 1946–1948 luovutettiin kuparisulaton ja muuhun teollisuuskäyttöön 70 ha (peltoa 2 ha) ja vv. 1952–1956 MHL:n mukaiseen käyttöön kaikkiaan 58 ha (peltoa 37 ha). Mainitut luovutukset olivat yhteensä 156 ha, josta peltoa oli 99 ha. Koska Tolvilla oli v. 1940 ennen näitä luovutuksia maata 303 ha, josta peltoa oli 99 ha, meni näihin pakkoluovutuksiin tilan maista yli puolet. Näin suuret luovutukset veivät tilalta pidemmän päälle mahdollisuudet oman kannattavan viljelyn jatkamiseen.

Tolvilta luovutetun 55 hehtaarin lisäksi Torttilasta meni asutustoimintaan peltoa Sievarista 51 ha ja Kangasniemestä kaiketi 22 ha eli yhteensä 128 ha, mikä oli Harjavallan koko luovutetusta peltoalasta noin 1/3. Muista kylistä luovutettiin valtiolta, eri yhteisöiltä ja yksityisiltä viljelijöiltä loput 2/3.

³³⁶ Virtanen 2003, 9–13.

³³⁷ Rasila 2004, 480–489.

³³⁸ Pihkala 1982, 342–345.

³³⁹ Vartiainen 2011, 242, 249–250.

Liite 5. Kantatilojen kehitys 20-vuotiskausittain

Taulukko 12. Kantatilojen kokonaisalojen kehitys, yhteenvedo vv. 1900–1980.

Lammainen (ha)	Talo no 1		Talo no 2		Talo no 3		Kylä	Muutos edelliseen	
vuosi	Keskipere1	Keskipere2	Ala-Laurila	Yli-Laurila	Klonsi	Uuloo	yhteensä	ha	%
1900	0	0	185	219	138	138	680		
1920			0	0	246	411	657	-23	-3 %
1940					193	349	542	-115	-17 %
1960					87	223	310	-232	-43 %
1980					49	124	173	-137	-44 %
1941-1960 muutos					-106	-126	-232		
%					-55 %	-36 %	-43 %		
1901-1980 muutos			-185	-219	-90	-14	-507		
%			-100 %	-100 %	-65 %	-10 %	-75 %		

Pirilä (ha)	Talo no 1		Talo no 2		Talo no 3		Kylä	Muutos edelliseen	
vuosi	Alapriia	Ylipriia	Heikkilä		Ala-Futka	Yli-Futka	Yhteensä	ha	%
1900	194	166	297		150	146	953		
1920	181	141	276		0	146	745	-209	-22 %
1940	150	140	248			147	685	-59	-8 %
1960	79	121	197			123	520	-165	-24 %
1980	73	57	155			120	404	-116	-22 %
1941-1960 muutos	-71	-19	-51			-24	-165		
%	-47 %	-14 %	-21 %			-16 %	-24 %		
1901-1980 muutos	-120	-109	-143		-150	-26	-549		
%	-62 %	-66 %	-48 %		-100 %	-18 %	-58 %		

Torttila (ha)	Talo no 1		Talo no 2		Talo no 3		Kylä	Muutos edelliseen	
vuosi	Sievari		Tolvi		Kangasniemi		yhteensä	ha	%
1900	192		434		424		1049		
1920	192		328		377		897	-152	-15 %
1940	190		306		334		830	-67	-8 %
1960	42		139		221		402	-428	-52 %
1980	23		115		200		338	-65	-16 %
1941-1960 muutos	-148		-167		-113		-428		
%	-78 %		-55 %		-34 %		-52 %		
1901-1980 muutos	-169		-319		-223		-712		
%	-88 %		-74 %		-53 %		-68 %		

(ha)	Lammainen		Pirilä		Torttila		Kylät	Muutos edelliseen	
vuosi							yhteensä	ha	%
1900	680	25 %	953	36 %	1049	39 %	2 683		
1920	657	29 %	745	32 %	897	39 %	2 299	-384	-14 %
1940	542	26 %	685	33 %	830	40 %	2 057	-242	-11 %
1960	310	25 %	520	42 %	402	33 %	1 232	-825	-40 %
1980	173	19 %	404	44 %	338	37 %	915	-317	-26 %
1941-1960 muutos	-232		-165		-428		-825		
%	-43 %		-24 %		-52 %		-40 %		
1901-1980 muutos	-507		-549		-712		-1768		
%	-75 %		-58 %		-68 %		-66 %		

Lähteet: Maarekisterikirjan otteet, koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

Taulukko 13. Kantatilojen viljelyalojen kehitys, yhteenvedo vv. 1900–1980.

Lammainen (ha)	Talo no 1		Talo no 2		Talo no 3		Kylä	Muutos edelliseen	
vuosi	Keskipere1	Keskipere2	Ala-Laurila	Yli-Laurila	Klonsi	Uuloo	yhteensä	ha	%
1900	0	0	75	54	33	36	198		
1920			0	0	67	135	202	3	2 %
1940					86	127	213	11	5 %
1960					29	45	73	-139	-65 %
1980					22	49	71	-2	-3 %
1941-1960 muutos					-57	-82	-139		
%					-67 %	-65 %	-65 %		
1901-1980 muutos			-75	-54	-11	13	-127		
%			-100 %	-100 %	-33 %	36 %	-64 %		

Pirilä (ha)	Talo no 1		Talo no 2		Talo no 3		Kylä	Muutos edelliseen	
vuosi	Alapriia	Ylipriia	Heikkilä		Ala-Futka	Yli-Futka	yhteensä	ha	%
1900	45	49	62		38	41	237		
1920	42	38	51		0	41	172	-64	-27 %
1940	32	39	49		0	46	166	-6	-4 %
1960	0	37	38		0	40	114	-52	-31 %
1980	0	20	35		0	39	94	-20	-18 %
1941-1960 muutos	-32	-2	-11			-6	-52		
%	-100 %	-5 %	-23 %			-14 %	-31 %		
1901-1980 muutos	-45	-30	-27		-38	-2	-142		
%	-100 %	-61 %	-43 %		-100 %	-5 %	-60 %		

Torttila (ha)	Talo no 1		Talo no 2		Talo no 3		Kylä	Muutos edelliseen	
vuosi	Sievari		Tolvi		Kangasniemi		yhteensä	ha	%
1900	69		150		128		346		
1920	69		107		101		277	-69	-20 %
1940	67		99		82		248	-29	-11 %
1960	16		36		59		110	-137	-55 %
1980	10		33		54		97	-14	-12 %
1941-1960 muutos	-51		-64		-23		-137		
%	-76 %		-64 %		-28 %		-55 %		
1901-1980 muutos	-59		-117		-74		-249		
%	-86 %		-78 %		-58 %		-72 %		

Kylät (ha)	Lammainen		Pirilä		Torttila		Kylät	Muutos edelliseen	
vuosi							yhteensä	ha	%
1900		198		237		346	781		
1920		202		172		277	651	-130	-17 %
1940		213		166		248	626	-25	-4 %
1960		73		114		110	298	-328	-52 %
1980		71		94		97	262	-36	-12 %
1941-1960 muutos		-139		-52		-137	-328		
%		-65 %		-31 %		-55 %	-52 %		
1901-1980 muutos		-127		-142		-249	-519		
%		-64 %		-60 %		-72 %	-66 %		

Lähteet: Maarekisterikirjan otteet, koonnut ja muokannut Jorma Tolvi.

Liite 6. Lisätietoja Torttilan torpista vuosilta 1890–1915

Sievarin virkataloon kuului ainakin vuodesta 1880 Hakanpään torppa nykyinen Satakunnantie varressa.³⁴⁰ Vuonna 1893 päättyneessä isojaon järjestelyssä Hakanpään torppa siirtyi Tolville ja Sievari sai Tolvista Mäkelän torpan nykyisen Metsäkulmantien varresta, jonne Sievarin talouskeskus siirtyi vuoteen 1895 mennessä. Vuonna 1895 Hakanpään torpan aiempi ja jo iäkäs isäntä Juho Hakanpää oli Tolvin työmies eikä enää torppari. Myös hänen vävynsä Vilhelm Hakanpää oli Tolvilla työmiehenä.

Sievarin vuokraaja oli 1890-luvulla vanhempiensa jälkeen Emil Juho Tolvi. Mäkelän torpparin Frans Mäkelän kuoltua v. 1896 tämän pojasta Oskar Mäkelästä tuli Sievarin työnjohtaja. Tilan työmiehet Juho Juhola ja Juho Suonpää saivat Sievarista Juholan ja Suonpään torpat. Kun Juho Tolvi muutti vaimonsa kotitalalle Kiukaisiin, tuli Sievarin vuokraajaksi v. 1900 Oskar Mäkelä (eli Oskar Sievari). Tämä entisen Mäkelän torpan torpparin poika hallitsi Sievaria vuoteen 1944 asti, jolloin tila oli yhä hyvin suuri (yhteensä 190 ha, peltoa 64 ha). Oskar Sievarin sosiaalinen nousu oli siten merkittävä.

Juho Juholan jälkeen hänen leskensä Emma hallitsi Juholan torppaa (peltoa noin 5 ha). 1910-luvun alkuun asti. Suonpään torppa (peltoa noin 10 ha) siirtyi kaikeksi 1910-luvun alussa Sievarista Tolviin jossain tilusvaihdossa, jonka asiakirjat ovat tuhoutuneet. Vuonna 1912 Tolvista vuokrattiin kunnan vuokralautakunnan hyväksymänä mm. entisen Suonpään torpan alue työmies August Hyöttilälle, joka lunasti alueen vaimonsa kanssa vuonna 1919. Vuonna 1919 myös torppari Juho Maantila lunasti Tolvista hänelle joskus 1910-luvulla vuokratun torpan maat. Viralliset lohkomiset tapahtuivat v. 1921.

Keisarin talon Koiviston torpan torpparinpojalle Juho Koivistolle myytiin vuonna 1905 Tolvista maata 60 ha (mm. Huhtalan torpan alue nykyisen Hiittenkiukaantien varresta), josta tuli Heinilä-niminen tila. Keisarin talon Koiviston torpan torppari eli vanhempi Juho Koivisto (s. 1855) näkyy henkikirjoissa viimeisen kerran vuonna 1910. Sen jälkeisistä torpan vaiheista en löytänyt tietoja. Keisarista myytiin v. 1907 maata 43 ha (mm. aikaisemman Jaakkolan torpan alue) sen torpparille Viktor Jaakkolalle.

Tolvista myytiin lisäksi vuonna 1906 nykyisen Metsäkulmantien päästä torpparinpoika Väinö Edvard Laineelle maata 37 ha (ilmeisesti aikaisemman Dalbergin torpan alue), josta tuli Kuusisto-niminen tila. Saman tien varressa oli Tolvilla jo 1820-luvulla Anttilan torppa. Viimeisin vuokrasopimus torpan alueesta tai sen osasta tehtiin v. 1915 työmies Nordlundin ja tämän vaimon kanssa, jotka lunastivat alueen itselleen v. 1921.

Nykyisen Hiittenkiukaantien päässä Tolvilla oli 1820-luvulta alkaen Mäkelä (sittemmin Mäkilä) -niminen torppa. Viimeinen vuokrasopimus siitä tehtiin v. 1904 torpparin Juho Mäkilän jälkeen Karle (Kalle) Mäkilän kanssa tämän eliniäksi. Kun tuo ulkopalsta v. 1906 lohkottiin Tolvin omistajien pyynnöstä Mäkilä-nimiseksi tilaksi (28 ha), muuttui sen vuokrasopimus koko tilan vuokrasopimukseksi, joka oli voimassa 1930-luvulle asti.

³⁴⁰ Tässä liitteessä mainittujen torppien paikat on esitetty karkeasti kohdan 7.2.1 kartalla 6.

Liite 7. Talonhaltijat kantatiloittain

Taulukko 14. Talonhaltijat kantatiloittain vuosina 1750–1980

Kylä	Kantatila	Hallinta-aika		Talonhaltija	Sukulaisuussuhteet		Elinkaari		Luokittelutiedot		
		alkoi	päätyi		edellisen	seuraaja	syntyi	kuoli	jakso	suk. tpi	thlask
Lammainen	Keskipere	1750	1765	Mårten Johanss Miltopaeus	1 ulkop	1 leskiv	1692	1765	1750-	UP	1
Lammainen	Keskipere	1765	1783	Elisabet Ireen (epäselvä)	4 leskiv	1 ulkop	1716	1781	1750-	LV	1
Lammainen	Keskipere	1783	1786	epäselvä (ohitettu)	0 eitark	0 ei tark	1762	1831		0	0
Lammainen	Keskipere osa-1.	1786	1803	Carl Mårten Carlss Brander	1 ulkop	1 ulkop	1762	1831	1770-	UP	1
Lammainen	Keskipere osa-1.	1803	1818	Eric Ericss Limmell	1 ulkop	1 ulkop	1774	1821	1790-	UP	1
Lammainen	Keskipere osa-1.	1818	1835	Adam Anderss Laurila	1 ulkop	0 eitark	1778	1835	1810-	UP	1
Lammainen	Keskipere osa-1.	1835	alkaen	Osa Laurilaa / Maria Laurila	4 leskiv	0 eitark	1782	1843		LV	0
Lammainen	Keskipere osa-2.	1786	1805	epäselvä (ohitettu)	0 eitark						0
Lammainen	Keskipere osa-2.	1805	1815	Isak Anderss Keskipere	5 poika	5 poika	1757	1815	1790-	RP	1
Lammainen	Keskipere osa-2.	1815	1830	Johan Isacss Keskipere	5 poika	1 ulkop	1790	n/a	1810-	RP	1
Lammainen	Keskipere osa-2.	1830	1835	Adam Anderss Laurila	1 ulkop	0 ei tark	1778	1835	1830-	UP	1
Lammainen	Keskipere osa-2.	1835	alkaen	Osa Laurilaa / Maria Laurila	4 leskiv	0 eitark	1782	1843		LV	0
Lammainen	Laurila	1731	1772	Henrik Henrikinp Laurila	5 poika	5 poika	1707	1772		0	0
Lammainen	Laurila	1772	1787	Anders (Antti) Henrikinp Laurila	5 poika	4 leskiv	1741	1787	1770-	RP	1
Lammainen	Laurila	1787	1795	Margareta (Mattsd) o.s. Tolvi	4 leskiv	5 poika	1740	1827	1770-	LV	1
Lammainen	Laurila	1795	1804	Anders Antinp Laurila	5 poika	2 veli	1766	1804	1790-	RP	1
Lammainen	Laurila	1804	1835	Adam Antinp Laurila	3 veli	4 leskiv	1778	1835	1790-	MS	1
Lammainen	Laurila	1835	1844	Maria Laurila (+)	4 leskiv	5 poika	1782	1843	1830-	LV	1
Lammainen	Ala-Laurila	1844	1889	Karl Enok Aadaminp Laurila	5 poika	5 poika	1823	1889	1830-	RP	1
Lammainen	Ala-Laurila	1889	1909	Eenok Johan Ala-Laurila	5 poika	1 ulkop	1850	1913	1870-	RP	1
Lammainen	Ala-Laurila	1909	1913	Topias ja Vihtori Pohjala	1 ulkop	5 osaom	n/a	n/a	1890-	UP	1
Lammainen	Ala-Laurila	1913	1930	Topias Pohjala	5 osaom	0 eitark	1866	1930	1910-	RP	1
Lammainen	Ala-Laurila	1930	alkaen	osa Uuloota	0 eitark	0 eitark				0	0
Lammainen	Yli-Laurila	1844	1852	Frans Henric Girs	5 vävy	4 leskiv	1816	1852	1830-	RP	1
Lammainen	Yli-Laurila	1852	1862	Maria Elisabet Girs	4 leskiv	5 vävy	1810	1888	1850-	LV	1
Lammainen	Yli-Laurila	1862	1869	Henrik E. (Heikkilä-) Yli-Laurila (+)	5 vävy	5 vävy	1831	1868	1850-	RP	1
Lammainen	Yli-Laurila	1869	1902	Kustaa Wilhelm Yli-Laurila (+)	5 vävy	5 poika	1847	1901	1850-	RP	1
Lammainen	Yli-Laurila	1902	1904	Niilo Laurila	5 poika	1 ulkop	1882	1951	1890-	RP	1
Lammainen	Yli-Laurila	1904	1932	Topias ja Vihtori Pohjala	1 ulkop	0 eitark	n/a	n/a	1890-	UP	1
Lammainen	Yli-Laurila	1932	alkaen	osa Klomsia / Uuloota	0 eitark	0 eitark				0	0
Lammainen	Klonsi (vanha)	1713	1752	Agneta Henricsd Paulinus	5 tytär	3 sispo	1683	1751		0	0
Lammainen	Klonsi	1752	1779	Arvid Brander (+)	3 sispo	1 ulkop	1712	1778	1750-	MS	1
Lammainen	Klonsi	1779	1788	L Demoen	1 ulkop	1 ulkop	n/a	n/a	1770-	UP	1
Lammainen	Klonsi	1788	1795	Samuel Rikström	1 ulkop	1 ulkop	1744	1828	1770-	UP	1
Lammainen	Klonsi	1795	1805	Henrik Tuomaanpoika	1 ulkop	1 ulkop	n/a	n/a	1790-	UP	1
Lammainen	Klonsi	1805	1811	Jacob Anderss Äijälä	1 ulkop	3 sispo	n/a	n/a	1790-	UP	1
Lammainen	Klonsi	1811	1830	Pietari Henrikinpoika	3 sispo	4 leskiv	1786	1830	1810-	MS	1
Lammainen	Klonsi	1830	1848	Justina Klonsi	4 leskiv	5 poika	1790	1871	1830-	LV	1
Lammainen	Klonsi	1848	1860	Petter Gregorius Klonsi	5 poika	4 leskiv	1820	1860	1830-	RP	1
Lammainen	Klonsi	1860	1865	Aleksandra Klonsi	4 leskiv	3 les2m	1826	1888	1850-	LV	1
Lammainen	Klonsi	1865	1896	Juha Tuomaanpoika Pohjala (+)	4 les2m	5 poika	1816	1895	1850-	LV	1
Lammainen	Klonsi	1896	1945	Vihtori Pohjala (e Klonsi)	3 levpo	2 velpt	1868	1951	1890-	MS	1
Lammainen	Klonsi	1945	1950	Kaija Pohjala-Sundström	3 velpot	5 poika	1914	1951	1930-	MS	1
Lammainen	Klonsi	1950	2003	Pertti Piirinen	5 poika	0 eitark			1950-	RP	1
Lammainen	Uuloo	1752	1784	Jakob Olof Brander	3 sispo	4 perik	1714	1784	1750-	MS	1
Lammainen	Uuloo	1784	1789	Jakob Olof Brander perill. (osa)	4 perik	5 poika	n/a	n/a	1770-	PK	1
Lammainen	Uuloo	1789	1821	Otto Reinhold Brander (+)	5 poika	5 poika	1755	1820	1770-	RP	1
Lammainen	Uuloo	1821	1837	Josef Gabriel Brander	5 poika	4 leskiv	1791	1837	1810-	RP	1
Lammainen	Uuloo	1837	1861	Elisabet Kustaant tytär	4 leskiv	5 poika	1804	1875	1830-	LV	1
Lammainen	Uuloo	1861	1887	Frans Josef Brander	5 poika	5 vävy	1832	1892	1850-	RP	1
Lammainen	Uuloo	1887	1930	Topias Pohjala	5 vävy	4 perik	1866	1930	1870-	RP	1
Lammainen	Uuloo	1930	1967	Topias Pohjalan pk / muu yht.om.	4 perik	5 tytpo	n/a	n/a	1930-	PK	1
Lammainen	Uuloo	1967	jatkuu	Juhani Tamminen	5 tytpo	0 eitark			1950-	RP	1
Pirilä	Priia	1722	1760	Matts Michelss Priia	5 poika	5 poika	1685	1760		0	0
Pirilä	Ala-Priia	1760	1764	Matts Mattss Priia (+)	5 poika	5 vävy	1723	1763	1750-	RP	1

Kylä	Kantatila	Hallinta-aika		Talonhaltija	Sukulaisuussuhteet		Elinkaari		Luokittelutiedot		
		alkoi	päätyi		edellisen	seuraaja	syntyi	kuoli	jakso	suk. tpi	thlask
Pirilä	Ala-Priia	1764	1806	Johan Thomass Hammas	5 vävy	5 poika	1732	1822	1750-	RP	1
Pirilä	Ala-Priia	1806	1809	Johan Johanss Ala-Priia (+)	5 poika	4 leskiv	1763	1808	1790-	RP	1
Pirilä	Ala-Priia	1809	1815	Walborg Henricsd (Iso-Pere)	4 leskiv	5 poika	1776	1843	1790-	LV	1
Pirilä	Ala-Priia	1815	1852	Johan Johanss Ala-Priia (+)	5 poika	4 leskiv	1795	1851	1810-	RP	1
Pirilä	Ala-Priia	1852	1865	Johanna <u>Gustafa</u> Larsd Moren (+)	4 leskiv	4 perik	1797	1865	1850-	LV	1
Pirilä	Ala-Priia	1865	1871	Johan Ala-Priian perikunta	4 perik	5 vävy	n/a	n/a	1850-	PK	1
Pirilä	Ala-Priia	1871	1882	Axel Hellman e Hälli (++)	5 vävy	1 ulkop	1822	1902	1870-	RP	1
Pirilä	Ala-Priia	1882	1885	Frans Jacob Johanss Bäriling	1 ulkop	1 ulkop	1828	1911	1870-	UP	1
Pirilä	Ala-Priia	1885	1905	Edvard Pietari Ala-Priia	1 ulkop	1 ulkop	1842	1907	1870-	UP	1
Pirilä	Ala-Priia	1905	1937	Otto Setälä	1 ulkop	5 poika	1868	1971	1890-	UP	1
Pirilä	Ala-Priia	1937	1973	Otto Sakari Setälä	5 poika	4 perik	1899	1973	1930-	RP	1
Pirilä	Ala-Priia	1973	jatkuu	Kirsti, Liisa ja Timo Setälä	4 perik	0 eitark			1970-	PK	1
Pirilä	Yli-Priia	1760	1772	Johan Henricss	5 vävy	5 poika	1709	1783	1750-	RP	1
Pirilä	Yli-Priia	1772	1792	Jacob Johanss Yli-Priia	5 poika	5 poika	1736	1792	1770-	RP	1
Pirilä	Yli-Priia	1792	1799	Johan Jacobss Yli-Priia (++)	5 poika	4 les2m	1768	1797	1790-	RP	1
Pirilä	Yli-Priia	1799	1817	Johan Johanss	4 les2m	5 poika	1774	n/a	1790-	LV	1
Pirilä	Yli-Priia	1817	1826	Gabriel Johanss Yli-Priia	5 poika	1 ulkop	1793	n/a	1810-	RP	1
Pirilä	Yli-Priia	1826	1835	Adolf Fredric Marcuss Erkkilä	1 ulkop	1 ulkop	1799	n/a	1810-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1835	1843	Johan Mattss Puosi	1 ulkop	1 ulkop	1810	1888	1830-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1843	1846	Adolf Fredric Marcuss Erkkilä	1 ulkop	1 ulkop	1799	n/a	1830-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1846	1847	Gustav Evert Evertss Brander	1 ulkop	1 ulkop	1823	1908	1830-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1847	1852	Isac Reinhold Isacss Kylä-Kause	1 ulkop	1 ulkop	1824	1863	1830-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1852	1868	Henric Edvard Jacobss Heikkilä	1 ulkop	4 les2m	1831	1868	1850-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1868	1885	Perikunta	4 perik	1 ulkop	n/a	n/a	1850-	PK	1
Pirilä	Yli-Priia	1885	1892	Unkuri (Fredric Gustaf Fagerlund)	1 ulkop	1 ulkop	1841	1893	1870-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1892	1897	Topias Pohjala	1 ulkop	1 ulkop	1866	1930	1890-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1897	1912	Johan Edvard Isacss Impola (+)	1 ulkop	5 poika	1853	1911	1890-	UP	1
Pirilä	Yli-Priia	1912	1960	Edvard Juho Yli-Priia	5 poika	4 perik	1879	1960	1910-	RP	1
Pirilä	Yli-Priia	1960	1963	Edvard Yli-Priian perikunta	4 perik	5 tytär	n/a	n/a	1950-	PK	1
Pirilä	Yli-Priia	1963	jatkuu	Telle Orvokki Yli-Priia	5 tytär	0 eitark			1950-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1731	1756	Heikki Markuksenpoika (+)	5 vävy	5 poika	1700	1755		0	0
Pirilä	Heikkilä	1756	1792	Matti Heikinpoika Heikkilä	5 poika	5 poika	1730	1795	1750-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1792	1814	Juha Matinpoika Heikkilä	5 poika	5 poika	1756	1827	1790-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1814	1837	Jakob Heikkilä	5 poika	4 leskiv	1786	1837	1810-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1837	1839	Anna Sofia Gabrielsd Brander	4 leskiv	4 les2m	1798	1880	1830-	LV	1
Pirilä	Heikkilä	1839	1872	Juha Fredrik Pietarinp Nors	4 les2m	5 vävy	1817	1894	1830-	LV	1
Pirilä	Heikkilä	1872	1880	Joakim Lähteinen	5 vävy	5 tytär	1845	1884	1870-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1880	1915	Amalia Heikkilä	5 tytär	3 sispo	1826	1915	1870-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1915	1937	Otto Setälä	3 sispo	5 poika	1868	1971	1910-	MS	1
Pirilä	Heikkilä	1937	1988	Aaro Setälä	5 poika	5 poika	1909	1988	1930-	RP	1
Pirilä	Heikkilä	1988	2013	Mikko Setälä	5 poika	0 ei tark			1970-	0	1
Pirilä	Futka	1738	1759	Eric Henricss Futka (++)	5 poika	5 poika	1707	1757		0	0
Pirilä	Yli-Futka	1759	1783	Matts Ericss Futka	5 poika	5 poika	1727	1789	1750-	RP	1
Pirilä	Yli-Futka	1783	1805	Johan Matts Yli-Futka	5 poika	5 poika	1756	n/a	1770-	RP	1
Pirilä	Yli-Futka	1805	1816	Matts Johanss Yli-Futka	5 poika	3 veli	1783	1844	1790-	RP	1
Pirilä	Yli-Futka	1816	1818	Michel Johanss Yli-Futka	3 veli	1 ulkop	1787	n/a	1810-	MS	1
Pirilä	Yli-Futka	1818	1828	Matts Jacobss Teikari	1 ulkop	4 leskiv	1783	1828	1810-	UP	1
Pirilä	Yli-Futka	1828	1831	Lisa Thomasd Askola	4 leskiv	4 les2m	1787	1867	1810-	LV	1
Pirilä	Yli-Futka	1831	1854	Eric Johanss Närvä	4 les2m	5 poika	1801	1858	1830-	LV	1
Pirilä	Yli-Futka	1854	1888	Juho Fredrik Yli-Futka (+)	5 poika	4 leskiv	1815	1887	1850-	RP	1
Pirilä	Yli-Futka	1888	1906	Johanna Fredriika Yli-Futka	4 leskiv	5 poika	1840	1931	1870-	LV	1
Pirilä	Yli-Futka	1906	1944	Kaarlo Oskari Yli-Futka	5 poika	5 poika	1876	1953	1890-	RP	1
Pirilä	Yli-Futka	1944	1996	Eino Oskari Yli-Futka	5 poika	0 eitark	1915	1996	1930-	RP	1
Pirilä	Ala-Futka	1759	1783	Thomas Ericss Futka	5 poika	5 vävy	1730	1800	1750-	RP	1
Pirilä	Ala-Futka	1783	1790	Matts Anderss Eskola (+)	5 vävy	4 les2m	1751	1789	1770-	RP	1
Pirilä	Ala-Futka	1790	1807	Eric Henricss Hiidenoja	4 les2m	5 poika	1764	1848	1790-	LV	1
Pirilä	Ala-Futka	1807	1809	Thomas Mattss Ala-Futka (+)	5 poika	4 les2m	1777	1808	1790-	RP	1
Pirilä	Ala-Futka	1809	1826	Jacob Jacobss Lääkäri	4 les2m	5 poika	1778	1833	1790-	LV	1
Pirilä	Ala-Futka	1826	1842	Thomas Thomass Ala-Futka	5 poika	5 vävy	1802	1870	1810-	RP	1

Kylä	Kantatila	Hallinta-aika		Talonhaltija	Sukulaisuussuhteet		Elinkaari		Luokittelutiedot		thlask
		alkoi	päätyi		edellisen	seuraaja	syntyi	kuoli	jakso	suk. tpi	
Pirilä	Ala-Futka	1842	1852	Elias Ericss Tyni (+)	5 vävy	2 lanko	1818	1851	1830-	RP	1
Pirilä	Ala-Futka	1852	1860	Thomas Maurits Thomass Ala-Futka	3 veli	1 ulkop	1826	1899	1850-	MS	1
Pirilä	Ala-Futka	1860	1888	Hans Fredrik Ala-Futka (e Giers)	1 ulkop	4 leskiv	1820	1888	1850-	UP	1
Pirilä	Ala-Futka	1888	1891	Eva G. Ala-Futka (os Brander)	4 leskiv	5 vävy	1828	1898	1870-	LV	1
Pirilä	Ala-Futka	1891	1913	Frans F. Ala-Futka (e Siura) (++)	5 vävy	1 ulkop	1862	1911	1890-	RP	1
Pirilä	Ala-Futka	1913	1915	Gustaf Victor Jokela &	1 ulkop	1 ulkop	n/a	n/a	1910-	UP	1
Pirilä	Ala-Futka	1915	jatkuu	Satakunnan keuhkotautiparantola Oy	1 ulkop	0 ei tark			1910-	UP	0
Torttila	Sievari	1745	1754	Zacarias Mentscher	1 ulkop	0 ei tark	1721	n/a		0	0
Torttila	Sievari	1754	1759	Reinhold Adam Ottoss Weissman	1 ulkop	0 ei tark	1728	1811	1750-	0	1
Torttila	Sievari	1759	1772	Tuntematon	1 ulkop	0 ei tark	n/a	n/a	1750-	0	1
Torttila	Sievari	1772	1783	Zacarias Wilhelm Mentscher	1 ulkop	0 ei tark	1721	1785	1770-	0	1
Torttila	Sievari	1783	1784	Carl Carlss Polviander	1 ulkop	0 ei tark	1751	1809	1770-	0	1
Torttila	Sievari	1784	1791	Tuntematon	1 ulkop	0 ei tark	n/a	n/a	1770-	0	1
Torttila	Sievari	1791	1808	Elias Eliass Gestrin	1 ulkop	0 ei tark	1763	1821	1790-	0	1
Torttila	Sievari	1808	1845	Henric Henricss Sjöblom (++)	1 ulkop	0 ei tark	1773	1843	1790-	0	1
Torttila	Sievari	1845	1856	Gustav Johansson Sievari	1 ulkop	0 ei tark	1807	n/a	1830-	0	1
Torttila	Sievari	1856	1866	Henrik Sukara	1 ulkop	0 ei tark	n/a	n/a	1850-	0	1
Torttila	Sievari	1866	1892	Kustaa Tolvi (+)	1 ulkop	0 ei tark	1835	1891	1850-	0	1
Torttila	Sievari	1892	1900	Emil Johannes (Juho) Tolvi	5 poika	0 ei tark	1869	1933	1890-	0	1
Torttila	Sievari	1900	1944	Oskar Sievari	1 ulkop	0 ei tark	1874	1944	1890-	0	1
Torttila	Sievari	1944	1976	Yrjö Kuusisto	1 ulkop	0 ei tark	1905	n/a	1930-	0	1
Torttila	Sievari	1976	2013	Matti Kaunistola	1 ulkop	0 ei tark			1970-	0	1
Torttila	Tolvi	1724	1764	Matts Johanss Tolvi	5 poika	0 eitark	1702	1770		0	0
Torttila	Tolvi	1764	1779	Johan Matinpoika Tolvi (+)	5 poika	4 les2m	1725	1778	1750-	RP	1
Torttila	Tolvi	1779	1795	Michel Henricss Keisari	4 les2m	4 perik	1751	n/a	1770-	LV	1
Torttila	Tolvi	1795	1805	Johan ja Henrik Tolvi	4 perik	5 poika	n/a	n/a	1790-	PK	1
Torttila	Ala-Tolvi	1805	1809	Henrik Johaninp Tolvi	5 poika	4 leskiv	1766	1809	1790-	RP	1
Torttila	Ala-Tolvi	1809	1813	Otteliana Brander (Tolfvi)	4 leskiv	5 vävy	1773	1822	1790-	LV	1
Torttila	Ala-Tolvi	1813	1824	Anders Henricsson Tolfvi	5 vävy	4 leskiv	1784	1824	1810-	RP	1
Torttila	Ala-Tolvi	1824	1834	Henrica Henricsdotter Tolvi	4 leskiv	5 vävy	1796	1874	1810-	LV	1
Torttila	Ala-Tolvi	1834	1867	Juho Tolvi	5 vävy	5 poika	1808	1882	1830-	RP	1
Torttila	Ala-Tolvi	1867	1892	Kustaa Tolvi (+)	5 poika	4 perik	1835	1891	1850-	RP	1
Torttila	Tolvi	1892	1898	Kustaa Tolvin pk / Juho Tolvi	4 perik	2 lanko	1869	1933	1890-	PK	1
Torttila	Tolvi	1898	1901	Juho Erland Turtonen	2 lanko	1 ulkop	1872	1933	1890-	MS	1
Torttila	Tolvi	1901	1910	Gustaf Herman Thunström	1 ulkop	5 poika	1861	1930	1890-	UP	1
Torttila	Tolvi	1910	1926	Väinö Tolvi	5 poika	4 perik	1884	1926	1910-	RP	1
Torttila	Tolvi	1926	1955	Väinö ja Elviira Tolvin perill.	4 perik	5 poika	n/a	n/a	1910-	PK	1
Torttila	Tolvi	1955	1987	Erkki Tolvi (ja Esko)	5 poika	3 velpo	1912	1987	1950-	RP	1
Torttila	Tolvi	1987	jatkuu	Jorma Tolvi ym.	3 velpo	0 ei tark			1970-	MS	1
Torttila	Yli-Tolvi	1805	1809	Johan Johanss Tolvi (+)	5 poika	4 perik	1757	1809	1790-	RP	1
Torttila	Yli-Tolvi	1809	1812	Johan Tolvin perikunta	4 perik	5 poika	n/a	n/a	1790-	PK	1
Torttila	Yli-Tolvi	1812	1824	Isaac Johanss Yli-Tolvi	5 poika	2 lanko	1790	n/a	1810-	RP	1
Torttila	Yli-Tolvi	1824	1829	Isak Johan Nordlund	2 lanko	1ulkop	n/a	n/a	1810-	MS	1
Torttila	Yli-Tolvi	1829	1836	Joseph Gottleben	1 ulkop	4 leskiv	1779	1836	1810-	UP	1
Torttila	Yli-Tolvi	1836	1871	Wilhelmina Davidsd Strengberg	4 leskiv	1 ulkop	1800	1898	1830-	LV	1
Torttila	Yli-Tolvi	1871	1892	Kustaa Tolvi (+)	1 ulkop	0 eitark	1835	1891	1870-	UP	1
Torttila	Keisari	1727	1757	epäselvä	0 epäs					0	0
Torttila	Keisari	1757	1764	Henrik Simonpoika	0 epäs		1696	1773	1750-	0	1
Torttila	Keisari	1764	1781	Henrik Henrikinpoika	5 poika	5 poika	1723	1781	1750-	RP	1
Torttila	Keisari	1781	1818	Henrik Henrikinpoika	5 poika	5 poika	1759	n/a	1770-	RP	1
Torttila	Keisari	1818	1841	Jakob Henrikinpoika	5 poika	5 vävy	1789	n/a	1810-	RP	1
Torttila	Keisari	1841	1879	Juha Keisari	5 vävy	5 poika	1810	1888	1830-	RP	1
Torttila	Keisari-Kangasn.	1879	1912	Kalle Kangasniemi (++)	5 poika	5 vävy	1848	1910	1870-	RP	1
Torttila	Kangasniemi	1912	1955	Toivo Pohjala	5 vävy	5 poika	1888	1969	1910-	RP	1
Torttila	Kangasniemi	1955	1985	Toivo T. Pohjala	5 poika	5 poika	1931		1950-	RP	1
Torttila	Kangasniemi	1985	jatkuu	Heikki Pohjala	5 poika	0 eitark			1970-	RP	1

Lähteet: Talonhaltijaluettelot, henkikirjat, maarekisterikirjan otteet ym.³⁴¹

Suk.tpi: Sukulaisuustyyppi
Thlask: Talonhaltijalaskuri

ks. selitykset kohdassa 6.3.2
1 = on mukana kohdan 6.3.1 perusanalyyseissä
0 = ei ole mukana edes kohdan 6.3.1 perusanalyyseissä

³⁴¹ Lisätietoja kohdan 6.2 analyyseissä käytetyistä lähtötiedoista ja niiden muokkauksesta on kohdissa 4.2, 10.1 ja 10.2 sekä liitteessä 3.

Liite 8. Lisätietoja Torttilan kotipeltojen isojaon karttaan

Kohdan 7.2.1 kartan 4 kohdassa [1] oli Tolvin kotipellon (lohko 2) ja maantien välissä metsien isojakokartalla (1777) rakuunoiden tapaamispaikka (Dragornernes Mötes Plats). Siinä myös harjoiteltiin, koska Tolvin halkomisessa vuonna 1805 Yli-Tolville tulivat maantien varresta kankaat harjoituskentälle (exercitiaplan) saakka. Salmisen mukaan jossain ”lähistöllä oli 1700-luvulla myös sotaväen harjoituskenttä ja lyhytaikainen markkinapaikka”.³⁴² Salmisen pitäjänhistorian perusteella rakuunoiden harjoituspaikka oli ainakin v. 1783 Näyhälässä, mutta Porin rykmentin 2. majurin komppanian harjoituspaikka jo varhain Torttilassa. Torttilassa oli myös koko rykmentin harjoituskenttä vv. 1794–1799.³⁴³ Lindhin mukaan rykmentti kokoontui vv. 1794–1799 Torttilan nummella, joka osoittautui liian pölyäväksi. Koko rykmentin harjoitukset pidettiin käytännössä jo vuodesta 1779 useimmiten Parolassa.³⁴⁴

Näiden tietojen nojalla harjoituskenttiä oli eri aikoina ja eri tarkoituksia varten useita. Mielestäni isojakokartalla näkyvä kenttä oli koko rykmentin harjoituksille aivan liian pieni eikä sitä voi myöskään kutsua nummeksi. Siksi koko rykmentin harjoitukset pidettiin Torttilassa jossain muualla. Maaperänsä, kokonsa ja sijaintinsa perusteella rykmentin harjoitukset on voitu hyvinkin pitää osapuilleen nykyisen suurteollisuuspuiston alueella silloisen Huovintien varressa ja sen lounaispuolella.

Joen vartta seuraavan maantien ja joen välisellä nykyisellä peltoalueella [2] oli metsäsaarekkeita lähes rantatörmälle asti, ainakin pellon keskiosassa ja myös nykyisen Kuparikylän kohdalla. Peltoa oli alueesta noin 2/3. Siitä oli iso osa tilojen erikseen raivaamia peltotilkkuja, jotka jaettiin vasta metsien ym. isojaossa. Maantiestä erkani kaakkoon nk. Huovintie samasta kohtaa [3], josta maantieltä lähti tie ryhmäkylään. Tuo Huovintien osa näkyy vain Torttilan metsien ym. isojaon kartalla.

Torttilan ja Lammaisten rajan unohtunut paikka ratkaistiin v. 1756 Lammaisten isojaossa. Raja kulki jokeen laskeneesta purosta Torttilan lähteen [4] ja Isosuo-rahkan kautta Ulvilan, Kokemäen ja Euran rajapaikalle noin 6 km:n päähän.³⁴⁵ Isosuo-rahkan nimi oli vuoden 1860 isojakokartalla Rahkannevuonsuo. Nyt se on Lammaistensuo.

Kylien rajalla tuulimyllyn takana oli Lammi, myllyltä Lammaisten rajalle kulkeva tie [5] ja tien vieressä joen puolella joku kostea paikka tai lampi (vatten giöl).

Myöhemmin Torttilassa näkyi tuulimyllyjä myös isojaon järjestelyn pohjakartoilla vv. 1875–1880. Niistä oli yksi Tolvin takapihalla ja kaksi Huovintien varressa, joka silloin erkani maantiestä kohtaa [3] lännempänä eli noin nykyisen Torttilantien kohdalta.³⁴⁶

³⁴² Salminen 1993, liite 5.

³⁴³ Salminen 2007, 452–457.

³⁴⁴ Lindh 1926, 152; Lindh 1928, 247.

³⁴⁵ Lehtinen 1967, 543.

³⁴⁶ Nämä kaksi tuulimyllyä näkyvät myös vuoden 1905 kartalla, toinen Keisarin ja toinen Tolvin maalla.

Liite 9. Tolvin vanhojen rakennusten rakentamisvuodet

Tolvi oli 1770-luvun isojakokartoilla vielä Torttilan ryhmäkylässä, mutta vuoden 1847 pitäjänkartalla nykyisellä paikallaan. Isojakokartoilla (1777–1778) Tolvin tulevan talotontin vieressä oli sittemmin hajotetun ruotuarmeijan rakuunoiden kokoontumispaikka ja myös rakuunan torppa. Tolvi halottiin v. 1805. Halkomisen asiakirjoissa ei ole tietoja Tolvin rakennuksista. Ala-Tolvin omistaja Heikki Tolvi myi oman puolikkaansa v. 1807 serkulleen Antti Paavola-Tolville ehdolla, että tämä nai myyjän ainoan lapsen Henriikan tämän tultua täysi-ikäiseksi, kuten vuonna 1812 tapahtuikin. Antti Tolvi muutti Torttilaan jo v. 1807. Perheeseen syntyi vv. 1814–1819 kolme tytärtä.

Antti kuoli jo vuonna 1824.³⁴⁷ Perukirjan mukaan Ala-Tolvi oli hyvin rakennettu (välbyggd). Koska Tolvin rakennuksia ei näy pitäjänkartalla muualla eikä muualla olosta ole muutakaan tietoa, olen päätellyt, että Antti Tolvi rakensi Ala-Tolvin rakennuksia juuri Tolvin nykyiselle paikalle viimeistään vuodesta 1813 alkaen, jolloin hän sai avioliiton solmimisen jälkeen III lainhuudon Ala-Tolviin ja jolloin perhe alkoi kasvaa. Muuta selitystä en ole keksinyt sille, että Ala-Tolvi oli perukirjan mukaisesti hyvin rakennettu vuonna 1824. Ehkä Heikki Tolvi oli rakentanut paikalle jotain jo ennen kuolemaansa vuonna 1809 tai Antti Tolvi jo ennen vuotta 1813.

Vuoden 1847 pitäjänkartalla ei rakennuksia ole eritelty. Isojaon järjestelyn pohjakartoilla vv. 1875–1880 näkyy Tolvilla kartan 15 rakennuksista vanha asuinrakennus [1], päärakennus [2], vanha talousrakennus [8] ja joku rakennus pakarirakennuksen [3] maakellarin kohdalla. Päärakennus on rakennettu kaiketi 1850-luvulla, koska samanlainen salirivi rakennettiin siitä mallia ottaen v. 1862 Tolvin emännän Amalia Tolvin pikkusiskon Fredriikan emännöimälle Euran Lähteenojalle³⁴⁸ ja rakentaminen 1850-luvulla on uskottava myös sen rakennustyylin (empire) puolesta.

Vanha asuinrakennus oli ja on yhä tyyliltään paljon vanhempi kuin Tolvin päärakennus ja muistutti ennen siihen tehtyjä muutoksia hieman Uuloon 1800-luvun alkuun ajoitettua vanhaa päärakennusta (kuva 10a). Siksi on todennäköistä, että Tolvin vanha asuinrakennus rakennettiin jo 1810-luvulla viimeistään silloin, kun lapsia alkoi syntyä. Vanhassa talousrakennuksessa [8] ei ole esim. kuvan 17a mukaan voinut olla perukirjan mukaisia hyviä asuintiloja koko viisihenkiselle perheelle ja myös vanhalle emännälle.

Tolvin kaikkien muiden rakennusten kohdassa 7.4 esittämäni rakentamisvuodet olen päätellyt siitä, mitä vuosien 1875–1880 isojaon järjestelyn pohjakartta ja 1900-luvun vaihteen valokuvat niistä kertovat, mitä vuosimerkintöjä löytyy niiden rakenteista ja mitä eri rakennuksista tai niiden käytöstä on kirjoitettu mm. Kustaa Tolvin 100-vuotismuistossa.³⁴⁹

³⁴⁷ Talonhaltijaksi tuli v. 1824 leskivaimo ja alaikäisille tyttärille nimettiin holhooja. Tila myytiin v. 1835 vanhimmalle tyttäreille ja tämän miehelle, joten sille tuskin rakennettiin paljon vuosina 1824–1835.

³⁴⁸ Lähteenoja 1925, 221. Kirjassa on myös valokuva ko. salirivistä vuodelta 1890.

³⁴⁹ Tolvi, A. 1935.